

JYSEF EGIATEGI

**LEHEN LIBYRIA
EDO
FILOSOFO HYSKALDYNAREN EKHEIA
(1785)**

**TXOMIN PEILLENK
PRESTATVA**

(zk 6749

LEHEN LIBURIA

EDO

FILOSOFO HUSKALDUNAREN EKHEIA

Colección EUSKARAREN LEKUKOAK-6

JUSEF EGIATEGI

LEHEN LIBURIA

EDO

FILOSOFO HUSKALDUNAREN EKHEIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA — EUSKALTZAINDIA

BILBAO - 1983

© Real Academia de la Lengua Vasca - EUSKALTZAINDIA
Ribera, 6 - BILBO

ISBN 84-85-479-19-X

Depósito legal: BI-780-1983

Elkar, S. Coop. - Autonomía, 71-Bilbao

BERREHUN URTEZ IXILIK

1.1. Lehen filosofia liburua, euskaraz

Duela hamazazpi urte, Pariseko Bibliotheque Nationale delakoan euskal esku-idazkien katalogoa irakurtzen ari nintzelarik, izenburu bitxi ta arraro batekin topo egin nuen, D'Abbadie Urrüstoikoaren lege emaitzan: n.º 155, J. Eguiateguy, Le Philosophe basque, copie sur l'édition de Francfort, 1785, XIXeme s. (sic), papier, pages 225/185 s.rel. Uste nuen erdarazko lan bat zela, alabainan, baezpada ere eskatu nuen. Liburuak azalean La Philosophie basque izena ekartzen du bizkarrean eta egiazko, benetako izenburua barrenean baizik, Filosofo Hüskaldünaren Ekheia, fotokopian ikusten den bezala.

Liburua ez zuen iñork ezagutzen —ezpada d'Abbadie-k— eta idazlea iñork ez aipatu. Halere, ez zen oraindik Egiategi ilunpetik ateratzeko tenorea, zeren geure orduko aitzin-iritziekin, geure ustekeriekin ikusi eta epaitu baikenuen haren lana. Egan— en (Juseff Eguiateguy, Larramendiren zuberotar jarraikizale bat” Donostia, 1963, 1-3 zb,75 orr.), ediren, aurkitu berri genuen liburuaz, txostena, artikulua eman nuen eta zoritxarrez, hizkuntza iritzi, mintzaira ustekeria batzuen gatik apurbat gaitzetsi. Egiategi ez da irakur aisa; gure idazle giza gaihoa bere Zuberoa zokoan bizi izanik eta “euskara batu” baten biltzen eginahalez ibili zen: gure euskalki txipiari, Lapurdi, Gipuzkoa ta Bizkaiko hitz asko gaiñeratzuz baita Zuberoera zaharraren aberatstasun gehienak; Larramendiren hiztegiak inganaturik, bairaturik, jesuita handiak asmatu hitzak ere, ainitz erabiltzen ditu. Hartakotz Larramendiren jarraikizale itsu bezala gaitzeritzi nuen.

1.2. Mintzaira

Euskaraz, filosofia eredu guti zen (Oihenart), hizkuntza eredu batzu (Axular ta beste), eta hizkuntzaren, mintzairaren ohorea gatik, beste hobeagoek ez baitute, ez frantsesez, ez euskaraz filosofiarik idazten Euskal Herrian, Egiategiren obrak lehen liburu ta saiakera usain handia

du. Euskalzaletasunaren zubi azpian ur ainitz korritu da ta, aurten, liburu horren berriro irakurtzen hasi naizenean, Amazoniako Oihan loretsu, lohitsu, suge ta papagaiez betetakoan sartzea, iruditu zait: obra hori euskaldun gehieneri ezagutaraztea gogoan hartu dut; duela hamazazpi urtetako nekeak lagun izan ditut:

“Nahikoa buruhauste izan dut, irar-huts, kopia huts eta Aita Larramendiren gisako hitz berriak ezagutzen, eta bereizten. (*Egan*, lan aipatuan, 76. orr.)

Berez, Egiategiren mintzaira ez da beti argia: lehen kapitulutan (berezitetan, *lioke Egiategik*), *nekez irakurtzen da oharrik gabe, baina askotan eta zerbaitek bihotza hukitzen dionean euskera ona dauka, garbizale izaitea ahaztu egiten baitzaio.*

Gure idazleak, zuberotar letratu gehienen eskola, jarraitzen du eta Oihenarte modela, eredu aipatzen, gorai patzen ere; geroztik ez dira gutiago “xahüzale”, garbizale izanen, M. Intxauspe, Jon Mirande, Joanes Casenave-Harigile, baita Batista Ixuregi, autodidakta mauletarra. Denek ere barroktasun joera handia dute. arazo hori lehen aldian, aitari entzun nion, harentzat lapurtarra baitzen “euskara garbia” Betidanik auzoko euskaldunek esan digute euskara latinisatua generabilela —Tartasen obran egia da— hortik, agian, zuberotar idazle askoren garbizale enjogia; baina Europako hizkuntza guzietan ez ote dugu ikusten, noizpeinka, idazleen eta mintzaira zaindien lana, beren mintzaira mordoila ez dadin? inglestu ez dadin? Guk zergatik ez? Lasaitasuna ta ezaxola ote dira euskararen hobetzeko bideak? Halere, ezin dezakegu Egiategiren bidea har, nahiz jakin gabean egin duen.

Hegoaldeko anaia zenbaitentzat Egiategi ez da ulergaitzegi izanen edo behintzat oraingo zuberotar idazle batzu baino entelega errezago; Egiategik pastoralaz zaharretako grafia erabiltzen du, zorionez (ikus Errolanen Trageria J. Saroihandy, Baionan 1927, BSLAER aldizkarian, baita Héléne de Constantinople, Albert Léon, Parisen 1909, Ed. H. Champion). Hala ere, lapurtar klasikua, orduan, itzal handikoa izan behar zen, zeren gure zuberotarrak Lapurdiko hitzak eta itxurapenak erabiltzen baititu, hala nola berze —Oihenarten gisa, Tartasen gisa— beste Zuberoan herrikoi denaren orde; bestalde bi adierazi arraro badiu ethorri “nor bait itzuli” bezala, atheratu “erakarri” legez; bestelan, egon, ibili, eroan, jakin, ion (esan) aditzak sintetika itxurapean ematen ditu, lehen hirurak Zuberoan, XIX mendean galtzen dira, salbu eta antzerki ta olerkitan.

Idazlearen hiztegia aski aberatsa da, lege kontuetan oroz gaiñ: auzi, akadoitegi (audiencia), akadoi (epaile) akadoitü (epaitu) akadoikeria

(*auzikeria*) legautsia (*delito*) legausle (*delincuente*), zin, jakile (lekuko) garnax (*togado*) esküdantza (*defensa*) abokatü (*abogado*) jakilegoa (*lekukotasun*), arroda (*rueda*) borrero (*tormentatzaile/laurdenkatü*) eta beste.

Tartas eta hamazazpi-hemezortzigarren mendeko zuberotar guzien gisa nere erabiltzen du, orain osoki galdu dena, ene buruzagitzuz; baina XVIII. mendean Egiategiren irakurtzean ez da ikusten neure (Tartas ta pastorala zaharretakoa) osoki galdua, baita nore, hore, zore ere bai. Fonetika ustekeria bategatik edo, gaur eta lehen zuberoveran, p, t, ziren kontsonanteak ozentzen ditu: berdhüde, faldha (sic) barkha.

Gure idazleak frantsesetiko hitzak baztertzen ditu, baina español gaztelaniazkoak, ordea, lumapera nasaiki etortzen zaizkio, uste baitu "castellano" ak duela euskarari hitz hartu ta mailegatu; halaz oraingo zuberoveran entzuten ez diren: akasatü, alguezila, alkantzatü, asunto, azaña, azertatzen, buscatü, enbeditü, hidalgia, hidalgo, otorgatü eta beste, baina oraindik erabiltzen direnak baditu hala nola, enperadore justizia, enganatü, palazio, peligro, soldado, torre eta beste ..gure euskalkian sustraituak, batzutan adierazi desberdinekin.

Besterik iritzi dezakegu Larramendik, nahiz bildu, nahiz asmatu "hapaxen" erabilkeraz. Nork erabili ote ditu? Nork ulert'letzake hitz gaitzki egin horiek: banaite, berezita, betakinda, dierri, doaskintü, irakoi, iripedia, megopia, ongondia, otsankida eta beste, garaiz eta beren lekuan argituko ditugun nonbait ehun bat hitz.

Okerrak eta zuzenak konda Egiategik bere berezko idatz antzea bere moldea badu, baita De Souza-ren ipuiñean ta Dn Pedro Enguebert Estellakoaren kondairan ere, nobelista on baten eskua salatzen. Hontaz kanpo, bere metafora ainitzetan Euskal Herriko bizitzaren oharrak emaiten dizkigu.

Amazoniako Oihanaren lekurik beltzenera heltzen ta iristen gara: Egiategi idazlearen joskera; aditza, laguntzailearekin erabiltzen duenean, "baiezko esaldian", laguntzailea lehen dago, adibidez:

..dezan bide hari gibel egin.

Dugu ikhusi abogatü baten semia

Izan ta ukan, aditzak erabiltzen dituenen, berdin:

...die hazteri bat amaren sabeletik...

Da sü erbarratzatia...

Berdin "jakin" ekin.

Dakit ene aitasoak ziradiala España guziako herritarrak...

Alderantziz "Ezezko esaldian" aditz ezezduna azkenean jartzen du:

...ohoriak eskilima hek atzürka e'litiro.

...erori inkarietaz lotsarik eztialarik.

“Errelatibuetan aditz laguntzailea lehenik:

..delakoz zeriakinen...

Direlakoz semiak...denian egiten...Delarik ikhusten..

Egiategi-k ez ditu joskera ez-ohitu hauk asmatu. Gure euskalkiko “khantore” zaharretan entzun ditezke: “Dilarik zer jan zer edan... Zurekin ezkontzeko düdarik ez nüke”. Euskal olerkigintzan egitura horiek irakurtzen dira, Oihenartek asko erabiltzen ditu, herrian ere entzuten dira. Halere hitz lauz olerkien legeak erabiltzea, gure idazlearen araua da. “Galdera esaldian” bakarrik ezta alderantzizko egitura hori ikusten, euskaldun guzien gisa, erraiten baitu”: Nork erran dü? Nork ikhusi dü?

Gure zuberotar maisuaren legeak (berak dio Zuberoan errejent) lehen hamabost kapituluetan betetzen dira; halaber lehen kapitulutik azkeneraino beti berze erabiliko du, baina hainbeste, bezainbeste; eta, beti ta izkiriitzen du (erdal otsezko iturria ukatzeko?), baina ez etare, baizik eta ez ditu aldatzen; lehen kapituluetan ere Bizkai kutsuko hitza darabil, bage, hala nahiz, zeren liburuaren luzatzearekin gabe bihurtzen baita. Hortik dator, beraz, liburuaren barrokismua eta batzuentzat erdal usaiña lizateke, olerkietan adibideak ikus ez bagenetza., eta egitura horiek ez baitira frantsesarenak.

Irakurleari Zuberoeraren bereizkuntza batzuk aipatu nahi geniozke:

1. Ahalezko jokabidea *izan-ekin* lizateke, lite: liteke *berdinxka da, baiña* ukan-ekin zuberoraz liro: lezake; litiro: litzake eta abar.

2. Den *erabiltzen da* dadin *ordez inperatibua denean eta Dugün, dezagun -en lekuan ber kasuan, beraz aditza halaxe esaldiaren lehenburuan ikhusten lehen eta orain ez da hutsa, baina XVI. mendeko aditzaren ondarra.*

3. Geroaldiaren jokabidea, *izan eta ukan aditz soilak “geroaldian”* nizateke, hizateke, dateke, gi(r)ateke, zirateke dirateke, *berdin* düket, dükezü, düke, dükegü, dükezie, dükie. *Beste aditzekin geroaldia, -ren, -en -ko egiten dügü gehienetan (Santagrazi “geroaldi gogorrean”-renko atzizkia).*

Jusef Egiategik zuberoraren lege horiek beti jarraitzen ditu.

Pettarreko (zuberoren beterriko) euskararen kutsua dauka: hüillen, belar, igorraiten serisatze, batzü hitzek salatzen duten bezala.

1.3. Jusef Egiategi-ren idazkera

Hona aldatu gabeko zatia:

“Petic gora igaiñ déna ta nontic den ohart déna bere sorthu honas urguilluric estiana, bere ascaci flakiac indartzen dutiana, maiñatac mespretchatzen estuti-anac, arrazoas baissic ari esténa, honki eguinac gordatzen dutiana da ta datéké mundian senthagailla handiagoo, essiés Job-en bis-sipéna gorotzian issan séna...

(Berthüdiáz, *kapituluan, Berezita I.*)

Egiategi-k zuberorearen fonetika gogoan, idazkera bat moldatzen saiatu da; Lapurdieraren alderantziz guk ahosabai-otsak baditugu, horregatik Egiategik tildea erabiltzen du eta igaiñ idazten; zuberorak ahosabai bokalak baditu eta hor ez jakin nola alda gure idazleak inharrausi, inhesi, idazten du gure sudurreko “i” adierazteko; “h”dun kontsonante zaharrak bi eratara ematen ditu: kh, baina pp, gero lh, th; atzizkiak “c”erekin idazten ditu “eguinac”, baina hitzak “k”rekin askotan: honki, jarraiki, laket, adiskide; “s” eta “z” ez ditu ondo bereizten, nahiz ahoskeran gure euskalkikoek ez ditugun sekulan nahastu egiten; bestalde “hizki larriekin” gaizki ibili gara, “E” ta “L” beiti larritan daude, “f” ta “h” xehetan, “P” larritan Printze hitzean, xehetan paradisu -rekin. Ez du, baliman, ‘ph’ grafia erabiltzen frantsesezko “f”ekin ez nahastutzeko, berdin azentuak ipintzen ditu, frantsesari ohituago direnek silaba sudur-otsa eman ez dezaten: déna, edo “e” muturik ez dadin irakur: datéké.

1.4. Liburuaren ezkiribuak.

Alda hutsen gatik, itxuragabeko hitzen bidez A grafia ezagutzen da; kaligrafia ederrena, apainena bada ere, euskara guti ezagutzen du aldatzaileak, jende izenak hiru lau gisaz ematen, izenak frantsesten. A.gizon hori ezagutzen dugu, tarteka ne varietur, batekin bere deituraz izenpetzen baitu, Joffrion; gainera urrunago aipatuko dugun lan batetan Jusef Egiategi-k frantsesez jartzen du:

“Ce cahier ne contient point l’ajoutement que je trouve a la fin de celui écrit in folio de ma main avec en titre “Liburu biguerrena”...cette production n’a point été copiée par l’écrivain qui a fait le cahier”.

Ohar hortan Egiategiren B. esku-ezkiribu molde gaitza irakur liteke (ikus fotokopia); Egiategiren eskutik egina tinta beltzagoan agertzen da, usu, zuzenketa batzuren egiteko, ta aldatzaileari kopiatzea ahaztu egin zitzaion zatien emateko. K.ezkiribua, ez da liburu hontan agertzen, baina bigarrean (ikus fotokopia).

Dena Eyurrietie; Lequia Esterceianu hascurria bay e
 otorgatia Estu ogubnie. Dinadialacos Pastant traboroen
 hain gaisto guertzen, non aitari beiteradi desthoré, tai
 isenari Erkennio, amario Ee guetziago, dinadacos balaco
 acadixky pputa humiac deitzen, ipen ahalke garris
 Dena. Beren Eortzejena okheeras Dakigu Esterceian
 Berme; Dena berotudias Estal bepe tronar, Er Eren
 Erran Dugunen aradiala; Dena bay nor beré burubid
 doiala. Diot, aitoren femiaren Gastaia abotz Eriad
 secular, nor san aita, ta cer for dian haren odolari,
 betti otort. appat-ayvae aldis, aita quizon yprei
 Gafian, yperethago ipan nabias Den Equis ta gai
 Egarian. Bala bala ta bezia gendiac dula aotzra
 bethar- bepalacoc beren herrocan jar- Eraxiren?
 Dirlebas castas okoris ysigare p' hoy, hata Er
 Mierchismontec ~~Er~~ doiala franco herren
 de k'ipenen.

Certain halaco haorac seplac beno Biscoray
 ta Ascarago Mediana da Galton? Dinadialacos
 Lequiaci ~~Est~~ da Erax hobenala taburta
 Erax deodias ha brognei Aizetpula Erguilla
 da beuxren Galton? Erran Esterceian non
 deodian guerttu beren Eortzejena die hanitz
 Bardintzen dielacos doraxeridentzen da Arrap
 Daku Romulus Erumanen le den Erregia hen
 Kpatate fela. Teodorie Ere C'Arrozten Italia
 Erqui ipan fena Errobat. Clotaria bigunen
 f'le de g'ondaren femia fela la. Chilperie
 Gonderie H'andalon Erregia. Arthesoceloz
 Erthul refuma R'erfan- ariki juntatu fiam

1.5. Bigarren liburua

Lehen liburua aurkitu nuenean, bereala "Ier cayher", lehen kartilla irakurri nuen izenburuan (ikus fotokopia) Nonbait bigarren bilduma bazegoen? Naski liburua zen zekidorak, berrogei kapitulu aipatzen ditu, baina beste 59, 223-364, orrialdeak ez ditut hatzeman. Bestalde egileak hitzematzen dituen Oihenarten erretrauak ez dira lehen liburuan irakurtzen.

Idazleak hitzematzen dituen atsotitzen ondotik ez naiz urrutiegi joan, aurten katalogoa berriro irakurtzean ikusi dut n.º 154 Sentences et proverbes de M. d'Oyhenart XVIII éme s. papier fts, 255/185 s.rel. Eskatu eta liburu lodi xamarra ekarri didatenean harrিতuta egon naiz: lehen berrogeitahamar orrialdeetan (1-25 zenbakiekin) Oihenarten erretrauak, beren frantses itzulpenarekin 538. raino, agertzen dira (Atsotitzen urhenkina, eskaz) eta ondotik dator bigarren tomoa, frantsesez eta euskaraz. Hona Egiategik zer dion bere obraz, Oihenarten atsotizetatik canda:

“Obra hau hirur partetan erthailtirik dagoena. Lehena Mosde Oihenarterena. Bigarrena eta hirugerrena harenaren üdürjala direnak ez izanik ere, irakurtez ta gogamenez parropiatzko errejent mehe batena.”

Bigarren zatiak Oharkerak, esangiak ta bibetak izena baldin badu, hirugarrenak, beste liburu baten itxura dauka; olerki batekin hasten da eta izena Mundiren berritiaz (Mosde Etxeberriren gogamenak) (ikus fotokopia); bi zatiak filosofia ta kondaira enziklopedi txipiak dira alfabetoaren arauera emanak, frantsesez eta euskaraz, Euskal Herriari buruzko ohar askorekin. Zoritxarrez bigarren ta hirugarren zatien artean badira gauza berdinak. (ikus ondotik, hirur fotokopiak)

1.6. Hirugarren liburua. *Donostiako Aldundegi liburutegirako Gotzon Irigaray euskaltzain jaunak Egiategiren hirugerren libürria, eroserazi zuen; etxe-ekonomiazko lana da Aberatstarzün güzien giltz bakhoitza, Pauen 1782.urtean argitaratu behar zena, J. P. Vignancourt-en moldizkidian (Ikus L. Mitxelenak 1963 eta G. Irigaray-ek 1964.an idatzi artikulua Egan-en).*

Adiërazoa

Mordé Orlandé Oyhénart.
~~Historiador de los Países~~
en ~~el País Vasco~~ ~~de~~ ~~los~~ ~~Países~~ ~~Vascos~~,
da, Suberouan Sortkuden Estorki
Eberren-aren ~~gofsumen~~ =
Etanic ~~lecta~~. Notitia utriusque
Vasconie, huscaldun herrien
Iracan' dice Veriscuna Erakhoru-
ten; dena Eré beré bellakinida
Eberñtzar Egiaraki Muragarria;
Esi gutie diradé obrac Jamar-
halacoas Iracas dian gottal
Diradiazar, Egiaraki haren
Laudan ~~gottal~~ Esteriba-
zalerie Galiré, haren laidoine
aypatu Estutianic, ~~haren~~
mendéren Bergaján Sarpétu
Estenic.

Bici féu beré obragandi-
xas bi Ekshantzá Sutilian
éraguin, hén ~~gortziar~~
Eré sen gottalu. Jantie

Avertissement

Cet ouvrage ~~est un de ceux~~
~~qui ont été publiés~~
~~en~~ ~~ce~~ ~~genre~~ de M. ~~de~~
Cernault d'Oyhénart, ~~est~~ une
de ces recitations du plus beau-
jeune que la foule ait produit
ainsi que Notitia utriusque
Vasconie, les Notices des Pays
Basques le démontrent; produc-
tion véritablement merveilleuse
par les belles recherches qu'elle
contient. Il est peu en effet de
cette espèce, qui jouisse d'une
réputation pareille dans la
république des Lettres, car il
n'y a personne de ceux qui ont
écrit après lui sur la même
matière, qui ne lui ait prodigué
des louanges, ~~et~~ ⁿⁱ qui dans ce
qu'ils ont écrit, ne se soit vués
à son autorité.

Il donna pendant sa vie deux
éditions de son excellent ouvrage,
avec la gloire de les revoir
épuisés. ainsi ayant autant

Mundiren Berritzias

Mosdè Eicheberri-ren Gogomenac.

Ucavoykia arabatu datuan Mundian
Ber uduri harturen du karree jehavotwie
Ceruco gurutzia da gutia iravoguireri;
Lehen Canu guebiayo Eudura jazpitan?
Claruturen orle beré lektu ~~ma~~ ^{ma} natuan,
Eguzquia Egumen da argui fortalitan,
Aharquia heryogabe dale sarthaldean.
garbi berse Ceruaren charho bistaganac
gar éguinac abatziren tute beré aldiac,
argui baizen Estaitete taitzalarenic
Lehen bezala istanen Ezta iduriénic.
Suac liè. Ceruaren hurbilitico arzoac
Arguiduren du iguzqui nola vstailacvac
Ceru colore vvinac, nola aice mebiac,
ta vraz diamanta nola thona gabiac.
Lurra berianen prare daité printzancan
Cena belaxtaten bayla jehavoguy matrainian,
Jurian Eie' Esta issancu arrain iguelvuric
Ez Lurran jagar do berse fruitic Estiric,
ta airian Estira heyalturen jehoviac
Ez hain guti Lurran Etan ibiliren abraac,
Etenthorive onireu dehenayo inunduan
Lurran quizonac Eyon obiciren orduan.
Esta beras vros issanen vstel abal daitenic
belhar do zabaitze ez, Ez hetzar bicionic

Obarkerac, Sanguiac -
la Bibétac.

Juseff Cijuiatiguc Subercan
Erreyent ~~Senac~~ ~~bitoff~~
bilout ~~bitoff~~ Duticnac

Reflexions, proverbes, et 9
sentences.

Recueillies par Joseph Cijuiatiguc
maître d'école en Soule.

A

1. Abantaitta hantingoa ischil
Egoutian, Estis eente mintzatjian.
2. Abératzac Ez belhi geunt
pprestienac; bina hartaraco
mediv ~~Senac~~ Senac.
3. abinat, bilsalia belhi
Estéle, ~~Estéle~~ Estéle jalia abératz
vute.
4. abératzic béien balacania,
Estéle l'aric Ezitquéc, dien
bepala Loxannac.
5. abératz habrovinac Egypta:
co Gincotzaren diracé arto gric
paré, vute ~~Senac~~ ~~bitoff~~ Senac bitoff
Sutiala béré.
6. abératz ^{da} aguéri ardura, palao
Esténa, hantie Sanguia.
buscalduna, dakontzanac goure
petarra, Estéle goure b'harma.
7. abératz tarquna Esténari,
urhez Souin-Léoa Eria-ry.
8. abératz ari c'ha Estéte=
Kina, Estéleki hobeki balima.

A

1. Il y a plus d'avantage de s'ouvrir
à faire, qu'à bien parler?
2. Les Riches ne sont pas toujours
les plus honnêtes gens; mais ils
ont le moyen de le devenir.
3. Le Riche qui accumule, s'estime
pauvre, et le pauvre qui dépense ce
qu'il a, se croit riche.
4. Les Riches ont des courtisans, et
ainsi que les ruches pleines de
miel, sont environnées de Guêpes.
5. La plus part des Riches ressemblent
à l'aigle qui portoit la devise d'Egypte, et
qui croyoit que toutes les genoufflexions
devoient provenir lui.
6. On paroit quelque fois Riche, et
qu'on est rien moins que cela. De là le
proverbe basque: celui qui admire notre
parure, ignore nos besoins.
7. La richesse d'un avare, est une
Cape d'or sur un ~~gros~~ maître Malade.
8. Celui qui n'est point en état de figure
avec les riches, sera mis à place
parmi les gueux.

1.7. Noizkoa den lehen liburua.

Hemen emanen dugun lehen liburua, 1785.an, Frankfurt-en agertzekotan, aldatu zen. Egiategi-ren obra ikertzen denean ikusten da, aipatzen dituen jendeen artean urtegun hurbilena (hüillanena), Catinat mariskala dela, 1712.an hila; beste leku batean etsenplu ta adibide bezala, 1726.urtean zaldun batek, urtebetean, egin ditzaken kilometruak, hartzen du (liburuaren hastapena ote?) baita Champainan basahaur batekin gertatua, 1734.urtekoa ere. (liburuaren azkena?)

Aita Larramendi-ren El Imposible vencido, euskararen ikasteko bidea, 1745. urtean agertua ta argitaratua zen; ordukotz uste dut lehen liburu hau idatzia zela, zeren lehen kapituluetan ikusten baita Larramendi-k asmatu hitzak erabiltzen dituela, nahiz geroago ez dituen hitz guziak "hüskara xahü ta garbian" zuzendu, hala nola haboro (Z.), gehiago-ren lekuan, praue (Z.) eskele-ren orde, gabe (Z.) bage-ren tokian eta beste. Argi dago Egiategik Larramendi irakurrita bere lana osoki berriz idatzi duela ta hitzaurria egin.

Beharbada lehen liburua 1750.urtean idatzia zegoen.

1.8. Bigarren liburua noizko?

Hiru zatitako bilduma lodi hortan, Belako zaldunaren aipamena badago; 1710.urtean jaioa, Joanes Felipe Belakoa izan behar du. Ez ote da lehen liburuan aipatzen duen aitoren semea? Harengandik ote zuen laguntza ta lagungoa zerbait nahi? Nondik nahi, bigarren liburuan, gertatu berri bezala ematen du 1778.an gertatua.

1.9. Hirugarren liburua noiz?

Aberatstarzün güzien giltz bakhoitza, 1782.urtean agertzekoa omen zen, eta baliman beste biak bezala 1780.urterako egina.

1.10. Egiategi-ren filosofia

Egan-en idatzi nuen artikuluan zoritxarrezko hitz horiek jarri nituen:

puskaz eta pedatxuz egin arropa dirudi; ez da modako eskola liburu txipi baten mailla baino gorago igaiten, nahiz buruxka on batzu balizatekean biltzeko".

(Egan, *la aipatuan*, 76.orr.)

Garai hartan, Hegoaldean baita gehiago iparraldean ere, gure lehenagoko ideologiaren ez jakinean bizi ginen, bestelan Egiategiren filosofia berealaxe, egiazko euskalduna bezala, bere denborako euskalduna

bezala, ezagutuko nuen. Hain zuzen gauzak beren tokian jartzeko lanean ari nintzela hartu nuen Jon Etxaide-k itzulitako Domiku Garat, Isidoro Fagoagak idatzia, eta euskaraz. Gero argitaldaria eman. Liburu hortan, gure idazlearenean bezala frantses iraultza gabeko, Iraultza aurreko Euskal Herria agertzen zaigu.

Egiategi kristau, giristino erreformazale bezala agertzen bada benetan bere herriaren lekukoa baita, da halaxen. Isidoro Fagoagak berdin dio:

“Frantziako eskualde guzietan, beren kuadernuen bitartez, beren joanaldiaren suntsipena eskatzen zuten eta Euskal Herrikoek, alderantziz, oihu egiten zuten, hain zuzen ere beren joanaldi hau oso-osorik errespetatu zedin (Isidoro Fagoaga, *Domiku Garat, Gero, Bilbao 1979 84-85 orr.*)

Naski gure gizonak ez du Rousseau, Voltaire, nahiz Diderot izateko irritskerria, baina herri xeheaz, populuaz beste horiek baino hurbilago dago, aberats berrietan (errepublika gaiaren burgesian) eztu konfidantzarik diruari gehiegi eman baita, baina kortean bizi diren aitoren semeak ez ditu gogoanago.

Gauza batean Egiategi oso gogorra da ezkontzaz mintzo denian hamalagarren kapituluan “Saltzen dirade alhabak ahalik merkeena ta semiak ahalik karioena” eta “zeren eta banitatu ta ürgüillia ezteietan Errege ta Erregiña direlako jarri”. Luzaz aipatzen du dotearen arazoa handik ehun ta berrogeitahamar urte berantago Aita P. Lhande zubero-tarrak eginen duen bezala, bere liburuan le Pays Basque a vol d’oiseau Jon Etxaideren hitzez:

“Ordudanik baserri baten jabeak, notari eta kanpaña erretoaren laguntza egokia, judizio ta testamentaritz triki-maillu klase guzitarat jo du, bere arbasoengandik osorik hartu zuen herentzia osorik igaroazteko... basetxe bat baiño gehiago izan da era txarrean saldua beste batzuek hauzi bukaezin eta garestiak atzaparpeturik”... (*Isidoro Fagoaga, Domiku Garat, 127. orrialdean*)

eta Egiategik:

“Jendia ütsütü ta aberatstarzünaren üdüriak dü eskeletü hantik etxiak zathizka erorten, dotiak ezteietan janik ... (liburu hontan *Berezita XIV, 836. oharra*)

Lanaz diona, oso gure oraingo euskaldun irizietakoa da. Gaur, Zuberoan badira beharrik gabe lanean ari diren guti batzu ohoreak eta fama onak agintzen baitu; baina hortan ere Egiategik dio haurretik

ikasten dela langile izaiten, laborari semeari goldenabarra eskuetan ipiniz, aitoren seme aberatsari ezpata eskuan ta gazterik haurrak etxekoan laguntzen ohituz, baita exenplua emanaz ere.

Emaztiaz Egiategi euskaldun olerkarien eskolakoa da, emazteak gehienetan goraipatuz; emazte, ama ta iñudeaz dionaz, baliteke Etxepareren oiharzun bat, aran, bat izaitea, baina emaztea erlijioaren zaintzale, askotan bake iturri, baina herri baten salbatzaile ere ditekena. Kapitulu askotan andreak goraipatuak dira, toki bakan batean Sn Augustinen iritzi txarra emaiten du, baina nolako bizitza amorosa izan zuen Augustinek? Gainera Egiategi-k aipatzen baldin badu ezkontzaren “berezitan”, geroko berezitan berak kontrariua pentsatzen duela garbiki esaten digu. Beraz Egiategiren obra, behar bada emaztearen laidoretan euskaldun batek idatzi duen lan ederrena da.

Izairiak (naturak) toki handia du. Izairi hori pantheista da Jainkoa bere barruan baitu, Jainkoa bera baita. Izairia da gizona bide zuzenean eduki behar duen indarra. Izairi hori maiz aipatzen du, bereziki itxasoa, mendia baino gehiago. Ez ote da Egiategi, itsas alde hortan bizitu? Ala itxasoak irudimena hukiitzenago dio? Suak, aizeak, urak, lurak, zuhaitzak, deskribapenetan eta metaforetan nasaiki agertzen dira eta aberen, piztien artean, gatukentea (onza, lehoin, katamotz, lehoin ñabar, kata ñabar, tigre eta abar).

Elizaz dioana, liburu hortan, labur da, halere apezei dio, teologia eztabaida aspergarririk ez lukela nahi euskaldun apezan artean entzun, horietatik baitira sineste berrikeriak sortzen eta berak ikatze gilearen fede bakuna duelakotz. Bere filosofia, beraz, osoki pragmati, ekintzari, egunoroko gauzari emana; ez dabil goiko laño ta odeietan, ez ametsetan. Erreljio hoztasuna aipatzen du, (bigarren liburuan, aitzakia Elizari botatuko dio), baita dio gizarte mailan giristinotasunak, kristautasunak, ez duela ezer aldatu, salbu eta gizarte oreka lagundu.

Jainkoa (jinkoa), ez du behar baino gehiago aipatzen, ezpada hain zuzen herioaz, ezkontzaz, hilen bizairaz eta haurren hazkuntzaz mintzo denean; gehienetan “Jinko” hori ezta egunero gure ondotik azote bat eskuan dabilana, morala errespetarazteko, nahiz haren zigor ta kastigu batzu aipatzen dituen. Egiategiren moralaren zaiña Ohorea da, eta erabiltzenenik duen aditza apaltü; gizonak eta bereiziki euskaldunak, bere nortasuna gora eduki behar du, gaizkia bekatu baino gehiago erorpene baita. Gure filosofiak badaki norentzat ari den, haren baserritarra ez da Peru Abarka; badaki zein diren euskaldunen arteko gizarte gaitzak: arguillua, gorroto eta mendika, auzoen ezin ikusia, auzikeria, diru-gosea ta borrokarako joera; horietzaz da hobekienik mintzo,

horiek baitute euskaldunenartean batasuna hausten. Gure idazlearen Jainkoa gogorra da, Jansenzale.xka, hots gaiztoak —mundu gehiena— deabruari uzten baitio betikotz, kupidarik, errukirik gabe ez da Jainko ona. Erregeaz: Iraultza baino lehen gure iparraldeko arbasoak erregetiar, erregezale ziren eta XX.mendearen atariraino jarraituko; berdin, erregetiarra zelakotz Domiku Garat-ek laister bere deputatu kargua utzi zuen. Gure idazleak, ordea, esaten badu Aitonon Semeen eginbidea dela Erregeren armadan zerbitzatzea, bake denboran nobleen lekua bere herrien, bere menpekoen zerbitzatzea da, ez Kortean kortezaiñ apalke-rietan jaustea, hala nola Berezita V. "Irritsaz".

"düzülarik zure Khortia etxen, zure büria gütitzera ta deusetaratzera zünükia errabia". Berezita VII "Aitüretzaz"

"Lagüntetzazü (zure menpekoak), erakuts züzenaren indarra... "zure poterean diradianak behardüner barreia...

Ezta bakarrik Korte etsai Egiategi, bere bigarren liburuan Erregeari ezta fida, ikusi berri baitu nola Nafarroa Beherari bere foruak kendu dizkion eta Zuberoako "sindika", edo lehenburu biei gogorki gogorazten dizkiete, gauza berdina Zuberoari gerta lekiokela. Halere ezta iñon beste gobernu motarik eskaintzen, erregetasuna Egiategirentzat legetasuna baita.

Aberats berriez, burgesiaz.

Ikusten ditu ekonomi potereaz jabetzen, aitonen semeen ezaxolez eta ez luke nahi aitunen seme politika indarra har lezan klase berri horrek, diruaren poterea baitu helburutzat ez ohorea nobleek bezala eta Egiategik ikusten baitu diruak zer kalte egiten duen Zuberoako gizarte hartan (ikus Ezkontzaz diona)

Euskaldunak aitoren seme

Garibay ezkerro askotan aipatu da euskaldun guzien noblezia, baina Egiategik bere begiz ikusten du: ezta nahikoa sortzez aitoren seme izatea, bizimoldean eta ohorean, erakutsi behar da:

"Hidalgoa aragian ta odolian balago, gaiza (gauza) arhina lizatekiala"

"..berthüdiak bürian gaiñen...bizioak aldiz zankopetan"

Euskaldunak sekulan osoki garhaituak eta menpetuak izan ez direlakotz aitoren seme izatea merezitu dute, nahiz mendi bazterretan iheseginaz beste abantaila batzu galdu dituzten. Hortakotz dio harroki:

"..hüskaldun ezpanintz, hüskaldün nahi nintzate"

Egiatzko euskaldunak garaiko Zuberoan.

Ez da batere jende goxoa, gizarte harremanetan gogorra, harroa,

auzikaria, maltzurra, horrokaria ta diruak usteltzen hasia; badirudi ere, oraindik ezagutzen ditugun auzo harreman batzu, gal zorietan zeudela orduan, mila zazpi ehun laurogei urteak baino lehen. Halere gizona izaituz gaitztoa izan arren (Rousseau-ren aitaitik) burasoen, hezikuntzaren, erakaskuntzaren indarretan apur bat sinesten du.

Euskaldunen hizkuntzetaz

Idazleak uste du giza bakoitzak bizpahiru hizkuntza ezagutu behar lituzkeala, baina euskarari bere leku ederra utziz.

“aspaldian dago errana, gizona dela hanbatetan gizon, nola mintzo suete baitaki..bena beren artean ta etsaien eretzian, Hüskara xahia (garbia) dozen mintza, da ene egarria”.

ta berak egiten duena da “nere dierriaren amorioa” gatik eta “mintzo haren Ohoriaren gatik niz heben lümari lothü” eta euskara idazteko gai dela erakusteko.

1.11. Egiategiren iturriak, irakurketak, aipamenak

Exenplu (gerthaldi) bezala Türkoak askotan aipatzen ta miresten ditu, baita Erromako pagan zaharrak ere; beharbada Grezia du ederres-tenenik, Aristota, Platon asko aipatzen. Giristinoetan Sn Augustion, baita Ezkiribu Sainduak ere. Frantses filosoforik eztu batere aipatzen; gaiñera, aipamenetan ez da Axular bezala zehatza, askotan gogoz hartzen ditu (esate baterako Bibliaren bi bersezez bat egiten du); saiatu naiz esaldi horien zehaztatzeraz, baina aldatzailearen hutsek buruhauste asko eman didate, Egiategik bat edo beste zuzendu badu ere.

Gure idazleak exenpluen indarrean “gerthaldien indar” delakoan sinhesten baitu, kondaira aipamen asko baditu, paganuen kondairatik baita Sainduen bizitzetatik ere; ikuspegi zabal batetik, konturatuko zarete gure gizonak frantsesezko liburuen gandik baita gaztelaniazko-rik hartu dituela adibideak. Eztu gehienetan Euskal Herriko adibide asko ematen —liburu hontan— baina gure herriaren egoeraz asko ikasten dugu gizarte harremanei buruz, baita metaforetan agertzen diren janari, jauntzi, lege-ohiturak irakurriz ere. Berak dio, nola lan egin duen bere bigarren liburuan, alfabetoaren bidean bere gogamenak bildu, bere irakurketetan oharrak hartuz eta euskal esaerak bilduz.

Isidoro Fagoagak ikertu duen Garat anaien obran bezala, Garibay Oihenarten gandik, Larramendiraño katea bat jarraitzen dugu, Egiategi gan garbi dena, euskaldun kontzientziarena (herria ta hizkuntza) eta denbora berean giristino, kristau erreformista ideiak Sabino Arana batek berpiztuko dituenak; beraz Jusef Egiategi atzo zinena, gaur ere zu

bezalakoak badirade Euskal Herrian.

Gakoei buruz oharra: *Gakoen artean jarri ditugu, gehienetan, Egia-
tegiak jarriak baita "k."* "batekin, kendua, "g" batekin gaineratua, "z"
zuzendua. *Aldatzaile -aren hutsak askotan zuzendu ditugu larriegi zire-
nean (a,e,u nahasketak, e,i,aldaketak, h,k,tz,l nahaspilak).*

FILOSOFO HUSKALDUNAREN EKHEIA

Juseff Eguiateguy, Züberoan Errejent denaren obra

(Studium, operaque ponenda in philosophando, non arbitrantur, def. Ag.)

Frankfort-en Beiñat Edelman-en Moldizkidiatik

MDCCLXXXV

¶ MALAURDUNA

irakurtzaleri

*Bere denboraz egünkal dena bürüzagi
franko dianak arraiñ edo aragi,
aldizka delarik hetzaz laski bazkatzen (a)
Bere biziaz da balima botzki gozaten. (b)
Libürüz niza ni akhi, paper belzten niz ari? (c)
hortxaz gibel üzten, xüxen ezinak jarri:
megopia düt arrabuhin, ülhün, herabesti, (d)
gor müthü, lüma ere ardüra net eri;
belarra ehünetan berekatürrik (e)
ezin hantik khent zerbait dena hontürrik.
Zer düket arren obratu? Deusera balio etzena,
heltübada laitekina nere obra azkena.
Bihoa arren dena! eztianak irakurtüko
etzereio balima, sekülan dolütüko. (f)*

*Juseff Eguateguy
(Jüsef Egiategi)*

Hamalaurduna'ri oharrak

- a. *las*ki bazkatzen, edo *laz*ki bazkatzen: *arrunt*ki bazkatzen.
- b. *botz*ki gozaten: *poz*ik gozaten.
- c. *niza ni akhi?*: ote naiz nekatu?
- d. *arrabuhin*: gogo gaitzeko, (bearneseetik), ez da gehiago erabiltzen.
- e. *herabesti*: *gogoz kontrako*, *alper*.
- f. *dolütüko*: damutuko

HITZAURIA

(En caracteres plus gros que celui du corps de l'ouvrage) (I)

Libürü labür bati etzereio(2) eder hitzauri(3) lüzia; alabadere leal da, dian bat, nolako nahi zertakoz egina den gatik erraiteko. Jakintzüek(4) dakie hüskara ama mintzoetarik dela bata, hartakoz ere Jinkoak eman zereioan obedantza(5) güziak dütia; bena delakoz Zeiakinen(6) saldoa hanitzez jakintzüena beno handiago, ta hen üstiala(7) hüskara lizatiala hiztera(8) nahasi bat, ezkiderik(9), jarraikirik elükiana bakhotzik, halako basa sinhestearen garhaitzeko, hartüren dügü heben nabastarrria(10).

Ehünetan entzünik gaude, hüskaratik lankhei honik sorth'eztaitekiala; badaite(II) othoitze libürü txar zonbaitek diela sinheste hori sorthü ta gogortü; bena izanik ere botxia(12) beno gogorrigo, mardotüko dügüla(13), dü sinhestia: hartakoz mintzo haren ohoriaren gatik, lümari niz heben lothü; ez gorrer entzüneraziz nahian, ez etare ütsüer ikhüseraziz egarrian senthagailla(14) hek eztaoteke(15) niri(16); bena bai egiari zor düdan eginbidiaz dü lan hau besarkatü, fidantzan düdala ager jarriren, hüskara zertan nahi hitz arrotzetaz paira dateikiala. Gauza(17) berrietan ere, berze mintzoek bezala, beraren izairiatik(18) hüskaldün ükhüdian izenak arozta litiriola., (18 bis).

Haur-min harez, niz obra hüntan salbü izanen, behar eztüdalakoz zaharretarik baizik; ta hetan dialakoz hüskarak, berzeren(19) khinper, bere edertazünak franko. Ezi, ikhertzen deno bere zahartazünian, xahiago da, bere aberatstarzünian agertzen; badaite hitz batzü zahar diradialarik, berri diradiala üdüri izanen; ezta haren falta hüskaldünek ahatze badütie. Bena hen eginbidiak dereie hitz hen arra hartzia manhatzen.(19 bis)

Llabür ta argitzü izaitia, ezta lankhei arhina, ezetare hitz khütoetan hanitz erraitia. Orozbat ederki mintzatzia ezta erraile güzien arraiña; bena erakhutsi badüt hüskara xahüki har daitekiala, probatüririk dago

hala ere mintza ahal daitekiala, ta ni beno langile hoberik diano, hetarik sorthüren dela haren ohoriaren gatik oraño hanitz berzerik.

Egündano etzait бүrian sarthü, ez etare sarthüko, gaizki mintzatzia hüskaldünen axolgabiaz etare nola gogatü(20) ezten(21) beren amamintzoa dieno mezpretzaten, herria diela arnegatzen(22); ta Jinkojaunaren dohaiñak zankopetan dütiemo jarten, beren бүriak dütiela apaleraziten(23). Ezi sortzepena denian eder, ta mintzoa arauiala, ükhatzen dütianak biak, herriari dago(24) traidore, ta berze dierri(25) güziak berenetzaz baliatzen diradiano, baliatü nahi ezten hüskaldünak, berzeren gaiñtik abantailla ükhen dütianetzaz...

Mintzoen banaitiak(26) dütü dierri güziak bederakutzen(27), hartan daude bederak tieso. Hüskaldüna aldiz hetarik lehena dena bere mintzoa eskeletürik zinez, haren hilerazitera dabila. Deizogün galtha,(28) datekenian hartara heltü zer datekian hüskaldüna? Bohamien kastatik datekia?(29) Hek bezala beren artian hitzauri(30) txar bat orhatürik, tximinoek, mintzazale balaude, elükiena nahi. Dieia(31) holako bat obratüren?

Ene gogoan eztago, jendia bere ama mintzoari arrimatürik, berzere-netzaz ezten axolik(32). Aspaldian dago errana, gizona dela hanbatetan gizon, nola mintzo suerte beitaki; topa hüskaldün menditarrak dakian españñola, delako hen aizo(33); topa ere, ordokitarrak(34) dakian biar-nesa edo zerbait frantsesetik, hantik biek dütükien abantailla gatik, bena beren artian ta etsaien eretzian, hüskara xahia ezen mintza, da ene egarria. Hartakoz ere hüskara baizik eztañana, bego artzaiñ, merkhazalia beno gizon perestiago datekiala ni berme.

Bena hüskararen ontartiaren(35) gatik, erran dügüna(36) sinheste gabien eretzian thipil bedi(37), akadoikeria(38) handi baten auzi hau lizateke ekheia. Lizate, elhen parrasta altistak urden aitzinian ereitia bezala. Llabürzki dügü erranen hüskaldün lealak bere mintzoaz jakin behar diana, *Aita Larramendik* ere laski probatü (rik) dagoela hau dela.

Lehena, mintzorik hüskara beno bere hitzen egokian hobedantagorik denik eztena.

Bigerrena, batere jende güzier mintzatzian haren garthardia(39) dianik.

Hirurgerrera, ez etare, bere elhetan(40) hain llabür denik.

Laurgerrena, bere araudian ta ardiestian batere jarraikia-gorik eztena.

Bostgerrenian, alozia(41) bat diala, berze mintzoetaz edereiten eztena.

Seigerrenian, batere hüskara bezain aberatsik ta naharorik(42) eztela.

Zazpigerrena, ama mintzo dela, brobantza güizetaz ikuraitürrik(43), dena, hetan ere lehenetarik dela.

Zortzigerrena, Griego mintzoak hitz hainitz jesan dereioala.

Bederatzigerrena, Latiak, frantsesak, Espaiñolak ta Italia-nak orozbat(44).

Hamargerrena, Hüskara dela net posmagarri(45) bere zazpi hitzkondien(46) gatik, diranak: Nafarrakoak, Züberoako, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Alabako hitzkondietan.

Hamekagerrena: Hüskararen khorpitz, bere hitzkondiak berhez jarririk ere, elizatekiala gütiago obedant. Probak daudiala bi Nafarretako, Lapurdiko, Züberoako, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Alabako hitzkondietan.

Hamabigerrena, hüskara dela mintzo bizia ta jakintzia.

Hirurzpalaurre Katezimetan ageri dena, libürü ere zonbaitetan diraduanak, Kempesa edo *Contemptus mundi*, Mosde Chourio (Xurio) Dn Joane Lapurdin Erretoraren obra 1720 urthian moldizkidatia. *Doctrina Christiana* hüskaraz bihürtia ta Irunen moldizkidatia, 1626, Dn Juan de Beriain(47) lizenziatiaren obra. Berze libürü bat tritua diana *Noelak ta berze Espiritual berriak*, Baioanan moldizkidatia, 1630. urthian, Joanes Etxeberri theologian doktoraren obra; ber ezkiribazaliak egin dü ere berze libürü bat, Hüskararen adretzaz, mintzo dena.(48).

Bena ezagützen eztügüna; bada oraiño berze libürü bat moldizkidatia, langiliaren izena eztiana: tritua du *Exercicio Espirituala*(49), harek ere bere egiliren izenik eztiana Baionan moldizkidatia, urtherik bagia(50) Berze bat ere ber trituan: hamabi berezitan(51) erthailtia(52) gaiza ezin hobenez bethia, Dn Pedro Argaiñ apezaren obra 572 ormes-tan(53), Bordalen(54) moldizkidatia 1686. Berze bat ere Saro de Labor-tarena(55) ezin Hüskara ederragoan, *marinearen eginbideaz*, Baionan moldizkidatia, 1642 urthian, bena güzier gaiña da *J. K. Ordeinu Berria*, Juanes Lezarraga(sic) berazkoizkoaren obra da Rochelle-an moldizkidatia, 1571 urthian, Erregiña Joanari eskentü ziana; haren landan, berze bat *Geroko Gero* deitzen dena, Dn Pedro Axalar(sic) Sarazoko Erretoraren obra, Bordalen moldizkidatia, 1641 urthian. Joan Etxeberrik mediketari doktor zenak Azkoitian zian ere, *Hitztegi bat* egin, *hüskaraz, Espaiñolaz, frantses ta latiz* antolatia, bena moldizkidatü izan denez eztakigü.

Mosde Arnalde Oihenartek dereikü(56) ere ützi libürüñi bat, *Atso-titzak edo refrañak*, izen diana, Parisen moldizkidatia, 1657 urthian. Jarraikiz dereikü beraren *Gaztaroa neurthitzetan* ta azkenekoz *Zahar-zarora ere neurthitzetan* eman, Pauen moldizkidatia 1664 urthian, behe-rago zerbait obra harez dügü erranen. Agergei da ere (ümen) berze bat trite dükiana *Aberatstarzün güzien giltz bakhoitza*, nere izenian sor-thüren dena, ta aberastü nahi direnen komendian datekiana.

Libürü jarraiki(a)z, heben dagoenaz, begotze laidoriak, berzer, txipi bada ere, ikhertü dütian gauzetarik franko(57) da ageri, bere irakoie-tan(58) hüskarak berzeren arropetarik eziala beharrik. Soberana ere lükiala, beratana, bere zazpi hitzkondetzaz; Homera bezala, beretzaz, ari baladi, obratüren dian lanetan ta bide xüxena koi(58) denari berze batek bezain honki erakatsiren dereioala bide llabürena ta ederrena.

Berze libürü zonbaitez, erdi latiz edo frantsesez josirik direnetarik, heben mintzo ezpakirade(59) hobe(ki) egin ahal lütükienek derekie balima barkhatuko(60); eztereiet aharrarik(61) borondadian eginen, düdalakoz uste ezin giradila(62) hobe hen gogamenaz. Bena egar(63) eztirot(64) hen hüskara txarra; ta dakigünian urthe baten barnian Jesuita batzu, Kastillanek, ikhasi diela Loyolan Hüskara konfesa-tzeko(65) doia, hirurgerrenian aldiz peredikatzeko behar zeretena(66), ahalkegarri da Hüskaldün ezkiribazalek eztakien hüskara...xahiren eztien axolik.

Jesuita hek ere zien(67) aithortzen hüskarak ekidar(68) güziak zütiala ta gramatikaren itzala dianak egia hori ükha elirioiala, haren bokatziaz zerbait erran behar badügü, dügün galtha non den proba agerragorik hüskaldun menditar baten behatzian(69) beno; ezi Biar-ne-seki akointarik ezpadü ükhen hartan dirade hüskararen egokiak, alozia, ta gaillard(70) egiazkoak, dakitzanetan edirenen diradiala nork ükha.

Nere althetik ageri dena, eztirot ükha eta aithortzen dü, eztüdala hüskaran azardun(ak) aski ta haren edertazünak aski erran, ahal nadin haren barnerat behar bezala ari; alabadere gogoan dü: haren arakoietar-rik zerbait argitü düdala, berze batek porrogatüren(71) diana. Ezi ene arauiala ezta mintzorik llabürago ez eta azkarkiago hüskarak beno gaizak(72) azaldüren dütianik(73). Hantik arren gogomena, hüskara Jinko-jaunaren obra dela, eta ez gizonena? Ezi galdürrik balego osoki, halako bat jendiak egin derokiela? Nik ja diot ezetz, ez eta ere lür güzian diradian jakintzüenak, ehün urthez lanari lothürik ere halako obra eliroiekiela(74) egin.

Mündiaren laur bazterretan probak daude xütik, ama mintzoak Jinkoaren obra diradiala. Dierrak ere berhezi ziradenian eraman

zütiela nork beriak. Mintzo hetarik dirade hanitz sorthü, hetarik ere saldo(75) bat arragortü(76) ta jendiaren beharrak jesanez ta josküräz haboroenak(77) mündian labekatü, hetarik Griegoa, Latia ta berzetaryk saldoa, bena mintzo hek zer lan jendiari ezti(78) eman, lehen eziez beitirade zerbaitetara gerthü(79) Latiaren hirur alhaba: Italiäna, Fransesa, Espaiñiola laur ehün urthe azkenetan ari dirade bethatxüz ta arrapaintzez(79 bis) osoki khanbiatürük, ta beren amari hüillentziarekila(80) baizik mintzo izenik ezti irapaizi(81) orozbat Latia amamintzo eztena, Griegoa ere ber denboran ber medioz obratü ziradianak.

Bi mintzo eder hetarik lehena aspaldian hilik ta libürüietan ehortzirik dago; berzia aldiz gizontze obraren doiala, dago bere herrian eskeletürük ta noizpait izan zenetik hain eskeletürük, non, (banaite)(82) libürüetan ikhasi dütiñek oraiko griegokila nekez beilirade aditzen; ama mintzoak aldiz meskabü hetara eztirade erori, hek dirade üdürigoarik beren artian batere eztiñenek.

Dügün orai hüskarari sokhaldi bat: nonbait erran dügü, Espaiñia güzian, lehen mintzoa izanik, ta dierra arrotzek mendietara baztererazirik, hirur mila urthe hetan dagoela hetan kokatürük. O ama mintzoa ezipaliz, xoko batetan lüke bere ama, eztelarik ageri ihon ere haren üdürigoaren(83) seiñale dremendena(84); orai txipi badago ere, Erruma handi izanik txipitürük dagoen bezala, orozbat Espaiñiatik ohiltürük(85) dagoela ta mendietan baztertürük(86). Mendi hetarik (ümen), Alabatarekk Zuberoala, Nafartarrek Basa Nafarrara, Gipuzkoanek Lapurdira, dagoela ekharririk. Dian bere herritar banaitetan(87), banaite jarri dien, batzü berze(ak) beno hobeki mintzo diradiala gogoan, nekez ere beren artian dialarik aditzia, ohore, ogen(88) beno gehiago(89) hüskarari dereie(90), zeren eta herri batian galdü dütiñ hitzak, berzian beitütü edirenen, hala hüskara bere osoan dagoelarik haren ohoriari enjogi diradianek, dian hazteriaz(91) sendoturik, ta sekulan bezain eder agere-raziten beitiü.

Libürüaren jarraikian Mosde Oihenarten atsotitzak ta refrauak irakurtzaler agrada ziratekiela ustian, ditut jarri; ta gerthaldiak(92) diradialakoz gizonaren mirailla, hantik dükien probetxia eztate gaiza apürra, hitzkonde hüskaran izkont diraitekiala(93) ta bakhoitzari tieso nahi lazaitekina(94), bethatxiak kanpo, llabür lükiala kondera(95) die erakusten.

Nadin aldi batetik edo berzetik seme, hüskaldün niz. Arren mintza, hen güzietan düti züzen, amaren hontan düdan bezala; zeren amen horrez enaite balia, ama hari dereiodan amorioa agertu badüt, nik beno hobeki proba ahal lirokienak ixilegonez ogen dü. *Filosofo hüskaldüna-*

ren Ekheia, düt nik heben lanthia, berzek beze *egiazkoarena* egin. Obra dago heben hüskaldün güzier eskentürük, batzü arrotz bazereitze zombaiti, holako eztrateke hüskara dakiener, berzek aldiz hitz ez-ezagütiak Latin, Frantses edo Kastellano ezpazereitze Hüskaratik diradiala, bortsaz aithortü behar dükie berriz ere hüskarari ütüliz. Medio horrez beren ama mintzoari, seme izanik, ohore dükie, Jaun Jinkoari ere berak egin dian mintzoari beha egoitez, diratekino ederki antolatürük hüskarazko obretan langiliak dütü beredikatüren. Halabiz.

(La table suivante ne s'imprimera que quand tout l'ouvrage se fera, afin d'indiquer les pages aux numéros ou elle les montre.)

Liburuaren Zekidora	Berezita.
Bertüdiáz	I
Nekeziáz	II
Baloriáz	III
Haurren azkontziáz	IV
Irritsáz	V
Gerthaldien indarráz	VI
Aitüretzáz(95)	VII
Esterretzáz(96)	VIII
Denbora galdiaz	IX
Isterbegiaz(97)	X
Irretsáz ta zekiñanzeáz(98)	XI
Aitzinekoaren jarraikiáz	XII
Izkontziáz(99)	XIII
Azkenaren jarraikia	XIV
Aita amen eginbidiaz	XV
Haurren eginbidiaz, aita amen erezian	XVI
Mendikatziáz(100)	XVII
Ongondiaz(101)	XVIII
Axolgabiáz	XIX
Egokidiáz	XX
Herioáz	XXI
Arima herratüetzáz	XXII
Azkenaren jarraikiáz	XXIII
Hilen bitzairáz	XXIV
Gizonen biziáz	XXV
Egiáz	XXVI
Auherkeriaz(102)	XXVII

Amorioaz	XXVIII
Adiskidegoaz gizonetan	XXIX
Adiskidegoaz gizon eta emazten artian	XXX
Igoriaz edo hügüngoaz(103)	XXXI
Tristeziaz	XXXII
Azkenaren jarraikiaz	XXXIII
Esperantzaz	XXXIV
Lotsaz	XXXV
Autsartziaz	XXXVI
Ahalkiaz	XXXVII
Hontarzünaz	XXXVIII
Ametsetzaz	XXXIX
Eskerreko haurretzaz edo bastartetzaz	XXXX

Tx. P.ren oharra, *liburua 217.orrialdearekin bukatzen da, XXXX. berezitatik landa, 218. erditan aldatzailearen izenpea: Joffrion, 5 E.*

Ametsetzaz 223	223	Emäztetzaz	290
Biziaren llabürgoaz	228	Zori honaz	294
Akabi azkenaz	230	Gerlaz	297
Damarriaz(105)	231	Handitarzünaz	301
Bizitziaz	233	Sortiren bürüzairietzaz	307
Bekhaitzgoaz	234	Laidorietzaz(110)	310
Adiskidegoaz	236	Jendiaz	313
Izkontziaz	238	Auherkeriaz	315
Begithartiaz	242	Ozartiaz(111)	317
Amorioaz	244	Herriaz	319
Zahartarzünaz	244	Bakiaz	322
Nihaurengoaz(106)	247	Eskelegoaz	325
Egiaz	251	Paganoetzaz	328
Sorginetzaz	256	Iripediaz(112)	330
Soldado güdarietzaz(107)	259	Peredikiaz	336
Aberatstarzünaz	268	Apezetzaz	343
Jakindiaz(108)	271	Ordaiñetzaz	350
Dihariaz(109)	275	Errelijoniaz	353
Igermenaz	284	Aberatstarzünaz	364
Errükiaz Edo piedadiaz	288		

Tx. p. *Orrialdedun kapitulu guzi horiek galdu egin dira.*

Hitzauria 'ri oharra

- (1) frantsesez esku-idazkian.
- (2) *etzereio*: orain, Z., *e'tzaio*.
- (3) *hitzauri*: nonbait entzuna, ez irakurria bestelan *hitzaure* behar luke.
- (4) *jakintsiak*: *jakintsiek*, zuzenago.
- (5) *obedantza*: orain, Zuberoan, *kalitate*, *huniine*.
- (6) *zeiakinen*: ezjakinen, fr. des ignorants c. de los ignorantes.
- (7) *ustiala*: usteara, ustera.
- (8) *hizkera*: Z. mintzaje.
- (9) *ezkiderik*: ez parerik, berdinek ez.
- (10) *nabastarria*(Z.zah.) lan ta axola, lizentzia. fr. la liberté de..
- (11) *badaite*: beharbada.
- (12) *botxia*: *botxiia* Z., arkaitz.
- (13) *mardotüko*: malgutuko.
- (14) *senthagailla*: erremediaketa, fr. "traitement", *Mirakuilu*.
- (15) *eztaoetke*: dago-ren erabilpenak Zuberoan, salbu eta pastoraletan, osoki galdu dira, halaber Nafarroa behera alde hainitzetan.
- (16) *niri*: bizkaiera da, orain Z. *eni*, lehen *neri*, *neur*, ere. (XVI. mende.).
- (17) *gauza*: (L. G. B.), Zuberoan aspaldidanik, *gaiza*, darabilagu.
- (18) *izairia*: gauza baten natura.
- (18 bis) *arozta litiriola*, lan' litzakeala arotzaren moduan.
- (19) *berze*: Oihenartek bezala Lapurdiko hitza, Zuberian *beste* da ezagun dezakegun bezain urruti.
- (19 bis) *hitz hen arra hartzia manhatzen*: hitz haien berriro hartzea agintzen.
- (20) *gogatü*: hemen, *gogoanhartu*.
- (21) *eztien*: eztuten, ezduten.
- (22) *arnegatzen*: kasu huntan, *ukatzen*.
- (23) *apaleraziten*: -eraziten faktitibu zaharra, orain-*arazten*.
- (24) *dago*: orain, Z. *da*.
- (25) *dierri*: Larramendi-k asmatua, *erresuma*(Z.) *nazio*(eusk. bat.).

- (26) *banaitiak*: banaite, (Larramendi), *liferentziak*, *berhexküntek*(Z.).
- (27) *bederakatzen*: banakatzen.
- (28) *deizogün galtha*: imper. dezaïogun galde.
- (29) *datekia*: *-izan* aditzaren geroaldi zaharra, *dateke*, *date*. - *-ea* galdera atzizkia.
- (30) *hitzauri*: esaldiaren arauera, *hizkuntza*.
- (31) *dieia*: *duteia?*, *ote dute?* al *dute?*.
- (32) *axolik*: orain ere ez dugu Zuberoan sekulan axolarik esaten; ohargarria da, bestalde idazleak hizkuntza askoren jakiteaz egiten duen goraipamena.
- (33) *aizo*: auzo.
- (34) *ordokitarra*: ordekan, zelaian bizi dena.
- (35) *ontarte*: merezimendu, meritu.
- (36) *erran*: esan.
- (37) *thipil*: argiturik.
- (38) *akadoikeria*: hauzietarako joera, c. pleitismo, fr. *procédurerie*.
- (39) *garthardia*: errespetaketa, fr. *égard*.
- (40) *elhe*: *elhe* bat esaten da(fr. *parole*) *hitza*, nahiz esan, nahiz idatzi (fr. *mot*).
- (41) *alozia*: edo *alozia*: harmonia.
- (42) *naharorik*: nasaiki.
- (43) *brobantza güzietzaz ikuraitürik*: orain Z. probantza güzietzaz probatürik.
- (44) *orozbat*: berdin.
- (45) *posmagarri* (Larramendi) gozagarri, delectable. c.
- (46) *hitzkondien*: dialektuen (47) *de Beriain*: aldatzaileak *de Berion*.
- (48) *Hüskaren adretzaz*, ez du Etxeberri teologoak idatzi, baina Etxeberri medikuak, Larramendik, azken horren eskuidazkia eskuen artean eduki baitzuen.
- (49) *Exercicio Espirituala*: liburu horren ale zahar puskatua Iruri Salaberri baserrian bildu nuen; gehienik agertu den euskal liburu, ez dakigu nork eginik, lehenbizikotz 1718.an.
- (50) *urtherik bagia*: *urterik gabia*, behar luke ziberoeraz baina liburu hunen lehen bi herenetan, beharbada Larramendi irakurri ondoren, sartaldeko itxura eman zaio (berdin Belako zaldunagan).
- (51) *berezita*: Larramendiren hitza, kapitulu.
- (52) *erthailtia*: *erthailtü*, *zatitu* (Z. zah.).
- (53) *ormestan*: kopiatzailearen hutsa, *orrietan?*.
- (54) *Bordalen*: gaur, *Bordelen*. *Argain*. P de Argaiñaratz.(?)

- (55) *Saro de Labortarena*: Egiategi-k hemen Larramendik ziona gaizki hartu du, Jesuitak baitio “guia de marinero escrito en el hermoso bascuence de Sara de Labort. Egiategik egilearen izen bezala hartua herriarena da.
- (56) *dereikü* (Z. zaharra) orain *deikü*, digu.
- (57) *gauzetarik franko*, orain *gaizetarik franko*; esan nahi baitu gai asko ikertu dituela, euskararen ahalak erakutseko.
- (58) *khoi*: zale baino pixkat gehiago, *osoki emana*.
- (59) *ezpakirade*: ez bagara, ez bagarade.
- (60) *barkhatüko*: orain *pharkatüko*, lehen itxura lapurdiera dirudi.
- (61) *aharra*: hemen *eztabaida*, gehienetan *eztabaida* gogorra, sekulakoa, ez mintzatzeraino.
- (62) *giradila*: garadeala.
- (63) *egar*: tolera.
- (64) *eztirot*: eztezaket.
- (65) *konfesatzeko*: Z. *kobesatzeko*.; *doia*: justo.
- (66) *behar zeretena*: orain behar *zeiena*, *zitzaiena*.
- (67) *zien aithortzen*: zuten aitortzen.
- (68) *ekidar*: Larramendiren hitza, *ahalmen*.
- (69) *behatzian*: *behatu*, aditzak kasu egin, jaremon, oinharritzko esan nahia du, baina gaur Lapurdin *begira egon*, eta Zuberoan Egiategi-ren lanean bezala, *entzuten egon*.
- (70) *gaillard*: abantailla, legezko abantailla.
- (71) *arakoietarik* zerbait argitü düdala... produzioetatik, *ekoizpenetatik*. *porrogatüren* orain *probatüren* (Lapurdiko itxurapean, erdal iturria estaltzeko?).
- (72) *gaizak*: gauzak, hemen Egiategik ez du zuzendu.
- (73) *azaldü*: expresar c. exprimer f.
- (74) *e'liroiekiela*: ez lezateketela.
- (75) *saldo bat*: talde bat (gaiñetik zuzenketa, *athe handi bat*: meta handi bat.).
- (76) *arragortü*:berriro agortü.
- (77) *jesanez eta joskürüz haboroenak*: maileguz eta joskürüz gehienak.
- (78) *eztie*: ez dute, ez tute.
- (79) *gerthü*: gertatu. (79 bis) *bethat.xüz* ta *arrapaintzez*: adabakiz eta berriz apainduz.(80) *hüillentziarekila*: urrendutzeagaz, hurbiltze-arekin (Pettiarreko, Maule ondoko itxura, besteetan *hüillan*.).
- (81) *irapaizi*: *irabazi*, gaur eta idazle zaharragoetan ezta agertzen.
- (82) *banait*, banagoke, beharbada: ala diferentzia?.

- (83) *üdüriçoaren*: iduripenaren, baina hemen *antze*, *egite*.
- (84) *dremendena*: gaur *demendrena* (bearnesa), den gütiëna.
- (85) *ohiltürük*: akasaturük. (gaur norbait arpegi txarrez urrunduerazi).
- (86) *ta mendietan baztertürük*: gaiñetik, *Erruma*, *Erruman den bezala*.
- (87) *banaitetan*: dialektuetan, hemen diona, batzuk berena besteena baino hobea dela uste dute.
- (88) *ogen*: hemen *kalte egin* ekin baitator. *ogen ükhen*: errua izan).
- (89) *gehiago*: *haboro*, Zuberoan.
- (90) *dereie*: esan nahiaren arauera ez da *diète*, baina *egiten diète*.
- (91) *hazteria*: hatz mina.
- (92) *gerthaldi*: etsenplu, adibide, orain *edsenplü*.
- (93) *izkont*: “irapaizi” bezala, azalpen bitxia; Zuberoan dakidanez beti *ezkon* esan da. Ala *hitz* erroaren etimologia grafia?.
- (94) *Lazaitekina*: lizaitekina, behar luke eta Basaburuan lizaitekiana.
- (95) *kondera*: errosarioa.
- (95 bis) *aitüretzaz*: (Larramendi) ohitüretzaz, ekanduetaz, fr. des coutumes.
- (96) *esterretzaz*: Esterratziaz, dio, geroago, *azaluskeriaz*, c. disimulación.
- (97) *Isterbegiaz*: Jende bakoitzaren etsaiaz (alegia *ezkerbegia*).
- (98) *Irritsaz ta zekiñanzeaz*: geroago dio, *Irritsaz* (ambizio).
- (99) *Izkontziaz*: ezkontzaz. (orain *Z. ezkontziaz*).
- (100) *Mendikatziatz*: apentzaz, bengantzaz (orain, *Z. mendekatziatz*).
- (101) *Ongondiaz*: barkaberatasunaz (c. magnanimidad).
- (102) *Auherkeriaz*: alferkeriaz.
- (103) *Igoriaz edo hügingoaz*: gorrotoaz.
- (105) *Damarriaz*: hütsa, *damaniatz*, tamalaz.
- (106) *Nihauengoaz*: nerekoitasunaz.
- (107) *Soldado, güdariatatz*: lehen hitza herrikoi, bigarrena idatzia.
- (108) *Jakindiaz*: Jakintza (c. ciencia).
- (109) *Dihariatz*: *dihariü*, diru da Zuberoako euskara zaharkituan.
- (110) *Laidorietzatz*: goraipamenetaz.
- (111) *Ozartiaz*: pazentziaz.
- (112) *Irripediaz*: proletariatuz. (Larramendiren hitzez).

Filosofo-buscaldunaren Berécita I.

Berthudias.

Buscaldun Espainiar, isan nahi nintzate; daki-
dalacos dierré lein-arguinagoric mundian Estela-
Ertie Lúa. Bena avéiac dialacos guisona den-
Ertén, baliaturen Lúin ueré bertre penad, —
aracoustico cáisic, onkhaitu dutudala iráirac
Luan deritadun abantáitlac.

Dakit Ené aytafoac Eradiala Espainia
guthiaco herriarrac, tahoguy Ertie herriaren
Ertajer biturtúic, askenicos dardiala oray-
nospait buru faguitre Eradian baxeré-Étan-
han beren Ertélevoac berfen aberatz-tarrinari
Ertielaric bekhatzen, Er Maré irutirien —
Egárriac, gendé gupia aberiac bessala —
Ertutialá-rtarrén, ta dirielaric hon azalial,
lahen miunkaitz-Ertar urhun, buscaldunac-
beren seque' Saharretan botze bisi Eradiala.

Hantie fos Erregue javoné Khortion ^{duo dens} ~~duo dens~~, ta
Loteki Saldoac beren vhesco burduin-Étan-
ikhortun, Ertien guizala dabiltrala Khéari

FILOSOFO HUSKALDUNAREN EKHEIA

BEREZITA I

Berthüdiáz

Huskaldün ezpaninz, izan nahi nintzate; dakidalakoz dierri leiñ-arginagorik mündian eztela eziez enia. Bena audiak dialakoz gizona den-ezten, baliatüren eniz nere sortzepez arakusteko (sic) baizik, ukhaitü dütüdala izairak eman derei(z) tadan abantaillak.

Dakit ene aitasoak ziradiala Espaiña güziako herritarrak ta hogei ehü(n)kez(114) herriaren etsaier bihurtürük, azkenekoz daudiala orai, noizpait büruzagitü ziradian bazterretan, han beren eskelegoak(115) berzen aberatstarzünari etzielarik bekhaitzen, ezetare irritsiaren egarriak, jende güziak aberiak bezala eztütialarik üztartzen, ta direlarik hen azaliaz(116) ta hen minkaitzentzaz(117) ürrhün(118), huskaldünak beren lege zaharretan botzik bizi diradiala.

Hantik soz Errege Jaun khortian daudener ta loteki(119) saldoak beren ürrhezko bürdüñetan ikhusten, erhoen gisala dabilzala kheari laisterkaz, kharroetan lerratzer(120) ta heltzia leze übernoaren (121) zolalan diela jargia, dütie ikhusten. (*ikus fotokopia*).

Mendien thinitik die ere entzüten ordokian (122) zezenen adar khal-dien hirotsa(123), leihoñaren orroitiak, alanoaren marrakak, biperen(124) hüstiak(125), gizona basa arimaltürük, hegaitz ürrikarrian(126) jarririk, lerratzen lürrilat(127).

Hantik die ikhusten oraiño hegoak jendia inharrausten, urikal-dak(128) lürrian, itxasoan bezala ontziak baiara ustez heltü porrokatzen osoki(129), galgiroa nausi hari jarraikiz eskelegoa beharraren lagün, ta berthüdia bethi hen artian arrotz.

Bere egongian(130) laket(131) eztenak, bere khorpitzari eskernio hainitz dü adelatzen(132). Dakigü arraiñ handienak itxasoan daudiala; bena angera(133) txar batek barazkaria badereit emaiten, arren, erho ezpaniz, laur taulen artian arrantzüren jokatüren düt ene bizia?

Zer niz ni? Aragiz eta ezürrez zathi bat arimaz bizi dena, haren faltaz ere hilen ta hirotürrik(134) errhaustüren dena, dialarik igutzian ziana(135), bere egiliari ethorriren(136): honki egin badüt heren eretzian, düke honki jina, gaizki aldiz bizi izan baniz, ene zorretzaz dateke arima berme. Dügün ikhus arranküra harentzat badenez medikarik.

Erhokeria handiagorik ezta, eziere erraitea ene aberatstarzünaren arauiala, bizi nahi niz. Heremitagei(137) e'nintzan sorthü, nere bezalakoekila, zeren ene lenendian(138) e'niz egonen? Santü izan, e'nainteke betanda(139) hortara heltzeko bidia sobera herxe zait, J. Jinkoaren baimenarekila(140), batian lekhü düket haren saihetsian; bena soberana erranak, honki eginaren aidüría itsutzen(141). Ezi berthüdiaren adra(142) llabür da, nahiarena llabürago, obrak aldiz flakü. Sn Augustinek dereikü erraiten "Hizanian, ez hadiala laket, laket nahi bahiz ez hiziala heltü; aski egin dükiala uste badük herratürrik galdia hiz".

Aberats ta ahaldün handi baniz, Jinkoari honki eginen zorrak dütüt arauiala. Noiz niro erran(143), franko dütüdala pakhatü(144)? Jinkoak bihotza egin dereit, zelia bezain zabal, bereak ere honki eginekila bethe nahi dü, ta nik txoko bat ez nahi ützi hutsik, nola arren hartan egon daiteke? Non date(145) hari zor düdan amorioa, berak eman diroan(146) dohaiñ ederra, onesgilia eđo karitatia berbera ezpada? Ezi ez San Thomasek dio dela Jinkotarzünaren ziargia(147), berze berthüdiak argitzen dütiana, argia dago althare gaiñen ta ez pian(148). Hantik, arren, ta ez hebertik haren ziarrak(149).

Obendatü izaiteko(150) aita bethierekoai üdüri, izan behar nintzate; bena nor haregana hegaltaz hel daiteke(151) haren semiaren bidia lürrian ezpadü jarraiki. Jinko horren etxian niz kristiatü ta hitzemanetzaz deuser ezipadüt etxeki(152), izenaz baizik e'niz haren jarraikile, obretzaz ezpaniz batere, baten (ganik) noa ihesi.

Kastaz hüskaldün diradianak, dirade güziak aitoren seme; arrazo horrez, beraz, ezta jende kastarik lür güzian hüskaldünak bezaiñbeste berari zor dianik, dremenden(153) apalkeriaz bere jagotza(154) bidaltzen dialakoz(155); dü hantik bere famari berak thonak egiten, inhurek eta deuser ek izart liorakienak(156). Bena delakoz hüskaldüna halako, hortakoz berthütari tinkoago dago estekatia, ta hüts egiten dereionian ohoriak(157), kastigo handienaren zereio mereximentien; ezi mithil, berrogei luis(158) soldata dianak, errekeitü(159) gehiago dü zor etxaltari, eziez hoge baizik eztianak; hala ere Jinkoak ezarri dütianak berthüdiaren langile beren eginbidetzaz berme.

Hidalguia da egiazki Jinkoaren dohaiña merexiari eman diana,

mereximentia akabi bezain sarri(160) erorten da lürrilat dohaiña.

Filosofu batek zioan ber denboran “Hidalgoa, aragian ta odolian balago, gaiza arhina(161) lezatekiala ta gizon apürrekila nahasirik, berhezta nekez lizatekiala”; alabadere ber moldizkian bada ageri jende güzia eginik dela. Ukha e’laite(162) aitoren seme egiazkoen ta langilen artian ageri dela lürrian ber banaitia, izarren ta eoliten artian, zelian dena. Nontik den banaitia, galtha baladi(163)? Ez itxurian edo khorpitzaren edertarzünetik, bena bai arimaren xüxengoatik, deusere okherrik akoga e’lirioanetik.(164) Nobliak xüxen dialakoz, dü bethi begithartia, begiak ta agrimatürak, ibiltia bezala, da etxeko liskar baterez lotsa(165) eztena, dialakoz berthüdiak bürian gaiñen ekhartan, bizioak aldiz zankopetan ezarten.

Egiazko hidalgoa thorrea ahünzostoz estalietan, ez thonba higatie-tan(166) ezetare pergamü mintsüetan(167) eztago; bena bai arimaren xüxengoan ta halakoa diana da, non nahi, aitoren seme behar bezalako. Sn Ambroisek dio, Egia haren arrimagei(168), gizona dela gizonen kastatik, bena berthüdia dela arimen kasta.

Erospenaz handitü dena, da itxaso ostraren pare, arraiñ handiaren küsküillan sarthü denian, bere aiziaz dü bethatzen, bena dago hanitez txipiago han ageri, eziez egon baliz bere sortzepenean ta soegiliak(169) dütielakoz üsiago(170) bere ohetan jakiliak(171) kathez dütü alde orotarik; hantik gorde lütükian faltak egongia lehenian daude güziak ageri, bigerrenian ülhün sorthü zena, bere ülhünpian egon bedi, edo bürian jar beza kopre zelarik, ürrhez behar dela agertü.

Petik gora igaiñ dena ta nontik den ohart dena(172) bere zorthü honaz(173) ürgüillürük eztiana, bere askazi flakiak indartzen dütian, mainatak mespretxatzen(174) eztütianak, arrazoaz baizik ari eztena, honki eginak gordatzen dütian da ta dateke mündian senthagailla handiago(175), eziez Joben bizipena bere gorotzian izan zena; zorthü honaren soberana da pezü handia(176) egünkal ikhusten dügüna; aberatsa harrez(1) illüritürük, ürgüillü(z) hantürük, adiskidegoa osoki ahatzetik(176) ezagütziaren zorrak zankopetan ezarririk, jende perestia diana iñaginatzen(177), behardüner horer(178) bezala mintzatzen; bera, aldiz, bere arima apalaz desaraukatürük, dremenden atsekabiak larrapoka(179) ibileraziten dian gizona da.

Arima handia aldiz, zer nahi hel dakion, bethi zorthü hona beno gorago dago. Haren gozomenari egobiar, galtziari bi bidar(180), thenpestari, zürründari, harriari, ekaitz lotsagarriener(181) dago botxia bezala tieso ta zelia zathikaz erori inkarrietzaz(182) lotsarik eztiararik, deuserek sorthüko e’liroana dereikü erakhusten; berak diolarik *inter*

rik *inter eclipses exorior*. Aboaztüren(183) diradiala odeiak eta ekhia(184) agertüren zereiola dago aidürían(185).

Nork bere gaizkorriak(186) ükhen eztütü! Erregetarik barataria-drano(187); zorthü gaitza(188), hegoaren pare, laketago da oihanetan zühaiñen porrokatzen(189) eziez khaparren azotatzen(190). Orozbat dütiálarik jende txipiak mespretxatzen, dütü handiak erroetarik zothükatzen(191) ta lürreratzen, halaere non eta zaiñak beitirade azkarrago, dütü astindiak(192) üsüago. Aitoren semia poterez animatiak, dütüke orozbat bere inharraus'khaldiak, zelia khexatürík(193) dereio garrak egoisten ta düründaz bere thorria(194) khordokatzen, balima ere erore-raziten bere fama lanhoz üngüratürík, isterbegiez thonatürík(195). Bere azañak zathizkatürík, betarlisa(196) belztürík, adiskidiak argütsütürík(197) ta traidoritürík, dütü gaiza hek güziak borogutzen, bena han dü lerdénik berthüde egiazkoaz ta hüskaldun dela erakhutsiren.

Lehen berezita, "Berthüdiáz"

- (113) *Ukhaitü*: orain, Z. *ükhen*.
- (114) *ehün*: baliman, *ehünke*, *mende*; orain, Z. *mente*.
- (115) *eskelegoa*: eskale egoera, *mixeria*.
- (116) *azaliaz*: Z. *melodia da*, baina hemen *badirudi*, *zarata*.
- (117) *minkaitz*: orain, Z. *dolore*, *min.*, *garaztasun*, c. *amargura*.
- (118) *ürhün*: orain Z. *hürrün*, *urruti*.
- (119) *loteki*: orain Z. *esklabo*. (*Loteki*, Larramendi) (?)
- (120) *kharroetan lerratzer*a: gurdietan txirristatzer.
- (121) *leze übernoaren zola*: *leze ifernuaren ondoa*; *überno* (Z. zah.)
- (122) *mendien thinitik die ere entzuten ordekan*: *mendien goihenetik dute entzuten ordekan*.
- (123) *adar khaldien hirotsa*: *adar ukaldien otsa*.
- (124) *bipera*: *suge gorri bipera*.
- (125) *hüstiak*: *txistuak*.
- (126) *helgaitz urrikarrian*: *zori txar urrikarrian*.
- (127) *lerratzen lürrilat*: *txirristatzen lurrerat*, *irristatzen*, *labaintzen*.
- (128) *urikaldak* (L.): Z. *ebilkhaldiak*, *euri bafadak*.c. *chubasco*.
- (129) *porrokatzen osoki*: *puskakatzen osoki*, c. *aniquilar*
- (130) *egongian*: *egongü*, *egongia*, *egoitza*.
- (131) *laket*: *gustuan*. (adv.)
- (132) *eskernio hainitz dü adelatzen*: *neke asko du gertutzen*.
- (133) *angera*: *aingira*.
- (134) *hirotürik*: *usteldurik*.
- (135) *igutzian ziana*: *maileguan zuena*.
- (136) *ethorriren*: *itzuliko*, *bihurtujo* (Egiategik ez du adibide hortan baizik erabiltzen bestelan, *etorri* = *jin*).
- (137) *Heremitagei*: *heremita izateko* (Zuberoan-gei edozein hitz, aditz, izenordeko, adketiburi, gerorako adierazia ematen dio).
- (138) *lennedian*: *lenendi* (Larramendi), *lehen egoeran*.

- (139) *betanda*: betegintza, c. perfeccion.
- (140) *baimenarekila*: baimenarekin.
- (141) *aidürria itsutzen*: pazentzia itsutzen. (itsutzen nekez irakurtzen).
- (142) *adra*: (N.) arau, fr. regle, c. regla.
- (143) *noiz niro erran*: noiz nezake esan.
- (144) *franko dütüla pakhatü*: nahikoa ditudala pakatu.
- (145) *non date?*: edo *nun dateke?*, *Non izango al da?*
- (146) *eman diroan*: eman dezakean.
- (147) *ziargia*: kandela, ziho argia, Egiategik *leiñuru*, c. rayo, f. rayon.
- (148) *pian*: azpian.
- (149) *harien ziarrak*: haiaren tramak, ala *haren ziarrak*: haren distirak.
- (150) *obendatü izaiteko*: *obendatü* (Z.), ofrendatu; *izaiteko* (L.).
- (151) *hegaltaz hel daiteke*: heganez iritxi diteke.
- (152) *etxeki*: atxiki, eutsi.
- (153) *dremenden*: den gutien.
- (154) *jagotza*: sortzapena, jaiotza.
- (155) *bidaltzen dialakoz*: bidaltzen duelakotz.
- (156) *thonak*: mantxak... orbanak; *izart liorakienak*: neurt lezake-tenak.
- (157) *berthüte*: c. virtud, giza-indarra da.
egiten dereionian ahore: orain, Z. egiten dionian ohore.
- (158) *berrogei luis*: *soldata*: orain *berrogei luis hilabetesari*.
- (159) *errekeitü*: ogipide laguntza, c. ayuda alimenticia.
- (160) *mereximentia akabi bezain sarri*: merito bukatu bezain laister.
- (161) *gaiza arhina*: c. cosa ligera.
- (162) *ukha e'laite*: e'lizateke uka.
- (163) *galtha baladi*: galde baledi; gaur *galthezin*: galdetu eta galthatü: eskatu, bereizten ditugu.
- (164) *akoga e'lirioanetil*: afliji ez lezakenetik.
- (165) *lotsa*: kontuz! bildurra da Z.N.L.
- (166) *thonba higatile, begirale, c. espectador*.
- (167) *pergamü mintzüetan*: pergamu onddoz minduetan, ozpindue-tan.
- (168) *animagei kastatik*: anima izateko kastatik (*anima*: (G. B.).
- (169) *soegiliak*: soegile, begirale, c. espectador.

- (170) *dütielakoz üsiago*: sarriago, maizago dituztelakotz.
- (171) *jakile*: lekuko, testigu.
- (172) *ohart dena*: *ohit* dena, oroit dena, behar luke, baina lehen ta orain Zuberotar askok *ohart* “notar” eta *orhit* “memorizar” nahastu egiten dituzte.
- (173) *zorthü honaz*: orain *Z. zorthe hunaz*, suerte onaz.
- (174) *mainatak mespretxatzen*: merroinak destainatzen (*mainat*, bearnes).
- (175) *senthagailla handiagoo*: sendaketa handiagoo.
- (176) *adiskidegoa osoki ahatzerik*: adiskide egoera osoki.
- (177) *jende perestia diana iñaginatzen*: jende prestua duena trufaz imitatzen.
- (177 bis) *pezü handia*: pisu handia.
- (178) *behardüner horer bezala*: beharfunei zakurrei bezala.
- (179) *atsekabiak larrapoka*: ezbeharrak lauhazka.
- (180) *gozomenari egobiar, galtziari bi bidar*: Oihenartek bildu Bizkaiko esaera, erran zaharra. Oraiko *Z. gozamenai ezaxol galtziari bi aldiz*.
- (181) *ekaitz lotsagarriener*: ekaitz bildurgarrienei (*ekaitz* (G.)).
- (182) *zathikaz erori inkarietaz*: puxkaz erori ondarretzaz, ondakinetaz.
- (183) *aboztüren*: baztertüren, baztertuko.
- (184) *ekhia*: eguzkia.
- (185) *aidürían*: zai, itxaro, egurukitzen.
- (186) *gaizkorriak*: gaitz gorriak.
- (187) *baratariadrano*: (Z. zah.), eskribauaraiño (*-drano* nafar atzizki).
- (188) *zorthü gaitza*: zori gaitza.
- (189) *oihanetan zühaiñen porrokatzen*: basoetan zuhaitzen xehatzen.
- (190) *khaparren azotatzen*: sasien zaflatzen, azotatzen, masusten azotatzen.
- (191) *erroetarik zothükatzen*: arroetatik mubierazten, igierazten.
- (192) *astindiak üsiago*: ukaldiak maizago (*astindi*: (G.)).
- (193) *zelia khexatüril*: zerua hasarreturik.
- (194) *düründaz bere thorria khordikatzen*: trumoiez bere dorrea kordokatzen.
- (195) *isterbegiez thonatürük*: bere buruaren etsaiez zikindurik.

- (196) *belarlisa belztürük*: belar lisa belztürük, bekoki leguna belzturik.
- (197) *adiskidiak argütsütürük*: adiskideak argi isuturik (ez dituelakotz gehiago ezagutzen).

BEREZITA II

*Nekezi*az (198)

Zilzikidiak(199) aberatstarzünari eztereio eskerniorik(200) egin, (non) ez den beraz mespretxügarri; bena dialakoz ardüra enplegia halako; ordian da bere leptok loth(201) ta nabel(202) zorrotzaz, ürrhez egongia diana(203), zünzürra dereiona muzten(204); ürrhezko kopa da khozua(205) edaneraziten diana, ordian, zilharrezko zübia da lezila xüxen doana; bena zer dirade aberats haboroenak, gaizki halakatü diradianak: zekein, asemagur(206), desleal, Jinkoaren ta jendiaren ertzian, fede bagiak(sic); halako aberatstazüna da, arren, hügügarri, ez berberaz, bena bürüzagiren eskietarik dian desohoriaz. Bera ezta bizio galkiroso(207), da gaizki bildü diana ta gaizkiago manüntzen diana(208).

Berthüdia ta eskelegoa bekhanki(209) dabilta lagün, hantik eskele aberastia nekez gizon perestü, anima(sic) ederrareki ezpada sorthü. Ezi beharra delakoz bethi galthari, hartako gogoa dialarik, bizitze lealaren errekeitia(n) ütsarterik eztie(210); bihotzaren zaiñak dereitzo llabürtzen; garhaitzen badü ere gaitza, bertzaren zolan bethi ere dago ondakina.

Behardünak eskelegoaz etxaltia dialarik üngüratürük, etxia haur pikarraiez(211) betherik, arka hutsik, abaiñak zelaurian(212), zorren galthariak aidürü,(213), algoezila borthan(214), auzietzaz nekatürük, hen aita ünhüdetzaz xukatürük(215), aberiak deusereztürük, hantik beharra bizioen ama da gertzen(216), honek honki egin ezinari, gaitza egineraziten.

O! non zirade xühürra(217), Jinkoari galtha ziriokina, berze aberatstazünarik eztüzüla nahi, baizik nekeziatik salba zintzan? Orai zonbat dirade soberakinaz aski eztiatarik: zier(218) niz mintzo jaun aberatsak; zien palazioetan, arraiña bezala hur gizenian jaten düzie berzek ereiñ dien ogia, edaten ardoa berziak lantatu dianen miñatzentik; ara-

giak zereitze(219) mahainiala jiten adelatürrik(220); jakinik bage zer errekeitia dien ükhen, ihize güziak zientzat dirade habiatzen ta hüme egiten. Nork dereizie(221) hek güziak? Behardünek ta ziek gorr ta müthü hentzat. Nor da, arren, gizonago? Balie hek bizi doia(222) ta zietarik ez deusere beharrik, zer zinantekie?(223).

Egik (dio Jinkoak) behardünari honkia, askazi(224) ziradie. Da kristianaren eginbidia, alpura den bezala süiari, argia ekhiari(225) dereikü berak ere “jinkotze handiena dagoela gizon hilgarriak bere üdüriari honki eginetzaz, bethiereko doakintaren(226) bidia llabürtzen dialakoz hola.

Azaldi(227) halakoaren eretzian, aberatsaren gogortazüna behardünaren eretzian, ezteia gaiza(228) harrigarria! ta dialarik potere sokhorrigei(229), diharü dohaingei(230), bata ta berzia ükhatürrik, dezan bide hari gibel egin, Sn Augustin-ek dio” aberatstazünak maite badüzie, dei’zazie zien honki, zorthiala doi diren bezala jar, zure salbazionearen lankhei diratekianak. Bürüzagiren dohaiñak dirade ta zure laudakeriaren prendak(231), arren, aitoren semiak direlako z jendetarik seiñalatiennak, ta direlako berzer bethi gerthaldi gei(232). jarraik beze santü handi haren errana.

Berezita II, "Nekeziaz"

(Frantses Iraultza 1789.an egingo duten burgesen irudia)

- (199) *zilzikidiak*: moralak (aberastasuna mespretxatzen du) (Larr. hiztegia).
- (200) *eskerniorik*: sofrikariorik (ez dio aberastasunari minik egiten).
- (201) *lepotik loth*: samatik, lepotik lotu. (aberastasunak morala hiltzen).
- (202) *nabel*: edo *labela*, labana.
- (203) *ürrhez egongia diana*: etxea urrestatua duenaz.
- (204) *zünzürra dereiona muzten*: zintzurra diona ebakitzen.
- (205) *khozua*:kutsua.
- (206) *zekein, asemagur*: orain *Z. abaro, ezinasea*; (aberastü berriaz mintzo).
- (207) *galkiroso*: c. corruptor. (Larramendi).
- (208) *manüntzen diana*: gobernatzen duena.
- (209) *bekhanki*: bakanki.
- (210) *ütsarterik eztie*: bi lanen arteko astirik ez dute.
- (211) *haur pikarraiez*: hume bilaisiz, haur larrugorritan.
- (212) *abaiñak zelaurian*: amaraunak sapaian.
- (213) *zorren galthariak aidürü*: zorren eskatzaileak zain.
- (214) *algoezila borthan*: herriko mutila atean.
- (215) *ünhüdetzaz xükatürik*: iñudetzaz zikaturik, legorturik.
- (216) *da gertzen*: bilakatzen da.
- (217) *xühürra*: zintzoa, fr. le sage.
- (218) *zier*: zuei.
- (219) *zereitze*: zaizkiete.
- (220) *adelatürik*: gerturik, preparaturik.
- (221) *nork dereizie (Z. zah.)*: nork eman dizkitzue.

- (222) *bizi doia*: nahikoa bizipide.
- (223) *zinantekie*: ziñateke.
- (224) *askazi*: senide, ahide.
- (225) *alpora den bezala süiari, argia ekhiari*: bero-arnasa den bezala suari, argia eguzkiari.
- (226) *doakintaren*: (Larramendi), dohatsutasunaren.
- (227) *azaldi*: c. declaración.
- (228) *ezteia gaiza*: ez ote da gauza.
- (229) *sokhorrigei*: sokorri emateko, laguntza emateko.
- (230) *dohaiñgei*: emaitza egiteko.
- (231) *laudakeriaren prendak*: gehiegi laudatzearen jantziak.
- (232) *gerthaldi gei*: etsenplu, adibide emaiteko.

BEREZITA III

Baloriaz

Gizonaren baloria da haren balioaren doiala. behar bezalako denian, hegaltaz gaitzür güziak dütü erdiratzen, saldoak behezten ta bihurtü nahi direnen lekhü eragiten. haren baloria arranoaren pare dü odeiak xilhatzen(233), düründarekila da borrokatzen. Lehon(234) berze animal güziak garhaiten dütianaren pare da. Arroka itxasoaren ühin gahüntsüak jin zereitzon beno laisterrago urthukitzen dütianana. Deus erez beldür ezta, deuserek etzereio gaitzik ta gaitza izan bada azkarrago, dago bera harritürrik, halako da edo behar dizatekina(235) aitoren semiaren bihotza; bena aharretara, ez etare auzietara ezta apaltzen. Bera beno handiagorik eztü isterbegirik, pare zereitzonier dü ohore egiten, borthak bethi behardüner dütü zabalik üzten.

Lasdaki(236) da denboretzaz. ikusten ziradianian aitoren semiak etsai-sorho batetara deithzen zielarik, nork bere jakiliak(237) zütielarik, bardin zela hen artian adelatzen zien(238) arategiaren lotsa(239); bena zer arategia! Jakiliak aragin, aberiak beren artian erhaile, borrhoroak aragiaren(240) erosle ziradianak. Bi mila urthe dira iraganik(241), filosofo batek erran diala herioa mespretxatzen zianak, etsainaren(242) biziaz бүрүзagi zela; bena bere adiskidiaren edo herritarrenez bada, бүрүзagigoak zer ohore düke? Basa animal odolgiroak bere lagüna erho(243) diana. Gehiago dena, anaie erhaile(244) fama, Jinkoaren ira, erregen erraieta, legen ostikarra, akadoieren naga(245), zeliaren(246) ta lürraren gaitzkotzak dütianana.

Dügün soegin(247), ohoria errabia halakoari honki zereionez(248). Jende xühür güziek diroe, balore egiazkoaren ofizioa Jinkoaren ta Erregiaren zerbutxian dagoela. Zer ta nola ari dadin, hantik kanpo, bere preziotik hanitz dü galtzen, oskiegiliak(249) gal liroena, aitoren semik bere hidalgoan dü jarten. Sortzepena ahatzerik Errumako ezpataren pare jarririk plaza ostandikian(250) doa bere trebandiaren(251) erakhustera ta Espaiñako zezen laisterkarien ofizioaren gitiera.

Ohoriak eztü nahi apalkeria lagün, inhork ideki(252) eztirona ta ginhaurrek(253) baizik gal ahal ginirokiana(254) iraindü dianak gaiza(255) handiak apürrenera irandatzen(256) dütü. Zer legek mandatzen dereit(257) halakoaren manhiala jalk(258) nadin? Jin bedi(259) niri, büría gora nabila orotarar sortitzak(260) dereitan(261) legiaz nai(262) ene esküdantzan iderenen(263). Mark-Antoni-ri Augustek egin zioan arrapostiaz bikudaran(264) zianian desafiatü ziolarik: “bere egitekoa xeden gaitzaren gatik herioaz khi(265) baliz, liroala har(266) berze medio onestagorik lehen, eziez odoltsü errabiak esken tzereiona(267) har beliro(268) “Arrapostia(269) kobarde bazen ezpata-zaiñen(270) ustiala, Lür güziaren Enperadore izan zenarena zen ta desafioa aldiz ohekide baten besoetan hil zenarena. Egiazki ere, biderdira edo duela suerte hek ziradian Erruman mespretxü ezin handiagoan, orai bezala Espaiñian güzian jende apalenen ta ankesgarrienen ofizioa.

Egia dela hori diozü, bena ohoriak eskilima hek atzürka e’litiroela, lizatekelakoz(271) atzurkaria ahalkez ta zizendaz estalirik(272). Bena erradazü soldadoa etsaiari eztoana bere serjentak ezpadereio halabar-daren zorrotza bizkarrian edo aitoren semia sorhoala dereielakoz ohoriak manhatzen, nor da bietarik manhiaren mithilena?(273) Bata doa, jagoitik mintzatü ezetare ikhusi eztianaren erhaitera, berzia aldiz elhe txar zonbaitez mendikatzero, dakialarik Erregiak zin, bere koronatzian egin diala, pharkamendürük bizian ezteraiala emanen ta legian diela aztentü(274), beren jakilekila(275) diradiala güziak ürkhätürük izanen, hilak ere kheretetan(276) —büriak lürrian— herresta ziratekiala herrestatürük. Arren errelijjonia dagoelarik berhez, erausten bazirade, bizirik edo hilik korda edo khereta biak desohore handienak dütükezü. Ari ezpazirade desohore? Norenganik? Erregeren etsaien eretzian ikhara, übelez ohoriak eroaiten dütienen ganik; ardüra ere soldadoek dereielarik emaiten aitzinanda(277) halakoek edo sordeitsek(278) dieia(279) arraheñ zure ohorian akadoitüren(280) eztakielarik zertan dagoen berena(281)?

Dügün(282) jar, hen elhe txarrer ezkapí nahiz, ohore faltsiak zure anaia hitz txarragoen gatik erho-erazi ta ziradiala herriz kanpo ihesi. Zer dükezü ira(p) aizirik? Ez berzerik, eziera bi deshore(sic) egiazko, ohore faltsiren gatik: lehena zure üdürientzat dateke ürkhategia ta zure aurrhiden(283) des(o) horearen jakile; bigerrena kasü hetan dolü dialakoz hilak eragiten eztate batere zuretzat ta arrotz herratürük, gizon erhaile fama belarrian, nolako dütüketzü honki jinak arrotz herrietan.

Dügün, oraino jar, hilak ziala ogen güzia, bena erradazü ogen harek merexi ziana herioa? Nork eman dereizü zihauri(284) poteria eka-

doi(285) izatez, non ikhasi düzü eman düzün herioak diala puskatu etartü düzün batzigoa(286)? Errege beno gehiago ziradia? Esküdoia(287), bilhaken xüxentzia, iraiñen mendekatzian, potere hori dialarik, eskietarik nahi deriozia(288) arrapatü ta harez errautsi? Jinkoa beno handiago ziradia? haren manhien mespretxatzeko(289). Etsaier bere herioa barkatü(290) dialarik, zük hitz zonbaiti behar düzia zure pare denaren biaz doskaiñtü(291)? Kristia bazirade “oratio dominicala” z zure Jinkoari galthatzen dereiozü hartan parka(sic) derezazün zure iraiñak, zük barkatzen düütüzün iraindü zütiener bezala, trüfatzen zirade arren harez edo desleal zirade haren eretzian, ta zure hitzemanaz burlatzen ziradialarik mendekatzeko, zure othoitziaz galtho dereiozü mendika dadin, mendikatü ziradian bezala, hala zure khorpitz desherritürik, herratürik, arinka eripetürik(292) zure izena ürkha erazirik, zure aurrhidiak desohoratürik pakhatü(293) dükezia franko txori-bürü athiaren onesbidia(294) kharioago ja deriezüla(295) JINKOAK hilaren üdürrian norat nahi joan zitian, ezi loan eta iratzarrian lagün dereizü ta mezügei dükezüna berze mündian.

Oi! Aitoren semia! delarik zure bizia sortzepenaz Erregiari ta Herriari zenapenatürik, ahalkia arakeiaren pare(296) den zure khorpitz kharrika güzietan herresta edo zure izena ürkhatagian, haiñbeste bergontza erakus dezen batetan etziradia harritzen? Txakürraren txanpak(297) galeraziten badereizü zentzia, gauza hetarik ihesi edo mespretxa? Elkhi edo egon e'lirokianari zer ezkonde(298) emanen zereio berezitarens hatsarrian(299) dena beno hoberik. Non dirade aurizka(300) lezarrate(n) faltsiak ta zankhopetan arima zeha leger, balore franko düzü erakutsiren.

Berezita III “Baloriaz”

- (233) *odeiak xilhatzen*: orain *odeiak xilatzen*, odeiak zulatzen.
- (234) *Lehon*, baita *lehu* ere. *lehoin*.
- (235) *behar dizatekina*: dizatekina: orain *Z. behar lizatekina*, *lizatekina*.
- (236) *lasdaki*: lazdaki, harrigarriki, izugarriki (G.).
- (237) *jakiliak*: *jakile*, lekuko.
- (238) *adelatzen*: prestatzen.
- (239) *arategiaren lotsa*: sarraskiaren bildura, hilketaren izua.
- (240) *borreroak aragiaren erosle*: Arategi batean gertatzen denarekin alderatuz, “berdugoa” erostun.
- (241) *iraganik*: igaranik, igarota.
- (242) *etsainaren*: halaxe “n” batekin idazten du Egiategik *etsai*, “i” horrek daukan sudur-otsa gatik; beste leku batean tildea ipiñiko dio, “i” ari.
- (243) *erho*: aditza iraganaldian, hil(du).
- (244) *erhaile*: hiltzaile.
- (245) *akadoieren naga*: legekekerien nazka, c. abominación del pleitismo.
- (246) *zeliaren*: zeruaren.
- (247) *dügün soegin*: dezagun begira.
- (248) *ohoria errabia halakoari honki zereionez*: ohore errabia halakoari ongi (egin) zionez.
- (249) *oskiegiliai*: oskiegileak, zapetaegileak.
- (250) *plaza ostandikian*: leku famatuan (frantsesez se batte sur le pré).
- (251) *trebandiaren* Larramendi): orain, *Z. trebetarzünaren*.
- (252) *ideki*: Zuberotar askoren gisa, *idoki*, bezala erabiltzen du.
- (253) *ginhaurrek*: geronek.
- (254) *gal ahal ginirokiana*: gal genezakeana.

- (255) *gaiza*: gauza.
- (256) *irandutzen*: gorago *iraindü* idatzi du, orain *Z. laido*.
- (257) *mandatzen derit*: orain, *Z. manhatzen deit*, agintzen dit.
- (258) *manhiala jalk*: agindura atera, manura jalgi.
- (259) *jin bedi*: etor bedi, betor.
- (260) *sortizak*: jaiotzeak, sortzeak.
- (261) *dereitan*: didan.
- (262) *nai*: nau.
- (263) *ene eskündantzan iderenen*: nere alde idoroko. fr. prendre ma défense.
- (264) *biurdaran*: itzulian; *arrapostia biurdaran* ihardokia. (*bikurdaran kopiatua*).
- (265) *herioa kхой*: herio zale amorratua.
- (266) *liroala har*: lezakeala har.
- (267) *esken tzereiona*: eskaintzen zona.
- (268) *har beliro*: har bai'lezake.*
- (269) *arrapostia*: arrapostü, erantzuna.
- (270) *ezpata-zaiñen*: et. espadaccino, euskalduntua.
- (271) *atzürka e'litiroela*: ematea uka ez lezakeala.
- (272) *ahalkez eta zizendaz: lotsaz eta fama galduaz*. (*zizenda*: hinomina).
- (273) *manhiaren mithilena*: aginduaren morroinena. *sorhoala*: ezpartari belardira.
- (274) *aztendü*: ahaztu, orain *Z. ahatze?* ala *aztendu*: atzeratu, gibe latu?..
- (275) *jakilekila*: lekukoeekin.
- (276) *keretetan*: c. en las cledas, fr. sur les claies.
- (277) *aitzinanda*: aurea.
- (278) *sordeitsek*: txarrenek. (bearnese, *sordeis*, lat. sordes).
- (279) *dieia*: duteia, al dute?.
- (280) *arraheñ zure ohorian akadoitüren*: se juzgarán, con cuidado, en su honor.
- (281) *herena*; haiena.
- (282) *dügün*: dezagun.
- (283) *aurrhiden*: seniden.
- (284) *zihauri*: zeroni.

- (285) *ekadoi*: *akhadoi*, epaile.
- (286) *etartü düzün batzigoa*: onhartu duzun paktua.
- (287) *Esküdoia*: justizia.
- (288) *deriozia*: dakozia, ote diozu, al diozu?.
- (289) *manhien*: Jainkoaren mandamentuak.
- (290) *barkatü*: Egiategik beste leku batean *barkhatü* idazten du, baina, lehen eta orain erabiliena *pharkatü* izan da.
- (291) *doskaiñtü* (Larramendi?) *doi eskaintu*; c. disponer.
- (292) *eripeturik*: (*hiltzera kondenatua*, Larr.).
- (293) *pakhatü*: Z. erabiliena *phakatü*.
- (294) *onesbidia*: karitatea.
- (295) *kharioago ja deriezüla*: kostatzenago zaizula, behintzat.
- (296) *arakeiaren*: okelaren, okel zaharraren, orain Z. *berhilkiaren*.
- (297) *txanpak*: saingak, zaunkak.
- (298) *ezkonde*: aholkü, kontseilu Larramendi.
- (299) *berezitaren hatsarrian*: kapituluaren haseran.
- (300) *aurizka*: oinpetan erabili.

BEREZITA IV

Haurren azkontziaz(301)

Gerthaldi(302) zonbaitez erakutsiren dügü, heben, haurrak ünhüdetarik lehen eziere aita ametarik gizon perestü edo gaitz diradiala gertzen ta hazaroak(303) beno hazkürriak(304) diala oitüretan potere gehiago. Ezina da odolai ardoilla(305) bürdüinari dena, azkontzia nazaroari dena ta ekhia lantha güzier dena. Alemanian kondairak(sic) dio oihantetan ihiztariek otsoekila larrapoka zabiltzan haurra hatzaman ziela ta Henrik Hessa-ko Margraf-ari zereuela eskentü; hirur urthe zütian, jaten zian lagünek hatzamanetarik, pikarrai zelakoz zen hen artian ohatzen. Otsoa bezain ohil(306) zen, ibileraziteko zankhoak hezitü bezain sarri, eskiak bizkarrian zereitzen estekatü, bere adintsüenak beno zelakoz azkarrago hausten zütian hortzez estekak, nahiz ezkap(307); basa animalaren gisala erakusten zialarik bere ünhüdiek ziela otsotü.

Ber libürüian dügü ikhusten haur batek zialakoz ahardiak ezna-tü(308) lohitegietara inharaustera(309), ahatia hurilat(310) igerikara bezala laister zabilala. Champaina-ko herrian 1734. urthian orozbat ihiz-lariek bost urthetako haur ürrüxa bat horer inhesi (3 II) ürxainxa(312) bezain laister haritz tiniak igain, zenian jendia hüillantü(313) zereion, oihier(314) marrakaz zütian arrapostü, bata zühainiala(315) igaiñik bortxaz zian eraitzi; pikarrai(316) zelakoz zen bezala Chalon-ko jüratier(317) eraman ta hek arropak eginik, serora konbentian zien ezarri; mintzo zen, bena elhe gütik(sic) zakian. Ikhasi zianian bere kondairaren erraiteko doia(318), zioan, ützi ziela oihan(319) batetan haritz hirotian barnen lo. Biharamünian nigarrez eta heiagoraz(320) agortürrik, gosez ere nekatürrik, bizitzia nekez frütü txarretan ziala ediren. Jenden lotsaz herots entzüten zianian, zela gordatzen borotxetan(321) edo zühaiñetan, gogo honagoz gaiez(322) eziez egünez zabilala, ihize suerte güzieta-rik ziala hatzamaiten.

Zathizka zoatzano arropak hotziala zela gogortü. Ihizia falta zereio-

nian, arraiñtzura zabilala ta bi huren artian igerika arraina ziala hatzarmaiten.

Hantik bi urtheren landan frantziako Erregiñaren ama Lorrenaratoan hiri hartan igaraiten(323) zelarik, entzünik neskatilaren mentüra, sororek erran zereuela kunbentiala heltü zen egünian, ezkapa e'ladin leihoa ta bortha(324) ziela tinkatü, biharamün goizian ziela heda ideren(325) zelaurian hantürük eta hüillan hilik, bena leihoa zabaltü bezain sarri zela arrapiztü. Baratzeko paseia zianian gathiak bezala zühaiñak trepatzen zütiala. Eman zereuela lebraost(326) bat atzazküliez ziala mementoan lahardekatü ta ausiki; geroztik zela emeki emeki mantsotü, zialarik megopia izigarria erakhusten. Erregiñak, sororek errekeita lezen ta mentsik(327) etzükiala haboro'zik(328) harez eztakigü bena franko da gerthaldi hau erakhusteko, lehen dela jendia basatzen, eziez basa mantzotzen.

Dügün oraiño berze bat Enperador batan, Caligula Seme, jende ezin hobenetarik sorthürük, zonbat gizonak potere handian, gaitz zonbait egin diroian, dereikü(329) erakhütsi. Bere aitak, nahiz zadin gizon borthitza(330) ta lan güzien bürüzagi, zereioan eman ünñüde emazte bizardün bat, gizonari emazteari beno üdüriago zena ta jaigüra(331) güziak bazakiana, soldadoak bezain honki harmak zütian maniatzen, zaldünik etzen hobeki zianik zaldia zikatzen(332). Emazte halakoak eznatürük(333) Caligüla, lürrak ekharri dian gizon gaistoena gerthü da izan. Balauke sortzepenez gaiztokeriaren azia lükian, bena gerthaldi ja erranetarik, düdarik ezta ziala eznetik hartü bere (i)zadia, lürretik lanthak diana.

Noizpait zen, jende noblia oraikoa beno baliosago, aita-amer estekatiago, aürrhider maithiago, ohoriari lealago. Zeren? Zeren eta amek beitzütien beren haüriak eznatzen ta bizia ükhen zien ber odoletik beitzien hazküriak haurrian, düda bagerik nazaroa dü osoki khanbiatzen; khanbioa milatan ikhüsirik gaude. Ahüntza bere khastaz net mantso dena haurren ünñüde(334) bada, haurra net sano handitzen da, bena gizon jauzkari ta kosko arhin(335) gertzen da, halako dialakoz ükhen ünñüdia, hainbeste(sic) broben landan nork ükha liro arren, nolako den ünñüdia, halako datekiala haren ezne semia. Hazküriak hala haurraren sorthiza osoki khanbiatürük, berritü beharrek ta langiliaran animez aitoren semiarena egin, azkuntze handia baizik obra egin eztaite (336) ta faltarik balin bada obran, langiliren arima dago aitoren semiaren khorpitzian, hantik ardüra apalkeria handirik sortzen.

Zeren eztütien Erregiñek ünñüdiak anderetarik hartzen? Zeren aitoren semek eztütien ünñüdiak hobeki haitatzen? Zeren, ditian beziñ

sarri sorthü kanporat igorraiten? Zeren etxen ünhüdia begiraten dithian diradiano, aita amen errekeitziaz ikhas dezan haurrak, nor den eta zer egin behar dian? Gaiza hen khinperrek naie harritzen.

Nago ere izitürik haurrak eztiradian etxerat deithzen berak ibiltan diranian baizik, bihotzetik behar zekienian haurrari khentü ezniaren khozia zereio aita ünhütsüaren ofizioko thermañiak sartzen: marinearen etxian izan bada esnatü, arnegü dirateke següro dütian hitz lehenak erranen. Kastatik dela hora ihiztari diozü, bai, nik aldiz egia handiagoa dena, amak bere hümia bereki ihiztara eramaiten badü, azkontza bage-tarik hor hona dela gerthüren ta artzaiñhorik eztela azkontziarekila batian halako eztatekiana, bena düda bage-tarik lehena hobe datekiala.

Lorrenan ikhüsi dügü zombat kastak dian potere jendian: aitoren seme batek igorri zian ürhün seme berri sorthia. Unhüdiak ikhususirik beria beno azkarrago zela beretzat zian begiratü ta beria trüküz aitoren semiari eraman. Biak handitzen zirelarik ziradian banaite beren aitüretan (ohiduretan). Aitoren semiaren-enian zenak deusere ikhasi etzian nahi, jakite güzier arrabuhin, jende güzier antzater, lagüneki panpakari zen; azkenekoz soldadotürik harmadatik hetzurri ta khordala eripetü zen. Haren ezne anaia aldiz etxeko lan güzietan eskia zian ezarten, bena aürrhiden eretzian handios, akointarik batere berzekila bürgian, bere eginbidian mantso, manhier ohil. Unhüdia ama izena ziana eritürik, albodian zian bere erretorari, ohoñkeria kanbio haurretan egin ziana, jakilen aitzinian aithortü ta izenak zütiala bier khanbiatü; hartakoz ere bi ünhüde anaia hen artian auzi handia zen sorthü, zianian laborari semiak bakiaren gatik barkhamena alkanzatü, nola akabi den auzia eztakigü.

Gerthaldi hartarik ageri da jenden artian banaite handia badela, langile kastatik delakoz aitoren seme nekezago gertzen eziez kasta nobletik langilia ta sorthiza bethi tieso bere züzenetan dagoela, hantik broba bata ta berzia beren aklüretarik(?) kanpo diradianian bizi gizon diafratiak(?) direla, hantik ere aitoren semiari abisa haürzaroako ple-giak diradiala nekez barratzen ta hartakoz bere sorthzepenari doi diradianak goizik behar zereitzola eman. Aitatik dütian gerthaldiek dütü lehenago hartüren eziez errejentaren erranetarik, hala eginez dügü ikhüsten etxiak bere izen ederretan xütik egoiten gizon handirik hetarik jalkiten, ta hen akabaillek dolü handirik eragiten.

Andere bat, ja haur egützian(egükian?) eztü adiskiderik, ünhüdia eskentüren eztereioanik ta ardüra txarrenak düke legoizta, hantik haurraren lehen hazkürria gaisto ta osagarria mehe: ünhüdiak dian dithiak handi, moskoak lüze, larriak ta hortzak xüri nahi dügü; bena arranküra

handiagoari, gogo eztüğü emaiten dena jakitez heia emazte xühürre hügün dianez, ardoari khi eztenez ta errazitala, himor gaitzala ere enjogi eztenez; ezi haürrak düke odola halako, haurraren khi bada orozbat.

Unhüdiren landan da amaia haitoan ber nautsia galtho diano, dian bihotza hon, megopia ezti ta eskia latz, dezan batetan haurrak, dian amorio ta beldür haren erranetzaz, harek dereio Jinkoarenak erakhütsiren; ohe mardorik ezetare hazkürrü gozatsürük eztereio, bena landarien gisala dereio emanen.

Emaztetarik gizonetara denian mithilkoa igaranen, hetarik dü aitoren egiazko eginbidia jakinen. Berthüde güzietarik jakintze güzietan herriaren amorian erreligionian berze jenden miraila behar dila izan, ta delakoz bere sorthzepenaz ta aberatstarzünez jenden lehendanik potheria dereiodala behardünentzat Jinkoak eman dereioala dü erakütsiren.

Aitoren seme gaztia bizarra agertü etzereioana erran daite(ke) mündü handiak dian lerradüretan ta lagün xühür bat ezpadereitze lezila xüxen doatzen bideskak erakhüsten, larrütüren da ütsia bazala. Lürre gerthaldi halakoz dago dago estalirik. Sobera ordüz bürüzagitü bada balaketzaz ta laidorez horditürük, sarri bidagi edo tirano dateke etxen. Kanpoan aldiz leho kadenak haütse dütianaren pare dabila, ordian diot: aitoren semiari adio ta trükaderari honki jina.

Berezita IV “Haurren azkontziaz”

- (301) *azkontzia*: hazkuntza.
- (302) *gerthaldi*: adibide, atsenplu.
- (303) *hazaroa*: c. complexión, arraza ta etxekoen gandik hartua.
- (304) *hazküriak*: jan edanak, baita *hazküriak* ere.
- (305) *ardoilla*: orain Z.erdoilla.
- (306) *ohil*: arpegi basati.
- (307) *nahiz ezkap*: ezkapatu nahiz, ihes egin nahiz.
- (308) *eznatü*: esnea eman.
- (309) *inharaustera*: orain Z. *ihaustera*, lokatzean, lohian itzulipurdikatzera.
- (310) *ahatia hurilat*: ahatea urera.
- (311) *inhesi*: Egiategik “n” bat jartzen du, “i” aren sudur-otsa adierazteko.
- (312) *ürxaintxa*: “urrak zaintzen” dituen *katagorria*.
- (313) *hüillantü*: urbildu, Basabürüko itxurapean erabiltzen duen kasu bakarra, bestelan *huillentü* (ikus urran/urren).
- (314) *oihier*: oihuei, deiadarrei.
- (315) *zuhainiala*: baita *zühaintziala*, zuhaitzera, arbolara.
- (316) *pikarrai*: bilusik, narrugorrian.
- (317) *jüratier*: juraduei, zinegotziei.
- (318) *doia*: nahikoa, c. suficiente.
- (319) *oihan*: baso.
- (320) *heiagoraz*: deiadar handiak eginaz.
- (321) *borotxetan*: arkaitzetan, arroketan.
- (322) *gaiez*: gauez.
- (323) *iragaiten*: iragiaten, igaroten.
- (324) *bortha*: atea.

- (325) *heda ideren*: orain Z. *hedaillo ediren*, hedatua arkitu.
- (326) *lebraost*: erbi- hüme, erbikume.
- (327) *mentsik*: faltarik (bearnese *ments.*).
- (328) *haboro'zik*: ezik, gehiago ezik, c. no más.
- (329) *dereikü erakhutsi*: orain Z. *deikü erakutsi*, digu erakutsi.
- (330) *gizon borthitza*: c. hombre violento.
- (331) *jaigüra*: zaletasun jaiotzekoa, c. afición primitiva.
- (332) *zaldia zikatzen*: orain Z. *zamaría erabilten*.
- (333) *eznatürrik*: *esne emanik*, *mamaerazirik*, *edoskierazirik*.
- (334) *ünhüde*: esnatzen duen haur zaina.
- (335) *jauzkari ta kosko arhin*: saltokari ta kasko arin.
- (336) *egin eztaite*: egin ez diteke, ez diteke egin zuzenago.

BEREZITA V

Irritsaz

Handi izan nahia da aitoren semiaren eritarzün sorthizkaia(337) ta nahiari, ahalaz ez neurtuz edo ez izartüz haren galtzepena. Bere jauregian lizatekelarik jaun handia behardüner, mothaldi(338), bardinen adiskide, bere menpekoen(339) estalpe(340) ta guzien maithagarri, bere irritsaz errerik doatzande(341) hek urthukirik(342) khortiala doa loteki(343) jartera; ükhen dügün errege hobenenak zioan *aitoren seme hamar mila arrandadünak, ezagützen enaianak, ez etare axolik, zorthia nik beno hobe dü. Alabadere doa khortiala ta itxaso hartan marinera bezala itxasorratz bagerik dabila ta lehen ezi kamerzain bateki beitiüke(344) ezagützia egin, ehün süge dütiüke ireitsi.*

*Han dütiü hainbeste bürüzagi edirenen non bere egarriak bete-reio(345) egiteko adelatüren(346). Arrathü khozütia(347) bezala da ibiliren ithotü ezteno, delarik mithil bati apaltzen, bürüzagiari nahiz mintzatü, igaran düke berrehün oren txoko batetan beha, baten ohoria eziano ükhen dütiü igaranen; ikhusiren dügü dateke lehen arrapostia, zonbait asteren landan eztiüt üsariterik ükhen bigerrena, hantik ber denboraren üngürünetan — zure egitekoa ezta eraskirik bage hirurgerren arrapostia; azkena aldiz(348) *dolu dereit egin eztaitelakoz* (349). Zure egitekoari berze hanitzer ere so egiten eztiüke, bena beriak eztiüjala ahatze ni berme(350). Hantik aitoren semia doa berze bortha baten trükara(351), ber ofizioaren(352) egitera ta bere begitharte(353) berriaren deberaren(354) pakhatzera. Orotan arrotz, auher(355) guziak hari soz, algarri galtho zertara dabilan dirade arranküra handian(356). Pelegriek bezala egünkal egongia berritzen dü(357). Behar aldizkal borthazaiña(358) balakatü(359) faboredünak lagüntü, mithil bati eskia eman(360), adiskidiari gorde, ürhatsak etsaiareki esterrazi(361) ta egünkal üztarberri bat lepoan jarri. Khortezaiñ bati galtho egin zereioan behin, nola khortian zen zahartü, *egünkal eskernio franko ükhenez ta her esker esküpotak(362) eginez.**

Ezta mündian ofiziorik khortezaiñarena bezain, ohoriari kharatza-
gorik. Alkantzatzen badü behin galthoa, ehünetan egina bi mila gür
khosta zereioana, hogei mithilen mithil dago. Igurikiari(363) dagoeno
loth, otsoaren beharritik(364) alanoak bezala, azkenekoz dü zathia ta
arimala da ezkapatzen. Frairiak dü eskelegoaz boto egiten, denian bere
bapildian(365) sartzten ta janzkaia(366) hartzen; khortezaiña aldiz abe-
rats da sartzten, eskeletzen deno zereitze mesperetxiak athetzen(367)
Zerbait hatzaman badü, eztateke gastütü (jan k.) dianaren ehünetarik
bata. Deusere aldiz ezpadü alkantzatü ütültzen da bere jauregiala
zorthü honari bihurtürük lepoa eskelen pare izaitera(368).

Ordian, bena berant, dü aithortüren khorteko bizitzia eztela bizitze,
bena bai garbai otsandikia(369) jende güzier ageri dena; eztiradiala
khortezaiñak gizon biziak bena bizirik ehortziak(370), jeloskeriak dütia-
lakoz egünkal erhaiten(371) Khortia da egiazki azartiaren, min(d)üria-
ren ta hümiltazünen egongia(372), Jinkoari eskent litirokianak, mere-
ximentu gehiago berze munduan luke, eziere fraile zoiñ nahi denak;
bena hen gatik harat eztoa ta balaki haren aiduru dagoetzala, bere
jauregian egon laiteke bere handitarzün egiazkoan hiltzera.

Han handiagorik eztialarik bazterretan khorteko ta khortezaiñen
nautziarik (373) e'lüke inhuren manhü(374) egile e'lizateke oroer ere
aldiz emaile. Erregia beno, bere denboraz bürüzagiago, ohiaren ta
mahaiñaren thenorietzaz nausi. Egündano khortezaiñek izan eztizenak,
han hek elhorrien artean diradiano, lüke lürrak dian lili ederrenak;
bilzuran ari diradiano ere khek borreükatzen Khortezaiñak aitoren
semiak aldiz bere honki eginetzaz libro famak bere hegaletan(375)
ekhar, ezi die honki eginik berthüdia arimal basaenen mardotzez
bihotza(376), salbü khortian, han ühaitz(377) harriak beno gogorrigo
dirade. Zer nahi egin deikezün zerbützügeia, ezpada ageri güziak
ahatze(378) dirade. Androdus-ek elhorria aztaparretik lehoari idekirik,
ezagützia haiñ zen arimal hartan handi nun(sic) Errumako kharriketari
axuriak(379) artzaiña bezala jarrekiten(380) beitzian, bere honkiegilia,
arrano bat ere gazterik hazirik, ikhusi zianian bere andere bürüzagisa
hilik(381) erretzera eramaiten ta egürretan jarten (denbora hartako
usantzan), süia piztü bezain sarri hegaltaz(382) garretan zen sarthü ta
haren hautsak andrearenekila ziradian nahasi.

Ezagutzia delakoz eznez ta eztiz egina(383), khortetan ezta laket.
Esker beltzak aldiz hainbeste (hainberze k.) plaga zelütik lürriala jine-
razi dütianana, dago oraiño Khortian osorik. Norbaitek erran dü hareki
hiltzen zena herio galostiagorik (384) ükhen e'lrioiuala ta thonba hartan
alabedere ardüra jaun handiak dirade ehortzten.

Zorthizak gizon güziak ber moldizkidian(385) dütü egin, sortzepe-
nean dirateke güziak bardin, herioan dütü harek zehatzen zeta ta ilhe
brustoa(385); bena soegiten bada gaizen üdüri da, gizonetik gizoniala
banaitia dela handiago. eziez gizonetik aberiala, hainbeste eskele sor-
tzen delarik eskelegei zü aitoren semia?, Diadumenianus bezala khoroa
belarrian sorthürik eta etzirade askitü zure zorthü honaz. Nontik ta nola
sordeitztüren düzün, gaiez ta egünez, düzü arima eskerniatzen. (387)

Bena diozü aberats niz, aitoren seme ere seiñalatia ta ene jauregian
ehortzirik nago khortian behar nintzatekiano. Zer! hemen güziek
dereitzielarik behar güziak eskentzen, zütielarik jende güziak errespetüz
akogutzen(388), düzülarik zure Khortia etxen, zure büria gütitzera ta
deusetaratzera zünükia errabia, ta zure borhondate güziak dütüziano
egiten berzerenen mithil(389) izan nahia. Ikar-aren(390) erhokeria
jarraiki nahi zünükia, ta sobera igaiñ nahiz erortiaz ez axolik?

Oh! aitoren semia, zorthiak franko honki egin dereizü(391) habo-
roenaz zitian paira, berze egarririk, eziez honki egitia zü bezalakoer
etzereizü konbeni tieso ziradiano, egin ahal zinioari zitianari(392) ta
zure balioari ezte zü beno handiagorik, zure pareren artian zirateke
lehena, menpekoen eretzian errege, eskelen ta behardünen aita, errege
hobenen leiñuargi da Erregegoa argitzen diana ta aitoren seme hüskal-
dünari doi dena.(393)

Berezita V “Irritsaz”

- (337) *sorthizkaia*: sortzeak, jaiotzeak emana, c. natural.
- (338) *behardüner, mothaldi*: *behardunei, klaseko* bardinen....
- (339) *menpekoen*: fr. subordonné (*bemenkoen*, kopiaitzailearen okerra).
- (340) *estalpe*: aterbe, c. protección moral axolbe. (*estalpar, kopiaitzaileak*).
- (341) *irritsaz errerik, doatzande hek*.. ambizioaz errea, dohain ta ontasun, hek...
- (342) *urthukirik*: orain Z. *urtikirik* ere darabilagu, jaurtiki esateko. (*botatu gureztat, toki aukeratu bati buruz aurtikitzea da.*).
- (343) *kortiala doa loteki jartera*: Kortera doa esklabo jartzera; hau da garaiko aitunen semeen akats larriena, eta horrek estamendu horri bere indar guztia galeraziko dio, baita probintziak ahulduko ere. Hemen Egiategik garbi ikusten du eta aurreko berezitan zion bezala aberastu berriak, burgesia poterea hartzera doatza, diruaren erreinua ekarriz, urrunago ezkontzaz esango duen bezala.
- (344) *kamerzaiñ bateki beitu*: gelazain batekin baitu izango.
- (345) *egarriak betereio*: (irritsaren) egarriak baitio.
- (346) *egiteko adelatüren*: negozio preparatuko.
- (347) *Arrathu khozütia*: Arratoin eden hartua.
- (348) *aldiz*: berriz.
- (349) *dolü dereit egin eztaitelakoz*: pena ematen dit ezin egina baita. Idazleak azpimarrarazia.
- (350) *beriak ezütiala ahatze*: bereak ahaztu ezdituela.
- (351) *berze bortha baten trükara*: orain Z. *beste bortha batetara aldika*.
- (352) *ber ofizioaren*: ofizio beraren, berdinaren.

- (353) *begitharte*: aurpegi.
- (354) *deberaren pakhatzera*: gaztelania kutsuarekin, pagar deberes, orain Z. *eginbidearen emaitera*.
- (355) *auher*: alper.
- (356) *arranküra handian*: kezka handian.
- (357) *pelegriek bezala egünkal egongia berritzen dü*: peregrinuen moduan egunero bizilekua berritzen du.
- (358) *behar aldizkal borthazaiña*: behar du aldi guziz atezaia.
- (359) *balakatü*: lausengatu, zuritu.
- (360) *mithil bati eskia eman*: morroin bati eskua eman.
- (361) *ürrhatsak etsaiareki esterrazi*: pausuak etsaiarekin gorde, izkutu.
- (362) *her esker esküpotak eginez*: haiei esker eskumuñaak eginaz.
- (363) *Igurikiari*: zain egoteari, itxadoteari.
- (364) *beharritik*: belarritik.
- (365) *bapildian*: bapilde (Larramendi), komentuan, fraidetegian.
- (366) *janzkaia*: (Larramendi?) fraide jantzia.
- (367) *athetzen*: metatzen.
- (368) *izaitera*: (L.), Z. *izatera*.
- (369) *garbai otsandikia*: (Larramendi), orain Z. *uhure arragreta*, oho-rearen garbaia.
- (370) *ehortziak*: lurperatuak.
- (371) *jeloskeriak... erhaiten*: zeloek... hiltzen.
- (372) *hümiltazünen egongia* apaltasunen bizi lekua.
- (373) *nautziarik*: trufarik, burlarik; beharbada *nautsiarik* irakur liteke.
- (374) *inhuren manhü*: iñoren agindu, “i” sudur otsa “n” batekin idatzia.
- (375) *bilzuran ari diradiano ere khek borreukatzen*: korte egiten ari diradeano ere keek tormentatzen.
- (376) *mardotzeko bihotza*: bihotza malgutzeko.
- (377) *ühaitz*: urgaitza, menditik saltoka jauzten dena, c. torrente.
- (378) *ahatze*: ahaztu.
- (379) *axuriak*: arkumeak.
- (380) *Jerraikiten*: orain Z. jarraikitzen; jerraikitzen, jerraikiten. *Jarrekiten*: aldatzailearen hutsa?.
- (381) *bürüzagisa hilik*: (hemen, Zuberoan asko erabiltzen den emeatzizkia *-sa, -tsa*), buruzagi anderea.

- (382) *piztū bezain sarri hegaltaz*: biztu bezain laister hegenes.
- (383) *Ezagützia delakoz eznez ta eztiz egina*: Esker ona delakotz esnez ta eztiz egina.
- (384) *galostiagorik*.; *Z. Khariogarik*, garestiagorik.
- (385) *moldizkidian*: moldean.
- (386) *ilhe brustoa*: artile latza.
- (387) *arima eskerniatzen*: arima sofrierazten, pairarazten.
- (388) *errespetüz akogatzen*: begirunez atsekabetzen, errespetuz aflijitzen.
- (389) *berzerenen mithil*: bestenen morroin.
- (390) *Ikar-aren*. Ikaros-en ipuiñak dio aitarekin presondegitik igesi egin nahi izan zuela, lumak ezkoz loturik hegoak eginaz, baina Ikaros semea eguzkiari hurbilegituz ezkoa hurtu eta itsasoan amildu zen orain Ikarosugartea dago lekuko.
- (391) *honki egin dereizü*: ongi egin dizu.
- (392) *egin ahal zinioari zitianari*: egin zenezakeari, zituenari.
- (393) *aitoren seme hüskaldünari doi dena*: euskaldun nobleari komeni dena (*hüskaldün* “h” batekin, orain Santa Grazin bezala eta lehen Etxepare-ren legera.).

BEREZITA VI

Gerthaldien indartarzünaz.(394)

Gaiza(395) güzietan hon edo gaitzetan da, haboroetan, gerthaldia langile. Norat nahi üzül nadin, zientzat, aitoren semiak düt Eginbidia-
ren herexak(396) ohoriaren akhületak(397) ta berthüdiaren obrak edi-
reiten. Zien gerthaldietan. Bai handienen gerthaldietan honkiren edo
gaitzarentzat, bath'(398) ahal daitekenetarik da, düda bagerik arrapa-
goena; hortakoz, ere Paganek hainbeste Jinko eginik nola beitrade
bizio mündian, gaitzak her zütien dagokitzen, gütiago itxusi ager laitian.
Hala(sic) sortizaren bizioak jinko faltsien gerthaldietaz arrimatürük
zabiltzan laisterka bürüz behera ürrhezko itxura(399) begietan.

Hala adulteroa belhariko(400) Jupiteren Eretzian, haren altharian
zian pizten bere amorio ganüstarra(401) zialarik laidatzen Zezenaren,
Belxarraren(402) ta Arranoaren Ekantzan(403) zütialakoz neskatilak
enganatü, ta berak gizonarenian orozbat egin zialakoz, esker ta ober-
tak(404) eskeintzen zereitzoen.(405).

Jinko faltsü hek(406) hil dirade, hilgei ziradialakoz hen obrak; bena
obrarik ezpeilizateke, gerthaldirik ezpaliz, jendiak dü jaun handier so
egiten(407) ta hetarik hartzen gaitzak lehen eziez eta honak. Izar thür-
bütsiek die ülhüna hen agerik dian bezala Lürra argitzen. Orozbat
ziradie Jaun aitoren semiak zien aiziak du, goratzen ta beheratzen
jendiaren itsaso bagak, haren bihotza da lür-büztan zuriz(408) nahi
düzün üdürria har diroana. Fier dago tinko, üntza bezala(409) thorriari,
fier gerthaldiek Legen indarra hen eretzian die hartzen eta hek jendia
khözützen. Hantik askotü(410) beharra, detzen handiak bizioak gorda,
direlakoz hen gaitzkurdietzaz berme ta delakoz gaizkiegiliaren meha-
txia(411) flakü.

Ezi bizioak doanian aitzina, ta berthüdia gibel egoiten, jende gaztia
doa laister Iehenari, zaharra aldiz jarraikiz azkenari. Hala, batak ber-

ziaren lekhian jarririk, die azkenekoz gordatzen ta honestarzunaren Legiak erroetarik adheratzen; desadura halakoa, handien ganik(412) heltü baliz, altharian jarridukien(413) bi mila oberta errusigarri lizatekeana dütükielakoz beren gerthaldi gaitzetaz obratü hala.

Urthekal dügü ikhusten, egin izan dena berriz egin daitekiala ta Legautsiak(414) gerthaldiez diradiala arrapizten; orozbat berthüdiak diradianian herrian hetara Jaun handiak enjogi(415) ezi jendiaren ustia da noblezian dagoela jakintze(416) güzia ta gaitzik balin baliz egiten dütianetan, egin e'litirokiela(417) hitzaldi hartarik da ari Jaunaren ürüdiala(sic) jentia ta aita bezala semia, hantik ere Errelijionaren aki-zia(418) mündüko gaitzik handiena dena.

Jendiaren begiak bere jaunaren obretan dirade, Argusarenak(419) gütiago beno haboric(420) dü ezarriren hetan: flakü badü indarra ohoiñarentzat(421) düdarik ezta eginen dereiela ebatsien(422) detxema ta primezia lealki pakatzen; dohaiñetzaz khoi bada, bi eskiez hartzen dütiala. Aharren(423) ta auzien xüxentzian inkari baizik eztiala ta bethi azken emanliari(424) doala züzena, hitzemanak ere, batetan diala hütsa, bena anguru(sic) batek bezain jagoski(425) diala Jinkoa othoitzen.

Esker beltza da jendian den arraoena(426) zeliari ere hügüingiena, dialakoz borthitzaren Legiak irkaizten(427). Ezkiribü Sainiak dio haren kastigoa pare datekiala(428): Jeloskeriarenari bere zitharian(429) zointan ezpeita oliorik, ezetare insentsik ixurten eta eztatekiala ürrikal-mendiaren oliorik minkaitzen eztigei(i)k, ezetare othoitzen inzentsik Jinkoaren Errazitearen(430) emaztegei(i)k. Eztate(431) düründa ekhaitz ta mendekin baizik, deuserik eztielarik bizio hügüingarri hek, harek beno, gizona desohoratzen deuserik ere eztü aitaren semia Jinkoaren ta jendiaren eretzian bere gradotik itxuskiago eroreraziten; jende apalene-tara zideperatüririk(432) dütü gerthaldiaz hek basa arima bat beno sordeitzen(433) ta hantik heltzen den gaitzaz dago berme.(434).

Nabukodonozorek khoroa izarren pare ziana, Jinkoaren mandhüz esker beltzaren gatik aberetüririk, kabaleki bazkala zebilan. Balthazar'ek apairiaren gozomenian zian paretian, eskü batek ziala hareñ akadoi espantagarria ezkiribüz jarten, ikhusi. Herode sarriez janik, Antiochus bizirik hirotüririk. Absalon zühain bati zintzilika. Aman ürkhätüririk. Neron bere eskütik hilik. Alexandre ardoan ithorik. Valerian Enperadorgoatik eskabelatüririk. Bayazet kaiolan. Anastasa ekhaitzak jorik. Julian Apostata eskü ikhusezinez bere harmadaren erdian hilik. Meskabü hek güziak eskerbeltzaren gerthaldien gatik harrigarri diradianak, dielakoz mündü hontan desohore ta berzian kastigü.

Honki eginari zor zereio ordaria, diharü perestatiari den bezala pakia, bi zor hek xahatü eztütianak ohoin ta ganberotar da hiltzen Aitoren seme badira zer fama! zer gerthaldia! Ta zer erran berze bizio, lür güziari hügün denaz, esker beltzaren ahizpa bera —denaz bethi harzale, sekülan emaile— holako arimaren, dianaren errelijionia, pützü bat betha eztaitekina dü egarria, deuserez itho e'laitekiana, begiz ikhus-ten dütian güziak jaten dütianak ta jatiareki mengoa zereiolarik emen-datzen, sabela betherik, gosiak lehereraziten diana ta arrapatzian bomitzera, ifernurat doana. Nola deithüren düzie bidützen halakoa; zizaiña, zekeiña, eskenaia, irrirtsa, zekintarzüna edo lükürgoa ezi haiñ-beste izen dütian nola maredikü ta gaitzkotsü ber athian beitätü. Zer ahalkia holako Kristianaren lagün izaitia! (sic) Zer aitoren seme halako gerthaldia! Zer bizitzia loan bekanki, gerlan iratzarria, sekülan bakian. Irapaiz txar baten gatik ehün ohartze kharatzik, onza eztiren (ordez?) mila libera behatzün. Barneko bilhakak bethi arra hasten ta bethi hon-keriak jauspetzia garhaitzen.

O! zü aitoren seme, zitiala jar peregriaren pare, bethi zü baizik eztüzüla, goga bethi zü baizik, zure eztela, düzünarenaz gozamina baizik eztüzüla, lürrian ja peregrin gisala izaitia ta zelian (zeruan) aizo dela zure egarria; santü batek dioana ta han dagoela, berthüde egiazkoa. Aberats ezipazirade, hanbat hobe, zure berthüdia dateke agerriago. Zure honki eginak aberatsarena beno dateke baliosago; haren soberania bai-zik eztialakoz emaiten, aldiz zük beharraz zirade pairatzen.

Egiazko noblezia da animaren xüxentarzüna, berzer egin zihauri nahi zünükiana(434 a), ez egin zuri etzünükiana, dirade sortizaren legiak, ta zelüko zürübietarik bata, Jinkoa, diharian diana, Jinkorik bage hilen dela gaitzürran dago eta zorthü honari aldiz fida eztena, gaitzaz ezta lotsa. Deusere eztügü mündian ützi behar eztügünik ta ardüra merezi eztianari doana; gaizki ere bildia bada, eskietan següro hurtüren zereioana, berzeren gaiza arra ützü(434 b), zorrak pakha ta gerthaldi hoik emanik bihotztoiki ta kristianki agurrak botzki(434 c) mündiari erraitian, dago seme hüskaldünaren hiltzia, herio ere ederrena.

Berezita VI “Gerthaldien indartzünaz”

- (394) *gerthaldien indartzünaz*: adibideen indarraz.
- (395) *gaiza*: gauza.
- (396) *eginbidiaren herexak*: eginbidearen aztarnak.
- (397) *ohoriaren akhületak*: ohorearen akuluak.
- (398) *bath* “:bathü aditza irrealen, *bildu*. (Zerbait bathü: zerbait bildu Norbait bathü: norbait topatu.)
- (399) *itxura*: ütXüra Z.
- (400) *belhariko*: belauniko, haren meneko.
- (401) *ganüstarra*: (Larr) lurtarra.
- (402) *beltzargaren*: zisnearen. Hegazti hunen sinbolika ez zaio Egiategiri nabarmentzen. (*beltxarraren, kopiatua*).
- (403) *ekantzan*: itxurapean, “avatar” itxuran. fr. sous la forme de.
- (404) *obertak*: eskaintzak.
- (405) *zeritzoen*: zizkioten.
- (406) *Jinko faltsü hek hil dirade*. (Galdera bat egin dezakegu aurretik, bizi ote ziren? zergatik faltsu ziren.?)
- (407) *so egiten*: begiratzen.
- (408) *lür büztan-zuriz*: bustin lur zuriz, portzelana egiteko lurrez.
- (409) *üntza*: c. hiedra. huntza.
- (410) *askotü beharra*: nahikotu, askitu beharra.
- (411) *mehatxia*: mehatxua, c. amenaza. *gaitzkurdietzaz*.
- (412) *desadura halakoa handien ganik*: nahaskeria halakoa handien gandik.
- (413) *jarridukien*: jarri edukien.
- (414) *legautsiak*: gaizki egina legearen aldetik, c. delito, crimen.
- (415) *enjogi*: emana, orain ere Z. erabilia, c. tendencioso fr. enclin.
- (416) *jakintze*: jakintza.

- (417) *e'litiriokiela*: ez litzaketela.
- (418) *akitzia*: *akitü* aditza, nekatu, baina hemen c. debilitar, ahuldu.
- (419) Argus -ek omen zituen begi zorrotzak.
- (420) *haborik*: gehiagorik.
- (421) *uhuñarentako*: orain Z. *uhuñatentako*, lapurrarentzat.
- (422) *ebatsien*: lapurtuen.
- (423) *Aharren*: asarren.
- (424) *emanliari*: (itxura bitxian), orain Z. *emailiari*, emailari.
- (425) *jagoski*: (Z. zaha.) artoski.
- (426) *arroena*: arraroena, gutiena.
- (427) *irkaizten*: burlatzen. (*iraizten*, dio aldatzaileak).
- (428) *datekiala*: izango dela. (geroaldian).
- (429) *zitharian*: bere olio-ontzian. (ald. latin *cisterna*, bearn. *citre*, ontzi).
- (430) *Jinkoaren Errazitearen*: jainkoaren asarrearen, *Jinkoa(re)n khexia*(Z).
- (431) *Eztate*: (geroaldia) esta izanen, ezta izango.
- (432) *zideperatürrik*: proletarturik, bilaundurik.
- (433) *sordeitzen*: txarragotzen, gaizkiagotzen.
- (434) *hantik heltzen den gaitzaz dago berme*: handik irixten den gaitzaz dago berme (ikus erdi-aroan, Nafarroako foru orokorrear, *gaitzaz berme*, esaldia).
- (434 a) *zihauri nahi zünükiana*: zeroni nahi zenukeana.
- (430 b) *berzeren gauza arra ützü*: besteren gauza berriz itzul.
- (430 c) *agurrak botzki*, agurak pozik.

BEREZITA VII

Aitüretzaz (435)

(436) Arkanbela zaharrak dio “Ezegokia Jinkoaren palaziotik akhatürrik jin zela lürrialat egongiaren egitera. Bere ürüdia nahiz eragin erran zereioela pintaririk etzela hari atrebitüren zenik, zelakoz behin handi, gero txipi, behin lodi gero mehe, behin lerden gero makhür behin xuri gero beltz; azkenekoz bethi hegaltaz ta jagoitik(437) geldirik. Alabadere denborari mintza ladin, langile handia zela ta gaiza(438) güzietan erakusten zuena. “Denborak ezegokiari begitartiala so eginik(439) etzalkialakoz non obra jar, ziala gizona arrimatürrik(440) egin.

Sorlakita da eder, geroztik ere gizonaren megopia(441) mugida bethierekoan delarik dabila, itxasoaren pare gora beheratan, adarrrik ez eta bazterrik eztü, nahiak dütü bethi bata berziaren jarraikian, bakian nahi dü gerla, gerlan aldiz bakia; lanian ütsartia, ütsartian lana.(442).

Ezta gizonik ezegokia hügü(443) eztianik. Alabadere, batere hari jarraik(444) eztoanik, hanitz dirade zilhar biziz büria betherik berritarzünaren hazkeriñak bethi haztatzen(445) dütienak ta igaranaz higüindürrik, jingeiaren(446) egarriaz ererrik, oren güziak dütienak bederakatzten, salbü bere pausia(447) behar lükiana. batzütan doa üillü-farfailla bezala(-448) lilitik liliala(449) non dian ürrin(450) hobenena iderenen. Berziak arkanbilaren horaren pare die ahotik zathia üzten nahiz handiangoa. Berziak sobera lo eginik ohe mardo(451) batian dirade inharrausten dütieno akhidürüz loa arhatzaman. Berzek die haiñ biziki gaiza opakatu(452) non axolik ezpeitie dütienian alkhantzatü, berziak bethi beha daude(453) sekülan jinen(454) etzereienaren aidürü, hantik zerbaitetara heltziaren neketzian arrazuak üsü dirade(455).

Lehena berthüdietara inhur(456) hel ezpetaite(457) begien aitzinian ezpadü haitatü(458) dianetarik bata abiatü nahi denari: hala sarri eztena, arren dabila erhoen gisala ta arrotz da bere sükhaltian; gaiza güziak dütü erabilten ta deusere ez egiten; hala dabila gizonaren megopia bethi jauztekoz, diño herioak ükhüratu.

Bigerrena dügülakoz gaizak besarkatzen jakin eztügüno, besoen artetik ezkapada daitekianez ta hala zorthien(459) gaitzari beitügü dago-
kitzen gure faltari dagokitü behar günükiana; ezi egiteko haboronetan
gertariak gure axoletarik dirade azertatzen. Edo biziki jarraiki bagez
eztoatza batere edo gaizki ta parada doa sekülakoz galdürrik: hartakoz
zoiñ nahi egitekok hirur gaiza dütü galtho, müga, lekhia ta denbora.
ezpadirade batetan hatzamaiten ta hetzaz baliatzen ezpazirade bathüren
eztützüno auherki zirade ariren.

Hirurgerrera tieso ezkiRELAKOZ egon lothü giradian gaizari gure sor-
thüzko egokiaz jarraikian beikirade debeiatzen(460) ta txit akabi lizate-
kenian beitütügü egina ta egingeia(461) üzten ta hüguiña edo gidarra
arkara urthukitzen(462).

Zuri niz aitoren semia mintzo, zureztat edo berzerentako behar beno
ardürago kargüdant diren jenden beharrian, ez deusere galtha(463) leal
eztenik ez etare egin dolü zekeizünik, bena ürrhatsa zertan nahi ta noren
nahi eretzian honki adratü(464) dükezünian tieso izan zite bihoztoi ta
egokide düzüno edo akadoitü(465) edo okarroia alkhantzatü. Etzirade,
(466) lehena ez etare azkena izanen, bena zure galthoa(467) leal bada, ari
zite khortezale zaharrak bezala. Ekhiko orlunda(468) haren pare doa
hen ibiltia, dieno ükhen nahi zütienak - ürguillia berhez ezarririk -doatza
bethi xüxen beren bidia, artzakiak, desazuak(469) dütie, eztia bezala
ireisten. Ekhia ageri deno dabila daratürria bezala xilhatü diano bihotz
gogorra ta ezagützia(470) arhinago(471) eziez lana gaitz ükhen beitü
khortezaliak.

Zure arima ofizio hortara plega ezpaladi egon zite jauregian handien
zerbüztietzaz paira, zure poterean diradianak behardüner barreia, bena
diozü nere ezarpiak(472) legarretzaz thapatürrik Jaun Intendantaren
beharra die? Lagüntetzazü, erakuts züzenaren indarra, errazü zothüka-
türen etziradiala ekadoitü ezteno zure galthoa. Ez gal ozartia (472 b)
berzeren ari denak indar handia dü zerbütixiala denian enjogi ta bere
egokidaz merexitü dian ohoriak dereio milatan emanen ordaria.(473).

Berezita VII “aitüretzaz”

- (435) *aitüretzaz*: ohiduretzaz, ekanduetaz, c. de las costumbres.
- (436) *Arkanbela zaharra*: c. vieja leyenda, baina hemen *Ordeiñu Zaharra*.
- (437) *jagoitik*: orain Z. *hebentik aitzina*, hemendik aurrera, gaurgero.
- (438) *gaiza*: gauza.
- (439) *ezegokiari begihartiala soeginik*: ezinegonari arpegira begiraturik.
- (440) *arrimatürik*: loturik?. c. arrimado.
- (441) *sorlakita.... gizonaren megopia*: asmaketa... (...gizonaren ispiritua. (Sorlakita, Larramendi)
- (442) *ütsartian*: orain Z. *hütsartian*, astialdian.
- (443) *hügü*: higuin, gorroto.
- (444) *hari jarraik*: hari jarraituz.
- (445) *haztatzen*: orain Z; *hazkatzen*. (eskuekin karrakatzen larrua).
- (446) *jingeiaren*: etortzekoaren.
- (447) *bere pausia*: bere atsedena.
- (448) *üillü-farfailla*: mitxeleta.
- (449) *lilitik lilialat*: loretik lorerat.
- (450) *ürrin*: usain (*ürsain*: doministikua da).
- (451) *ohe mardo*: ohe malgu.
- (452) *opakatu*: desiratu.
- (453) *beha daude*: entzuten daude.
- (454) *jinen*: etorriko.
- (455) *arrazuak üsü dirade*: arrazoiak nasai dirade.
- (456) *inhur*: iñor.
- (457) *ezpetaite*: ez baiditeke.
- (458) *haitatü*: hautatu, aukeratu.

- (459) *zorthien gaitzari*: zoriaren gaitzari.
- (460) *debeiatzen*: aspertzen, nozitzen.
- (461) *egingeia*: egitekoa. (izen geroaldia).
- (462) *hügüiña edo gidarra erskara urthukitzen*: kirtena askara botatzen.
- (463) *ez deusere galtha*: ez ezer eska.
- (464) *adratü*: alderatu, zuzendu. (bearn. *adreta*, bideonean jarri).
- (465) *ekadoitü edo okarroia (akadoia?) alkhanzatü*: zure zuzena, zure eskubidea ardietsi. (bearn. *acatoula*, konpondu = eusk. *doi*, justo).
- (466) *Azkenkatzian etzirade*: azken erabakian ez zarade.
- (467) *galthoa*: eskaria.
- (468) *Ekhiko orlunda*: c. reloj de sol, fr. cadran solaire.
- (469) *artzakiak, desazuak*: c. pretextos y desordenes. *artzuki*: rehuso?.
- (470) *ezagützia*: esker ona (frantses hitzaren ereduana egina).
- (471) *arhinago*: pisu gutiagoko.
- (472) *ezarpiék*: eskupeko zerbitzariék.(472 b) *ozartia*: pazentzia.
- (473) *ordaria*: ordaiña.

BEREZITA VIII

Esterratziaz(474)

Qui nescit regnare, nescit dissimulare, dio rafrαιο zaharrak. Erreger baizik eztagoana ta orai jende megopia llabüren kapan dena. Mündü güzia ari delarik txarlatanen gisala pastoraletan(475) mozorroa(476) bethi begithartian nahi girade agertü, ezkiradianak ta ihuri(477) ez aithortü nahi zer giradian, hala sinpleziatik ürhüntzen(478) giradianogaiztokeriari girade hüillantzen(479) ta mündia da haiñ borthizki halakatü non gizon xüxenak direlakoz zozo xuriak bezain bekhant(480) beitütü jendiak argalen herrokan(481) jarten ta lealki bizi egiazki ere mintzo direlakoz haurren herrokan jarten.

Bena halako eztirenak nor dirade? Bi bihotz ta bi mihi dütienak. Nola enganatüren ta bairatüren(482) dütien arima xüxenak bethi gogoan, irudestia(482) gaizetan ta elhetan sekülan egia, hipokresia da orotan hen gidal Jinkoaren ta jenden eretzian hareki bizi, hiltzen ta ehorzten(484) dirade, berze bizioak doatza herioa denian heltzen; bena hipokresia dago errhautsetan gaiñian mila ogen(485) egin badü, oberta demendrenaz(486) uste dü hukitü dütiaala ta santü baten fama diala lürrian ereiñ.

Ehünetan jendia enganatürik obra hartan bethi zerbait berririk ikhertzen ari da, azkenekoz bere büria ere enganatzen dialarik, uste dü bera beno gizon prestiagorik eztela mündian, ta mündü güziak daki nolako dian khinperra, kanpotik xuri ta barnetik beltz diala soiñekoa: üdüri da, etxe hanitzer latsünak xuri agerteraziten dütienea ürhünetik ta lohiz direnak, khaparrak argitzen dütien(487) arbisker(488) ta har txararak diradianak karakoillarren ta sagarroiarene pare beretan gordatzen direnak hüillantzen(489) zereitzener; oza arrari üdüri ihon jargiarik(490), sabia(491) üdüri ageri bezain sarri selauzten(492).

Ahal lizatekia halako gizonan aitoren seme hüskaldün bat ideren laitekian ta halako liskarrik merexi lükiana, delakoz Egia haren eginbi-

diaren argia? Gizon zaharrari bilhoak zütialakoz belztü erran zereien etzianez uste herioak xuri zütiala salhatüren? Zer ahalkia gizona enganari denian probatia! auher lizate(493) halako jenden thormentietzaz aipatzia(494) beldürraz dirian agert diradianak bethi estalirik, bethi gorderik ta bethi berjakinareki edo konzientziarekila bilhakan daude. Ezpaliz ere bizioen ta ohoriaren artian den gerla, hek nahiz gorde hau nahiz agertü, dielarik bihotza gaiez ta egünez zathizkatzen.

Ahalkia mündian datekiano dü arima izigarri inharrausten. Neskatila Milesienak(495) ez jakin zer etsigoaz(496) ziradialarik berak ürkhätzen ta lezetan larrützen(497), zütienian pikarraitü hilak etsigoa zian ahalkiak baratü, erakusteko dela ohoriaren lagün ta ber dailliak dütiäla ondotik muzten(498) Sn Augustinek dio “Jinkotze berthüdia da inhuren(499) enganatzia ta bizio apalena mündü güziaren enganatzia, hartara arren enjogi dena, delarik ohore ta ahalke bagerik(500) jenden artian, heia zer den Jinkoaren eretzian! Den aberats, dian potere(501) nahi bezain beste(502), gürrak dütüke aitzinetik mespretxia aldiz gibeletik; herioaren ere oren bizi izan den beno maredikü gehiago ta aitaren thonak(503) semiak dütiälakoz soñian ekarriren(504), non da aitoren seme fama, halakoz ikhara eztagoena?.

Berezita VIII “Esterratziaz”

- (474) *esterratziaz* (Z. zah.): itxurakeriz, azaluskeria c. disimulación.
- (475) *pastoraletan*: pastoralen lehen aipamena; badirudi Frantses Iraultza baino lehen asko ematen zirela antzerki lan horiek Zuberoan.
- (476) *mozorroa*: pastoraletako arizaleak arpegia estalita, garai hartan, azal zitekean(Frantses iraultzak ikusgarri mozorrotuak debekatu eginen ditu).
- (477) *ihuri*: iñori(“n” sudur-otsa falta da).
- (478) *ürhüntzen*: gaur, Z. *hürrüntzen*.
- (479) *hüillantzen*: *hurbiltzen*.
- (480) *bekhant*: gaur Z. *bakant*, bakan.
- (481) *argalen herrokan*: orain, Z. *flakien herrokan*, ahulen lerroan. argal (G. B.).
- (482) *bairatüren*: atzipetuko.
- (483) *irudestia* (Larramendi): irudimena.
- (484) *ehorzten*: lurperatzen.
- (485) *ogen*: erru.
- (486) *oberta demendrenaz*: eskaintza, oferta txipienaz.
- (487) *khaparrak argitzen dütien*: sasiak argitzen dituzten.
- (488) *arbiska*: zomorro txiki.
- (489) *sagarroiaren...trikuaren... hüillantzen zereitzener... hurbiltzen zitzaieniari*.
- (490) *ihon jargiarik*: iñon eserlekurik.
- (491) *sabia*: Z. erabiliena, *sagia*, sagua.
- (492) *selautzen*: selauretan gordatzen, izkutatzen.
- (493) *auher lizate*: alper lizateke.
- (494) *thormentietzaz aipatzia*: torturak aipatu egitea.

- (495) *Milesienak*: Miles ugarteko neskatilak, Grezian.
- (496) *etsigoaz*: fr. desespoir. etsitasunez.
- (497) *larrützen*: bizia galtzen aldapa bati behera eroriz.
- (498) *ber dailliak düitjala ondotik muzten*: sega berdinak dituela ondotik ebakitzen.
- (499) *Jinkotze berthüdia da inhuren...*Bertute “dibinoa” da iñoren....
- (500) *ahalke bagerik*: orain Z. ahalke gaberik, lotsa gaberik.
- (501) *potere*: ahalmen, poder c.
- (502) *bezaiñ beste(sic)*: nahiz *berze* erabiltzen duen Zuberoako usarioa *beste* delarik, hizkeran behintzat.
- (503) *aitaren thonak*: aitaren mantxak. aitaren orbanak.
- (504) *ekarriren*: ekarriko.

BEREZITA IX

Denbora galdiaz

Elhe zahar bat honki heltzen da heben, dena ainharbaren eta(505) zeta harraren elhestak. Ainharba gaxoa zen mingarki plainitzen(506), egünez eta gaiez, abaiñ egitian zütiala indarrak nekatzen ziano sabela hüsten ta ürhentü zianian bere obra ürrhezko telaren pare zagoena, neska txar batek erhatzez(507) zereiola porrokatzen. Lan güzia hamar urthetan egin e'lirokiana. Ta halako zela aberatsen etxetan haren sorthü gaitza, etzialarik han üillü(508) txar zombait baizik hatzamaiten ta oge-nik inhuri ez egiten.

Zeta harrak aldiz egiten zütian obra ederretzaz zen bera alabatzen. Herri ürrünetarik (ziolarik) jin erazirik naie, Errege bezala errekeita-tzen: hik ezpadük üillü zombait baizik hire teletan biribilkatzen, nik lürreko podendate güziak ditiat enetan etxekiten(509) Bi lan hek die bi jende süerte seinalatzen, Egiaren ta banitatearentzat ari diradianak.

Gizonak lanarentako baizik ezta sortzen, ibilten hasi bezain sarri sartzen da mündian, langiliak bezala ofizio güziak ziraitekianak ber botikan edo dendan; hartakoz dü gizon handi batek erran gure sortze-pena dela *gaitzondoa, bizitzia, lana ta herioaren beharra(510)*.

Pikarrai zen lehen gizona, larrüz estali zian Jinkoak jakin lezan bizi zatekino lan franko zükiala; geroztik lana da gizon güzien legokia, haren haituan(511) dago, megopiaren lehen eginbidia ta lothü denari tinko egoitia; ezi auherkeriari bide emaiten dianak bizioz dü(tü) hütsar-tiak(512) bethatzen, bizitze dolügarri bat dü herrestatzen ta hala bere herio txarra ere egiten (obratzen).

Alabadere. Auherrak(513) hirietan dabilta ünühürriak(514) beren habian beno üsiago(515) ta ardüra aitoren semiak beren jauregietan eztirade perestiago, halako dirade haboroenak(516). erdikoa dügü baz-terraren ta bazterrak erdikoaren jarten, giziberiek(517) dereikie(518) denbora jaten: mahainak, ohiak ta pausiak die beren orenak(519) lanak aldiz batere.

Batak dio gaiza beharrenen errekeitiak dereiola lan franko eskentzen; berziak osagarriak(520) dereioala phausia(521) galtho; berziak diharü ments(522) diala, inhurek dio denbora behar leikiala, ez aithortzen, alabadere, gaiza güzietarik kharioena(523) dela.

Filosofu batek erran dü deuseretan gizona denboraz beno eztela behardünago, hantik dü brobatzen, gaizarik(524) eztela hain baliosik eziez denbora. Ezagützen eztianak, arren nola lakike, zer dian balio ta zer den haren gozomena, batzüik nahi ükhen die denbora zela mündiaren arima, berzek zelia dela, berzek mündiaren mügida.(525) Sn Agustinek aldiz dio, “dakiala ta eztakiala zer den denbora. Aski dakiala ixil egoiteko ta ez aski harez mintzatzeko” (aski mintza ahal dadin harez).

Halako megopia, garraren pare zenak, ezpadereizü azaltü(526) denbora, nork azaltüren dereizü? ezkiribü Santiak dio denbora dela ühaitz handiaren(527) pare igaraiteko baizik laister eztiana ta laisterra igaraiteko. Bena nontik? Bahetik da igaraiten, han deusere eztü üzten, hala girade güziak bizi gireno ari, ta gure denbora ontzi hartan igaranik, deusere eztügü begiratzten; haren küperatzia(528) e'laite aiziaren ühatzia(529) ta garraren pezatzia (530); nekezago eztirade lan egin, egin eztaitekinak dirade. Denbora igarana sekülakoz joan da, jingeiak(531) eztakigün oraikoa arrenda gure poterian dagoena Gaiza güziak dirade berritzen, salbü denbora galdia, jagoitik ezta edireiten, aberatstarzün güziak dirade lasto, denbora da ürrhez eros eztaitekiana. Bizitze luze ükhen dianak denbora hanitzez gozatü da, püntia(532) da honki lothü zereionez, enplegü hon eman dereioanez ta harez zerbait egin dianez. Arrazo(533) handia zian erraiten zianak, denbora feira bat zela, saltzaler eta erosle güzier zabalik zagoena bata ta berziaz nahira ahal liroanak egin, zorthü hona lüze hanitz urthez.

Dolü handirik düke gaizki barreatü dianak denbora; ezi dago hirur jende suerteren eskietan - gaizkia egiten dienetan, auher dagotzenetan ta deusere egiten eztienetan. Erran nahi beita giziberiak barhian(534) igaraiten dütienetan. Güziek die bardin galtzen, nork bere maneran. Erran gintiroanak(535) auher ezpalirade, zeren eta auherkerian laket dena beita lanaren oihüetara gor. Domizian Enperadoreak ülliak(436) puntzon batez zütian erhaiten, Hartabur errege Hirkanian zen sator hatzamaile; Bikantek Lidiako Erregeak igelak zütian hamian(537) atzamaiten, Aeropos-ek Makedonian errege jinak(538) zakian ixarki egiten (538 bis).

Zonbat dirade mündian langile hetarik ta zonbat berze ofizio gizonaren ahalkegarri direnetan denbora iragaiten dütienak; zer erran? Zer

egin? Zer uste die hil diradienian? Deusere balio ziana sortzepe-
nak? Emaztetan orozbat, beren bizian galtza pare bat egin ez-tienetarik ta
jokian edo koaifüran(539) bizia igaran dienetarik zonbat dirade mün-
dian. Bego peredikazale errelijioniak denporaren enplegü hona manha-
tzen dü-tianak; heben ezkirade auherkeriaz baizik mintzo, ohoriari ogen
handia egiten dereiolakoz. Fama txarra düke gizonak bere bizian deu-
sere egin ez-tianak; izan bedi aitoren semia, bere denboraz zükian eman
bere egitekoer behar diena, gozaldier ahalik gü-tiena: ihinzlari(540) ofi-
zioa dereio sortzepe-nak detsaz jiten(540 b) ta libürü honek bihotza
azkartzen, haurrik balin badü hen oikantzak(541) dereio bere denborari
enplegü laidogarria(542) emanen ta beretik üt-ziren dereien aberastarzün
handiak dü bere izena aospatüren(543).

Berezita IX “Denbora galdiaz”

- (505) *Aiñharbaren*: armiarmaren.
- (506) *plainitzen*: kexatzen.
- (507) *erhatzez*: jatsez, ezkobaz.
- (508) *üillü*: euli, Pettiarreko itxurapean, *illi* Basabürukoan.
- (509) *enetan etxekiten*: neretan eusten, atxikitzen.
- (510) *gaitzondoa...mina(?)* c. resentimiento (Larr.).
- (511) *haituan*: hautuan, aukeran.
- (512) *hütsartiak*: astialdiak.
- (513) *auherrak*: alperrak.
- (514) *ünhürriak*: txinaurriak.
- (515) *üsiago*: nasaikiago.
- (516) *haboroenak*: gehienak.
- (517) *giziberiek*: baliman, *gitzikeri*(B.) gutxikeria, apurkeria.
- (518) *dereikie*: digute.
- (519) *orenak*: orduak.
- (520) *berziak osagarriak*: bestiak osasunak.
- (521) *dereioala*: diola.
- (522) *diharü ments*: diru eskazik.
- (523) *kharioena*: garestiena.
- (524) *brobatzen, gaizarik...probatzen, gauzarik...*
- (525) *mündiaren mügida*: (denbora) munduaren mugida.
- (526) *azaltü*: esplikatu.
- (527) *ühaitz handiaren pare*: ur gaitz handiaren pare.
- (528) *küperatzia*: erreküperatzia.
- (529) *e'laite aiziaren ühatzia*: ez lizateke aizearen.
- (530) *garraren pezatzia*: su garraren pisatzea, haztatzea.
- (531) *jingeiak*: etortzekoak.

- (532) *püntia*: pundua.
- (533) *arrazo*: arrazoi.
- (534) *giziberiak barhian...* gizikeriak, gutikeriak barean...
- (535) *Erran gintiroanak*: erran genetzakeanak.
- (536) *ülliak*: euliak (txipigarri itsuran).
- (537) *hamian*: amuan.
- (538) *jinak*: errege jinak, errege jaiotzez.
- (538 bis) *ixarki*: c.cometa, fr.cerf-volant; jokua.
- (539) *koafüran*: frantses hitza *coiffeur*, ordukotz Zuberoeran sartua orain *koifüra* nahiz *koafüra* erraiten diogu. (“r” dobleaz).
- (540) *ihinzlari*: orain *ihizlari diogü bi “i” surdur-otsdunekin*, eiztari.
- (541) *oikantzak*: ohiturak, kostumak(540 b) *detsaz jiten*: destinatzen.
- (542) *laidogarria*: goraipagarria.
- (543) *aospatüren*: goraipatuko.

BEREZITA X

Izterbegiak(544)

Hirur kasta omen dirade, jendien isterbegiaren ausikirik eztenik: kargüdantak(545), eskelegoan bizi diradianak, ta senhar-emazte gaitzak dütienak.

Izterbegia da, infernia, gozomenik batere eziana ta gaiza güziek diena, megopiaren estiran jarten(546) Han dago sü bat argirik eziana, bethi mina begietarik bihotzuala doana ta medikarik eziana, gar bat bethi erratzen dena ta sekülan hautsik egiten eziana. Dolore mingarrez janik akitzen eztena? Lana ütsarterik eziana, thormentü harrigarria ta dolürik ihurek eztereioana. Lürreko kharaztarzün(547) güzien da bilgüra(548). Errabiaren boiltak(549) orotan dütianak. Bizi deno herioa itxurian diana ta bere minetzaz bizi dena. Zer erranen dügü haren zorthü gaitzaz habororik.

Egiazki ofizio güziek die gaiztokeria arma, bena iztergebia da berzeren gaintik hügüngarri(550) ta nagozü(551) jendiari izigarri dena. Udürri da taon ülliari(552) aberiari egin dian kikan(553) hiltzen dena, Santiek dereie izterbegieri izen parrasta bat(554): batak dü deitzen Satana-ren lozarra, berziak arimaren theiüa(555), beazün khozütia(556), bizioen erroa, herioaren arma; Eliza aita güziek sü ta gar dereie, alabadere, ez aski erraiten, ezi delakoz Satana bizioa hartakoz da lotsagarriago(557); dio Sn Augustinek dialakoz sabela, süge infernuko harek izterbegien kotsü maradikatiaz betherik, diala botzik gizonaren bihotzuala ixurten eta hala dereioala ixuri mündian den beltzena, han jarten.

Bekhatü heriotsü harez jo denak dü erakusten(558) begithartian dela güzietarik beltzena, ezi dü larria holli(559), begiak ohil, bethi da himor gaitz(560), megopia gelkaitz(561), üdüri infernuko lezuala doala. Berze bizio güziek beren astaküriak(562) dütie, bena isterbegi beltzak, gaitzuala baizik eztü borondadia. Ukhen eztiroana eztü nahi berzek dien(563). Uhaitzak, herrekak, üthürü güziak agort litiro ahal baleza inhurek edan e'lezan nahiz ta jendia egarriz hil dadin.

Halako bi gizon apürren eskentü zereioan aberats batek batari diharü nahi zükiana, banaindian(564) hartüren zian beno, behin haboro ziala haren lagünak ükhenen, harek gogoan igaranik lagüna, bera beno zatekiala aberatsago nahiago izan zen pairatü. Berziak khexüz(565) erran zereion eskentzaliari - nik dereizüt begi bat emaiten, banaindian biak lagünari dereiotzula khentüren”.

Zenbat halakorik dirade mündian, herioaz ere lotsarik e'lükienik ikhus baleze etsaia hiltzen: Gorgonen begiak(566), sügien hüstiek ta Bazilikaren soak(567) eztirade pare khortezainen errabiaren, bere etsaia fabriaren hegaletan(568) dianian ikhusten. Bena non eztü izterbegiak gizonak bata berzia bizirik janeraziten, non ezta horaren pare berziari arrapatü nahiz zathia, garra begietarik jauzten etzereioana? Kain-ek izterbegiz zian bere anaia erho(569). Geroztik ere etzian Jinkoaren begihartia ikhusi bena bai haren maredizionia ükhen; da Egiazki bizio hori harrigarri, hain apal ta itsusi non dianari zereio kastigua bethi jarraikiz: sorthü zereion bezain sarri dütü estira ürkhategia ta arrota(570) bere begien eretzian bethi.(571) Meskabü lotsagarrienak (572) dirade hügünaren lehen frütiak. Bileisten(573) gütü karidadiak, dena Jinkoari gaiza laketena(574) amorioak aldiz, beregana mündü güzia atheratzen(575) diana dü ithotzen ta gizona otsoaren pare saldoaren erdian jarten. Nahi zereia -dio Sn Agustinek— batetan jakintsü, aberats ta doatsü, maitatzian zirade halako gerthüren”.

Hügüngoari zorigaitz dereiküna eman eztaiteke ekhiaren(576) egünkal hontarzün milionak zureztat liriaiteke (577) amorio bazünü. Eztüzülakoz batere berzeren gozomenian dago zure infernü ta bürdüin lantza da, bihotza erdiratzen dereizüna. Helas! hain gütik direia gure minak mündian nun behar dügün gehiago gure aurrhiden zorthu-onian sordeitzten (ari). Lürra dohakabietzaz (578) dago estalirik, nigarrez gure begiak gorritürrik, bihotzak tximaltürrik(579) arimak kharrustatürrik(580) eta zauri hen merezia opatü (581) behar günükianian sordeitzten dütü izterbegiak ta berririk sendo eztiraitekinak eragiten.

Non da haren zorthü gaitza beno handiagorik bethi hüntza (582) bezala bere zilhoan ezinez bere aurrhidian zorthü honaren argiari so egin(583), boilttürari(584) pare arakei hirotiari bethi enjogi(585) bethi bizia buskari(586) sekülan berthüdiari agurrik. O! zer bizitzia, dio Santü handi batek, izterbegiaz mintzo deno - bere honkia berzeren gaitzaz egitia den, hen zorthü ona haren borroa, hen omena haren estira(587) Kharaztarzüna bethi bihotzian aztapar bürdüintsüak bethi bere erraie-tan ta sekülan ezin urthik(588) bere bizioa amoregatik hil eztadin sekülan. Zonbait abantailla balü hartarik zerbait lizateke, bena bethi doa

izterbegia probetxütan egin denari, hala hertü zen Jüsef anaiek saldü zianian mithilgei(588 bis) ta Egipta güzian erregetü zenian. Samuel orozbat khoroa Davidi jarri zereionian, Konstantini ere Maiximin tiranak, ezi galerazi nahiz zeielarik lazo güziak adelatzen(589) harmadako soldadoek zien bere etsaiaren tronoan jarri. Hek dirade Jinkoaren obrak arakusteko(sic) jendiari izterbegiaren kostüz dütiála senthagaillak egiten ta hitz bakotz bere pothere handia diala brobatzen.(590).

Isterbegitiak galtha beza isterbegiari, orai, delakoz haren bizioa satanaren ta mingorrien(591) infernia, noiz dütian kharidatiaren bideskak hartüren, noiz den berzia beno handiago edo aberatsago izaitiaren egarriaz nekatüren? Elhe zaharreko idiari pare izan nahi dea(592) bethi üztarrian laborantzan edo(593) organ(594) zelakoz, isterbegi zereioan zaldü eder bat, zioalarik harek bezain honki ta arhinzki trapa(595) liroiála lürra, baliz honki endrezatüririk(596): zerralkia(597), frenoa, hankesta ürrhezkoa zereien ezarri ta igaiñ(598), bena zelakoz idi, idien gisala zen maneatzten ta idi etzelakoz nahi arageiari zien igorri.

O isterbegia zure sortzepen an egonik, errazü mündü güziaren Langiliari “Jauna gaiza ezin erranak egin düütüzüla, zure borondatiála ta ni hetarik nizalarik bata, khanbia(599) e’naintekiana, jar nezazü gora edo(600) behera, nizan(601) xuri edo beltz, ilhez edo zetaz estalirik. Erradazü zertako naizün seiñapenetü(602) hartan ariren(603) niz ahalik hobekiena nola ni bezalako lürrontzi txarra bühürt(604) ahal laiteke bere Egiliari ostiko batez mündian diradianak porroka litiroanari. Isterbegi dianak merexi badü, egin dereiozü honkia eskernio(605) dü zure akadoiari egiten ezpadü merexi zariona, egar ezpadiro dereiozüna bizkarrian ezarri ta honki ezpadü ekarri zuri dizezü zorra ta ez niri harez aipatzia. Ziek aldiz isterbegitsüak, mihi khozütiak(606) ixilerazi nahi badützie(sic) berthüdiáz harma zitaie bürütik zankuetaradrano harez den zien khorpitz(607) osoki estalirik. Ezta itzalik eztenian argirik ezetare Jinkoaren dohaiñik bere isterbegia eztianik. Khea ari da, diano(608) garrak garhaitü süia(609). Berthüdiak dükianian zure izena gaintü(610) isterbegiak dantzarik eztüke min egin litzirokianik(611) Ta zure famaren txilimistek ütsütüren(612) die salgaitza(613). Argizagiak dü zombait aldiz Ekhia(614) argütsützen, bena ez hain osoki non eztereioan errespetü erakusten ta ederrago agerereziten. Orozbat düte gait harek erranek zure laidoak hantüren zure pausia(615) bere izarretzaz die segürtatüren ta haren erorpenaz zure khoroa tinkoago jarriren.

O zü aitoren seme hüskaldüna, zuretzat hek ezkiribatzen eztütüdanak, mesperetxa ezazü isterbegia, ezpazirade zühau(616) apaltzen hari lekhü egitian —ene gain— dela baztertüren ta haren marrakak(617) zankhopetan jarririk, dereizüla jende xüxenak bürían khoroa jarriren.

Berezita X “Izterbegiak”

- (544) *izterbegiak*: jende bakoitz baten etsaia, baina Egiategik, *envi-dioso*, bezala.
- (545) *kargüdantak*: gobernuko enpleatuak, kargudunak, c.funcionarios.
- (546) *megopiaren estiran jarten*: megopia estiran jarten(begar luke) ispiritua estiratua jartzen.
- (547) *kharaztarzün*: garraztasun c. amargura.
- (548) *bilgüra*: bilgunea, biltokia.
- (549) *Errabiaren boiltak*: errabiaren bueltak, errabiaren oldarrak.
- (550) *hügüngarri*: gorrotagarri.
- (551) *nagozü*: nagozu (nere gogoan).
- (552) *taon ülliari*: üllü luzeari, tabanoari.
- (553) *kika*: ozke, ausiki txipia.
- (554) *parrasta bat*: zerrenda luze bat (*parrastatzea*: gauza asko batean botatzea.)
- (555) *theiua*: azaleko zikina.
- (556) *beazün khozütia*: gaur, Z. *gibelmin khozatia*, edena daukan beazuna.
- (557) *lotsagarriago*: bildurgarriago.
- (558) *erakusten*: arakusten, soila dakar, aldatzailearen hutsa, baliman.
- (559) *larria holli*: larrua hori; kasu askotan bezala Zuberorak ez du *holli* txipigarria baizik ezagutzen, hori galdurik (hala nola, *hüillan*, *hüillan*, *Allande* eta abar...).
- (560) *himor gaitz*: humore gaitz.
- (561) *megopia gelkaitz*: hutsa, *megopia helgaitz*, baliman: ispiritu gelgaitz.
- (562) *astaküriak*: orain *estaküriak*, aitzakiak.

- (563) *eztü nahi berzek dien*: eztu nahi besteek(eduki) dezaten.(Z. zah.).
- (564) *banaindian*: baldintzan.
- (565) *Berziak khexüz*: besteak asarrez.
- (566) *Gorgonen begiak*: Hiru Gorgona mamuetatik, Medusa-k bakarrik zituen jendeak bere begietako soaz harri bihurtzen.
- (567) *Bazilikaren soak*: Suge horren soak, begiradak hiltzen omen zuen Apo batek hautsi oillar arraultze batetik jaio zen eta hiltzen bere burua ispiluan ikusiz (*sugandilak*, kasu berdinean ahotik lagatzen).
- (568) *faboriaren hegaletan*: fr. sur les ailes de la faveur.
- (569) *anaia erho*: anaia hil.
- (570) *arrota*: tormentatzeko gurpila, c. rueda de suplicio.
- (571) *begien eretzian beti*: begien nibelean beti.
- (572) *meskabü lotsagarrienak*: ezbehar lotsagarrienak(?).
- (573) *bileisten*(Z.zah): *pikarraitzen*(Z.), larru gorritoan jartzen.
- (574) *gaiza laketena*: gauza gustagarriena.
- (575) *atheratzen*: atiratzen.
- (576) *ekhiaren*: eguzkiaren.
- (577) *liriaiteke*: lirateke.
- (578) *dohakabietzaz*: zoritxardunentzaz.
- (579) *tximaltürik*: zimeldurik.
- (580) *kharrustarürik*: izozturik.
- (581) *opatü*: opatu(G.), desiratu.
- (582) *hüntza*: ontza (gau hegazia).
- (583) *so egin*: begiratu.
- (584) *boilltürari*: Basabürüan *builtreari*, saiari.
- (585) *enjogi*: seduzitua, ekarria. (bearnesez, *enjouca*, uztartu?)
- (586) *buskari*: en busca de, gaztelaniatik mailegua; orain ez da gehiago erabiltzen Zuberoan.
- (587) *estira*: gogo estiratzaille. (bearnesez, kontrarioa da fr. se détendre).
- (588) *urthik*: *urthiki* aditza, irrealean (botatu).
- (588 bis) *mithilgei*: morroin gaia.
- (589) *adelatzen*: preparatzen, gertutzen.
- (590) *brobatzen*: Z. gaur, *probatzen*. (gaztelaniatik).

- (591) *mingorrien*: gaitz gorrien (ez da *zurrunpia*).
- (592) *izan nahi dea?* izan nahi da?.
- (593) *edo*: beti *edo* erabiltzen du Egiategik, hemen *ala*, *nahiz* behar luke.
- (594) *organ*: gurdian.
- (595) *tropa: igain*, orain, izego, zaldira igo.
- (596) *endrezatürrik*: c. enderezar.
- (597) *zenalkia*: zela, c. silla, fr. selle.
- (598) *igaiñ*: igo.
- (599) *khanbia*: alda.
- (600) *gora edo behera*: *gora ala* behera, behar luke.
- (601) *nizan*:naizen.
- (602) *seiñapenetü*: c.asignar, fr.assigner. (Larramendi).
- (603) *ariren niz*: ariko naiz.
- (604) *bühürt*: *bühürtü* aditza irreal itxuran, bihurt.
- (605) *eskernio*: trufa.
- (606) *mihi khozütiak*: mingain edendunak.
- (607) *zien khorpitz*a: zuen gorputza.
- (608) *diano*: dueno, duen arte.
- (609) *süia*: sua.
- (610) *gaintü gainera eraman*, goratu.
- (611) *litziriokianik*: lezaiokeanik.
- (612) *txilimistek ütsütüren*: tximistek itsutuko. (txilimista Maule inguruko herrietan bakarrik erabiltzen da, besteetan *iñhazi*).
- (613) *salgaitza*: nekez sal ditekena.
- (614) *Ekhia*: eguzkia. ...*argütsützen*: gr. ekleipsis, fr.éclipses.
- (615) *pausia*: atsedena, deskantsua.
- (616) *zühau*: zeu, zeron.
- (617) *marraka*, haur baten, ardi baten oihu negarroiak. (ikus bearnes ta gaskoinean *marra*).

BEREZITA XI

Irritsaz ta zekiñanziaz(618)

Handitarzünaren ta aberatstarzünaren egarriak mündian jende erdiren dü nahasten bürüko hüna(619) ta galeraziten arima. Gizona da itxasoan sartzen, han hainbeste lezer(620) ezkapirik, hainbeste harroker jorik (621), erorten da eritarzüniala, güzia nahiz ta güzia eginez sorthü denala(622), hek bardin mediker arrabuhin dirade.(623) Die hazteri bat handiek amaren sabeletik ekharri diena, hazkeriña(624) haiñ errabiatia non zeliaren lekian ezar nahi beliro(625) lürra. Da sü erbarratzatia(626) aize bat zeha eztatekina, leze bat ondarrik eztiana. Xühürak dio — lürraren erdia dela ideren itxasoan barnatarzüna dela uki(627), Kaukasako harzuloak(628) ikhertü diradiala, Nilaren üthürri begietara jendia heltü, bena gizonaren bihotza dela zedarririk eztiana gizonaren aierartetan(629) ezta erhokeria hau txipiena, errabiari pare da nekez sendo datekiana. Hypokratek bildü nahi zükian mündüko dotor güziak medikaren irudizkatzeko(630), min harentzat haren landan filosofoek bi mila ta berrehün urthez ari dirade nahiz helgaitz khozütsü hau sendotü, bena güziak auherki dirade ari; gaitza sordeitzürrik jendia da osoki desmoriala(631) erori ta irritsaren aiziaz irritsaren thiniala bulkatürrik, lezila erorteko baizik, hantik eztaiteke eraitsi gizonäk bera zehatü nahiz eztaki bere bi besoek eztiela zortzi zehe(632) lüzatarzün, alabadere eskü batez nahi lüke sortaldia uki ta berziaz sorthaitza, jakin ere nontik den Ekhia jaikiten ta non ohatzen. Aita beno nobliago dela ustez ofizio nobliagoa dü nahi egin ta dolü zeroio den halako aita apalaren seme, arima dialarik apalago ta ürgüillia gorago bere aitzinekuen izenetzaz da ahalke hala(33) tzapatzen dialarik bere gorotza südür güzietara sareraziten (bohatzen g.) dü haren ürrina.(634)

Gora behera, esküñ ta esker mündü hontan ikhusten dütügün güziek derekie hümildatia diarizten(635). Izarrek gaiñetik argitzen gütienek, lürrak petik ehortziren gütianak, aiziak alde orotarik bizi

girenaz, hurak lürra üngüratzen dianak, arimal güziek beren bürüste-
tzaz(636) estaltzen gütieneak, hirur mila eritarzünen üngürüniak, gure
arimek beren zorthiaz arranküran hek güziek eztereikia franko gizo-
naren apaltarzüna erakusten; alabadere txitxarri(637) dielarik izeiak
bezain büria gora nahi dügü ta gaiza hek beno handiako giradiala
sinhestian girade. Dügün har hegalta nahi bezain gora arranogei sorthü
ezkirelakoz, faltarik erortiak ezteikü eginen, bihotz sobera aizez hantü
deno zapartatüren dela següro. Nork eztü ikhusten irrisari ta zekinant-
ziari saldü denak arima herratiaren Kainen bizitzia dükiala besarkatü
hala arradea (libertadia k.) delarik; gizonaren hon gehiena borreoaren
mithil dügü jarten.(638)

Halakatürük irrisutza ta zekiña galeretako arraunariak beno zori-
gaitza(639) die latzago. Ezi hek bezala dien zankoak dütie bihotza
zalhenatürük(640) ta non etare beitie egarrria handiako, jagoitik ür-
hün edatetik, estekan tinkoago(641) bülhürtürük.(642)

Arramüria da bere azotarera oitü egiten(643) berziak aldiz bethi
ohil(644), berer bethi ihesi, sekülan beren barnen(645) nahiz orotan izan
ihuretan ezta nonbait bereki(646) denian mementoan dü errabiak inha-
rrausten ta helgaitzak erretzen sordeitz da ere, bereki eztenian. Galera-
tarrak zilharrez dü erradea küperatzen(647), berzek aldiz ürrhez bür-
düiñ kathenak erosten; botzkario zonbait dereio megopiari emaiten,
berzek bethi bihotza harrez ta garrez die borreükaturük(648), hen
bihotza ürkhategilat jalki bezain sarri doa Satan adiskide izan zereionari
lagün izaitera.

Zer bizitzia! ta zer heriotza! Kainen üdüria ezi Prokopek dio “Jin-
koak bere aitzinetik zianian akhazatü lür güzian herratürük zabilala
zelarik oldeki(649) izigarriz bethi lagüntürük gartsü(650) püñalak biho-
tziala jauzten zereitzolarik”.

Irritzarria ta zekiñantza orozbat dirade Jinkoaren begietarik deslü-
rratürük(651) daude, dütielakoz haren ganik bihotzak baztertü (dio
profetak) bidia argiz ülhüntürük ta Jinkoaren angüriak detzan jarraik
Bidezaliari hel zereioan maredikü da harrigarriena. Begien ülhünpia
zankoen bide kharrus(ta)tüaren lerradürak(652), gibeletik akhületak,
lezila erorte falta bagia —dirade bi bizio her aidürü— dagoetzan
miñondoriak.(653)

Zer dirade bi bizio hetara larrütü(654) diradianak, sükarra bihotzian
beroak ezetare hotzak pausürük eztereienak, alkhantzatzen badie opatü
nahi ziena zorthü hon batetik bigerreniala igaranik daude errerik.
Somatü ezpadütü(655) hainbeste herio dü, non beren zorthia beno
sordeitz ezpetie ikhusten.(656)

Heliogabal Enperadorearen botztarioa zen gizonek herrotetan hurian(657) ützüleraziten hen gora beheretan, behin hurian gorderik, behin gaiñian ikhustian, zen laket. Ber jokian ari dirade handitarzünen ta aberatstarzünen egarriak eskerniatzen dütianak. Bena ardüra itzale-tik argiala eztrade berriz hantik jalkiten, han errabia lagün daude ikhara dereieno herioak begiak thapatü.

Milatan aitoren semek e'lükia zorthia hobe aza lanthatzian, eziez ofizio arima nobliari doi eztenaren egitian. Zonbait illurier(657) zonbat mesperetxier, zonbat esperantza faltsier ezkapa erazi e'liro, bere megopia hen estiraz(658) porrokatürük dagoeno, odeiak bezala hurtzen diradianak bihotza eiheraren azaliatik kanpo igor beza eskeletzera khortiala, ohorez ta diharüz khi diradianak, han die Petrarka famatiaren akadoia edirenen(659) hau dena - *O irrirsari gaxoa! dialarik nork berak lan franko bere egitekoen xüxentzian büztanaren idereiteko baho botzik berzerenen ikhertzera. Noretara oraiño? handienetara, non agrada e'hintzate bethi maniala(660) ezpahi(n)z ta non desgrada bahiz galtzurra beitükek(661) següro. Berzerena izan bezain sarri e'hiz hiretako(hiretza k.) bizi. Bizia berthüdia, segürantza galdiak dütüök osoki hiretza. Handiek inhur(661) ezte maite salbü güziak ützirik hen griñalden mithil(662) jarten dena.*"

Dügün orai sokhaldi bat handitarzünari zer izerdi heriotza jende athiaren behatzia galtho erokier arrapostü emaitia. Egiteko, elhorriz(663) jauzien thipiltzia(664). Nahiz handiangoari agurratü(665) merexiari ükhatzian obren ordaria ta trükalerari(666) emaitia, jakintsüa ürhüntzian. Zer nahi hel zejakinaren legoitzatzian(667), han dago handien ofizioa ützülpurdiaren diradianian beldürrian.(668)

Bena erradazü lür güziaren jauna baliz halako, bürüzagigoak merexi lükia herioa lagüntüren dian geldarriak(669), mila hitz emanetan, mila esperantzatan agortütik ta ekonde(670) bateretan egonik; bena handi hetan ehünetarik bata heltü bada, ofizio hortara zonbat dirade zathizka erori diradianak bidian.

Zonbat hogeitahamar, berrhogei urthe ofizio hartan igaranik mila xüxenkeria ta bi mila okherkeria eginik deusere bildü eztenik, salbü gaizenda(671) bat bere thonbetan jarten dena ta ardüra gezürra dioana (erraiten diana k.) ezi nekez ideren laite hirurehün azken urthetan bi handi hetarik fama egiazkoa merexitü dütianik.

Dügün handien herrokan(672) jar Abimelech hiruretanhamar bere anaien odola edanik emazte baten teilla khalditik hil zena; Semiramis bere semiaren amorioaz nekatürük(673), Coesar bere askaziez(674) ta

adiskidiez puiñelatürrik, Pompeo ürrhez bere hiria ithorik, mündian ez lürrik haren obraren doia ükhen eztianaren herioa. Scipio Afrika irapazirik bere thonban *ingrata Patria nec ossa mea hababu*, halaber jarrerazi zian; Fuxodenes Ptolemeo Egiptako Erregiaren fabori bere borthan ürkhatürrik, berze bat Constantius enperadoraren fabori, lüma txar bat emanaz izenaren ezkiribüz ezarteko, herioa ükhen ziana ordari ta hainberze(sic) gerthaldi erreger hüillantü diradienetan eztiradia?(675)

Zer arrotak! zer jokiak! Zer gerthaldiak! Lege güziak mesperetxatzen dütienentzat handi gerth' ditian ber, dereikü Persiako errege batek lahardekaerazirik akadoi gasto bat ta kargia semiari emanik, zereioan aitaren larria jargian ezarri.(676) Franko dirade holako jargietan(677) honki liraitekienak ta beldürak ohoriak beno frenatzen dütienak.(678)

Ikhasezazie! aitoren semiak mündüko handitarzünak eztütiela handi eginen her mesperetxietzaz zihaunriek(679) ezpaziradie handitzen. Zien zorthü hona Alzionaren pare(680) sabelpian dago. Gure sortzepeñari doi diradianak, hobenenak diradiala, bena sekülan hantik zorthü hona eztiela ükhenen(681) bazterrik ezta hartan; üngüra ezazie, nahi bezain beste, Skiron mendia(682) zorthia ezpadüzie, lür loskanillala(683) etziradie heltüren, ehün urthez lanian (ari) izanik ere.

Berezita XI “Irritsaz ta zekiñanziaz”

- (618) *irritsaz eta zekiñanziaz*: handi nahiaz eta zekenkeriaz (zikoizkeriaz).
- (619) *bürüko hüna*: burmuiña.
- (620) *lezer*: leizei.
- (621) *harroker garri*: *botxeen arrenküra*(Z.), arkaitzez kezkatua.
- (622) *sorthü denala*: jaio, sortu denera.
- (623) *mediker arrabuhin*: sendagailuei uzkur.
- (624) *hazkeriña*: hazkaerazten duen mina, c. comezon, fr. démangeaison.
- (625) *beliro*: bai'lezake.
- (626) *erbarratzatia*: sakabanatua.
- (627) *uki* (G.): Z. *hunki*.
- (628) *harzuloak*: (G.) Z. *harziloak*, *harpeak*.
- (629) *gizonaren aier artetan*: gizonaren gurarien arteta.
- (630) *irudizkatzeko* (Larramendi): irudimenean egiteko, c. imaginar.
- (631) *desmoriala*: moral gabetasuna.
- (632) *zehe*: ahur neurria, c.palmo, fr.paume.
- (633) *ahalke*: lotsa.
- (634) *sareraziten*: sarerazten, baina gainetik *bohatzen* “soplar”...*ürri-na...usaina*.
- (635) *diarizten*: (jario aditzetik) ixurerazten. (G. Larramendi).
- (636) *bürüstetzaz*: *bürüsta*, ondakin.
- (637) *txitxarrigei*: c. destinado a gusanos.
- (638) *borreoaren mithil dügü jarten*: berdugoaren morroin dugu jartzen.
- (639) *zorigaitza*: orain Z. *malürra*.

- (640) *zaltenatürük*: c. acelerado.
- (641) *estekan tinkoago*: esegita trinkoago.
- (642) *bülhürtürük*: *bülhür* izenetik *bilurra*, soka ingurua, nahiz esegitzeko nahiz urkatzeko.
- (643) *oitü egiten*: orain *Z.kostümatü*, c. acostumbrarse. *arramür*: fr. rameur, arraunlari.
- (644) *ohil*: begi txar, arpegi txar.
- (645) *beren barnen*: beren barruan.
- (646) *bereki*: berekin.
- (647) *erradea küperatzen*: askatasuna kobratzen. (ta *eradea* irakurtzen) beste lekuetan, *arradea*.
- (648) *borreükatürük*: tormentatürük.
- (649) *oldeki*: (Larramendi) pentsamendu.
- (650) *gartsü püñalak*, puñal kartsuak.
- (651) *deslürратürük*: exiliaturik.
- (652) *lerradürak*: txirristadak.
- (653) *bi bizio her aidürü dagoetzan miñondoriak*: bi bizio haien zain dauden min ondorioak.
- (654) *larrütü*: erori, amildu.
- (655) *somatü ezpadütü*: somatu ezpaditu, usmatu ezpaditu, nabaitü ezpadütü.
- (656) *baino sordeitz ezpeitie ikhusten*: baino txarrago ez baidute ikusten.
- (657) *herrotetan*: gurpiletan.
- (657 bis) *illurier*: lillurei.
- (658) *estiraz*: kezkak estiratuz.
- (659) *akadoia edirenen*: judizioa aurkituko...
- (660) *e'hintzate bethi manhiala*: ez hintzateke beti agindura...
- (661) *inhur*: iñor.
- (662) *griñald(i)en mithil*: c. al servicio de las pasiones.
- (663) *elhorriz*, arantzez.
- (664) *Jauzien thipiltzia*: saltoen gutitzea.
- (665) *agurratü*: agradatu.
- (666) *trükalerari*: estraperleroari.
- (667) *legoitzatzean*: legalizando.

- (668) *beldürrian*: bildurrean.
- (669) *geldarriak*: hauts bihurtzeak?.
- (670) *ekonde* (Larramendi): emaitza, c. resultado.
- (671) *gaizenda* (Larramendi): gain izenda, (gr. epitaphios).
- (672) *herrokan*: lerroan, zerendan.
- (673) *nekatürrik*: *Z.akhitürrik*, *eñherik* (nekatü ulertzen da, baina ez erabiltzen).
- (674) *askaziez*: ahideez.
- (675) *eztiradia?*: ez ote dirade?.
- (676) *jargian ezarri*: eserlekuan ipiñi.
- (677) *jargietan*: eserlekuetan.
- (678) *frenatzen*: erdal aditza, buruzagi ordukotz.
- (679) *zihaurek*: zühauriek, zeronek.
- (680) Alzionaren pare: Greziako mitologian Aiolos (Eole) aizeen jainkoaren alaba, *Alkuon*, Zeus-ek txoritu, txori bihurtu zuen bekaitzez.
- (681) *zorthü hona eztiela ükhenen*: zoriona ez dutela edukiko.
- (682) *Skiron mendia*: Grezian, Arkadia bazterreko mendia eta lapurtegi ospetsua.

BEREZITA XII

Aitzinekoaren jarraikia

Handitarzüna ta apalgoa hitz llabüretan dütügü heben jarriren. Dagotze honki erraner thopatzian, mündiren mespretxatzian ta heri(684) güe egitian, zelüaren opatzian ta lürrari itzeztatürük(685) egoitian, berari amorio hanitz ükheitan, berari khinper(arrabuhin z.) izaitian, bakhiaren borondatian, gerla bethi buzkatzian bihotzian ber denboran, süia ta kharrua(686) korokatzian, osagarri(687) ta eritarzün, herioa ta bizia algarreki izkontzian. (698).

Hekila manhüetan(689) gogor zerbützian mardo, bethi kanpoan laisterkan ta bethi korralian lorik kanpo gogamenak ta loan pausürük(690) batere, mündü güziari erthail(691) bihotza ta beretzat osorik begira. Opa eztugüna ta dügüna mespretxa, dolürük inhuri ere ta arrazoa deith(692) bekhanki berze bekhatiak(693) burra ta begiak thapa egiari. Meskabia heltü denian har aitzinantza(694); mina denian heriotsü(695) sorga(696) osagarriaren khostüz, hur gaziaz itho egarria ta sofre hurez(697) hil süia. Gaitzian tieso izan ta honkian arhin, erhorekietan erakuts astakürü(698) ederrik. Fedia kharruaren pare ta segürtantza aiziaren doiala(699) ükhen.

Hainberze Jinko nola fabori har ta inhuri ez izan leal. Begithartia miraila(700) bezain garbi, bihotza onzaren(701) larriaren pare, izkont aragitia eskelegoari(702), zekinantza eriandari(703) mainatagoa(704) бүрүзagitari, noblezia apaltarzünari, ürgüillia beharrari ta doluari izterbegia, federik bage hitzeman, errespetürük bage zin egin, arrazo bagetarik mehatxa(705), hurubil manhiak egin(706) arrazorik bage hügünt(707), bide bagerik ibil, beratik kanpo bethi bizi, sobera bizi izanez bereki(708) hetan dago Jaun handi haboroen bizipena.

Ingles batek, khortian zahartürük, bere etxerat ethorri zenak, zian adiskide bati ezkiribatzen han ikhushi ziala gehiago eziez infernian sarthü beitie arima herratiek(709), direlakoz lürreko, itxasoko ta ühaitzen

meskabiñ gaitzüretan(710) adiskide faltsier, ohoiñer(711), barurer, beillier(712), akhidürari(713) ta berze erokerietarat enjogiago khortezaina delakoz izan hetarik.

Han (dio) diala ikhusi ogi ta ardu jan ez etare edan etzinantekianak(714) begiak tinkatü bage, gaia iraganik(715) ziradiala asegarri; diala ikhusi aitoren semiak ezpata eskian nori zatekian etxola bat urdethegia balio etzenaren bürüzagi; ikhusi ziala jaun handirik pürga ürdaillian(716) zamariz beharrez jaun Erregia jarraiki, berzerik ere beren egongietarik kanpo ezarririk, kharrikan jarririk(717) zautzenak.

Dügü ikhusi abokatü baten semia(ümen) aitoren seme zena, dialakoz esparber(718) txar bat txori hatzamaile, konestable ta düke gertzen. Frantzian kozinako galopin(719) baten arrasemia Marexal, düke ta printze, bena bederakala(720) ezkintiro(721) saldoak, bizia Khortian igaranik beren hona janik, zerbaitetara heltü ezinez, eskeletü diradianak. Printze handi batek zioan zorthü hona emazte hanitzer üdüri(722) zela, gizon gaztiak baizik maite eztütiala, bena Khortekoak nahi dü zürtarzün ta egokide(723) jende gazten berthüdiak eztiradianak.

Han behar da oren harrigarririk igaran, gai thipilik(724) heriotsü izerdiak txukatü, bizi eskelezki, eskernio iretsi(725). Laidatü behar lizatekiana mesperetxatü. Balakak ta gezürak bethi ahoan erri(725) egin bihotzak dioanian nigar, soiñetan ürrhez ta zilharrez baliz ere jesanik(727) soldatetzaz ez aipa, galdü eztianak nahi hen esparantza.

Khortia ezagütü zianak dio palazio bat dela ezin ederragoa, botxü thinian(728) dagoela jarririk ta lezez üngüratüririk, zankhoz besoa ta khorpitz porrokatietzaz(729) betherik diradianak bideskarik eztiakoz dela neke harat heltzia ürrhez diala bortha ta barnia izigarri eder.

Irritsa ta Zekeina harat gei(730) (abiatüririk k.) ziradian algarreki bidian jarri ta igaiteko lankhei(731) franko zien ükhen, bena eztielakoz zer nahi latzik, batak ta berziak garhait elirokienik(732), azkenekoz ziradiala Palazioala heltü, Zekeiñak ikhusi zian bezain sarri bortha aberatsa, han borthazaiña zatekiala(733), gaiza güziak higatzen ziradiala, otsez(734) zathi zonbait balima hartarik jinen zereioala inhor etziala sartzera ütziaren etzereion ürrhe peseta eman, ez etare zer oren zen erran berze bat e'lükiano ideki sakolatik (735) ta hala zorthü hona llabür han zükiala.

Sarthü bezain sarri Irritsa, Esperantza emazte eder ta zaia kolore güziez egina bathü(736) zereioan ta eskütik loth aitzinatziatz(737) enkaria(738) egiten zereiolarik agertü zen Engania zerbützia eman zianari Irritsa ta harek lankhei güzietan zian ezarri.

Lanak zianian nekatü Zahartarzünari zereion eskentü hantik aitzina Ahalkiak zian arrapatü ta bortxaz sarrerazi Errabiaren mithil(739), ordian zizün(740) güziak palaziotik kanpo urthiki(741), ez ürrhezko borthatik bena atzületik(742); gizon zahar gaixoa zen abiatü pikarra, larria hori(743) tximaltürük, eskü batez Ahalkia estaltzen, berziaz lepa tinkatzen zialarik eta bidian Dolia bathürük(744) hareki nigarrez zen hurtü. Haren lagünak zialakoz limakhaldüz bortha(745) zehe batez(746) llabürtü merexia zian olhoak ükhenik(747), leze barnenialat(748) zien bizirik urthiki ta otsoer janerazi.

Berezita XII “Aitzinekoaren jarraikiaz”

- (683) *Irritsaz eta zekiñanziaz, jarraitzen du.*
- (684) *heri gür:* hei erreberentzi.
- (685) *zelüaren opatzian ta lürrari itzestatürrik:* zerua desiratzen ta lurrari iltzaturik.
- (686) *süia ta kharrua korokatgian:* sua ta izotza kolokatzean.
- (687) *osagarri:* osasun.
- (688) *izkontzian:* Egiategiren grafia? *ezkontzian Z.*
- (689) *manhüetan:* aginduetan.
- (690) *pausürrik:* atsedetik.
- (691) *erthail:* sailkatu, clasificar.
- (692) *deith:* *deithü,* irreal itxuran.
- (693) *bekhatiak:* pekatuak.
- (694) *aitzinantza:* abantzua, aurrerakada.
- (695) *heriotsü:* mortal, hilgarri.
- (696) *sorga (G.):* erremedioa.
- (697) *sofre hurez:* asufre uraz.
- (698) *astakürü:* *estakürü,* aitzaki.
- (699) *segürtantza aiziaren doiala* (metafora): segurantza aizearen neurritira.
- (700) *miraila:* ispillua.
- (701) *onzaren larria:* onzaren (pumaren) larria.
- (702) *izkont aragitia eskelegoari:* haragizko ezkontza txirotasunari.
- (703) *erandiari:* esku zabalari.
- (704) *mainatagoa:* morrointza, morroingoa.
- (705) *mehatxa:* amenaza.
- (706) *hurübil manhiak egin:* khürübil maniak egin (Z.) egin nola nahi aginduak.

- (707) *hügünt*: *hügüntü* irreal itxuran, gorrota.
- (708) *bereki*: berekin.
- (709) *arima herratiek*: iratxoek, c. duendes.
- (710) *meskabien gaitzüretan*: destorbuen neurrietan.
- (711) *ohoiñer*: lapurrei.
- (712) *barurer*, *beillier*: barurei, gau-beilliei.
- (713) *akhidürari*: nekadurari.
- (714) *etzinantekianak*: ezin zituenak.
- (715) *gaia iraganik*: gaua igarota.
- (716) *ürdaillian*: (Z.zah), orain, *estomaka* diogu.
- (717) *kharrikan jarririk zautzenak*: kalean eserita zeudenak.
- (718) *esparber* (bearnestetik): belatx. (*Accipiter nisus*, hegatzia).
- (719) *kozinako galopin*: sukaldeko motiko txar. *kozina*(gaztelaniatik) *galopin*(frantsesa) azken hitz hau ez da gure euskalkian sartu.
- (720) *arrasemia* ...ilobasoa... *bederakala*...banakara.
- (721) *ezkintiro* ...ez genetzake (konda)....
- (722) *emazte hanitzer üdüri*: emakume askoen irudi.
- (723) *zürtarzün*: hutsa, *zühürtarzün*; *egokide*: pazentzia.
- (724) *gai thipilik*: gau xuri, gau logabe.
- (725) *eskernio iretsi*: burla miñak iruntsi.
- (726) *ahoa erri*: ahoan irri, ahoan parre.
- (727) *jesanik*: mailegaturik.
- (728) *botxü thinian*: arkaitz puntan, goihenian.
- (729) *porrokatietaz*: puskatuetaz, xehatuetaz.
- (730) *harat gei*: aditz izenkia, geroaldian. Zuberoerako erabilpen bixia izaki, Egiategik gaineratik jarri du: *abiatürrik*.
- (731) *igaiteko lankhei*: igotzeko enpresa, igotzeko sail.
- (732) *berziak garhait e'lirokienik*: besteak garai(tu) ez lezaketenik.
- (733) *borthazaiña zatekiala*: *atezaina izanen zela*....
- (734) *otsez*: alegia. (735) *ideki sakolatik*: atera poltsikutik.
- (736) *bathü*: topatu.(737) *aitzinatzi*az: aurreratzi
- (738) *enkaria*: c. espejismo.
- (739) *bortxaz sarrerazi errabiaren mithil*: indarrez sartuerazi errabiaren morroin....
- (740) *ordian zizün*: orduan zuen (zuka)

- (741) *urthiki*: jaurtiki, botu
- (742) *ez ürrehezko borthatik bena atzületik*: ez urrezko atetik baino atzekotik
- (743) *pikarrai, larria hori tximaltürik*: bilus gorri larrua hori zimeldurik
- (744) *bathürik*: topaturik
- (745) *limakhaldüz bortha*: lima ukaldiz atea
- (746) *zehe batez*: ahur batez, esku zabalaren neurrian
- (747) *olhoak ükhenik*: musturrekoak bildurik (fr. recevoir une avoine)
- (748) *leze barnenialat*: leize sakonenerat.

BEREZITA XIII

Izkontziaz(749)

Aspaldian erranik dago fede honaren adrak jarraiki balü(tü) jendiak izkontze sakramentia auher(750) zatekiala, gizonaren ta emaztiaren artian hitz emanez angürrien(751) gisala beitziradien algarreki biziren, halako zen Jinkoaren borhondadia, lehen gizona zianian egin ta zereioanian emazia eman.

Peska Persian zen khozü(752) berze herri güzietan lanthatü zenian ta früta maithagarria gerthü; khinper dago(753) izkontzia, hatsarrian berak zian berthüde santienak bere izairiaz(754) zianak, orai aldiz sakramentiaren indarrak behar dütü ta legetzaz arrimatürrik, delakoz mündia galkidatü(755) ta jendia gaistotü, hantik meskabiak ta desarau-diak(756) lürra desohorutzen dütienak; ez izkontziaren faltaz bena bai izkondien ogenaz(757).

Hantik orai izkontzia elhorri adarraren pare; ez jakin nontik hari loth(758) alde güzietarik dialakoz txistatzen; Jonas-en untza(759) da kanpotik berde ta hotz agerri, barnetik aldiz mengoaren harrek dereie zaiñak abartzen(760). Da arabiako bipera txipiak dietetan habiak egi-ten, hartara doanak zer dagoen pian(761) eztakielarik daude ausikirik (762)..

Izkontzia da nozpaiko ametsen isla edo ügartia non loari ageri beitziradian gaiza ederrenak ta kapa erori zenian gaiza harrigarrienak zereitzoen ageri; dü itxaso khexiaren üdüria thenbestaren azotiaz mendiak bezain gora dianian bagak(763) urthukitzen, txilimistak, düründotsez ta ekaizez bazter güziak ikhareraziten.(764) ühaitzerrak(765) ontzi zatikez estaltzen ta heiagoraz(766) airia bethatzen. Gütik бага següriala dirade bideatze(767) hartara heltzen diradianak ta hartan jarriz dolü etzereitzenik.

Erromeria da Izkontzia, hirur ostatü baizik bidian eztiana, lehena deitzen da *plazer faltsia*, bigerrena *garbaia* edo dolia, hirurgerrena *laze-*

ria edo desesperazionea da batzen.(768).

Haren meskabüetarik lehena da izan eta menpeko edo esklabo jar-tea, hon izigarri hau arimal güzietan, gozomena lehen dena, bai bakho-tzak ehortzten diana. *Apostoliak dio emaztiak bere korpitzian eztü potererik, dago gizonian, ta harek eztiro beriaz nahi diana delakoz emaztiaren poterian. Irapaiziak balio dia galdü diana?(769).*

Zorthü gaitza lizate arhinago ezagün baleza gizonak nori jarri dian eman bere arradia, lezan pürü erran bürüzagisa hon baten esklabo dela jarri ta zü andere gaztia ürzo xuriaren paria, esparberaren aztaþarretan jarten zütiena, zelarik lehen axuria bezain mantzo orain jok hazale, bere ohil, zikiñ, lankhaitzian ta hordikerian dagoena; zü aldiz gizon gaztia, hainberze(sic) ürrhats eginik nahiz angürü bat emaztegei ediren, düzü süge bat sü ta gar bomitzen dütianana.(770) S. Jeromek dio idia ta astoa probatzen diradiala erosi beno lehen bena emaztiak, beren bizipenaz ta himorraz(771) ezagütze bagerik diradiala hartzen.(772).

Hogei urthez aita-amek haren dotiaren biltzeko beharraz pairatü diradianian sühiak dü lehen urthian agoreraziten osorik ere etxia thi-piltzen(773) ta eskelegoa(774) haur jingeier adelatzen(775). O! andere ejerra izkontzeko botoek merexi ziena senhar halakoa ta etzatekina hobe konbentian egoitia.

Galerako kathenetan diradianak zonbat urthez kadenak dütien herrestatüren(776) dakie; bena senhar emaztek dütiela beriak sekülakoz ta herioak baizik eztetziakala ürre ere dakie.

Erradazü süia ta hura(777) batzen diradianian, gizon xühürre emazte erhoarekila edo emazte perestia gizon gaistoareki. Zer lantze hartarik diradian gertüren? S. Augustinek dereiküna erraiten, haren denboran ohoiñ kasta bat zela jende biziak hiler estekatürrik(778) hilera-ziten zütuela, gosiaz, egarriaz ta ürrin gaitzaz nekatürrik halako da senha-rran edo emaztiaren bizitzia erran dügün kasian(779) diradianian.

Gaitzonde(780) hau baliroe egar(781) Jinkoarentzat khoroa ederra lükie zelian? Berze betüste (782) zonbait dezagün berhez: edertarzünak dü jeloskeria lagün, itsustarzünak hügüntza, aberats bietarik bata da handios(783) Ezkitiala haur ükheitiaz mintza, lüzegi lizate akadoia, bena dügün zerbait aipa izkontziaren goberniaz.

Sobera ogen egin giniro(784) emaztea, gizon haboroen(785) errane-tan fede baginande(786) Ezpelirade baizik gizon güzien amak ta ünhü-diak, mereximentü franko lükie bena dielakoz bihotza gizonak beno hobe, honki egitean enjogiago(787) ta obra honetaz(sic) koiago(788) hantik ere flakezietan dirade gizonak beno barkhagarriago. Diela ber-

thüdiak ta bizioak gizonen beno handiago diozü? Bai halako ageri dirade, diradelakoz bekhantago, bena heentzat ehün dirade gizonetan harrigarriagorik gerthaldi eman giniroenetzaz egin laiteke libürü handi bat kondaira güziak diradialakoz hetzaz betherik bena gitian loth Ezkiriübü Saintiari.(789)

:“Dio Jinkoak lo zagoela Adam, saihetsetik zereiola Eva emaztegei khentü (Genesak kap. 2)(790) Dio Jinkoak ziala emaztia ekidatü(791).

Beita hau thermaña etxiaren zolatik thiniala(792) denian berririk egiten ta eztena Adamen lankheian. Zeren banaite hori? Deia(793) erraiteko emaztiak lan gehiago zereiola eman Jinkoari eziez gizonak ta hantik ere gizonak beno hogeietan emaztiak behar diala bere büriaren sagarroitzeko?(794).

Sn Augustinek dio Sügiaren lehen eskoliera zela lehen emaztia bekhätüen bortha(795) erradüen üthürria ta santütärzunaren ardoilla(796), hantik dioe zela lehen emaztia Jinkoaren erezian ezagütze(797) bagerik, senharrari traidore, bere kastaren erhaile(798), ziala Satani zübü bat egin ta bere bihotzian jarri ziala Jinkoak inferniaren zolan kokatü ziana hantik Lothen alhaba Thamarak, Athaliak, Isabelak, Helenak ta berze hanitz zethabian igaraiten dütienak(799). Bena hartarik ezprotxu, haborizik eziez Alexandreren ta Caesaren arakezetarik, eztago.(800).

Bada 5767 urtheren üngürrian(801) lehen bekhätü harez akogatürrik, dügüla gure dohakabia(802) herrestatzen. Ezta aita, ez etare ama xühürrik(803) bere haurrer eginbidia erakutsi eztereienik; alabadere giradia hobetü? Poteria auher(804) izan da, peredikiak auherrago; Salomonen zühürtarzüna dügü ahatze, Daviden psalmietzaz khantorez baizik eztügü jarraikiten. Emaztek die Elia kataraitü(805) Baptistari büria pikaerazi(806) Emaztetarik sorthü zen, gizon handienaren büria jokian dantzari baten eskietan apairü(807) baten botztaroa zen gerthü.(808).

Nor zen sakrilegio haren langilia galthatü ziana edo eragin ziana? hau düda bagetarik doa, zeren eta manhatü ezpalü ezpeitzen zorgaitza heltüren(809).

Berezita XIII “Izkontziaz”

- (749) *izkontziaz*: ezkontzaz, Egiategiz kanpo ez dut iñon irakurri.
- (750) *izkontze sakramentia auher*: ezkontza sakramentua alper; beraz giza-eraketa bat, giza arau hutsa da, Egiategiren gogoan.
- (751) *angürien*: *aingeruen*.
- (752) *khozü*: bertako, c. *endemico*. *peska*: mertxika.
- (753) *khinper*: alderantziz.
- (754) *berthüde santienak bere izairiaz*: bertute santuenak bere jaio-tzeko naturaz.
- (755) *galkidatü*: (Larramendi): galtzera ereman, c. *corrumpir*.
- (756) *desaraudiak* (L.): arau galtzeak, c. *perdidat* del oreden.
- (757) *izkondien ogenaz*: eskonduen erruaz.
- (758) *hari loth*: hari (ezkontzari) lotu, hari erdu.
- (759) *untza*: neguan ere berde den aihen narrastaria, hiedra c., lierre fr.
- (760) *abartzen*: abar egiten, desegiten. *Zaiñak*: nerbioak.
- (761) *pian*: azpian.
- (762) *ausikirik*: ausigirik, ozkaturik.
- (763) *thenbesta*: Z. *tenpesta*; *bagak*: uhinak, uhainak.
- (764) *düründotsez ta ekaitzez*: *düründots* (Z.), *trumoi-otsez*; *ekaitz* (G) *tenpesta* (Z.).
- (765) *ühaitzterrak*: orain Z. *üharriak*, c. *regueros*.
- (766) *heiagoraz*: orroaz deituz (jendeak bakarrik dago heiagora).
- (767) *bideatze*: bidaia.
- (768) *lazeria*: etsipena.
- (769) *irapaiziak* (Egiategik bakarrik erabiltzen) *balio dia galdü diana*: irabaziak balio ote du galdu duena.
- (770) *sü ta gar bomitzen düitiana* (herensugea?): su ta gar goiti'urthikitzen düitiana (gaur), goiti botatzen dituenak.

- (771) *himorraz*: humoreaz.
- (772) *ezagütze bagerik diradiala hartzen*: esker on gaberik diradeala jartzen.
- (773) *etxia thipiltzen*: etxea husten.
- (774) *eskelegoa* (Z. zah): mixeria.
- (775) *haur jingeier adelatzen*: haur etortzekoei gertutzen.
- (776) *herrestatüren*: narrasta ibiliko.
- (777) *süia ta hura batzen*: sua ta ura biltzen.
- (778) *hiler estekatürrik*: hilei loturik, esegirik.
- (779) *erran dügün kasian*: esan dugun kasuan.
- (780) *gaitzonde*: c. resentimiento (Larramendi?), gaitzondo?.
- (781) *egar*: paira, sufre, aditz hau asko erabiltzen da Zuberoan, beste adierazirik badu, *erabili berri*, haurra pontean *egüzaitak* egarten du.
- (782) *betüste*: *betzüste*, begirapen, consideración.
- (783) *handios*: handi-aire.
- (784) *egin giniro*: egin genezake.
- (785) *haboroen*: gehienen.
- (786) *fede baginande*: orain, Z. *fida bagina* edo hobeki *fede bagenü*.
- (787) *enjojiago*: emanago, zaleago, c. con tendencia.
- (788) *koiago*: egitenago. c. con gusto y afición.
- (789) *gitian loth Ezkiribü Sainiari*: gaitezen lo(tu) Izkiribu Sainduari.
- (790) *aipamena gaineratu dugu*.
- (791) *ekidatu*: kreatu. (Larramendi?).
- (792) *thermañia etxiaren zolatik thiniala*: hitza, etxearen ondotik garaieraino...
- (793) *Deia*: ote da?.
- (794) *büriaren sagarroitzeko*: burua trikutzeko c. erizar fr. se hérisser.
- (795) *lehen emaztia bekhatuén bortha*: lehen emakumea pekatuen atea. Sn Agustinen aipamen hori, Egiategik urrengo kapituluan ukatzen du, andreak goraiatzeko.
- (796) *santütarzünaren ardoilla*: santutasunaren erdoila. *erradüa*: c. resentimiento.
- (797) *Jinkoaren eretzian ezagütze*: Jainkoari buruz esker ona. (*eretzián*: fr. a l'égard de, c. para con).

- (798) *kastaren erhaile*: kastaren hiltzaile.
- (799) *zethabian igaraiten dütianak*: gal-barean irazten dituenak.
- (800) *arakezetarik, eztago*: arrakastetarik, garaipenetatik.
- (801) *5767 urtheren üngürian*: munduaren adina Egiategiren garaian.
- (802) *dohakabia*: zoriagabea; orain *Z. malerusa*.
- (803) *xühürrik*: zintzorik.
- (804) *poteria auher*: poterea alper.
- (805) *katarraitü*: (beste leku batean *katarraitü*, frantsesez itzulia *persécuter*; beharbada Larramendi).
- (806) *pikaerazi*: motzerazi, ebagierazi.
- (807) *apairü*: edozein janaldi, c. comida, fr. repas.
- (808) *gerthü*: gertatu.
- (809) *zorgaitza heltüren*: zorigaitza ititxiko.

BEREZITA XIV

Azkenaren jarraikia(810)

Izkontzien zorthü gaitza balago bethi emaztetan, düdarik ezta güziek lükiela, izkontzerik eztelakoz emazterik bage; bena ageri delakoz egünkal izkontze honik badela, dügün aithor emazter eztaukiela(811) sorthitza galkidikaretik(812) jiten zereitzün minak.

Ezkiribü Santiak dereio emazte gaistoer hainbeste borrau(813) ta honer laidore haiñbeste non hek barratzen beidütie lehenek. Dio emaztia dela lanpada Khandeler Santian dagoena. Ama Berjinaz zer eztü erraiten zühürak bere adagioetan dio, ontzi bat dela ürühümetik jina probiandiaz kargatia, erran nahi beita hainbeste berthüde diala ekhartzen eziez ontzi batek merkhadera. Halakoen ama lehena zen Lürren paradüsiän sorthü, hek aldiz othoitziak dütie borthan(814) egiten.

Jinkoaren herioak lür güzia zianian ikharatü, zelia ere ülhüntü, emaztek zien lagüntü; ziradialarik apostoliak ihesi, gardiak larrapoka(815) espantatürik ihesi, hek aldiz belhariko nigarrez ta hasperrenez nekatürik deuserrez lotsarik(816), bena Jinkoaren herioaz harritürik ta bihotza erdiratürik dolüz ladin, bere haurrentzat mündüko aita hil kürütüxian, ziradian berak erdi hilik. Geroztik zer zerbütüxü eztie Elizari emaztiekin egin. Zenbat dierriz zeliaren bidian eztie jarri. Batek zian Absalon Daudiden grazian ezarri hainbeste haur erhogei(817) ziradian egünian, Ester neskato batek bere elhe eztietaz baratü zianian arakei harrigarria Bertze batek herria galtzera zoalarik bi hitzez bere seme Coriolan-ari etsaien kapitanari gibel eragin ta herria salbatü. So egizü(818) Judithi, haiñ indartsü nola bihoztoi, Holophernari büria mozten ta haren harmada güzia porrokatzen. Nahi badüzü berriagorik artzaintsa bat Frantzian Jeanne d'Arc deitzen zena Englesen harmadak zathizkatü dütiän.

Bena jin gitian hizkontzetara(sic) ta dezagün aithor haboroenak diradiala okher gertzen, dütielakoz zekiñantzak egin: emaztegeiak, ez

zonbat balio dian, bena zonbat diharü pezü den(819), girade arrankü-
ran; halarik ogen dügü erraitez bürdüintsü ehüntzian(820) giradiala,
girelakoan ürrhekoan ta zilharrekoan lepoaladrano(821) ehortzi-
rik(822). Nozpait bospasei urtheren amorioak zian izkontzia egiten ta
adiskoaren zaiñak(823) egiten; orai ikhusi ta mintzatü bagetarik izkont-
geiak dirade izkontzen(824) Prima ezpada, anderegeia, izanik ere Venus
bezaiñ eder, Minervaren iraziak, Dianaren noblezia, sorik inhurk ezte-
reio eginen.

Hantik izkontziak eztü izena baizik ta egiazkoa da gerthü: saltzen
dirade alhabak ahalik merkeena ta semiak ahalik karioena. Nozpait
etxeko alhabek soiñekoak baizik etxerik etzütien eramaten, senharrek
zütien dotatzen. Xinan aita amek dütie alhabak saltzen ta hetarik diharü
hanitz biltzen; gure herrian aldiz neskatilek dütie senhargaiak erosten,
hala dirade etxiak bi aldetarik eskeletzen. Xinan, delarik neskatila
athia(825) etxiaren aberatstarzüna, Frantzian da eskelegoa, zor eginez
baizik eztiirelakoz etxeko alhabak kanporat ezarten: hala ere, hainbeste
zor etxen sartzten, nola emaztegei beitirade hantik jalkiten.

Nontik hainbeste zorigaitzek gütie akogatzen, güzitakoak dena
infernian beno ase ezinago ezi handienetarik txipietaradrano dütü arima
güziak bihurtü. Nahi düzia jakin zergatik? Zikiñtarzüna delakoz izkont-
zietan sarthü? Zeren eta banidadia ta ürgüillia ezteietan Errege ta
Erregiña direlakoz jarri. Harrigarri da zonbat erhokeriak dütian büriak
üzülüpurditü. Diamantez ta ürrhez dirade estalirik nobiak, noizpait
koton soiñekoeki ta ürrhezko kürützia lepoan ederki ziradianian noble-
zian, gizonak arauiala. Orai laborarietan(826) zeta behar dü zerbaitetan
agertü anderegeian, jaungeian aldiz oihal ederrena. Nozpait beren kaba-
lenena etxen ürünik(827) eüliak zian egiten ta urdin(828) kolore zen
dindatzen; orai nekez die lanian hetarik jaunsten(829).

O! zer gustagia(830) jendia eztenian nahi dena: zurezko zankhoari
zetazko galtza dü jaunsten, oskia hoiñik eztianari, zilharrezko ebilla
ezarten ükharaiari(831), larrü xuriz eskia(832) ta batere hetarik ithe-
gün(832) lür edo zor zombait bizkarrian ekhartzen eztianik.

Bena nun da gehita(834) hau handiago, eziez jende egiteko egitetan
deitzen direnetan, bihurt baladi hen soiñekoa, oihal bustiak dian bezala
hura, laite hantik thurrusta eskelen odola.

Zorigaitza gehitiaz da egünkal handitü ta lanhoa bezala menditik
ordokiala(835) eraitsi. Jendia ütsütü ta aberatstarzünaren üdüriak(836)
dü eskeletü, hantik etxiak zathizka erorten, dotiak ezteietan janik,
izkontziak bekhant ta okher gertzen, aitak bethi tahernetan, amak

dolorez etxen tximaltzen, haurrak pikarrai gosez hiltzen. S. Paulek halako Etxeko Jaunak otso gizona beno apalago ta basa arimalaren pare dütü jarten.

Izkontze halako meskabü bagiak düke, berzerik ezpadirade, izkontziak ber suertetik ta adintsü; bürütsü direlakoz emaztiak, zioan gizon batek, “hezürretik egin zenak, bürdüintsü behar ziala bürria. “emazte halakoak dianian senharra arrabuhin(837) aharrak düke ber azantz(838) marteliak ükhüdian diana, deusere bien artian, ber hirotsak ta ber protxiak(839) daude. jeloskeria deia astakürü(840) bi bürü daude nahasirik. Ekhiä ülhünpe da etxen, ülhüna aldiz Ekhi, hantik sospetxiak gertzen, Egiak, ohoriak dialakoz nekez iraiñak ozarten, hantik iraiñak, elhe txarrak aizoan ta erriak bazterretan üsü(841).

Famari ogen egin zereionian Egiak eztü beraz(841) axolik ta honkia denian gaitzaren lekhian gaitz guzietara giräde lerratzen(842), milatan hobe lizateke ehün gaizki ixiltzia edo honkietzaz erraitia, eziez ogen bage bakhoitzaz gaizki ustia(843).

Zü aita ta zü ama, zier niz mintzo(844) Eztaziela zien haurrak amorio eztienetara izkont. Sorthü gaitza zientzat lizatekiana beren, dükie jarraiki badie beren gozoa, begotze izairiari(845) bere züzenak(846). Zikiñantzak egin badü izkontzia konkaitz(847) dereio jarria damnia(848), delakoz amorio bagerik; egina dago izkontzea amorio bagerik, amorio sorthü etzenaren izkontzia eztaite amorioaren ünhüde, lehenago amaizün(849).

Bizia bezain lüze den iguiñan, hartara doanak, dü haitoan(850) züzen zerbait, hartakoz bortxatzia(851) ezta odolgarriago eziez zakian(852) bi gathü etsai ezartia. Maitiago badü neskatilak, aita amak beno, senharra, har beza nahi diana, ezpadü nahi eskentzen zereioana ta beldürrez amorioaren herioak neka eztezan izkontzegeiarena, har beza nahi diana.

Berezita XIV “Azkenaren jarraikia”

- (810) *azkenaren jarraikia*: Ezkontzaz jarraikia.
- (811) *emazter eztaukiela* (Z. zah): eztagokiela.
- (812) *sorthitza galkidikaretik*: jaiotzezko natura ahultasunetik.
- (813) *borrau*: birau, orain Z. *bürho*.
- (814) *dütie borthan*: dituzte atean.
- (815) *gardiak larrapoka*: zaindariak lauhazka (bildurrez).
- (816) *deuserez lotsarik*: ezerez bildurrik.
- (817) *haur erhogei*: haur hilgai, haur hiltzekotan.
- (818) *so egizü*: begira zazu.
- (819) *zonbat diharü pezü den*: zenbat diru pisu den(edo duen).
- (820) *bürdüintsü ehüntzian*: *ehüntze бүрдүінтсиян*, behar luke, burdin mendean.
- (821) *lepoladrano* (Z. zah. N.), orain *lepulartino*, leporaino.
- (822) *ehortzirik*: lurperaturik.
- (823) *zaiñak*: zioak, kausak.
- (824) *izkontgeiak dirade izkontzen*: ezkongaiak dirade ezkontzen.
- (825) *athia*: meta, pila.
- (826) *laborarietan*: nekazarietan.
- (827) *kabalenena etxen ürünik*: aberena etxen irunik.
- (828) *urdin*: orain Z. *blü*. (bearnasetik).
- (829) *jaunsten*: jantzi egiten.
- (830) *gustagia*: gusta toki.
- (831) *zilharrezko ebilla ezarten ükharaiari*: zilarrezko ingurua ipintzen esku muturrari.
- (832) *larrü zuriz eskia*: esku-larru zuriz eskua.
- (833) *ithegün*: eremu neurria “idi batek egunean egin dezaken lana” herria ordekatu, ala menditsu izateak neurria aldatzen du. c. fanega, fr. journal.

- (834) *gehita*: (Larramendi), gehiegia (Larramendik *geita*. E'k *gezita* ere).
- (835) *ordokiala*: ordepara, zelaiera.
- (836) *üdüriak*: irudiak.
- (837) *arrabuhin*: gogo gaitzezko, fr. grimaud.
- (838) *azantza*(L.): heots(Z.), zarrata, ots.
- (839) *hirotsak eta protxiak*: orain Z. *hiots eta probetxiak* “protxiak” beharbada hutsa da.
- (840) *astakürü*: gaur Z. *estakürü*, aitzaki.
- (841) *erriak bazterretan üsü*: parreak bazterretan askotan.
- (841 b) *beraz*: hartaz, hartaz.
- (842) *lerratzen*: txirristatzen, irristatzen, labaintzen.
- (843) *ustia*: ustea.
- (844) *zier niz mintzo*: zuei naiz mintzo, zuei dut hitzegiten.
- (845) *begotze izairiari*: beude jaiotzeko izateari.
- (846) *züzenak*: züzenbideak eskubideak.
- (847) *konkaltz dereio*: orain, *zankardoxka deio, konkallo deio*. lepoan hartu. dio, soñean hartu dio.
- (849) *..amorioaren ünñude, lehenago amaizün...:* amorioaren iñude (baino gehiago) amaizun.
- (850) *haitoan*: orain *haitian*, aukeran.
- (851) *bortxatzia*: ezkontzera bortxatzea.
- (852) *zakian*: zakuan.

BEREZITA XV

Aita amen eginbidiaz

Dügün jar Jinkoak diala beredikatü izkontze bere borhondatiala(853) egina zena, ta haurrak hantik nahi bezalako diradiala sorthü.(854). Dügün ikhus orai zertan dagoan hentzat, haien eginbidia. Gaiza sinhets eztaiana(855), alabadere egia dena, dago hontan aita amak zordünago diradiala, eziez haurrak beren aita amareki. Jinkoaren legen erakiroanian(856) dagoena, da menpetiago(857) eziez ezagütze hetarik eztaiana. Othian(858) zer dereie zor haurrak beren aita amer, eziez bizia hetarik ükhen diena, ta ützüel etzerekeiena bena bai errespetü hümilena ta beharrian diradianian zokhorri ahalenak(859).

Aita aldiz haurrai sorthü den bezain sarri dereio zor hazkürria ta azkontzia(860) potere dianaren doiala. Legantza bagerik hütsik egin e'liro bi artikülü her, ezpada izan nahi bere haurraren erhaile(861) ta haren bizio güzien langile.

Batian ta berzian Jinkoaren ta izairiaren legier da bihürtzen ta basa arimaler sordeitz jarten; hek dielakoz beren hümiak bazkatzen ta dakiena erakhasten(862), frütü(863) güziek die hazkürria ta gozoa hontü diradianian beren zühaiñetarik, axuriak bere amatik diana, ehünnen artian beria(864) ezagütüren. Arranoak bizkarrian, dütie hümiak jarten hegaltan diradiano azkartü(865). Sügia süiala da jauziren(866) arrautziak urthuki badereitze hartara. Pelikanak txistatzen dü(ümen) bere bulharra, bere odoletik hümer emaiteko(867).

Zer kastatik zirade zü aita, zeren lürrak zütü egarten(868) zure haurrari ükhatzen badozü(869) behar dütienak ta zokhorri beharrak, azkontza gizon perestiaren bidian jar lirokiana ta Jinkoari zor dereioan amorioak ezagütürrik, borreoaren eskietara falta bagerik eroriren dina(870).

Dükezünian bilhoak xuri, itxuria tximaltü, adinak bizkarra ma-khürtü, zankoak txordonpa(tü)(871) besoak ikhara(tü), ürrhatsak

herresta(tü)(872) haurrer errekeitürik ezpadüzü eman, zer amorio dükezü hetarik merexi, amorio zütarik eztienian ükhen bizirik ta hilik bürhau(873) baizik eztzüzü següro entzünen.

Zü aldiz berze aita, honki düzüla hazi ta errekeitatü semia, diozü; bena zer azkürri eman dereiozü haren arimari, zer gerthaldi gizon perestü bat bihotzian jarri ta nola dereiozü berdüdiaren bide xüxena arakhutsi.

Eta zü ama haurra düzünian eznatü, troxatü ta bere khüñan xurdunpatu(874), ürrhats zonbatetara atrebitü hitz ere apür bat aipae-razi(875), uste düzia, düzüla zure eginbidia bethe? Ezetz erraiten derei-züt. Entzünen zütianian haurrak erran ezakozü “*Begi, mihi, beso ta zankho horik badakieia nok erabilten dütian? Arima dük. Arima dük Jinkoaren dohaiña bapteiaz(876) ükhen diana ta odolian dagoena, odola denian agortü edo ükhatü arima doala Jinkoak manhatü dian lekhiala boztaroa, ügürükia edo süiak ügürükitzen dianila*” Gaiza hek erranez ta arra erranez(877) dütükezünian haren bürrian kokatü, haurra jar gorotz athian(888) gaiñen eta erran “*Hau dük gorotza, gaiza güzien hiroa, hi ta ni halakotüren girenak. Ikhusten düka zelia, ekhia(889) güziak dütüük Jinkoa(890) hire arimaren emailia, güziak dütüük hartan ta bera dük güzia. Lürra dük ezkaratza(891), zelia khanbera(892), ekhia sükhaltia. khanbera dük ohez, jende perestientzat betherik, berziak aldiz süiala egotsirik sekülakoz dütüük erretzen. Ekhi haren barnian, sekülan eztielarik Jinko huna ikhusten.*” Hori dateke haurraren lehen katexisma: honki jinkoareki bizitzia, bigerrena ta aitaren gerthaldiez lanari amorio ekhartia, hirurgerrena:

- haurra erori denian, ama laister marrakara(893) doa. *Zerek min deiek egin? Harri horrek, berze harri batez dü amak joiten diolarik, ene haurrari min egin dereiok, eztereiook berriz eginen:* haurra da ohiltzen(894) dialarik mendika(895) ikhasten.
- Ama zühurrak zükianian haurra xütitü litzirioan erran. *Egon bahintz geldirik(896) “e’hintzan harriari eskernio egitera joanen, barkhamendü galtha ezok, min egin dereionez hitzeman hebentik aitzina(897) pausian dükala ütziaren(898) ta bakiarentzat egiok pota(899).*

Haurrak ezta gaiza batetik nahi, amak laister berzetik dereio eskentzen. Eztirade haurrak hala altxatzen, ezpadütüzü mani osorik galdürik ikhusi. Errakozü “*E’hiza gose, bego izanen izaneko*” “Hatsarriari bürü emazü, ama, berant, auher(900) dateke”, *Principio obsta sero medicina paratur* “Haurra bethi dantzaerazi dena nekez jarririk dago,

gizon datekenean(901) bethi txostakerietan izan denaz nekezago dateke egitekoer enjogi. Arima giziberietzaz(902) gazteroan hersatürrik dena, sekülan ezta zabaltzen haurtarzüna jarrikiz bilho xuriak dütü atzamaiten ta haurki da hiltzen.

Salomonek dio zazpigerren proberbioan” *haurrik balindadiük, haurzarotik ikhasetzak ta errekeita honki*. Gaiza harrigarria da Jaun handiak, dialarik koziner, baratzezaiñ, zamalzaiñ ta lekhaio haren egarian, eztakian nolako dian kolejioan haurrak bere errejenta(903) hon edo gasto denez, mantso edo ohil. Ardier da emaiten artzaiñ perestia, kabaler ülhaiña(904) ta haurren ofizioan hitzik eztakian haurzaiña ardüra, hala dirade haurrak arresak bezala errekeitian otsoari emaiten.

Aita amek gogo eman beze, haurren bizioetzaz diradiala berme, bizian ta herioan orozbat. Dereiela thonban erranen “*zeren holako bipera dereiküzie eman semian, zihaturen (905) haiñbeste min eginik mündia eskerniatü diana*” Ereljionia ezagütü balü ta zerbait berzerik ikhasi halako izanen etzena, ezi hatsarretik bihotzian jarri dena gerozkoak nekez dü itzaltzen. Eginpe honak(906) etxiak eztianian llabürzki edo berant da eroriren, orozbat gizona haurzaroan deslaidatü(907) izan bada; haritza denian handitü, da lehenago hautseren eziez beita plegatüren(908). Berthüdiak goizik bihotzian sarthü ezpadirade, bizioek bethatzen dütie lekhü hutsak(909) ta jagoitik hantik eztirade zothükutzen.

Gütik dirade aita amak bere haurretan ütsü eztiradianak; eztü nahi, erran dereitzen aizoek dakienak ta inhuri eztie erraiten beren bihotzminak, izerdiak milatan xükatürrik(910). Aberats üzteko semiak dirade hiltzen, harek begi batez nigarrez, berzetik erriz(911) llabürzki dü hen thonbetara heleraziten bere deslotsa(912). Jinkoak begira, mina ürrhünago eztagoan ta semiak aitari erran eztezon(913) haren faltaz dela gizon gaizto gerthü.

Nozpaiko heremita baten bizipenean dügü ikhusten, bizi zelarik botxü baten harzüloan, agertü zereitzola aita ta anaia aspaldian hil ziradianak, zioelarik heremitari, herratürrik geroztik zabiltzala ta algarrreki aharran; behatü behar zütiala ta arrazo zianarentzat(914) Jinkoa othoitü, leitzon barkha bere bekhatiak(915), hantik ziradiala erautsi(916), zioelarik semiak aitari “*egiazki zela hon handi bat bizi izan bena galerazi zereiola aitak arima zereiolakoz ützi gaizki bildia*”, aitak bere aldetik zioan semeari “*zian amorioak zereiola aberats gerth ladin(917), porroka erazi bizia(918) arima ta khorpitz ta hantik zela haren herioaren izan langilia*”.

O aita! O ama! ogi azia jaten eztüzienak, nahiz bildü haurren aberas-
teko doa, nork erran derezie ezagütze dereikeziela oren laurden(919)
batena; nor berme dateke hainbeste lanez ta errekeitüz üzten dioziena
eztiala laisterrago barreatüren(920) eziez beitüzie bildü ta senthagailla
datekiala(921) ari deno, zietzaz trüfatzen ezpada.

Gerthaldirik ezta balima ere ez etare izanen barreiazaliaren
semiak(922) bortxaz izanik biltzale eztian ükhen seme barreiazalia
Gutik ere dirade gerthaldiak gizon gazte aberats sorthiak(923) irre-
tsa(924) bagerik, gizon perestia den gerthü, ezi halako dirade güziak,
aita ta ama aberats uste dütienek, hargatik ere dügü ardüra ikhusten
etxeko semiak primiak beno baliosago diradiala, dakielakoz behar
dükiela beren ogia irapaizi.

Aita amen gerthaldiak hanitzez barnago(925) haurren bihotzian
dirade eziez errejentaren elhiak(926) ezpeitirade sartzen. Haurrek, nekez
oraiño(927) ibiltan direnek ikhusten ta entzüten dütienetarik deusere
eztie galtzen(928). Emezie arren gerthaldi honik hetzaz balia ditian,
arrazoa heltü(929) daitekenian. Arima hek(930) dirade aita amen itzala
ta azantza(931) odoletik die aita amen üdüri izaitze egarria(932), hantik
berthüdiak edo bizioak, honak bezala primüeresten ta guruskuiatzen
dirade etxen.(933).

Bi urtetako haurrak hamabitakoaren ber errespetiak, ber errekeitiak
behar dütü. Liliaren pare lanthan dago zabaltzen deno, harrek zauritzen
badie obena düke bizi deno. Hitz bakhoitzian aita amak dirade beren
haurren miraila, harat bethi soz(934) daude, arren gogo eman beze
deusere gaitzik edo okherrik ikhus eztezen, zeren eta ber gaizak beitütie
eginen. Lana maite badie orozbat dirateke haurrak. Amak ürüten dian
haria haillikaerazi beza(935) haurrari, amoregatik den txostakarian ere
langile ezi aspaldian da errana, auherkeria dela bizio güzien ama.

Charlemagne(936) enperadore izan denetarik handienak, haurrak
zütian lan güzietara jarten semiak harmadan soldado ziradiano, alha-
bak josten ta ürüten ari ziradian. Den bezala laborariaren semeren ofizio
goldenabarrena, orozbat aitorensemiarena da ezpata. Delarik bata haz-
kürrü emailia, berzia da herriaren esküdataria(937), batek ere eztie
aberatstarzünaren beharrik egiazko aberatstarzüna dago nor bere suer-
tian, gizon perestü izaitian bena biltze egarria jinez geroztik(938)
okhertü dirade beren eginbideetarik biak.

Dotiak nahi dütie izkontzetan handi ta hurtzen dirade elhürra
bezala; haurrik ezpada jiten ta anderia hiltzen dotia behar da ützüli,
etxaltari behar zathi handi bat ebaki, osorik egonen zena, doterik hara

ezpaliz sarthü. Nozpait berrogeitahamar luis(939) arranta ziana aberatsen herrokan(940) zagoan. Gure Errege jaunen andere alhabak sei mila luis zien(941) dote, halako bat Paueko prodüradoriak e'lüke nahi. Giradia aitzinekoak beno aberatsago? Ez bena bai eskeliago ta ürgüillin hantürik, girade harrez següro zapartatüren.

O aita ta ama ezpadakizie Elia Apez Handiaren bizipena. Galthaezazie erran deizazien gerthaldi harrigarriagorik. Eztükezie aitetan haurrer errekeitü bagian ikusiren ta düzie ordian sinhetsiren Jinkoak eztereie la sekülan bekhadü hori barkhatüren zeren eta Ja beren haurren(942) erhaile beitütü akadoitüko(943).

Berezita XV “Aita amen eginbidiaz”

- (853) *beredikatü* (Z. zah.): *benedikatü*, orain.
- (854) *sorthü*: jaio.
- (855) *eztaitina*: ez titekena.
- (856) *legen erakiroanian*: c. en la conformación de las leyes.
- (857) *menpetiago*: eskupekoago.
- (858) *othian* (Züb. Zah): orain, *othe*, ote, al.
- (859) *zokhorri ahalena*: laguntza ahalena.
- (860) *hazkürria ta azkontzia*: janari ta hazkuntza.
- (861) *erhaile*: hiltzaile.
- (862) *erakhasten*: orain Z. e(r)akasten.
- (863) *früütü*: *früta* behar liteke, zuhaitzarena baita.
- (864) *ehünen artian beria*: ehunen artean berean.
- (865) *dütie hümiak jarten hegaltan diradiano azkartü*: dituzte humeak jartzen heganez, diradeano sendotü, gotortü.
- (866) *süiala da jauziren*: sura da saltatuko.
- (867) (Pelikanaren ipuiña hemen agertzen da, pelikanak bere bularra zistatzen duenean ez baitu odolik ateratzen, baina papoan dituen arraiñak, humiei emateko).
- (868) *lürrak zütü egarten...* lurrak zaitu eramaiten.
- (869) *ükhatzen badozü*: *ükhatzen badereiozü* behar luke, Egiategik oraingo itxuran emaiten du, ukatzen badiozu.
- (870) *erosiren dina*: erosiko duena.
- (871) *zankoak txordonpatü*: oiñak, zangoak kulunka, erortzekotan.
- (872) *ürrhatsak herrestatü*: pausuak narrastatu.
- (873) *bürhau*: birao.
- (874) *bere khüiñan txurdunpatu*: bere seaskan balantzatu.
- (875) *apür bat aipaerazi*: apur bat hitz eragin.

- (876) *bapteiaz*: (Z. zah): orain Z. *batheii*, bataio.
- (877) *arra erranez*: berriro esanaz.
- (878) *gorotz athian*: zimaurre metan.
- (879) *ekhia*: eguzkia.
- (890) *Jinkoa*: Jainkoak.
- (891) *ezkaratza*: 1.etxe azpiko gela, tresnategi nahiz aberategi ditekena. 2.etxe ondoko tresnategi, nahiz aberategi.
- (892) *zelia khanbera*: zerua logela.
- (893) *marrakara*: haurraren oihura.
- (894) *ohiltzen*: uxatzen, akasatzen.
- (895) *mendika*: orain Z. *mendeka*, apentza.
- (896) *geldirik* (L. G.): orain Z. *ükhürü*.
- (897) *hebentik aitzina(ra)*: hementik aurrera.
- (898) *pausian dükala ütziaren*: orain Z. *pausian diala ütziaren*(hika) atsedenean dekala utziko.
- (899) *bakiarentzat egiok pota*: orain, Z. *bakia(re)ntako egiok pota*, bakearentzat egiok musu.
- (900) *ama, berant, auher dateke*: ama, berandu, alper izanen da.
- (901) *gizon datekenean*: geroaldi zaharra, beti erabiltzen duguna, gizon izango denean.
- (902) *giziberietaz*: (Larramendi): gitxikerietaz.
- (903) *errejenta*: maisua. Hemen Egiategik diona da, haurraren psikologia ezagutzen duten edozeini ematen zaiola haur baten eskolatzea.
- (904) *ülaiña*: unaia.
- (905) *zihauren*: zeronen.
- (906) *eginpe*: etxe oinharri ala egipen?.
- (907) *deslaidatü*: laidoez, konplimentuek kanpo eduki.
- (908) *eziez beita plegatüren*: eziez baita plegatuko, tolestuko.
- (909) *bethatzen dütie lekhü hütsak*: betetzen dituzte leku hutsak.
- (910) *milatan xükatürük*: milatan zikatürük.
- (911) *berzetik irriz*: bestetik parrez.
- (912) *deslotsa*: desverguenza c., lotsarik eza.
- (913) *erran eztezon*: esan ez dezaion.
- (914) *arrazo zianarentzat*: orain Z. *arrazo ziana(ren)ntako*, arrazoi zeukanarentzat.

- (915) *leitzon barkha bere bekhatiak*: letzaion barka bere pekatuak.
- (916) *erautsi(L.G.): eraitxi(Z.)*.
- (917) *gerth: gerta*.
- (918) *porrokaerazi bizia*: suntsierazi, puskaerazi bizia.
- (919) *oren laurdena (Z. lit.): oren karta* (herrikoia), ordu laurdena.
- (920) *barreiatüren*: sakabanatuko.
- (921) *senthagailla datekiala*: sendaketa izango dela, miraria izango.
- (922) *barreiazaliaren semia*: sakabanatzailearen semea.
- (923) *sorthiak*: jaioak.
- (924) *irretsa*: ambizioa.
- (925) *hanitzez barnago*: askozaz sakonago.
- (926) *errejentaren elhiak*: maisuaren eleak, hitzak.
- (927) *oraiño: (L. G.): orano(Z.)*.
- (928) *deusere ez tie galtzen*: ezer ez dute galtzen.
- (929) *arrazua heltü*: arrazoia (adina) iritxi.
- (930) *hek(L.): Z. hurak, hu(r)ak*.
- (931) *azantza(L ?): Z. fama*, metonimia bidez (ikus fr. *bruit*, XVIII m.).
- (932) *izaitez egaria*: izatez ikarria.
- (933) *primüeresten ta guruskuitzen dirade etxen*: oinordekoa egiten eta etxea ematen, utzi egiten oinordekoari (*guruskurri*, Larr.).
- (934) *bethi soz*: beti begira.
- (935) *ürüten dian haria haillikaerazi beza haurrari*: iruten duen haria harilkaerazi beza haurrari.
- (936) *Charlemagne*: Karlo Magno.
- (937) *eskudatari*: eskutaria, zaindaria.
- (938) *biltze egarria jinez geroztik*: biltzeko egarria etorri ezkeroztik.
- (939) *berrogeitahamar luis arranta*: berrogeitahamar luis errenta.
- (940) *aberatsen herrokan zagoan*: aberatsen lerroan zegoen.
- (941) *sei mila luis zian dote*: sei mila luis dote zeukan.
- (942) *Iaberen haurren*: Bibliako formula bitxi horrek erreforma usaina badu.
- (943) *beitütü akadoitüko*: baititu juzgatuko, epaituko.

BEREZITA XVI

Haurren eginbidiaz aita amen eretzian(944)

Semia, bere aitari zor dianetik gibeltzen dena, dügü erran Jinkoak bere aitzinetik urthiki diana dela, izariaren etsaia ta jendiaren desohoria dela mündian. Ibarretik üthürrü begiala bezala igaiten den arraiña orozbat doa aita amer haurren amorioa, hori Izariaren legetan dago ezi dian bezala argiak ekhia aitzinatzen(945) ta jarraikiten, den bezala ere odeiek itxasoan hura(946) hürrüpatzen ta lürrila ixurten; orozbat lehoa(947) eri edo zahartü denian, dabilta hümiak harentzat bazka buzkatzen. Arranok eta berze txori(948) güziek dütie bazkatzen, daude-nak korokan(949) edo eri habian(950).

Albret handiak dio bere ihizlariak oihen handi(951) batetan ari ziradialarik mirotz edo falkon hatzaman nahiz, bat ikhususirik adar bati loth, zotükatzen etzena hüillentü(951) zereitzela ta borogatü(952) zela ütsü, flakü ta zahar izigarri, jakin nahiz nola zen hazitzen gorde ziradiala ta berze zonbaiten aidürü zirelarik heltü ziradiala biga batetan, batak zialarik arakei zathi bat aztaparretan ta xehekatzen(952) zutinak zaharraren moskoan zatizka sareraziten, hantik düdarik egin etziela hümiak ziela aita edo aitasoa bazkatzen. Badeia, arren, azkonde edo apostazia handiagorik jendiaren legetan, eziez haurrak bere aita amer zahartarzünian zokhorri beharrak ükhatzen dereitzenian. Zer da, alabadere, mündian laidogarriagorrik haurren ofizioa aita amer dena beno. Pers(i)ako kondairan ikhusten dügü haurrek aita amen hautsak, beren khorpitzian plaga eginik, zütiela barnen jarten ta larrian josten. Zonbat dirade gure artian hirotü eztireno, ahatze dütienetarik berenak?.

Tertulian-ek dio Lazedemonek deusere etziela resolbitzen aiten thonbetan jarririk baizik, hen obiak(953) jakile izan zaitian, deusere gaitzik etziela nahi egin. Herodotek ere dio Izedon -ek,(954) Skythiako jende ziradianak bere aiten büriak ürrhez zütiela distira-eraziten ta beren Jinkoer bezainbeste erresetü ekharten; Damaskenek ere dereikü

erraiten bizidünek apairürik(955) etziela hartzen non etzien bizitziaren premisa, bizia eman zereineri eskentü. Platon, filosofo handi horrek bër gaiza(956) dio. Solon, lege egile handienak zioan aita ta amaen erhailientzat etziela batere eginen, etzelakoz izakin halako lardaskia(957) hil dadin bere herrian.

Sei ehün urthez Erruman holako lardaskirik etzela ikhusi aizo batek(958) zianian erho bere aita legerik etzelakoz, egin zien bat: zakü batetan ximino batez, oillar batez ta bipera batez lagüntürik hurrilat urthukiren. Ezta it hari üdüri eztenez aita behardüna ützi diana ta ahatze. Aristotek zer dio jinkoer ta aita amer errespetüari hüts egiten dianaren, elhiak auher diradiala(959), gaizondo laitzalerrak behar zereitzola(960).

Egiatzki Jinko onaren landan nor düttüğü begien aitzinian ezpadü-tüğü gure aita amak, zelüko ta lürreko ta jender lege güziek derekie manhatzen, amorio hori bihotz hirotienak ükha e'lirrokiana, arimal basaener diena maite ta maite lükienek, gure aita ta ama balin balekie zonbat hontarzünez akogatü gütien. baliz ere aita gaisto, hire aita dük, zor dereiok bizia ta bizi hizano dük hire aita izanen. Ogen egin dereika? Mendika Jinkoaren esküpetan diagok eta ez hirenetan. Ezteroken mardo bihotza(961), errak holako dela dena, izairiari arrabuhin dela. inharrausi nahi hinkiala amaren sabeletik diok üztarria? Lege bagetarik arren, bizi errak hizanez hi nahian?.

Aita amak ohora etzak bizi hadin lüzaz, dio manhiak(962), bizitze hitzemana doa Mündu hontakoa beno ürrhünago, ezi Jinkoaren eretzian bizi eztena, hilik dago aspaldian. Harrigarri da ikhustez jende batzü lürretik oiñdoa(963) bezala sorthiak, sorthü dien harez, zerbaitetara heltürik, ohart eztiradian beren sortzepe naz ta leheneko hazküriak harrigarriago oraiño aita amak porrokatü ta pikarraitü diradianian(964) beren haurrak odeietara igañeraziteko, halako hontarzüna hek ahatzerik haiñ üsü diradianak: bele ta boilltür,(965) lürrak badia aski halako ezagütze bagien büütik begiak khentzeko?.

“Ahalke hiza ezagütze bagia, delakoz hire aita eskele, hire aberatsteko delarik eskeletü, ezteia hire belarra gorritüren, hire aitari mündiak dereioan ohoriaz ta hiri ahalkiaz?

“Zer diok ahalke bagia(966) Agathokles thüpuin egile erregetürik, lür ontzi egin zütianak, ürrhezkoekila herrokan ezarreraziten zütianak bere mahaiñian, zialarik her ohore gehiago egiten ta hik, hire aita ofizio apalaz dialakoz hire hazkürrü lehenari, eskele delakoz süskitü, eztük nahi eza-gütü(967).

“Bazen Afrikan hi bezalako bat, haren aita deslürratürrik berze herri batetara, semia zorthü honak üngükatürrik(968) anbaxador zen bere herriala igorri; aita, haren gana laister abiatürrik, semiak e'tzialakoz nahi ikhusi, bere erraitian (969) adiskide athe bat(970) bildürrik joan zen anbaxadoren egongila(971), haren goardak porrokatürrik, bere eskiez semia zian erho(972), ta ürkhategian jarri bere zaia ürrhezkoekila, khoroa бүrian.

Lege zaharrian semiak bere eginbididiari *aurrhiden eretzian*(973) hüts egin zianian, aidak zian aizoen bilgürala(974) ekharten ta han harri kha(1)diz zien erhaiten. Jinkoak eman badü hainbeste potere semiren gaiñen aitari zer da berak begiratü diana seme gaistoentzat. Nolako diradian halakoak erran behar baliz, libürü handi baten ekheia günüke heben(975). Ezi zer erran e'laiteke auherretzaz, laisterkarietzaz, jokha zaletzaz, neskatilakarietzaz, hordietzaz ta ohoiñetzaz. Etxia, aita amer barnetik thipiltzen dütiennentzat(976) ta hen herioari aidürü dagoenetzaz, zathizka etxaltiaren saltzeko ta bizi izan diradian bezala, hiltzeko direnetara, zer ez erran.

Aita batek entzünik bere semia ihesi zela armada(tik), etsaiak garhaitü zianian, igorri zereitzan hitz hek:

Ene semia, gizon baten seme hiz, dakianak irainguen edo hiltzen(977), igor etzadak(978), lehen hire hezürrak eziez jin bizirik ene gana, hil datekenian hire fama(979).

Berze batek zialakoz aite bere seme kargüdantak(980) esküpetik diharü(981) zerbait hartü, aita Akadoi(982) jarririk, jakiliak(983) ta semia entzünik, semia zian deslürratü(984), ta han bere eskietzaz(985) ber egünian(986) hil; aita, haren ehortziala(987) etzen agertü ziolarik hilak halako ohoria etziala merexi.

Berze althe(988) dügün ikhus gizon bat gosez hiltzera eripetia(989) alhabak egünkal, aitaren ikhusteko baimenareki, zelarik ere goardetzaz aldikal ikhertü, hazkürrürrik batere ekhar e'leizoan, egoskeraziz bere dithietan aita lüzez bizierazi ziala. Españan ere D. Pedro erregeren denboran ikhusi izan da semia dolorez hiltzen e'tzialakoz nahi bere aitaren bizia(k) eros lezan beria(1000).

Gibel mendia Sicilian(1001) da zonbait aldiz bere azaliak, düründa gorraren pare(1002), garrak odeiak beno gorago, sü ühaitzak ta botxiak inkhatzak bezala bomitzen dütianano urthukitzen, bazterretako jende güzia doalarik ezpeitaite inferniren ekantza üdüriagorik(1003). Mündian megopiak ideren liroainik senhar emazte pare bat, bi seme gaiza

baliosenetzaz bizkarrian zabilzelarik aitzina, ikhusirik সুইয়া(1004) laister hen gibeletik zabilala ta aita ta ama erreren zütiala(1005), kargak urthikirik behar z(üt)jela aita amak salbatü edo hekila(1006) hil, gibel ziradian hastara abiatü ta batak ama berziak aita konkaitz(1007) hartürik zabilzan ber bidian. Bena ja সুইয়াক bidia ebaki zereien, zioelarik *“biz erregitian(1008) aitzinetik edo gibeletik”*, ziradian aitzinatü sü herrokiak(1009) apartatzen zirelarik, ziradiano aitzina laister abiatzen, zütieno aita amak peligrotik(1009) ideki. Soegilik(1010) die gaiza hori senthagaillen herrokan jarri ta delakoz egiazki holakoa uste üken die paganek Jinko batek zütiala nahi amorio izigarri harrez ordaiñtü ta hen bidia Elge Sakratiaren izena, geroztik ükhen diana zien(1011) deithü, dago oraiño berde, diradialarik bazterrak pikez ta latsün hautsez estalirik(1012).

Holako akadoiak ikhusirik seme ezagütze bagia nola soeginen dereiozü paganago ziratekia ezi ikhusi dütienak, bide berdina üsü dirade hantik ezagütziaren khordak hautse dütienak berme, dukie franko hel-türen zereien zorthü gaitzak ta Jinko honak dakitzanak.

Ziek aldiz Jinkoaren manhitera(1013) mantso ziradianak, odola ixur zeniorenak aita amen biziaren lüatzeko. Zauzte aidürü(1014) mündü hontan dükezien ohoriaz, berzian ere khoroetzaz(1015) ta ziek aita amak halako hamarrak dütüzienak barkha zerbait gaztetarzüinari, odol biziaren boilltari(1016) ta ogena aithortzen dianaren besarkak har honki, ezi sobera lüatü nahi dianari hausten zereio soka.

Berezita XVI “Haurren eginbidiaz aita amen eretzian”

- (944) *eretzian*: c. con respecto a, fr. a l'égard de.
- (945) *ekhia aitzinatzen*: eguzkiari aurrea hartzen.
- (946) *hura hürrüpatzen*: ura xurgatzen.
- (947) *lehoa*: lehoia.
- (948) *berze txori*: orain Z. *beste txo(r)i*.
- (949) *korokan*: arraultzen gainean, Z. *orain loka*.
- (950) *eri habian*: gaixorik kabian.
- (951) *hüillentü: hüillantü*, urrandu, hurbildu.
- (952) *xehekatzen*: zatikatzen, puskatzen, xehatzen.
- (953) *hen obiak*: haien hilobiak, hen tonbak.
- (954) *Izedon*: skuthai, iraniar kulturako gizataldea.
- (955) *apairürik*: janaldirik.
- (956) *ber gaiza*: gauza bera (ez da Egiategiren hutsa, halaxe diogu, gaur).
- (957) *lardaskia*: horror c. *Harrigarrikeria* (Z.).
- (958) *aizo batek*: auzo batek.
- (959) *elhiak auher diradiala*: hitzak alfer diradeala.
- (960) *gaitzondo laitzalerrak behar zereitzola*: ondorio txarrak eta gaitzak behar zaizkiola(eman).
- (961) *mardo bihotza*: malgu bihotza.
- (962) *manhiak*: Jainkoaren mandamentuak.
- (963) *lürretik onddoa*: lurretik peretxikoa.
- (964) *pikarraitü diradianian*: bilustun diradeanean.
- (965) *boilltür*: orain Z. *builtre*, sai.
- (966) *ahalke bagia*: orain Z. *ahalke gabia*, lotsa gabea.
- (967) *süskitü*: erori(?).

- (968) *üngükatürrik*: ingurakaturik, bueltak emanik.
- (969) *bere erraitian*: berak esanda.
- (970) *athe bat*: multso bat.
- (971) *egongila*: Basabaürüan *egongiala* diogu, *egoitzara*.
- (972) *zian erho*: zuen hil.
- (973) *aurhiden eretzian* senideen ganako.
- (974) *bilgürala*: plazala, forura.
- (975) *ekheia günüke heben*: egingaia genuke hemen.
- (976) *thipiltzen dütienezaz*: garbitzen (diruz gabetzen) dituztene-tzaz.
- (977) *irainguen edo hiltzen*: irauten ala hiltzen.
- (978) *igor etzadak*: bialdu itzadak.
- (979) *hil datekenian hire fama*: hire fama hilik ezango denean.
- (980) *kargüdantak*: kargudunak, funcionarios.
- (981) *diharü*, diru.
- (982) *Akadoi*: epaile, juje, juez.
- (983) *jakiliak*: *jakile* = testigu, lekuko.
- (984) *deslürratü*: exiliatu. (*herbesteratü*: herri berezi batean egotea debekatu) (985) *bere eskietzaz*: bere eskuetaz.
- (986) *ber egünian*: egun berean.
- (987) *ehortziala*: orain *Z.ehortzetala*, entiterrura.
- (988) *berze althe*: bestalde.
- (989) *eripetia*: c. kondenatua.
- (1000) *eros lezan beria*: eros lezan berea.
- (1001) *Gibel mendia*: Djibel mendia ote? Siciliako sumendi baten deitura zaharra.
- (1002) *düründa gorra*: trumoi gorra.
- (1003) *iferniren ekantza üdüriagorik*: ifernuaren antza irudiagorik.
- (1004) *süoiola*: torrente de lava c..
- (1005) *erreren zütiala*: erreko zituela.
- (1006) *hekila hil*: haiekin hil.
- (1007) *konkaitz*: bizkarrean, soinean, lepoan hartu.
- (1008) *erregitian*: erre gaitezen.
- (1009) *sü herrokiak*: su lamak.
- (1010) *soegiliek*: ikusleek, begiraleek.

- (1011) *geroztik ükhen diana, zien deithü*: geroztik izan duena zuten izendatu.
- (1012) *piketz ta latsün hautsez estalirik*: bikez ta kare hautsaz estalirik.
- (1013) *Jinkoaren manhitera*, Jainkoaren mandamentuetara, aginduetara.
- (1014) *zauzte aidürü*: zaudete zai...*zeniorenak*: zenezakeanak.
- (1015) *khoroetzaz: bürü zerrendetzaz*, burhestunetaz, koronetzaz.
- (1016) *boilltari*: bueltari, inguruari.

BEREZITA XVII

Mendekatziatz(1017)

Mendeka delakoz Oarraren ekarraia(1018) da beraz hügügarri, da, ere, bere izairiaz gaitz ürretsü(1019). Erran ahal ginero dela etxe zaharren pare, aizoer meskabürrik(1020) e'lirokiana, eztütino lehenik etxenkoak tzapatu. Izariaren flakezian faltarik egin eztianak eztütü ezagützen ta batere egar e'liroanak(1021) berdhüde güzietarik berhezirik dago. Gizona da ohorian izigarri gillikor ta erresetüz khi(1022). Ezta jende txipirik beren doia nahi eztoanik ta zor zereioana arrazoaren arauiala nahi eztianak. Gizon beno gehiago(sic) bada, bere izairiak galtho de-reiona da errükia(1023), gizon baizik ezpada, beraren faltak behar lükie berzerentzat agorterazi.

Latzaillaz(1024) gaiza güziak eragin daitekiala ustia da, erhokeria handia, ezi bortxaz eragiten dena irrein eztaite(1025), delakoz gaiza gizontsü legen khinper egina. Basa arimala gaizurtzen da(1026) alde batetik bürdüinta eztadin ta berzetik ohiltzen zerrategiak(1028) dütianian ikhusten. Mehatxatzen dianak makhilaz, ezpataz ta süiaz ohart bedi(1029) ehün beso eztütiala ta bizi bat baizik. Da, arren, higuingarri(1030) ta odolgiroi(1031) gerth dadin, jende güziaren etsai zereionian gertzen hainbeste non beso ta bizi beitirade, hala hanitz lagün uste dianak, mendikan bera dago goait peligran(1032).

Dügün(1033) erakhus gizonen legentzat ta bizipenaren fabori(1034), hen arteko amorioaren eztitarzüna ta barkhamena(1035) diradiala bakiaren oropiloak(1036), nazaro(1037) ere maithagarriren lanabesa(1038) dela arrazoaren doiala(1039) da güzia, berzer ta berari deusere barkhatzia. (1040).

Amorioa da izairiaren(1041) lehen legia, azkena aldiz garredoat-zan(1042) ozardia(1043). Jinkoan dagotza(1044) amorioaren zaiñak (1045), haren adarrer(1046) loth diradianak berari dütü adheratzen, amorio hartan dagoela etsaier, zor dügüa nekez ginero sinhets; alabadere

berak barkhatü dianian berari egin dereien thormendiak ta kürütxian itzeztatürük(1047) hilerazitia düdarik ezta amorio nakaitsü(1048) hori dereiküla manhatü ezi dio thipilki maïta etzazie zien etsaiak. Lege hori izariaren züzenetan jarririk dago, ezi jendieren amorioaz khoi bagirade izariak dü nahi maïtha dereizagün ta nahiago badüt barkha deizadan iraindü bat lehen eziez mendika ditian. Zaldünki(1049) nik ere orozbat barkhatü behar dü egin dereitadianak. Jinkoaren manhia doa arren, osoki nere protxirentzat, ordian haren hontarzünaren broba handiago dago.

Berze althe dügün so mendikari, hari бүрүз behera dabilanak izariaren legiak dütü erroetarik muzten(1050). Ezi mendikatü baniz, berriz mendikari bat dü sortherazi, harek aldiz berze bati ene althetik hantik gizonaren bizitzia da, otso errabiatiaren pare ordian legiek ezpataren püntan dagotze ta gizona bata berziari otso. Nihauri dü erraiten nola maïte hiro(1051) hire aizoa, eztelakoz maïthagarri. Jinkoak nahi dia(1052) bihotza ezar dezadan estiran, hügün düdanaren maïthatzeko? Arrazoaren arrapostia da eztiala nahi Jinkoak maïtha deizan gizon ene ürüdiala(1053) egina dena bezala, dagoelarik dena, nahi bada ez nere adiskide ta ni haren etsai e'nizalarik.

Bena bihotzak jauztekoz(1054) dereit erraiten, zer die(1055) askaziek, adiskidek ta jende güziek nitzaz akadoitüren halako be(1) tzigoz mendikarik ezpadüt hartzen? Jinkoa berari egin dereitzenetzaz hartü diana, Jinkoa ahal zialarik bere etsaiak hitz bakhotz erhautstatzen, beitzereie barkhatü; ta Jinko ezpeita gütiago egon, haren gerthaldiaren jarraikira bi Enperadore Constantin ta Theodosa barkhatzen dienian, beren üdüriak lohietan terrestatü zütiener, nik ere hen üdüriala barkhatü behar beitüt.

Lege Zaharretan edireiten dügü jakilen aitzinian(1056) galtho egiten zela iraindiari barkha lezan etsaiari ta hiruretan artzükatzen(1057) bazian, infamatürük ta eskümükatürük zagoela. Eztait gizonak zorthü gaitzagorik lükianez eziez bethi hügüngoan ta mendikaren aidürrian bizitzia, khiristian baniz(1058) Jinkoaren seme niz, ene aitari leal baniz eta othoizten badüt, bere amorioan begira nezan, erran dereit maïtha ezak hire anaia, nik hait ere maïthatüren, berzela eginen dereiat, hari egin nahi dükan mina, züzen, ezpadü diharü, ogena, bena ene gaiñ dükek arren mendika.

Türkek, kristia eztirade, alabadere die besta egün bat *behiram*(1059) deitzen diena, hartan die Jinkoari hitzemaiten barkhatzen dütiela etsaiar egin dereien ogen güziak. Gü girade kristia, barkhamen hau da gure lehen legian. Zer girade! Turkek beno sordeitz(1060) giradianian, gure

aitamen manhier bihurtzen.

Aizo bilguran(1061) mintzaliak makhila khaldi bat ükenik erran zereioan makhilakariari "*jo nezak bena ene elher hago beha*"(1062): hau zen egiazko gizona, zelakoz haren mendika herriari honki egitian; errazitaren boiltari(1063) laket zereio ordaria, bena soegilek zien beren laidorez mendikatü ta han ükhen zian bezigoak hainbeste ohore nola makhilariak desohore beitzian bereki ereman.

"Lehon edo katamotz(1064) bahiz (dio Gizon Santiak) erhoezak(1065) hire etsaia ta jan ezok bihotza, tximalerazi emaztiarena, ta haurrak jar eskele, direlakoz güziak ogen bagerik; habiloa hantik elizetarat ikhustera hiretzat altharirik eztiela. Ta ziek emaztiak haiñ azkar(1066) beitüzie mendika, nola bihotzak flakü, gahüna ahoan, ari ziradianak, bata berzia mihi'khaldiz porrokatzen zer diozie Jinkoari hantik landan erraiten? Eztieziela halakoari nahi gaitzik, bena sekülan eztieziela akoiñtarik(1067) hareki ükhenen. Zer bihotz dereiozu Jinkoari eskentzen beazünez betherik dena. Eztiñant nahi oberta hori dereiñ erranen eztiñant trükesarik hiretzat ez etare arrotarik(1068); habil sekülan eztün ene begithartia ikhusiren. Auzi gaitz bat eritarzün handia honen galtzepena, herioa borthan(1069), süia etxiaren laur bazterretan, mendika jinen deia(1070) zokhorriala ta heletara(1070) (B)inhur ezta zothükatüren?

Mendika beno ederrago bada barkhamena sinhets ezazu, mendika ederragorik eztela eziez gihaurretan hartzen dügüna. Delarik barkhamena ahal, jomentü ta behardün, zertakoz galgarri deno bihotza helgaitzez erre-eraziren(1071) dügü ta harekila ari ziradiana gure etsaiareki gerlan, bakia dereizon ezpainez, galtha errabia düzüno ürdaillian.

Giradia, arren, gure zokho xarretan handiago, den beno Jinkoa mündü güzian egünkal güziki(d)aren bürüzagia(1072) dügü eskernioz agopilatzen(1073) ta bere ekhaintaz erra(1074) mementoan gintirokianian, dereizkü barkhatzen; gük aldiz hitz txar bat ezkapı delakoz bizitarzünari, ükhen dütügün zerbütziak ahataririk, adiskidegoa ehortzirik, honki eginak barratürrik, ta moldezi(1075) güziak zankhopetan ezarrik, mendikaz girade mintzo ta ari, zinez hartan.

Bena haiñbeste egin dereit(diozü) non egar ezpeitiro(1076) azkena? Hanbat hobe, eskernioen ufa atsa(1077) da ozartiaren errejenta(1078). Adiskide bazen egilia, etziana nahi, egin düke. Etsai bada, mündiaren okherriala erautsi da. Xühür bada, merexi dü küpida. Nork oraidrano dü, hor bat ausiki(1079) horak zialakoz ausiki. Nor ere ostiko khaldiz

mandoarekila da erautsi. Errazitan egin badü bego bere barnerat sartzera, zü gabetarik bere arimak dereio kastigoa eginen.

Jaun handi bat bada, Egar(1080) Jinkoak bürrian gaiñen jarri dereiküna. Zü beno apalago bada, zeren bilhakaz jarriren da zure pare? Beldarra begithartian(1081) eskiaz nahi düzia tzapatü ta batetan biak theiütü(1082)?.

Soegiten badügü mündüko gaizer ikusiren dügü güziak giradiala falta egile ta falten artian bizi giradiala. Sekülan ere ezkiradiala bakian biziren, bethi etsai berri egiten ari giradianian, herioa zereien(1083) egünkal hüillantzen(1089) gerlan hiltzen bagirade, datekia(1085) arima bakian ta hautse(1086) badügü Jinkoaren ordeñia, zer dateke erthailtü dereiküna? Abelen odola herakitzen deno lürrian, buzkatüren dügüia mendika, eros lehenago gure odolaz bakia, eziez Kain-eki hiltzia mündü hontan ta berzian mendika txar baten khostüz Jinkoaren begithartetik apartatürrik egonen gireia? Ez balima, uste badügü arima bat dügüla (a.o., azken esaldi hau egileak gaineratua).

Berezita XVII “Mendekatziatz”

- (1017) *mendekatziatz*: apentzaz, bengatzaz.
- (1018) *Oarraren ekarraia*: orain Z. *orhimenaren ekoizpena*, oroimenaren frutua.
- (1019) *gaitz ürretsü*: gaizkia urrez estalia.
- (1020) *meskabürük*: ezbeharrük.
- (1021) *e'lirioanak*: ez lezakeanak..
- (1022) *errespetüz khoi*: errespetu oso zalea.
- (1023) *errukia*: urrikia.
- (1024) *bortxaz eragiten*: derrigorrez eragiten... *latzaillaz*: gogortasunaz.
- (1025) *irrein*: hutsa, *irain*, iraun.
- (1026) *gaizurtzen*: basatzen, gaitzitzen.(1027) *bürdüinta*: burdinean sar.
- (1028) *zerrategiak*: hesiz inguratutako lekuak... *ohiltzen*: uxatzen.
- (1029) *ohart bedi*: oroit bedi, gomuta bedi.
- (1030) *biguingarri*(G.) ala *higuingarri*(L.), e:aldia ren arauera bigarrena gorrotagarri(1031) *odolgiroi*: bihotz gogor, krudel.
- (1032) *bera dago goait peligrían*: bakarrik dago zeletan, peligrúan.
- (1033) *dügün*: dezagun.
- (1034) *fabori*: *fabore* behar luke.
- (1035) *barkhamena*: orain Z. *pharkamena* (Egiategiren Lapurdi erabat).
- (1036) *oropiloak*: goropiloak.
- (1037) *nazaro*: complexión (Larr.).
- (1038) *maithagarriren lanabesa*: c. instrumento de la amabilidad..
- (1039) *arrazoaren doiala*: arrazoia ren neurrira.

- (1040) *berzer ta berari deusere barkhatzia*: beste ta berari zerbait barkatu egitea.
- (1041) *izairiaren*: giza naturaren.
- (1042) *garredoatzan*: elgarrekin doatzan.
- (1043) *ozardia*: (Larr.) pazentzia.
- (1044) *dagotza*: daude.
- (1045) *zaiñak*: kausak.
- (1046) *haren adarrer loth*: (amodio zuhaitzaren) adarrei lotu.
- (1047) *itzestatürrik*: iltzaturik, untzeaz lotua.
- (1048) *nakaitsü*: aspergarri, debeiagarri(Z.).
- (1049) *zaldünkiki*: zaldun batek bezala. (aldatzailearen hutsa *zalkin-diki*).
- (1050) *erroetarik muzten*: erroetatik ebakitzen, mozten.
- (1051) *nola maita hiro*: nola maita hezake.
- (1052) *nahi dia*: nahi duia, nahi ote du, gura ote du.
- (1053) *ürüdiala*: Z.üdüriala, irudiara.
- (1054) *jauztekoz*: salto egitekotz.
- (1055) *dereit erraiten, zer die*: dit esaten, zer dute.
- (1056) *jakilen aitzinian*: lekukoen aurrean.
- (1057) *artzükatzen*: ezeztatzen.
- (1058) *khiristian baniz*: kristauna, giristinua banaiz (baldin banaiz).
- (1059) *behiram*: (turkoz, *behir* "guziena").
- (1060) *sordeitz*: txarrago.
- (1061) *Aizo bilguran*: herriko enparantzan (plaza, ez baita pilota ta zezenetakoa baizik).
- (1062) *beno ene elher hago beha*: baina nere hitzei ago entzuten.
- (1063) *errazitaren boiltari*: koleraren, hasarrearen bueltari.
- (1064) *lehon edo katamotz*: lehoin *ala* katamotz, behar luke.
- (1065) *erhoezak*: hilezak.
- (1066) *ziek emaztiak haiñ azkar*: zuek emakumeak haiñ sendo.
- (1067) *akointarik*: harremanik(ikus fr.zah. *acquointance*, ta ingelera, *acquaintance*) osoki galdutako hitza.
- (1068) *arrota*: tormentatzeko gurpila, c. rueda de suplicio, fr. roue.
- (1069) *borthan*: atean.
- (1070) *jinen deia*: etorriko al da.
- (1070 bis) *heletara*: hel!, laguntza deia da Zuberoan..

- (1071) *helgaitzez erreeraziren*: sukarrez erreeraziko, kalenturaz erre erazoko.
- (1072) *güzikiaren bürüzagia*: unibertsuaren lehenburua.
- (1073) *eskernioz agopilatzen*: burlaz jokatzeko, jazarten (Larr. aco-meter c.).
- (1074) *ekhaitzaz erra*: ekaitzez erre (ekaitza, Z. *tenpesta*).
- (1075) *moldezi*: molde onak.
- (1076) *egar ezpeitiro*: tolera ez baitezaket.
- (1077) *eskernioen ufa atsa*: burlen mespretxu arnasa.
- (1078) *ozartiaren errejenta*: pazentziaren, egarmenaren maisua, erakaslea.
- (1079) *ausiki*: ausigi, ozkatu.
- (1080) *Egar: Tolerantzia*, pertsonegina.
- (1081) *beldarra begithartian*: beldarra arpegian.
- (1082) *theiütü*: zikindu (jendea zikindu).
- (1083) *herioa zereien*: herioa zieten.
- (1084) *egünkal hüillantzen*: egunero hurbiltzen.
- (1085) *datekia*: izanen, izango ote da?.
- (1086) *hautse*: hautsi, hausi.

BEREZITA XVIII

Ongondiaz(1087)

Deusere següragorik eziez mendikari doanak Mendikaren Jinkoa diala bathüren. Peligroari doanak bezala, edirenen diala herioa. Odolian laket diradianok dirade arima apalak, lohiaren pare diradianak. Soldado bihoztoiak sekülan eztü erho etsaia bere poterian ziana, kobartak dü erhaiten, harrez beldür eztenian. Arima ederrak bethi barkhame-nak dütü argitzen ta mendikaren garhaitien minak ezitzen.

Theophila, lürrak ekharri zian enberadore(1088) odolgarriena, nahiz odolian hil, odolian bizi zen bezala, lürraren ta zeliaren etsai zialarik, herioa ezpaiñetan, manhü zian egin(1089) Theophobore haren kapitaiñ handienari lepoa mutz lezakien, uste zialakoz zatekiala bere mereximenentzat haren landan Enberador; haren büria ohian gaiñen jar erazirik, zianian alde orotarik erabili, zereioan erran:.

“Egin dük sarri Theophila e'nizatekila, bena e'hiz hi ere Theophobore”.

Ta ber hitzak arra erranik(1090) zian bere arima beltza gizon otsoaren pare ziana infernuko süiala egorri(1091), hala gazterik mendikala kostümatürük, herioaladrano jarraikirik meskabüz ta desohorez bere bizi-pena theiütürük zen itzaltü.

Irainiari da ükhatzen mendika. Conradin, Conraden semia(1092) bere aitaren honak küperatü nahiz harmada eder bat Italialat eraman zian Charles I. d'Anjou-ren kontra, haren erdian zelakoz gloriatzen Clement IV. aita santiak zian erran “*Helas zonbat jaskaiña*(1093) *diradian Ithaliala*(1094) *ekharten* “Bihotztoi zen Printzia bai etare Printze frantsesa, bena han gerlan zen egiazki langile ta berzia gütik. Abantailla txipi bat behar zereiola ützi jin eraziteko jarri zereiion lazoala(1094) (B), ezarri zian Alard bere kapitaiñetarik bata bere Errege soiñekila tropa zonbaiten bürian ta igorri etsaier.

Conradin-ek ustez Printze frantsesak berze jenderik etziala jo zütian otzarka(1095) harrigarrian, ta fitez zütian porrokatü, jakinik errege uste ziana hilen artian heda zagoela(1096), boztario izigarrian jarririk , Italiako Errege zela etzian ja düdarik.

Charles, entretan zagoan gorderik bere tropa hoberenekila ibar batean, zianian ikhusi etsaiak bere jende hilen bileizten(1097) zen batetan ibarretik jalki, falkoa(1098) bezala, hetara arroiati ta aragei handi bat egin. Conradin-ek bere althe ahalik jende beretarik bildürik senthagaila(1099) zian egin. Azkenekoz behartü ihesi, ützi zütian hamabi mila hilik. Atzaman lezen beldürraz erregezko soñekoak urthukirik, zamalzaiñ, batenak zutian hartü. Pisa-rat igaraiteko sosik sakolan etzialakoz marinerari zereioan erhaztün bat eman bere ta bere küsinarentzat (Federik Ostriakoa zena). Bena marinerak ikhusirik etzela mithil baten doia(1100) halako joia, Pisako komendantari zütian salhatü ta harek presontegian jarririk bi Printziak, mezü zian hatzamanaz Charles d'Anjou-ri laister egin, harek urthe baten landan, Conradin eta Federiki zereioan büriak mutzerazi.

Conradin-ek bere küsüñari ofizioa egin zereioanian bere aitzinian zian haren büria altxatü ta bolharrian(1101) jarririk barkhamentü zereion galthatü zelakoz haren herioaren langilia ta pot hanitz büri noble hari eginik beria zian bihotz hozki borreoari eskentürik galdü. Juana de Aragon zen Printze doakabiaren atanta(1102) ta errege Pedron emazte zelarik nigarez hurtzen bere llobaren zorthü gaitzaz senharak zian harmada bat haren mendikarentzat adelatzen.

Charles de Anjou-k igorri zian Charles Bigarrena(1103) semia, Printze de Salerno, Roger de Loria-ren kontra bi harmadak ziradian bathü itxasoan bena zirelakoz ontzi aragonesak azkarrago(1104) ta hanitzago, zütien sarri Charlesenak hondatü; bera ere hartürik, aitoren seme athe batekila zien Siciliarat presoner eramán(1105) ta han bere lagünetarik athe bati Conradinen ordarian büriak kortatü(1106) zereitzen. Charles zen S. Luis Frantziako erregeren lloba Aragoniako erregiñak haren auzia eraginik igorri zereioan erraitera, ordü zela adela ladin hiltzera. Printziak erakusteko zela egiazki Erregeren seme ta Errege handiako baten lloba, zian bihoztoiki berria hartü ta arrapostügeia erran: *“Presontegian üken zian Erregiña ganik kortezietzaz zela net akogatürik(1107) lokan banütza zereioala(?) zialakoz ostiraliala bere herioa ürrhüntü, zelakoz eragabezko(1108) hil ladin külpagarri, Jesus ogen bagerik hil zen egünian”*. Erregiña Printze haren arrapostiak anbidatürik espanta igaran zereioanian, ber mezia igorri zereioan, ziolarik”

Errazü Printze Charles J.ek gozo ükhen badü ostiralian hiltzez, enia datekiala barkhatzez, Jesusek bere odolaz barkhatü zianian bere borre-roer ber egünian Jinkoak begira(1109) nezala gizonaren odola ixurtez, ene bürüzagiak ixuri dian egünian beria enetzat. Bada ere heltü den gaiza denboran ene plagak odoltsü diradianian e'nai mendikak garhaitüren. Bihotz oroz dereiot barkhatzen, eztate ere ene falta, mementoan ezpada bere arradea(1110) güzian izaiten". Etzen gaiza Erregiñaren poterian. Dn. Pedro senharraren borondadiala zagoan ta harena holako presoneraz baliatzia, hartakoz Espaiñalat eramanerazi ta Barzelonan thorre batetan jarri; han zegoelarik begiak nigarrez hurtürik ta bihotza hasperrenez tximaltürik heltzen zelakoz Da Magdalenaren besta, ziana gordatari, zian barurak ta othoiak egünkal doblatü, lezan Jinkoak bürdüin hetarik lotsezarrerazi.

Silvestre Priora-k dio, Printzia zelarik bere othoietan, besta egünian agertü zereioala andere bat majusdaded betherik, jarraiki lezan zereioalarik; hitz hek botztarzün izigarri bat bihotzian jarririk jarraiki zereioala, haiñ arhinzki non uste ezpeitzian ziala lürra honkitzen, ziradialarik borthak(1111) berberak zabaltzen ta ordian düdarik egin etziala zeliaren manhüz zebilala. Hantik denbora zathi baten landan, anderiak non uste zen? galtho zereioala egin; harek haren ustiala Barcelonako lürretan, bairatzen zirade(1112) *Charles, zure Probentzako kondegoan zirade, Narbonarik lekoa bat ürrhün* "hitz hek erranik Anderia zeiola desagertü.

Printzeak senthagailla hau zor ziala Santa Magdalenari, heda jarri zen lürrian Jinkoaren adoratzeko bere Santietara, khürütxe bat lanthaerazi; Santak ützi zian ber lekhian eliza eder bat ere harentzat geroztik eragin; hala Jinkoak nahi ükhen zian obratü Aragoneko erregiñak hitzema.

Dügün berze bat(1113) Charles Magne-ren sekretarietarik bat Eginard deitzen zenak(1114) maite zian enberadoraren alhabetarik bat, gai batez(1115) zielarik algarreki igaran, zen elhür hanitz erori Eginard-ek behar elkhi(1116), lotsa(z) ezagüt detzen bere hoiñen herexak(1117) Printsesak dü konkaitz(118) hartzen ta kanporat eramaiten, urthus(1119) elhurrian ibilten zelarik. Enberadoria goistiar zen, leihotik ikhusten diana eztiro sinhets, ar'goitatzen dü(1120) ta egia jakiten. Biharamünian bere kontseilia dü biltzen ihur izentatü bagetarik dü kondaira egiten ta botzak galthatzen güziek gizonak merexi ziala herioa. Jinerazi zütian amorosak goga, nola zaudian beha sententzia aiphatürrik(1121) Enberadoreak alhaba eskütik hartürik erran zereion segretariari" *To Eginard, gizon ekharle eder hau emaiten dereiat emazte, ükhen*

ezazie biek Jinkoaren beldürra ta zitiela lealki bizi algarrekila;

O! hüskaldün nobliak non dükezie gerthaldi ederragorik: gerlako legiak alde batetik Aragoneko erregiñari frantses printzearen hileraziteko potheria mendikak zütian ber legiak fabori, ütsü maite zian bere lloba haiñ krüdelki hilerazi ziena, bere bihotzak ta jende güziaren marrakak galtho ziroien ordaria. Alabadere barkhatzen dereio. Bestalde mündüko podentat handiena bere izenak mündia bethe diana, ta erran dügün kondaira erakutsi zianak, mündia beno handiago ziala bihotza, Errege Majestatearen legautsiaz(1122), non da probantza agerriagorik bi herioen kasian dügü bi grazia ta barkhamen ikhusten, bertüde handiaren obrak diratekieia arren bethi erregetan ta errana deia, txilimistarik hartarik aitoren semetarik eztela jalkiren.

Berezita XVIII “Ongondiaz”

- (1087) *ongondiaz*: de la magnanimidad (Larr.)
- (1088) *ekharri zian enberadore*: ekarri zuen enperadore (*Enberadore*, Egiategiren sistemako itxura da, *enperadore* (Z.).
- (1089) *manhü zian egin*: agindu zuen egin.
- (1090) *ber hitzak arra erranik*: hitz berak berriro esanda.
- (1091) *infernüko* (“n”, sudurotsdun “i”adierazteko *süiala egorri*. in-fernuko sura bidali.
- (1092) *Conradin*: Hohenstaufen aiako Konrad V. Siciliako II. Jerusalemeko III.(1228-1254). Germaniako enperadore, ez zen koroatu izan baina Aita Sainduaz eskomukatua, Hego-Italian hil zen.
- (1093) *Jaskaiña*: jaus gaiña c. calamidad.
- (1094) *Ithaliata; Italiata?* (hutsa).
- (1094 bis) *lazoala*: soka zepoara.
- (1095) *otzarka*: abrekeria(Z.), c. ferocidad, fr. férocité.
- (1096) *heda zegoela*: etzanda zegoela, zetzala.
- (1097) *hilen bileizten*: hilen pikarraitzen, hilen bilusten.
- (1098) *falkoa*: halkoia.
- (1099) *senthagailla zian egin*: sendaketa zuen egin.
- (1100) *mithil baten doia*: morroin baten neurriko.
- (1101) *bolharrian* (Z. zah.): gaur, *bulharrian*, bularrean.
- (1102) *atanta*: izeba, XVIII.mendean, ordukotz *izeba* hitza Zuberoan galdua zen, frantses-gaskoin hitzak lekua harturik, orain, *tanta*.
- (1103) *Charles II.* (1285-1309) Anekdotak ukigarri horrez kanpo Charles II, Aragoiko Alfontso III. Aragoiko ta Siciliako errege bezala ezagutzera, bortxatu izan zen, askatasunaren truke.

- (1104) *azkarrago*: sendoago. (1284. urtean gertatua.).
- (1105) *presoner eraman*: espe eroan.
- (1106) *kortatü* (Egiategiren gaztelaniakada): ebaki, *muztü* (Z.).
- (1111) *lürra honkitzen, ziradialarik borthak*: lurra, ukitzen, ziradealarik atearik...
- (1112) *bairatzen zirade*: atzipetzen zara, enganatzen zara.
- (1113) *dügün berze bat*: dezagun beste bat(aipa)...
- (1114) *Eginhard deitzen zenak..: ..Ez da baliman Karlo Magnoren kondairalaria, Orreagako euskaldunen garaipena aipatu zuena, (hori Wormseko apezpikuaren alabarekin ezkondu baitzen) baina hain zuzen Orreagan hil zen bestea.*
- (1115) *gai batez*: gau batez.
- (1116) *elki*: jelkhi, jalgi, atera, urten.
- (1117) *herexak*: aztarnak.
- (1118) *konkaitz hartzen*: soinean hartzen, zangoak alde bitatik.
- (1119) *urthus*: orain Z. *orthütsik, ontutsik*.
- (1120) *ar'goitatzen*: berriro zelatazen, berriro barrandatzen.
- (1121) *goga nola zaudian beha, sententzia aiphatürrik*: gogoan nola zeuden entzuten, sententzia aitaturik.
- (1122) *legautsiaz*: krimenaz.

BEREZITA XIX

Axolgabiaz

Nozpait zen filosofo suerte bat bere büria haiñ maite ziana non berzetzaz dremenden(1123) axola expeitzian Epikura deitzen zen. Ego-bia(1124) oso harekila dereie iraunatu(1125) zela gogozeto ta erre-gale(1126), zerbait balizate lükian hetarik; bena bere ezkiribü haboene-tan(1127), gaztiarentzat, lekazietzaz(1128) ta berze baratze belharretzaz baizik eztelakoz mintzo, hen ere honki apaintzia ageri da etziala sabela haiñ Jinko eziez arranküra ta ohoriaren axolik bage bizitzia. Berari baizik gogorik etziala bakhoitzari; bera mündian(1129) izan baliz bezala ere ari zela, da ageri izkontziaz mintzo denian; ezi nahi zialarik gizonak emaztiz gozo laidian haurretzaz errekeitü batere gaberik(sic) nahi zütian agindü(1130). Hezitzia zena hori?.

Nor bere nazaroari behar ziala nahi zütian güziak eman, megopiatik khentü arranküra güziak, beretako baizik ez bizi senharren errelijionia ta axolgabia zian bere Jinko maitia. Zonbat dirade orai gizonetan beren anderiak beno maiñatiago(1131) diradianak basa-filosofo haren eskola doatzanak ta berze arrankürarik eztielik salbü beren khorpitzanak, dütielarik mardoki ta beilloki(1132) errekeitatzen, odei güziak megopiatik akasatzen, gogamen arhinak hen lekhian jarten ta gozalde güzietan igerika bizitzia igaraiten dienik halarik filosofia haren kastak egünkal dialarik noblezia khozatzen(1133), beldür niz aitoren seme güziak ande-retürük kotak baizik mentsik(1134) eztütükiela sarri.(1135).

Sorthü e'laite e'lükianak (gogoan?) dela lana gizonari, den bezala txoriari hegalta(1135 B) nola lizateke gozalde khorpitzari minik ükhen eztianari? Nork eztaki Printze handienen zorthü gaitza, dielarik mündian bihotzak galtho(1136) derien gaiza güziak, inhon(1137) eztirade laket. Jauregi batetara heltü diradianian, berze batetara nahi lizaiteke; zaldiek dütie düründa bezain laister manurgak(1138) eramaiten eta

eztoatza hen arauiala aski laister; arranoak nahi lütükie üztartürik bideetan ta egongietan; orozbat dirade debeiatzen(1139). Mahañian gaiza kostatsuenak ta arra(ro)enak dereitzelakoz bethi jarten, artzañak beno, bere inkhatzpeko paztetxian(1140) ta kotxi(a)ren hürrüpan die gozo gütiago edireiten beren apairü(1141) handietan, gozomen güzietan aldiz dirade hañ higatürik non bateretan(1142) bakhoitza ezpeitie gozatzen.

Khentezozü gizonari(dio filosofoak) mengoa eztianari, aragietzaz axolik eztüke! Khent ere egarria, üthürrü hura(1143) edo lohiarena berdin zereitzo izanen. Bero eztena freskülala eztoa, ez etare beroala hotz eztena. Gaitzak beharra eztiradian lekhian gozomenak eztrade sartzan. Mündia haiñ zahar izanik eta lürra haiñ emaille, ezetare oitakin-ek(1144) haiñ jakintsü diradianak eztereikie oraidrano arakutsi gizon bakhoitza bere zorthiaz osoki askidatia(1145) zena. Lehenago da gizon bekhatü gaberik sorthüren eziez min gaberik hilen(1146). Thenpesten artian, taula baten gaiñian itxasoak igaraitia meskabürik bage edo mündian miñ gabetarik(sic) bizitzia dirade bardin. Sorthü beno lehen hartara akadoitü girade ta heltü giradian bezain sarri gure nigarrek dereikie sententzia irakurten.

Uztarria dügü güziek lepoan sortzepenetik herioaladrano(1147) txi-piek bezala gorotzian, handiek bere jargia(1148) ürrhestatian. Sobera xilho(1149) dütü gogamenak gizonak dereioen ahal güzier bethatxü ezar(1150) ahal baleza ere, beriak thapa, badüke üngürüetan eliorkia-nik(1151). Dügun erran doaitü (1152) datekiala osoki gizona elhorririk lürrak eztükenian, airia datekenian azaliarik bage, itxasoa denbesta bagetarik ta urthe güzia primaber edo bedatse(1153) datekenian.

Bere egarri güzier beha dagoena eritarzün lüziaren errekeitari da jarten. Egia harez sinhestia dianari, hügün zereio(1154) mahaiñian den-bora diana galtzen; haiñ gütik behar dialakoz khorpitzak ta khüto(1155) emaiten zereioalakoze bere beharra. Dolügarri da, arren, denbora emana, auherkeriari delakoz emana. Erlia lanian ari delarik dü bere hazkürrü doia hartzen. Loan baizik pausürik eztü; biltzen dü aro honian gaitzian bizitzeko behar dükiana; ünhürria da orozbat bethi langile bethi denbora jingeiari(1156) bürü eman nahiz arranküran. Gizona aldiz Gorgon-en pare hirur tzüntzür, harek bezala hirurer nahi lüke batetan ireitserazi ta bata ezinez bazereio thapatzen laister doa mediketara zabaleraziteko. Aberiak eztü jaten ezetare edaten bere gosiaren ta egarriaren doiala baizik, gizonak aldiz egar e'liroiana dü, arren, harek arrazo gehiago ta etzelakoz berze gaizetan ahalkiari enjogi(1157), dü bere zorthia honek beno hanitzez hobe.

Gizonari dereio aberiak bethi zerbützü eskeintzen, laneko bethi adelatürrik, gose denian baizik eztereio bazkarik galtho. Gizonak aldiz, lanari bethi xüxenik dago. Khorpitzari güzia arimari deusere, Epikuraren da eskola; Mahometen erreljionia hantik sorthü denak dü alabadere khristianer ikhasi, datekila berze mündian gozomen handiagorik eziez lürrian dütügünak ta Epikurak deusere etzialarik bere khorpitzari ükhatzen, soberanak zereioala ogen egiten(1158) zian aithortzen.

Platonen eskolak zioan gure arimak ziradiala zelütik lürrila eraitsi, Jinkoari zerbützü egiteko, heben angüriek bezala zerioien zelian egiten; bena gaxo hek beren sortzepena bidian ahatzerik berthüdiaren palazioala xüxen behargei(1159) ziradialarik abiatü, belhagile baten olhan ziradiala sarthü(1160) ta harek zütiala khatiñaz kargatü, menpea hain apalian(1161) ere jarri non xühürtarzünak edo herioak baizik libera e'lirokienik.

So egiozü jale handiari, jan eztirokian begik ere dereie nigar eraginen. Soegizü bere osagarriaz(1162) amoros denari, nola dian amoroski zerbützatzen. Berhatza bethi pülsian heia odola bethi ber bidian doanez. Jaten dianentzaz bethi beldürrian, lotsa dereie egiten bizia llabürt dereitzen, urdaillaz(1163) dü abodekairi botika bat egiten, bethi dotorer galtho ta beha jende güziari min ezütianak dütü erraiten edo ixilik bürrian bederaka(1164) dütü igaraiten, ta arra(1165) igaraiten; eztaki zoiñ den lotsagarriena(1166) delakoz güzietzaz lotsa Jinkoaren hamar manhier lizate lehenago arrabuhin(1167) eziez Hipokrataren bakhoitzari. Dialakoz ere hünian(1168) eritarzüna ta hantik direlakoz zaiñ(1169) eraisten, zain güzietan min diala dago heiagoraz, ta manhiak(1170) erhokeriari hon izanik ere harenari honkirik eztereie egiten. Ezta gaitzegilerik galeran min biziagorik dianik, eziez halako arimak diana bere khorpitzari emaiten, pare dago erliari ezipel lilia xüskatürrik hiltzen dena, bata mendikatara, berzia lili soberatara joaites azkenekoz zapartatzen dirade.

Ordüzegei khorpitzaren geñhatziak(1171) higatzen dü osagarria, sobera janak ta edanak erhaiten(1172). Soegizü konbent(i)etan zonbat bizi diradian osagarri mehienak, diradiano azkarrenak(1173) gazterik mündian hiltzen. Job santia ikhusten zienek düdan ziradian gizona zenez gorotza gizontü(1174) alabadere bere thormentü harrigarrietan Jinkoak zereioan zokhorriak(1175) ziradian haiñ izigarri non erraiten beitzian deusere etzela beraren minak beno maithagarriagorik hantik ere gizonak zonbat bere gaiñ har liroan(1176) dereikü erakhatsi, arimarentzat. Khorpitzaren aldiz mündü güzia gerthaldiz estalirik dago,

gosiari bere doia, egarria ere beria, tieso izaitez zentzüer gor ta khorpi-
tzari gogor diradianak, eritarzünak bekhant(1177) ta bizia lüze dutiela,
lan soberana indarrak ezpadütie nekatü.

Berezita XIX “Axolgabiaz”

- (1123) *berzetzaz dremenden*: bestetzaz demendren (Z.), gaur; bestetaz den gutien.
- (1124) *Egobia: ezaxoltarzüna* (Z.), axolgabetasuna (Larramendi).
- (1125) *harekila dereie iraunatu*: harekin diete fama txarra jarri.
- (1126) *gogozeto ta erregale* (Larr.): jale handi ta koleratsu.
- (1127) *bere ezkiribü haboenetan*: bere ezkiribü haboroetan, bere idazki gehienetan.
- (1128) *lekazietzaz*: leka azietaz, illar hazietaz. (Barazki G.).
- (1129) *bera mündian*: bakarrik munduan.
- (1130) *nahi zütian agindü*: nahi zituen agindu (*agindü*, gipuzkera zuberotartua).
- (1131) *maiñatiago*: morroinago, mantsoago.
- (1132) *mardoki ta beilloki*: malguki ta beroki.
- (1133) *noblezia khozatzen*: noblezia kutsutzen.
- (1134) *kotak baizik mentsik*: gonak baino falta.
- (1135) *eztütükiela sarri*: ez dituztela izango laister.
- (1136 b) *txoriari hegalta*: txoriari egan egitea.
- (1136) *mündian bihotzak galtho.*: munduan bihotzak eskatzen.
- (1137) *derien gaiza güziak, inhon...*: dieten gauza guziak, iñon....
- (1138) *manurgak*(Larramendi): jende karreiatzeko gurdiak, karoak.
- (1139) *orozbat dirade debeiatzen...*berdin dirade aspertzen, nozitzen.
- (1140) *inkhatzpeko paztetxian*: ikatzgorrien azpiko taloa.
- (1141) *kotxi(a)ren hürrüpan die, gozo gütiago edireiten beren apairü handietan...* kaikuaren zurgan dute, gozo gutiago arkitzen

- beren otoruntzetan (bi oharretan: artzaiñ bizitzan duela guti ezagutu diren, bizi moldeak dira.).
- (1142) *hañ hingatürik non bateretan*: hain igarturik non batetan ere ez.
- (1143) *üthürrü hura*: iturri ura.
- (1144) *oitakinek*: (Larramendi): oitura, ohidura.
- (1145) *osoki askidatia*: osoki gogobete.
- (1146) *eziez mingaberik hilen*: mingaberik hil baiño.
- (1147) *herioaladrano*: herioaraiño (-drano, atzizkia, Leizarragak XVI.-mendean ta Napar hegoaldetarrek, gaur, erabiltzen dute. Zuberoan -dano eman du) *egündano, oraidano*).
- (1148) *jargia*: jarlekua, eserlekua.
- (1149) *sobera xilho*: zulo gehiegi.
- (1150) *bethatxü ezar*: adabakiak ipiñi.
- (1151) *üngürüetan e'lirokianik*: inguruetan ez lezakeanik.
- (1152) *doaitü*: dohatsutu, zoriondu.
- (1153) *primaber(L)edo bedats(Z)*: udaberriari orain ere Zuberoan bedatsa diogu, baita Nafarroa Beherean ere tokika.
- (1154) *hügün zereo*: gorroto zaio....
- (1155) *khüto*: txipiki, labur.
- (1156) *denbora jingeiari*: denbora etortzekoari.
- (1157) *enjogi*: emana.
- (1158) *soberanak zereiola ogen egiten...* sobrak ziola kalte egiten.
- (1159) *behargei*: behar izateko, c. con destino a...
- (1160) *belhagile baten olhan ziradiala sarthü ...* sorginbaten tallerean ziradeala sartu.
- (1161) *menpea haiñ apalian*: menpe haiñ beheran.
- (1162) *so egizü bere osagarriaz ...* begira bere osasunaz.
- (1163) *urdailaz(G)*: estomakaz(Z).
- (1164) *bederaka*: banaka.
- (1165) *arra igaraiten*: berriro igaroten.
- (1166) *lotsagarriena*: bildurgarriena.
- (1167) *arrabuhin*: (bearn.) arisco, arisca, c. grincheux fr..
- (1168) *hünian eritarzüna*: burmuinean gaitza...
- (1169) *zaiñak eraisten*: orain Z. *zaiñak iaisten*, nerbioak jaisten.
- (1170) *manhiak*: aginduak.

- (1171) *geñhatzia*: hazkurritz mantentzea.
- (1172) *edanak erhaiten*...edariak hiltzen.
- (1173) *azkarrenak*: sendoenak, gotorrenak...
- (1174) *gorotza gizontü*: zimauroa gizondu, gizon bilakatu....
- (1175) *Jinkoak zereioan zokhorriak* Jainkoak ematen zizkion laguntzak....
- (1176) *bere gaiñ har liroan*: bere gaiñ har lezakean...
- (1177) *eritarzünak bekhant*: gaitzak bakandu...

BEREZITA XX

Egokidiaz(1178)

Gizonak egar likiro(1179) gaitz gehiago eziez uste beitu, nahi bada gaiza güzietan egokide izan; txipienetan megopia hertsiek(1180) die herrekek botxietarik erorten diradienian azalia egiten: handietan aldiz zorthü gaitzetan ta meskabietan doa gogamena ühaitz handian(1181) lur laisterraren pare, herotsik gabe. Egia horrez gerthaldi handi bat dago, heben dügüna emanen.

Souza portuges zen, aitoren seme seinalatuenetarik, maltso, aberats, perestü ta bihoztoi zen. Emaztia zian ere sortzepezaz ta berthüde güzieztaz ezin konplitiago, aspaldikoz Indietan, nahiz beren herria ikhusi Cochín-en ziradian enbargatü, bereki zütien haurrak net txipi, aitoren seme zombait, ontziko ofizierak ta seiehün gizonen üngürían orotan. Negaroaren hatsarria(1182) zen doatsü izan, bena Cap-Bon-Esperantzara heltü zenian ontzia, sorthalde aizia zen haiñ borthizki(1183) jaiki non odeiak nahasirik, düründa ta ekaitzak haiñ harrigarri erauntsi ziradian, zelia ere süiaz erdiratürük erre nahi zükiala, ontzia beitzian inkaria(1184). Alde güzietarik leze baizik ez ageri ta hetan herioa jenden aidürü, itxasoak ütxülipurdikaz ontzia inharrausten, behin alde bate-tara gero berzialat urthukitzen, gidaillak(1185) nahiz berriz Indietarat, aize khinperrek bidia baratzen, belak zathizka, batürak porrokatürük, hur herrekak ontzian turrustaz sartzén, jendia etsitürük, besarka bata berziari azken adioa erraiten ta arimak zeliari eskeintzen.

Hartan zirelarik hegoak berze althe dütü egoisten lürrilat doatzalarik lotsaz erdiara ladin ontzia beraren joitiaz, dire angura ta kanotak huriala egoisten, Souza bere emaztia ta haurrak batian da sartzén, ürrhe ta berze aberatstarzün meskabü halakoan bil ahal zütienekila(1186) da hetan jauzten, lehian barkoek joan ta jinak(1187) üsü dütie egiten, nahiz jende güzia salbatü, bena anguraren soka da hausten bagek ontzia die

ellauditzen(1188) azkenekoz da zolatik lehertzen hanitz jende ithorik berziak bagekila borrokan hütxa ta ürrestadiak(1189) ta Indietako aberatstarzünak igerikan han, bere hatiekila (1190); ezkapi nahiz itsasoak iresten dütianak, güziak herioari ihesi marrakaz.

Ontzia kükültü die(1191) bagek, die ere lürrialat hilak urthukiten, hekila probandiak(1192) ta hatü güzietarik dirade itxaso huraz hirotürrik. Lotsaz üngürünetan hilak behar ehortzi, erier(1193) eman zokhorri, gosiari bürü egin, esperantzarik batere ta gaitz güzien beldürrian beillatü basa gizonen herrian direlako erori.

Alabadere Souza gaxoak sü pitzerazi zianian bilerazi ahal ziana, hazkürrü zenbaiten gei, ikhusten zialarik gosiak, bera, emaztia ta haurrak zabiltzala güziak nekatzera, bildürrik bere jendiak, zorthü gaitzari bihürtü nahiz inkaria egiten zielarik lagünak ahalik bihoztoiena hitz horetan zen zarthü:

“Jende honak dolürrik ezta gütarik behar, galdiari, bena dügün Jinkoa erremestia salbatü gütialako; franko daki-zie zer den marinera ta hartara doatzanak gosiari, egarriari, galtzepenari, ta meskabü güzier enjogi diradiala; aidürü hartan nork beria ideki behar diala ahalena ta Jinkoari ordaria eskentü zorthiak eztereion berze honkirik ützi, bakitia(1194) baizik zien artian”.

Bihotz oroz gomendatzen dereiziedana ikhusten düzie zonbat, emazte hau ta haur gaxo hek diradian dolügarri. Alabadere hentzat dükedan errekeitiak ezirateke handiago eziez zientako ükhenen dütüdanak ta güzientzat ariren niz orozbat”.

Bilgura güziak nigarra begian botz bakhotz eramaiten ahal zütiala norat nahi biziatzaz etziela berze esparantzarik baizik haren manhien bedentzian, zeroien erran. Eragin barrüki bat taulaz hariz ta ediren(1195) güzietzaz, gaian(1196) basa gizoner eta arimaler bürü egiteko hamahirur egün hatien ta probianden idoreraziteko, gaiza beharreenen ere adelatzeke, bere harmada eskelearekila zütien enplegatü, hantik landan zen abiatü.

Sortaldiala zian gogoia zekielako bazter hetan uhaitz handi bat bazela Portugesek S. Espirito izentatü ziena. Souza bere emaztiareki ta hurreki zabilan lehen lehena, aítak ta amak zütielarik aldizka(1197) haurrak ekharten; hen saihetsian zen Andres de Baze, pilotia bandaren ekharle, lauretan hogeí portüges ta ehün bat berze jende, güziak harmatürrik, hen landan materosak ta maiñala gerla etzakienak zabil-tzan.

Dolü zereielakoz gizon gazter, halako andere flakü zena haiñ bihotz-toiki huñez(1198) ibilten (beit)zen andarillak eginik zütien ama ta haurrak aldizka soiñian ekharten. Bena llabür izan zen zokhorrian, mendi txütetara ta botxü zorrotzetara heltü ziradianian, han hek behar larrapoka gaintü(1199), basa gizonak hüstüz, basa arimalak auhenez thinietan(1200), leziak harrigarri, lanhoak üsü, biderik batere ezetare erraile-rik, düdan ehün lekoa egin behar, non etare hogeitahamar behar ezzenian, halako zen ibiltia jende dolügarri harena.

Azkenekoz probiandak akabirik, marlüz(1201) zathi hirotiak zütien ausikitzen(1202) basa fruitü txarrak jaten, ta sordeitza(1203) zena hurik ez ihunere batzen(1204); olha zonbaitetara heltzen baziradian zortzi luis zereien hur pinta saltzen(1205) Hala jendiak holako zorthü gaitzaz nekatürrik ziradian üsü hiltzen ta bere khorpitz txarrak basa arimaler ützen.

Zen ere Souza gogomen dolügarritz nekatürrik, zialakoz ikhusten bere emazte biguiña(1206) bera beno bihoztoiagoki ziala jenden bihotza azkartzen ta indar emaiten. Azkenekoz jakin gaberik (sic) norat, laur hilabetez ibilirik heltü ziradian S. Espirito-ko ühaitz bazterriala, han erregeñi(1207) batek honki jinak(1208) eman zereitzen.

Nekez ziradian errege harekila aditzen, alabadere Souza-k zian in-thelegatü(1209) ürhünago joaiten bazen, berze errege bat ziala bathüren mündüko ohoin handiena zena ta beren etxian behar ziala enbarkatzeko tenorialadrano(1210) egon, halako khorteziak basa errege batetan zen mesfida Souza, baliman ere etzian ogen, hartakoz berritzen zereioalarik khümita(1211) erran zereioan berze faborerik haren ganik nahi etziala salbü eman lezon ontzi ühaitzaren igaraiteko, nekez zereitzona basa erregiak otorgatü.(1212).

Jarri zen ühaitzian ta bost egün zen han nabigatü, ez jakinez non lürra honkiren zian. Sei ehün jende Indietarik bereki zütianetarik ekharri ehün ta hogeietara ziradian agortü, berze ühaitz bazterriala zenian heltü. Biharamünian berrehün zaldünen saldo bat Etiopiako Erregentarik ikhusi zütian, Souza jiten; portugesek ja zütien harmak adelatzen Etiopenak inkara hari soz, baratü zien ibiltian. Ordian portugesek seiñalez zereioen beren eskelegoa erakutsi ta zokhorri othoitü hek baietz, bena jin zaiztian(1213) erregeren gana ta honki heltiak(1214) ziratekiala. Abiatü zen Souza bere troparekila, bena errege koartak zereiton bor-thak zerratü ta manhü egin bere jender eraman letzen portugesak, oihan txipi barniala, hiriaren hüillan zeniala. Han zonbait egün egonik ziradialarik gaizak trüküz hazkürrützaz emaiten, zaudian(1215) zer gerthü-ren zen hantik aidürü.

Ordian basa erregiak Souzaari zereioan igorri erraitera, bera jendia-
ren beldürraz portügesen harmen gatik, ta zirelakoz hazainak khario
hirian, etzütiála sarerazi bena nahi bazien harmak ützi, zütiala bürgü
bazterretan jarriren ta ezin hobeki han ziratekiala, Andere Souzak
halakoen herrian esküdagoa bagetarik izan ladin bere jendia, etzian
nahi. Bena bortxak dü garhaiten legia: topatü zien portügesek ta erran
bezala berhezirik Souza, haren anderia ta haurrak zütien sarerazi; erre-
geren hirian heltü bezain sarri nor bere egongiala, Souza ta bere lagünak
dütie makhila khaldiz porrokutzen, dereitze güziak khentzen ta hiriz
kanpo akasatzen. Etziradian ürrhün, ez jakinez norat abia heltü zereie-
nian berze zaldün athe bat, otsez soiñekoak urtik'letzen, larria ützi
ezpazien nahi. Zorthü gaitzaz ziradian portügesak haiñ mendestü(1216)
non batek ere bihurtzera ezpeitzian bihotza enjogi. Andre Souza bera
ahalkez zadin pikarraitü bere maiñaten eretzian, nekez zian mantharra
lürriat egoitzi ta ber denboran hariñan(1217) eskiez xilho bat eginik
gerrentzialadrano zen hartan ehortzi.

Zaudian maiñatak ta berze jende güzia begiak apal, arimak hilik;
Eleonora zen anderiareen izena, khorpitzaren erdia zianian hariñaz
estali, bere bilhoetzaz(1218) ere bolharra gorde, deithü zütian mainatak
otsez *non zen bere senharra?* Gero begitharte zohardi batez soegiten
zialarik(1219) pilotariari ta berze ofizierer zereien erran:

“Ene adiskide honak, zien kapitanari ta niri egin dereiküzie
egürükitzen güniana, zien bihotz lealetarik. ordü ta ützi
deizazien khorpitz hau lürriari ja bere legarraren erdia dia-
nak phakatü. Zoaztie ta zien bizier sorga, ene arima tristia-
ren ere othoi Jinkoa. Zietarik herrilat heltüren denak Eleo-
noren berri galtho eginen dereiziener(1220) haren bekha-
tiek non dien jarri, düzie erranen”.

Denbora zathi bat ixil egonik begiak zeliala, zian oraiño erran:

“Ene Jinkoa mündiala jin nizan bezala heben nago ene
khorpitzaren erdia ere hilekila. Ene Jinkoa besarkatzen dü
zure akadoiareen azotia, ene bekhatiek merexi ziena har
ezazü besoetan ene senhar ohoratiaren arima, igaran bada
zure ganat, haretzazü ene haur goxoenak, nere saihetsian
daudenak; har ere enia ja ezpainetan dena ta dereizüdana
ene Aita ta ene Jaunari ützültzen. Ezta lekhürrik zure ganik
ürrhün denik ezetare zokhorririk zure besoek eman e'liro-
keianik.

Akabatzen zütialarik hitz hek Mosde Souza, bere senhar maitia, ohoiñen eskietarik ezkapirik, heltü zen emaztiaren khantiala(1221) harritürik, bata berzia(ri) soz(1222) elherik erran ezin gaberik zaudian. Oihan bat zen hüillan hantik, laister harat Souza zena abiatü, bazka zerbaiten haurrentzat buscara, bena ethorri e'tzeno zen ja hil bata; bere eskiez ehortzi zian; ützüli zen berriz ber oihania(1223), nahiz bere emazte maitiari zokhorri ekharri. Jin zeneko Eleonora zen itzaltü(1224) ta khorpitzta bi andere aurenek heda zieno estalzen ta nigarrez bustatzen, marrakaz zaudian, herioa ezpañetan, bigerren haurra ama beno lehenxiago(1225) ere hilik ediren zian. Souzak, ordian, Eleonoren eskier mila pot eginik(1226) ehortzetari zen lothü(1227), bi andere aurenek ürgais-ten zielarik: erdian zian jarri bere emazte maitia ta saihestsetan bi haur gaixoak. Izigarri dena da lazerrri haiñ harrigarrian(1228), dremenden plaiñia zeliari ezetare lürrari etzereioan ezkapü, Souzari. Hantik herioaren aidürü, üngürü zombait thonbari eginik abiatü zen oihania ta düdarik ezta bizirik edo hilik, basa arimalek jan ziela ta arima, Eleonoren lagün, beria ziala igorri Jinko Jaunari.

Zonbait portuges hetarik S. Esprit-eko ühaitziala berriz abiatürik, herritar ontzi bat ere bathürik, hantik zereikü, balima, kondaira nigartsü honen berria heltü; bena nola nahi den, zer alaigoa, zer baloria ta zer egokidia etziradianak zorthü gaitzaren kontra Souza ta Eleonorenak! Zer ere ezte(1229) gerthaldi ikharagarri hau meskabü demendrenaz bihotza flakatzen zereitzaner ta marrakaz doakaberik eztiela diroie-ner(1230) kasü dremendenian, dirudianian heiaigoraz eta helez(1231).

Berezita XX “Egokidiaz”

- (1178) *Egokidiaz*: de la resistencia humana c. de la Constancia.
- (1179) *egar likiro*: jasan lezake.
- (1180) *megopia hertsiek*: ispiritu hestuen...
- (1181) *ühaitz handian*: ibaian..
- (1182) *Negaroaren hatsarria*: Negu aroaren hasiera. (*Nugaroaren*, aldatua).
- (1183) *haiñ borthizki*: haiñ gogorki...
- (1184) *inkaria*: gauza txipia, particual.
- (1185) *gidaillak*: pilotoak....
- (1186) *meskabu halakoan bil ahal zütienequila*.... meskabu halakoan bildu ahal zituenekin...
- (1187) *lehian barkoek joan ta jinak*: lehiaketan barkoek joan-eto-riak...
- (1188) *ellauditzen*: joiten, jotzen? (larr.).
- (1189) *hütxa ta ürrestadiak*: diru kutxa ta pitxi ontziak.
- (1190) *bere hatiekila*: c. con sus hatos., bere puskekin.
- (1191) *kükültü die*: estali ta gorde, dute. c. desaparecer.
- (1192) *probandiak*: gerorako baztertu janariak.
- (1193) *erier eman zokhorri*: gaizoei eman sokorri, laguntza.
- (1194) *bakitia*: bakea. ala *bakite*, c. unión (Larr.).
- (1195) *barrüki bat taulaz harriz ta ediren güzietaz*: aterbe bat oholez, harriz ta arkitu guzietaz...
- (1196) *gaiian* gabea, gauean.
- (1197) *zütielarik aldizka*: zituztelarik txandaka.
- (1198) *bihotztoiki huñez*...: bihotztoiki oiñez...
- (1199) *larrapoka gaintü*: lau hatzetan, lau oinka gainetik pasatu.
- (1200) *basa arimalak auhenez thinietan*: basa pitziak gose orroaz erpiñetan.
- (1201) *probiandak*: janari erreserbak. (probandak?).

- (1201) *marlüz*: bakalau.
- (1202) *zathi hirotiak zütien ausikitzen*: zati ustelduak zituzten hozkatzen, ozkatzen.
- (1203) *sordeitz*: txarrago.
- (1204) *hurik ez ihunere batzen*: urik iñon ez topatzen.
- (1205) *zereien hur pinta saltzen*: zieten ur pinta saltzen.
- (1206) *biguiña* (L. G.): *Z trende* (bearneseetik) eta *üster*(Z.).
- (1207) *erregeñi*: erregetxo, c. reyezuelo.
- (1208) *honki jinak*: ongi etorriak.
- (1209) *enthelegatü*: ulertu.
- (1210) *tenorialadrano*: orduaraino (-drano Z. zah.).
- (1211) *zereiolarik khümita*: ziolarik deia...
- (1212) *basa erregiak otorgatü*: errege salbaiak eman. (otorgatü, gaztelaniatiko hitza ez da gehiago Zuberoan erabiltzen).
- (1213) *benä jin zaiztian*: baina etor zitezen, gaur Z. *jin zitian*.
- (1214) *honki heltiak*: ongi atotsiak, ongi errezebituak.
- (1215) *zaudian*: zeuden.
- (1216) *mendestü*: beheratu, apaldu.
- (1217) *ber denboran hariñan*: denbora berean haren, ondarrean.
- (1218) *bere bilhoetzaz*: bere buruko illetaz.
- (1219) *begitharte zohardi batez soegiten zialarik*: arpegi baketsu batez begiratzen zuelarik... (*zohardi*: sereno).
- (1220) *galtho eginen dereziener.. galdera egingo dizuetenei...*
- (1221) *heltü zen emaztiaren khantiala*: iritxi zen emaztearen albora.
- (1222) *bata berzia soz*: bata besteari begira.
- (1223) *ber oihantiala*: baso berdinerä.
- (1224) *..jin zeneko Eleonor zen itzaltü.. etorri zeneko Eleonor zen itzali, galdu.*
- (1225) *beno lehenxiago*: baino lehentxeago, baino goizago.
- (1226) *eskier mila pot eginik*: eskuei mila muin eginda.
- (1227) *ehortzetari*: lurperatzeari.
- (1228) *lazerri*: egoera latz. c. calamidad, fr. calamité.
- (1229) *zer ere ez tate... Zer ere ezta izango?*
- (1230) *diroiener...: diotenei.*
- (1231) *dirudianaian*(G.) *heiagoraz ta helez: üdüri dianian heiagoraz eta helez*(Z., orain), dirudianeän, orroaz ta sokorri deiez.

BEREZITA XXI

Herioaz

Mündian ikhusten dügün gaiza güzietarik batere ezta herioa beno egunkalagorik, alabadere inhur(1231 b) edo gütik dirade hari khostümatürük beriaz lotsa eztenik ta mila lekoa urthuts(1232) haren ihesi gogo honez egin e'lirokianik, esperantza bidietan eziala bathüren. Zeren eta Izairia beita bere desekiala nakaitzen(1233) ta behin baizik ezpeikirade hiltzen Gizon güziak ber gaiatik(1233 b) dirade, alabadere haiñbeste kasta direla eziez dierri beitrade, hen artian üdüri lizateke. Nontik arren banaite hori? Oikantzatik(1234) ta errelijionetik düda gaberik, hantik ere basa ta mantzo gathiak ber kastatik diradianak; orozbat hora ta otsoa(1235) salbü eta bata mantso beita ta berzia basa, mantsotzen delarik hora bezala. Nekez aldiz basa gathia arimal hau bere nazaroaz delakoz hora beno basago ta ohilago.(1236).

Gizonek dielarik beren artian ber üdüria hen banaitia dago, arren, hen oikantzan ta errelejionetik dien mügidaldatzian(1237); hantik herioaren beldürü, batian berzian beno handiago, ohoria ta berze berthüderik ere tinkoago, Arimetan ezta banaite batererik, ezi dierri güziak dirade bardin bihotztoi; bena baloriaz dirade baliatzen ükhen dien oikantzaren arauiala, hantik herioa batetan berzetan beno lotsagarriago dago(1238).

Hil ezpaladi gizona, hil nahi lizatekiala, aspaldian brobatürük dago, argia bezala ageri denian Ekhia. Ezi mündüko gaiza güziak dabilalarik(1239) erdia herresta, erradazü othoi, nolako lizatekian lürü bezain zahar lizatekian gizona bost mila ta sei edo zazpi urthe bizkarrian, ta haritz süharra bezala, zathizka eror laitekenian.? Auher lizatela-koz(1240) halakoa Izairak dü khentzen ta berze bat haren lekhian jarten, lanthatzen den bezala haritz gathia, zaharra zen eretzian, ezi mündia baliz jende zaharrez betherik baiñ hügügarri lizate nola oihana haritz idorrez(1241) baizik ezpaliz lanthatürük.

Dolü zereizü bizitzari (diozü) ta gaiza haiñ ederrik üztia. Eztirade següro khorpitzari laket bena bai arimari. O! arima presontegian dagoelarik bere khorpitzian, Platonek dioana, presonerik soz ezpadirade, gozomen mehia die gaizetan; orozbat arimak düke beria soz(1242) datekian gaiñetik behera dereienian so eginen. hantik ber gaizen berri-tziaren(1243) ikhustiak, bihotzak dereio berari erraneraziren(1244), etzen ez, arren, hetzaz presontegian afadatü.(1245).

Paganetan zen jende süerte bat beren legetzaz, gizon berhogei urthetakoari gordotzen(1246) betzereien dotoren ikhustian, zioelarik ahalke handia zela bizitzari haiñbeste amorio erakhustia. Kristianetan aldiz lauretan hogeietan, ber kasian, hamabi doktor deith lirokienik(1246) dira mündian. Estekamentü halakoa ezteia harrigarri ta ikhusi eztian nahi gizonak non etare beütü bizitzia lüziago, diala ere lanak ta arrenkürek saldoa handiago. Ezetare gogo eman nahi(1247), delakoz bera hilgarri eskelegoa dagoela haren borthan(1248) bizi datekeno(1249). Ezi zer da bizitzia, beztitzia, bileiztia(1250), jaikitia ta etzattia, jatia edatia ta loegitia, jokian, *elhestetan*, tratietan, saltzepenetan, erospene(-)an, etxe egitian ta hen barreiatzian, aharretan(1251), auzietan, ezi hetan dago güzietan gizonaren bizitzia. Bethi arrota(1252) bezala petik gora ta gora behera doana bezala, bethi ber gaiza erakhusten(sic) diana.

Mündian niz(diozü) jendiareki bizi, dolü dü hartan nihauren berhezta(1253) Bizitze güzia thorrü(1254) batetan igaran bazünü bürdüiñ arreia(1255) txipi batetarik, kharrikan diradianak bezala, zünükian ikhusi jendiak, zaldiak, mandoak, manurgak(1256) ibilten txipak bezala gora behera herrekan, güziak bata berzia pultzatzen ari diradialarik, txotxak bezala beren kotxeran(1257). Gaiza hek balio ziena lüzez ikhustia?.

Tertulian-en elhe ederrari gogo emazü:

“Izairiaren ama (dio) dela mündia, gizonak haren barnen daudiala hurrak bezala, beren amen sabelian. Gizonen sortzepena dela mündiaren izorra, herioak aldiz haren haur-ükheitiak”.

Arren hil ezpazirade nahi, eztüzü ere nahi mündiari haurrik emanerazi. Tirano odolgarrienak, thormentü güziak obratü dütienetarik(1256) bakhoitzik ezta emazter haur ükheitiak gordoztü dereitzenik. Mündia zützaz izorra da haiñbeste urthez ta etzirade nahi haren sabeletik jalki! Zer ziniro, bizarra xuriari erran baleza bere ontzian belloki(1257) delakoz nahi dela egon ta berzer ez lekhürük egin? Lealki e'laite ari. Ezi kanpo baliz berriz sorthü e'lizateke nahi, eztera berzerik sor ladin.

Erhokeri handiagorik badeia eziez mündiren laisterra(1258) baratü(1259) nahiaren egarría, dakialarik bizia emaiten dereioan ber eskiak, goizian dereioala lüzatzen ta llabürtzen arratsian ta bethi aitzina, bethi güziak borratzen(1259) inhur eztaitekialarik gibelerat gure aitzinekoak itzaltzen diradeano; egüikal itzal hartara goatza, gerozkoak ere itzatüren dirade. Mündia doa itxasoaren pare, düttiano bagak botxiala porrokatzera(1260) igorraiten(1261), Izariak gütü herioari, gure gora beheren botxia denari igorraiten, gure arhabüñkeriaz(1262) erri(1263) dü egi-ten, ta gük akabailla ezin sinhets heltüren dela.

Eztait zer züzenez bizi nahi giradian berziak beno gehiago. Ezi haur eskelenak sortzian eztereio min gütiago egin amari eziez Printze batek beriari. Bata ta berzia heltü dirade pikarrai(1264), flakü, zentzü gaberik ta nigaregile, ber haurzaroa die ükhen, Zer banaite da arren bien artian? Eskelia lastoan dagoela etzanik, printzia aldiz khoznan ta handitü diratekenian bata datekiala gaiza güziez behardün, berziak aldiz eskü batez arrapatzen dian honak, diala berziaz barreiatüren.

Ezpaliz bürüzagirik e'lizate mithilik ezetare mithilik ezpaliz bürüzagirik; bena Jinkoak nahi ükhen badü, batak berziari zerbützü egin genezan, behar zian aberatsak eta eskeliak egin, ta arakusteko hartan dagoen haren borhondate osoa zonbatetan dü mithila bürüzagitü ta bürüzagia mithiltü(1265). Zeren ere Polonia güzian aitoren semetan eskeliak dütü aberatsak mithil jarri amoregatik mündü güzian bata berzetik zerekiña gintian(1266). Hartakoz ere zaldiak dütü igaiñgiaren berziak manurgaren(1267) banaite egin, bata arhin, bestia pezü(1268). Bi kasta ere egin dütü orozbat gizonetan bena sekülan eztü erran laboraria etzela aitoren semetüren, ezetare aitoren semia langiletüren, üzten dü ere zaldü pezia igaiñ nahi dianari.

Gaiza hek dirade mündüko pastoralak: eztireia komediant halakoak errege ta trükader(1269) izanik, beren galtza mutxetara ta lürretara ethortzen ta errege zena atzo, herrestan egün gertzen(1270); hanbat hobe, dadin ofizio hartan ardüra are, zeren eta lehenago beitateke lürra alde batiala, auher, halakoaz thipiltürük.

Dolürük, arren ez, hen herioari(1271), ezetare gazterik hiltzen denari, amoregatik dezen zaharrek ikhus hari eztiradiala ezkapiren(1272) ta ezela bortharik(1273) herioak trükü bat emanen eztereio-nari hogeitalau orenetarik batian ta nahi dükian thenorian(1274); bena dügün erran zorthü hona dükiela, eginen dereienek honki jina(1275); ezi nola nahi den etxia beruillatürük(1276), da sarthüren ta bere ofizioa eginen, erakutsiren ere, lantzak, etartziak, inikidadiak dakiala desegiten.

Gütik dirade zekiñak herioan bere abertstarzünen axol dienak, haiñ ihi(1277) dütie üzten nola nekez beitütie bildü. Bekhatü hori arren hil laiteke bereki, behar zütükiala berak bere behar handieneki; arrazoaren gatik balaki, berze bat da hiltzen eztiarik üzten bere lastozko habia baizik, haurrak ta emaztia Jinkoaren esküpetan dakialakoz txoriak, erliak ta üñhürriak hazten dütianak dütiála ere sorgatüren.

Zer dateke hen khorpitzetzaz? Batek düke Elizaren edo ilherrian bardin hirotüren eztirenik? Sortzian ta Ehortziaren bardingoan diradían bezala izanen. Dian batek hamar apez, berziak bakhoitz bat hil ohoretan bien othoitzetarik pare arimak eztirade akadoitüren, bena bai beren obretarik hetan daude tritiak auziaren irapaizgeiak(1278).

Zü aberatsa, zeren dolü düzü bizi galdiari(1279)? Zeren düzü herioa hügün? Ordüz edo berant, behar dükezü ikhusi, zordün zirade harzaleari, ez nahiz zorrik egin, itxusiago azkenekoz zerezü agertüren Zeren dolü düzü zure palazio ederrari, zure zilharkeriari? Hetzaz berze mündian eztükezü beharrik, zeren, arren, adio harez haiñ beldür zirade, haiñ ta haiñbeste enberadore, errege, printze ta aita santü gizon bihotztoi ta kobartik egin da bidiaz zirade lotsa(1280). Eztüzia ikhusi jende lo egiten, zonbait engoxatzen(1281) jende hilik eta güziek ber herioaren seiñalekila heda. Jinkoak ta haren ama Berjinak egin dien ber bidetik joan dirade, ta zü hantik ez igaran nahi. Eztüzia arren askazirik ezetare adiskiderik herri hartarat abiatürük diradienatarik, batere batari düzün amore dremendena(1282) haren ikhusteko egarria dereizüna; edo etsai haiñ handirik düzia hau non haren ikhustiaz ikhara zitian.

Ezkentake(ümen) botztaroan(1283) izan mündü hontan ta berzian eztait(1284) zerenez gure zorthü honaz enplegü hon bat egin bageniza lürrian, zeren zelian ezkünüke holako bat. Bena gütik dirade bizitziak beren odeiak ükhen eztütienak ta gütik ene ustiala dirade zorthiaz bethi hardün izan diradianak; hantik ere den izan bethi bizia maithagarri. Gaitz franko ükhen dükienaren, arren, eztü haiñbeste dolü merexi, baganaki ere zonbat arhin diratekian gure adiskide faltsien dolümenak mündiari gogo honez egin gintiro azken agurrak güti edo deusere ez dügülakoz üzten gure dolia merexi diana.

Bego, arren, lürriari harena dena, Jinko Honari ere eskent beria(1285) sekülan hil eztaitekiana, harek eskütik lothürük dereikü odeiak erdieraziren, Ekhiaren gaintik igaranen aiziak, düründak, ekhaitzak zankhope-tan ezarriren, itsasoak ta lürrak ere ezpalirade bezala ahatzeraziren ta berriz hilen ezkiradian lekhian, güti jarriren, bizi ta hil bagirade konfidantza hartan.

Berezita XXI “Herioaz”

- (1231 b) *inhur*: iñor.
- (1232) *mila lekoa urtuts*: mila lekoa ontutsik(bost mila ta bostehun kilometru baino gehiago).
- (1233) *Izairia beita bere desekiala nakaitzen*: giza natura baita bere gisara nazkatzen, desgustatzen.
- (1233 b) *ber gaiatik*: *ber geietik*(Z.), gai berdinetik.
- (1234) *Oikantzatik*: ohituratik.
- (1235) *orozbat hora ta otsoa*: berdin zakurra ta otsoa.
- (1236) *basago ta ohilago*: salbaiago ta begi txarragoko.
- (1237) *dien mügidaldatzian*: duten mugida aldatzean, duten mobimentuan.
- (1238) *lotsagarriago dago*: bildurgarriago dago.
- (1239) *gaiza güziak dabilalarik*: gauza guziak dabil(tz) alarik.
- (1240) *auher lizatelakoz*: alper lizatekelakotz.
- (1241) *nola oihana haritz idorrez...*: nola basoa aritz legorrez..
- (1242) *orozbat arimak düke beria soz...* berdin arimak izango du berea begira...
- (1243) *ber gaizen...* gauza beren...
- (1244) *dereio berari erraneraziren*: dio berari esaneraziko...
- (1245) *presontegian afadatü*: espetxean aspertü, Z. *presontegian debeatü*.
- (1246) *gordotzen*: (Larr.) debekatzen.
- (1247) *gogo eman nahi...*: amor eman nahi.
- (1248) *haren borthan*: haren atean...
- (1249) *bizi datekeno*: bizi izanen deno, bizi izango den arteraino.
- (1250) *bileiztia*: bilustea, bilusgorritzea, pikarraitzea.
- (1251) *aharretan*: akarretan, eztabaida gogorretan.
- (1252) *bethi arrotta*: *bethi errota*(Z. gaur), beti gurpila.
- (1253) *nihaturen berheztia*: neronen bereiztea...
- (1254) *thorrü*: dorra.
- (1255) *bürdüin arreia*: c. reja de hierro. leihoko burdina.
- (1257) *txotzak bezala beren ko(r)txeran...* zotzak bezala beren astalkaian. Aztalkaia, artilea astalkoan biltzeko lanabesa hori inguraka, biraka zebilan, bi, lau, zortzi, zotzetan artilea hartuz; zotzen mugida, zaldi karrozenari iduri dela, dio Egiategik.

- (1257 b) *belloki*: beroki, (txipigarri itxuran).
- (1258) *mündiren laisterra*: munduaren, munduren abiadura.
- (1259) *baratü*: geldiarazi (1259 b) *borratzen*: c. borrar. fr. effacer.
- (1260) *botxiala porrokatzera igorraiten*: arkaitzera suntsitzera puskatzera.
- (1261) *igorraiten*: (Z. zah): gaur *igorten*, bildatzen.
- (1262) *arhabüinkeriaz*: *arrabuhinkeriaz*, humore txarkeriaz.
- (1263) *erri*: irri, parre...
- (1264) *pikarrai*: bilaizik, bilusgorri.
- (1265) *bürüzagia mithiltü*: buruzagia morroindu.
- (1266) *zerekiña gintian*: *Zerekiña*, (Larr.?) zerekiña gitezen.
- (1267) *zaldiak... igaingiaren*: los caballos para la monta *berziak manurgaren*: los demás para el tiro.
- (1268) *bestia pezü*: bestea astun, pisu. (hemen Egiategik Zuberoako *beste* ez du zuzendu).
- (1269) *trükader*: fr. courtier, c. corredor.
- (1270) *ethortzen... itzultzen... herrestan gertzen*: narrastari, eskele gertatzen: Pastoraletaz bigarren aipamena, erakusten digu nola aktoreak lurlangileak ziren, ez ofiziozko, orain bezala.
- (1271) *hen herioari*: ...haien herioaz.
- (1272) *ezkapiren*: ihes egingo.
- (1273) *bortharik*: aterik.
- (1274) *nahi dükian thenorian*: nahi izango duen orduan...
- (1275) *honki jina*: ongi etorria.
- (1276) *beruillatürik*: giltzaturik. ...*etartziak*: *etarte*: c. aceptación (Larram.).
- (1277) *haiñ ihü*(Z. zah.): *haiñ ehi* (zah) *haiñ aisa*, haiñ errez.
- (1278) *irapaizgeiak*: irabaztekoak.
- (1279) *bizi galdiari*: bizi galduari.
- (1280) *lotsa*: bildur, beldur, izu.
- (1281) *engoxatzen*: kordegabetzen: kordegabetzen, zentzordatzen.
- (1282) *dremendena*: den gutiena.
- (1283) *(ümen) botztaroan*: ümen boztarioan, omen poztasunean.
- (1284) *eztait*: eztatit (esalditan bakarrik, bestelan eztatit).
- (1285) *eskent'*: eskaini.
- (1286) *zankopetan ezarriren*: ankapetan, oinpetan ipiñiko.

BEREZITA XXII

Arima herratietzaz.(1287)

Khorpitzta delarik egongei, ehortzi izan den lekhian, arrazoak nahi lüke orozbat ladin arima, alabadere dialakoz Jinkoak potore(1288) güziak arima herratütik izan eztela ezetare izanen, erran ezkiniro(1289) ta ezpaliz ere, arima eztela hilgarri Jinkoak nahi ükhen diala jendiari egia harez eman zonbait gerthaldi dateke brobatzeko erran dügüna. Egiazki megopia flakier iratzarrian edo loan ardüra zereitzelakoz mamü ikharagarri batzü agertzen, hen sinhestia lizate haiñ ahalkegarri nola egiazkoaren arrabokatzia(1290) Ehüntze ta herri güzietan arima herratien agertziak diradialakoz izan üsü ta jakiliak mündüko gizon handienak, hetarik S. Luk-ek, apostoletan Jinkoak berak gogarditü(1291) dütianak, S. Augustin-ek ere ber gogomenian dago dialarik agertze hetarik(1292) ametsak berhez ezarten.

Lehena da Moisa-ren arima Taboroko mendian agertü zena. Berzeren broba(1293) eman eztaiteke, bena bai gerthaldi zonbaitez gaizak arrimattüren düttügü. Samuelen arima agertü zela dago ezkiribü Santian jarririk. Kondairak dio Saul erregiak Samuelen herioaren landan, Filistienen kontra batailla handi baten mezperan Jinkoa ziala othoizten zer ta nola egingei zian. Ikhususirik arrapostürik(1294) etziala hareganik, ezetare profeten ahoetarik, esparantza bagiek bezala, ziala egin Jinkotik etziana debriari galtho egitian. Belhagiliak(1295) errege harek zütian deslürratü bena sinhestian balima zonbait ziratekiala herrian egon, zian manhü eman bat buska leizen; ideren zenian, nahiz bere jokia gorde, abiatü zen gaiaz haiñ desitxuratürik, bi aitoren seme lagün inakina(1296) noblezia handitik zela(dioe Hebroek) bizioek ziela halakatü.

Saul-ek ikhusi bezain sarri, heia zer ofiziotan zen ari, harek "*Jauna, nahi naizia*(1297) *ta zü ere galdü, erregeren editak othian*(1298) *eztakitzia*. "Baietz, erregiak, bena beldürrik bage eri ladin, berme zagoela,

zükiala kastigoaren lekhian dohaiña. Düdan zagoelarik belhagilia arnegüz zereitzoan hitzemana berritü ta gaiza hen artetik ürrhünago etzela joanen, ordian sorgiñak galtho egin zereioan hea mintzatü nahi etzükienez etsai hil baten arimari? Haren üdüria ageraziren zereioala harek baietz.

Appoloniusek agerrera ere zian Akhiles bere thonban hogeitasei zehe handitarzün ziana. Orozbat berze batek Basila Enberadorari Konstantin bere semia bena holako elhetara nor laite fida? Ezkiribü sagratiak dirade, berze althe(1299) Samuelen arima agertü zela düdarik ezta. Saulek galtho egin zereioan sorgiñari zianian jesto zonzait egin, heia zerbait ikhusten zianez? harek baietz lürretik jalkiten zela bat. Nolako zen? Gizon zahar ohoretsü bat profetaren gisala soñnekoa diana. Hitz hetan Saul zen belharikatü, Samuelen aitzinian harek.

Harek: *“zergatik naik gaitzkaltü(1300) ta mündiala berriz jin erazi?”*.

Saulek *“beharrak egitekoz niz(1301) nekatürük ta zelütik ere galthoer eztiüt arrapostürük”*.

Ordian Samuelek erran zereioan *“Gizon, Jinkoak ützi haiana zergatik deitadak galdotarra? Asmatü düdana dük heltüren, Filistinek hire harmada diek porrokatüren ta hi hire hau-rrekila ziratekie enekila”(1301)*.

Hala heltü zena. Etzen hori sorgiñaren obratik sorthü zen irudizpena(1302), bena bai egiazki Samuelen arima Jinkoak Sauli igorri ziana(1303).

Jüsefek ere libürü 17. gerrenian, Judioen aitzin gaitzetan, dio Alexandraren arima zela bere emaztiari agertü ta kharrazki zereioala oarri-ratü(1304), zialakoz bere lehen senharra ahatze(1305). Ikhusten dügü ere Appoloniusek agertürük gizon gazte bat bere arimaren zorthiaz arranküran zereioala erran etzela hori haren egitekoa bena bai Jinkoarena.

Ezkiribazale zaharrenetarik batek dio Troilon(1306) Frigiako herrian zela andere bat zakianak bera beno ederragorik etzela ta bihotza amoros ziana arauiala. Jinkoak zereioan eritarzün harrigarria igorri non hantik haiñ itsusi lehen eder zen bezaiñbeste beitzen gerthü. Alabadere zian bethi bihotza aitoren seme gazte batez errerik alporra,(1307) maite zianaren ürrhüntziak ta doloriaren ezin erranik zen aldizka athitxatzen(1308), sü bat herioak baizik hil ez zirokiana, Jin zen azkenekoz medika hotz izigarria(1308) eta ereman bereki sükhaltia.

Aitak ta amak nigar franko ta marraka eginik ehortzerazi zian ohore güziekila alhaba maite, maita zialakoz ere hatü ederrak(1309) bereki

zereitzen Lürpian ezarri güziak. Sei hilabeteren landan zen heltü aitoren semia ta maite zianaren etxerat xüxen abiatü zen, haren aita zian adiskide, honki jin ta honki bathiak(1310), ürrikari ziradian izan, ta han jaun gaztia zen ohatü.

Hantik llabür gaian(1311) andere hila bere arropa ederrenetan zereioan agertü amoriotsü elhez ta karexetzaz(1312) akogatzen ziano, zagoan jaun gaztia harritürük bena emekiz emeki zen hartara atrebitü Gai batez etxeko jauna eri zen ta Anderiak beldürrez(1313) zereioen igorri neskato zahar bat berri jakitera, lanpada eskian. Heiagoraz(1313) zen joan ihesi aita amer erraitera hen alhaba zena, jaun gaztiaren khandian(1314) zagoela jarririk ta hareki elhestan. Hek erho bat zela ta emazte gaisto bat, bere bürüzagiren zauriak hala berritü nahiz; alabedere ama ohetik jauz(1315) ta laister batetan bere alhaba ikhusi nahia zelarik beldürra beno azkarrago(1316), zen abiatü ixilik jaun gaztiaren khandberala(1317) ta ez deusere berriagorik borogatürük zen eraitsi.

Erhokeria neskatoaren bürian zela erraiten zütianetan, zen ustiantan(1318), harek Jinkoa zelia ta lürra jakile egiaz deitzen. Amak behar ziala(otsez) gaiza thipiltü(1319) zen belhariko jarri jaun gaztiari galthoz heia egia zenez zereioala igaran gaian alhaba maitia gertü?. Ez nahiz erran egia, ezkapagiak zütian buskatzen,(1320) bena amaren nigarretzaz flakatürük, egia zela erran zereioan ta aithortü ziradiala izkontü ta düda e'lezan anderiak eman zereioan erhaztüna lephoko oihalian troxatürük zereioan erakhutsi.

Ama gaiza hek ezagüt'eta engoixatürük zen erori ta arrapiztü bezain sarri, gaiza her mila pot egiten zialarik, azaliala(1321) etxekoak heltürük, güziak nigar thurrustak, amak besarkatzen zialarik sünhia(1322), "*othoi ta othoi*(otsez) *ezadazü erakuts oraiño behin nere alhaba maitea*"? Harek, baietz.

Heltü bezain sarri anderia, kheiñü batez igorri zian mithila amari, jin zen laister aitareki ta biek batetan besarkatzen zielarik beren alhaba maitea ta nigarrez bustatzen, zagoan ahaba ixil ta dolütsü; haspere(1323) lüze baten landan: "*Helas*(zereien erran) *ene aita ta ama maitia zombait kario dükezien jakinandia, ezi berriz nigar dereiziet eraginen*", hori erran eta zanba hilik da zelaurian(1324) erorten, khorpitzak dialarik ürhin(1325) aflagarriena egoisten. Etxenkoak lotsaz(1326) harritürük hen marreketara(1327), aizoak ta hiriko jende güziak laister ikusgarri harrigarri hori beren begietzaz ikhusi nahiz daude harritürük.

Kontsulek hilaren thonba altxa erazirik, kopa bat ta erhaztüna, aitoren semiak eman zereitzoanak zütien han ediren, berzerik deusere;

manhatü zian gero khen ladin khorpitzä etxerik ta arakeietara urthik. Jaun gaztia bere flakeziaz ahalketürük(1328), dolüz ere bihotza zathizkatürük, ezpataz zian bere khorpitzä igaran ta hil han berian.

Hala dago kondaira bera jakile izan zenak ta berak Hadrian Enberadorari igorri ziana, dioan bezala ezkiribüz adiskide bati. Dago ere egia zela gizon behar bezalakoa, Phlegon zen deitzen(1329) ehün urthe edo üngürünetan J. K. herioaren landan zen bizi, harez ere da S. Jeroma mintzo ta kristia ez izanik ere dereio laidore, ziana merexia, Hantik Paganen sinhestia, hantik ere Jinkoaren poteriaren seiñale bata, harri-garri.

Berezita XXII “Arima herratietzaz”

- (1287) *arima herratietzaz*: iratxoetaz, pamerialetaz, c. de los duendes.
- (1288) *potore*: hutsa: potere c. poder.
- (1289) *erran ezkiniro*: esan ezgenezake.
- (1290) *arrabokatzia*: c. revocar. (bearnese *arreboka*).
- (1291) *gogarditu*: gogartetü(Larr.) c. meditar.
- (1292) *agertze hetarik*: agerpen hetatik.
- (1293) *Berzen broba*: besteen proba(Z. gaur).
- (1294) *errapostürrik*: erantzunik.
- (1295) *belhagiliak*: sorginak.
- (1296) *lagün inakina*: lagun trufa, lagun imitaketa.
- (1297) *nahi naizia*: nahi ote nauzu? (aipamen hau Samuel 28 -I-II.).
- (1298) *othian*: *othe*-ren itxura zaharra.
- (1299) *berze althe*: bestalde.
- (1300) *zergatik naik gaitzkaltü ta mündiala berriz jinerazi*: por qué me has inquietado haciéndome venir (Samuel 28-14).
- (1301) *beharrak egitekoz niz nekatürrik ta zelütik ere galthoer eztiüt arrapostürrik...*: estoy muy congojado... y Dios se ha apartado de mí (Samuel 28-15) Egiategik hala-hola egiten ditu aipamenak.
“Gizon, Jinkoak ützi haiana zegatik deitadak galdotarra? Y para qué me preguntas a mí, habiéndose apartado de tí Jehová.. (Samuel, 28-16).
“Asmatü düdana dük heltüren, filistinek hire harmada diek porrokatüren ta hi hire hurrekila ziratekie enekila” Y Jehová entregará a Israel también contigo en manos de los Filisteos; y mañana seréis conmigo, tú y tus hijos” (Samuel, 28-19, *La Santa Biblia* Sdad. Bíblica Americana.)
- (1302) *irudizpena*: üdüripen c. apariencia.

- (1303) *igorri ziana*: bidali zuena.
- (1304) *oarriratü: orhiterazi*: (Z.), oroiterazi, gomutarazi (Egiategik Larramendiren hitza darabil).
- (1305) *ahatze*: ahaztu.
- (1306) *Troilon*: Troia-Ilion, Troia Asia Erdiko hiri ospetsua.
- (1307) *alporra*: gaur *alfoa*, *alpha*, suaren arnasa.
- (1308) *athitxatzen*: c. atizar.
- (1309) *hatü ederrak*: bere gauza ederrak.
- (1310) *honki jin ta honki bathiak*: ongi etorri ta ongi topatuak.
- (1311) *gaian*: gauean.
- (1312) *karexetaz*: perekuetaz, laztanetaz.
- (1313) *Heiagoraz*: orroa ta oihu handiz.
- (1314) *jaun gaziaren khantian*: jaun gaztearen alboan.
- (1315) *ohetik jauz*: ohetik salto.
- (1316) *azkarrago*: gotorrago, sendoago.
- (1317) *khanberala*: lo gelara.
- (1318) *ustiatan*: usteetan.
- (1319) *gaiza thipiltü*: gauza argitu.
- (1320) *ezkapagiak zütian buskatzen*: (erantzuteko) iheslekuak zituen bilatzen (*buskatzen*: gaztelaniaz. buscar, Zuberokan galdu).
- (1321) *azaliala*: otsera, zaratara.
- (1322) *sünhi*: “n” hori “u” sudurotsduna idazteko.
- (1323) *haspere*: c. suspiro. (1324) *zelaurian*: oholezko lurrean.
- (1325) *ürhin*: orain Z. *ürrin*, usain.
- (1326) *lotsaz*: bildurrez.
- (1327) *marreketara*: oihu ta negarretara.
- (1328) *ahalketürik*: lotsaturik.
- (1329) *Phlegon*: II. mendeko greziar historialaria.

BEREZITA XXIII

Azkenaren jarraikia

Hebreu-k hiruretan, urthekal, arima berhezien besta(1330) zien egiten ta hilen thonbetan ezkiribüz jarten: *Den*(1331) *haren arima, bizien buketian*(1332) *jarririk*. Egiptien-ek haiñ azkar zien sinhestia, arimak behar ziela latzatiak izan, mündian egin zien bekhatietzaz, non hilen ehorzetan khorpitzia erdiratürrik altxatzen beitzien(1333) ürdailla, hütxa nimiñi batetan(1334) ezarten ta Nil ühaitzaren(1335) bazterrian zütielakoz hilak lürpian jarten, hara ziradianian hil ohorezkiak heltü, oihü egilek(1336) zielarik hütxa eskietan, zian gora erraiten: “Hila, bizi izan zela deboki aitasoen legeen jarrikian; bekhatürrik egin bazian bere khorpitzian galtho ziela pürga ledian arima”; pürгатzen zien haren ürdailla bekhatien ontzian bezala, egoisten zialarik hütxa ühaitzuala.

Grekoetzaz zer eztügü erranen, Platonek, hen filosofo handienak Purgatorioan zian sinhestia, gük beno tinkoago, ta arimaz dio gure theologienek beno gehiago.

Errumañetan(1337) Kintilinak dio, xahüki “*Arima zenian süiaz pür-gatürrik zelialat zabilala xüxen*”Ikhusten dügü ere lehen kristianek hilen arimetzaz ziela othoitze egiten, obertak ere eskentzen. Erran e'laite, arren, paganetarik dela othoitze hau jin, bena Aristokak dioan bezala Jinkoaren botza zeliaren ahotik jin zereikünaz; Aita Santiek dereikie gerthaldi franko eskentzen, dereikienian erraiten Izairiaren leger bihurtzen dena, pagan beno sordeitz dela S. Augustinek ezkiribatzen zian Janvier-i(1338) “*kostüma xahar baten herexak dütügünian eliza güzian edireiten, argi dela apostoletarik zereiküla jin edo Jinkoak potere eman dereioenetarik ta harzaz aharratü nahia, erhokeria dela oiztekiziala doana*”(1339).

Nahi düzia broba següragorik. So egizü Frantzian Chalon Saoneko eliza bilzkürrari(1340) hilen othoitzentzat, Españan Braga-koari, Alemanian Worms-ekoari, Italian seigerrenari Erruman, Grezian batzarre

hanitz, Marcius-ek(1341) aipatzen dütianak, Afrikan hirur bilzkürra oekuminiker soegizie. Badeia arimarik Purgatoriotik igaran behar eztienetarik? Bai, düda gaberik, dago gerthaldia ohoin lealian, Jinkoak erran zereionian: *“Egün hizate eneki paradüsan”* Hanitz ere bertzerik hala hil direnetarik, S. Krisostomak homelia 32-ian, S. Matheu-ian mintzo da apezen eta pro(fe)ten bilguraz hil otoientzat. Erregen lauge-
renian, Saulen arimarentzat mintzo da. S. Paol ere Korinthiener lehenian, berezita 15.gerrenian, hilentzat behar ginandiala bilguratu dio ta Makabeen bigerrenian dio santü ta salbagarri dela hilentzat othoitzia. Nork ere dü S. Augustinek beno gehiago ikhusirik nor den dioanian 37.psalman: *“Jinkoa egin naizazü halako non hil nizaitekenian Purgatorioko süiaz beharrik-eztüdan(1342).*

Non den Purgatorioa Eliak eztereikü erran, eztela ez paradüsan, ezetare infernian dioe; batzük die lürrian barnen jarten, berzek airian, han direlako z pürgatzen zeliata igain diradiano hen egongia dela, purgatorioa die deithü; gogomen hen dago arrazoari argiako; hanko thürmentetzaz deusere eztakigü, bena Jinkoaren ez ikhustia eta haren ganat nahia min handienak diradiala uste die dator santiek ta hartakoz Jinkoari othoiak maithagarri, dialako z ikhusten maite dütügüla oharztzia(1343).

Deusere sinhesten eztianak Izairia beno gorago, eztü Izairiaren Jinkoa sinhetsiren, zombait gaiza deitzelako oitoginek(1344) ikhasten, dereikienetan ekarraien(1345), dereikularik Jinkoak arrazoak gordatzen. Demokrita filosofoa ari zelarik berze jakintsü batzükü Izariaren segretüen elhestan zian bethi eskian kathozita harria(1346) bere gana gaiza güziak atheratzen dütiana; ezinez ediren berthüde haren zaiña(1347) zioan, segretü hanitz ziradiala mündian apalago ezarten zienak gizonaren megopia eziez ez haren jakinandia, askidatzen beitzian(1348).

Erradazü zük gaiza güzien arrazoa nahi düzüna, zergatik theumeda harriak(1349) alde batetik atheratzen dian bere ganat bürdüña ta berze aldetik dian bultzatzen? Zergatik erliak diren hiltzen, hil zireienaian Erregiña, lekhüz ezpadirade kanbiatzen? Zergatik erhailiren eretzian gizon hilak dian odol egoisten? Zergatik? Zergatik Blomus-eko üthürrian hura den gorritzen gerla denian pizten? Gero erranen dereizüt, nik ere, Jinkoak nahi ükhen diala arima herratiek biziekila diradian zombait aldiz mintza.

Petri de Cluñy(1350) Frantzian sorthü zen gizon handienetarik bata ta bere berdhüdietzaz, haren denboran, famatienak, dio Navarran Estellako hirian, zagoala aitoren seme bat bere sortzepe naz, aberatstarzünez ta bere zelaiadi(1351) ederretzaz errespetü handiz gozatzen zena hirian

ta bazterretan: Dn Pedro Enguebert deitzen. Adintsü ja zelarik frairetü zen Cluñy-ko ordenian, nahiz bizitziaren ta herioaren artian bere arimarentzat ütsarte bat; berze frairekila mintzo zenian bere berzaeraz(1352) zioan agerinde batek(1353) ziala obratü, ziean ere haren kondaira egiten laski nori nahi.

Petiri de Cluñy Espaiñala abiatürrik, bere ordenarentzat gaiza hek entzünik, nahiz ere jakin egia joan zen Najerako konbentiala mintzatü nahiz fraire Enguebert-i. Obedantzan izenian galtho egin zereioan, zer zen haren agerindearen kondaira. Enguebert zen gizon astüna(1354) ta aipatzen zianetan net behatia(1355); erran zereitzon hitz hek Petiri Cluñy-koak, berak ezkiribüz ezarri dütianak:

“Alfonsa gaztiak, Alfonsa Handiren primia(1356) Kastillan zirelako z jendiak menaldetü(1357), etxekal gizon bat igor zereitzen zian erresuma güzian manhatü. Eman nion ere mithiletarik bata Santxo izen ziana. Gerla akabi bezain sarri etxerat zen ethorri, handik llabür eritü(1358) ta hil. Ehortzi günian gure kostüman gisala. Gai batian(1359), negian, iratzarririk ohian nangoelarik ikhusten dü gizon bat sükhaltian(1360) ta süia hontü zena barreiatzen(1361), ordian ilhintien argiak zereitadalarik mamia hobeki agertzen, lotsak nündialarik ere tinkatzen. Jinkoak eman zeitadan indar beharra galtho egin ahal nereitzoan: nor zen ta zergatik jiten zen nere süiaren desestaltzera? Apalki zereitan arrapostü: *Ene bürüzagia etzitiala lotsa. Santxo niz, zure mithil gaxoa. Castilla-rat banoa soldado, athe batekila(1362) bekhätü egin dütüdanen ber lekhian garbitzera.* “Borthizkiago balesatürrik, nereioan erran “Jinkoaren mezütik haratko bazirade, zeren honat jin zirade? Harek”: *Eztakizula gaitz ene bürüzagia, ezi Jinkotze baimenarekila batian dago gaiza. E'niz esparantza gaberik zokhorri bade-reitazü emaiten.*

“Berriz galtho egin nereioan, zer nahi zian ni ganik? Harek: *badakizü nere nausia igorri nündüzüla, gizona santü gertatzen ezten, ofizioala, gazteroak, gerthaldi gaistoek ta kidarri txarrek die laister soldadoaren arima galtzen. Gerlan egin dü gaizki handirik, ebatsi orotan(1363), arpillatü elizak ta hartakoz nago nautsia handian(1364) bena ene nausia, maite ükhen banazü bizian e'naiزازülahatz herioan. Zure aberatstarzünetarik deusere, bena bai zure othoitzia ta amoinak(1365) dereitzü galtho, ene minak ezii(tü)ren dütienek. Nere bürüzagisak(1366) zor*

dereit zortzi peseta edo üngürünia, othoi detzan jar, ez ene khorpitzaren, eztiakoz behar batererik bena bai arimarentzat, zien onesgümenen aidürü dena.

“Eztait nola bihotztoitü nintzan mamü harekila nian haiñ-beste gozo mintatzian, nola lotsa egin betzeitan. Galtho egin nereioan ene herritar baten berri Dn Pedro de Jaca? Santxok nautsia e’nandin, azken herriko gosetian bere honki eginek, ziela paradüsiala eraman. Nereioan ere, akadoi ezagütü nian baten berri eman leizadan? Erran zeitadan, saldü zialakoz *justicia*(1367) infernian zagoela següro.

“Jakín nahiz ere zerbait Alfonsa Handiaz, ene ohiaren hüillan(1368) zen leiho batetik berze batek erran zereitadan. *Santxo beno, bost urthez, hil zaharrago nizalako z niri ta ez hari printze harez mintza zite, dakidalako, harek beno gehiago berri.* Izitü nündian botz harek ta argizagiaren(1369) medioz ikhusi nian gizon bat leihoan, ükhündoak jarririk. Othoitü nian non zen Errege Alfonsa erran leizadan? Harek zakiala frairien othoitziek honki handirik egin zereuela, bena non zen orai erran e’lirokiala(1370)..

“Hantik Santxori soz(1371), erran zereioan: *Goazan ordü da abia gitian.* Zen Santxo jaiki ta joaiten zelarik lastimalki othoitzen nündialarik azkenekoz: *zu ta ene bürüzagisa nitzaz othoi ohart zitezte!*(1372) abiatzen zelarik zereitan erran.

Biharamünian Enguebert-ek emaztiaz jakín ziala ber ikhusmena ükhen ziala, biek ta laister konplitü ziela Santxoren othoia.”.

Zer dügü gaiza hetzaz erranen salbü S. Augustinek, hilen errekeitüz libürüan berezita 15.ian: soegitia ta sinhestia non etare ezpeitakigü zer den hilen artian igaraiten, hek ere bizien artekoak eztakituela(1373), hetara joaiten direnetarik baizik ta dügularik angüriak gureki, hek ere dütiela beriak Jinkoaren manhiak(1374) erraiten eta eragiten dereitzanak guri beno hobeki, doi diradianak.

Berezita XXIII “Azkenaren jarraikia”

- (1330) *besta*: jai.
- (1331) *den*: dadin.
- (1332) *bizien buketian*: bizien sortan.
- (1333) *altxatzen beitzien*: *eraikiten beitzien* (Z.) altxatzen baitzuten.
- (1334) *hütxa nimiñi batetan*: kutxa txiki batean.
- (1335) *ühaitzaren*: *ibaiaren*, behar luke. (Nil ezta hur bizia).
- (1336) *oihüegilek*: deitoratzaileek, negaregileek.
- (1337) *Erremañetan Kintilinak*: Erromanuetan Quintilianus-ek. Quintilianus(30-100), *De Institutione oratoria* idatzi zuen. Calagurris-en jaioa, Vasconian.
- (1339) *oiztekiziala doana*: (Larr.)(?), ohitura txarretara.
- (1340) *bilzkürrari*: *bilkürrari*, orain; batzarreari.
- (1341) *Marcius-ek*: Markianos-ek; Markianos Ekialdeko enperadorea monofisizaleen herexiaren aurka borrokatu zen.
- (1342) *beharrik eztüdan*: *beharrik eztezadan* (Z. Orain).
- (1343) *hiltzaz ohartzia*: *hiletzaz ohitzea*, behar luke, hiletaz oroitzea.
- (1344) *zonbait gaiza oiezlako oitoginek ikhasten* gauza batzu ohi ez bezala oitureek erakasten.
- (1345) *dereikienetan ekarrai*: aditz bat falta da ondotik. digutenean joeren...(Larr.) ekarrai.
- (1346) *kathozita harria*: burdin oxido baten deitura zaharra Demokritos, atomoaren teoriaren aita Greziako filosofoa 8460.ean sortua, —370.ean hila(, gogorki lotu).
- (1347) *berthüde haren zaiña*: metaforaz, bertute hori nondik datorren.
- (1348) *apalago ezarten zienak gizonaren megopia eziez haren jakinandia askidatzen beitzian*: beherago ipintzen zutenak gizonaren ispiritua, haren jakintza asebetetzen baitzuen, baino.

- (1349) *Theumeda harriak*: Theumeda harria, iman harri baten deitura zaharra.
- (1350) *Petri de Cluny*; Egiategik gaztelania grafiarekin ematen du ta Nafarroan gertatuko baten berriarekin. Petrus Venerabilis da(1092-1156), Petri Agurgarri hori Aita Sainduaren enbaxadore bezala, printzen artean bakea sartu nahiz, Italian, Ingalaterran, Akitanian, Espanian ibili zen. Al Koran itzulerazi ta eskutitz asko idatzi..
- (1351) *zelaiadi*: c. huertas, vegas.
- (1352) *berzaeraz*: konbertsioaz.
- (1353) *agerinde* (Larra.): *agerpen*(Z.).
- (1354) *astüna*: asturaduna(?), esperentziduna.
- (1355) *net behatia*: zeharo aditua.
- (1356) *Alfontsa handiren primia*: Alfontso Handiren oinordeko semea.
- (1357) *menaldetü*: menaldatu, menez aldatu, agintez aldatu(Larr.).
- (1358) *handik llabiür eritü*: handik laister gaixotu.
- (1359) *gai batian*: gau batez.
- (1360) *sükhaltian*: sukaldean ala su bazterrean?.
- (1361) *süia hontü zena barreatzen*: sua estali zena (pizturik egoteko pagan ohituraz) sakabanatzen.
- (1362) *soldado athe batekila*: soldado meta batekin.
- (1363) *ebasi orotan, arpillatü elizak*: lapurtu denetan, elizak hustu.
- (1364) *nausia handian*: antsia handian, behar luke.
- (1365) *amoina*: eske emaitza, limosna(c.).
- (1366) *bürüzagisa*: andere buruzagi; *nere*: orain Z. *ene*.
- (1367) *justicia*: gaztelaniaz testuan, A. jüstizia.
- (1368) *ene ohiaren hüillan*: nere ohetik hurbil.
- (1369) *argizagiaren*: hilargiaren.
- (1370) *erran e'lirokiala*: esan ez lazakeala.
- (1371) *soz*: begira.
- (1372) *ohart zitezte*: *ohit ziteia* (Z. gaur), oroitu zaitezte.
- (1373) *eztakitzela*: ez dituztela ezagutzen, eztakizkitela.
- (1374) *Jinkoaren manhiak*: Jainkoaren aginduak.

BEREZITA XXIV

Hilen bitzairaz

Hirur mila urthez lehen, eziez libürüak, dotorak ta eskolak gerthü beitziradian mündian, dügün Job Santia beha berze biziaz dioanian “*Dakit ene erredentora bizi dela, mündiaren azken egünian lürretik nizala bitzaitüren(1375) ta ene aragietan düdala Jinkoa ikhusiren, nihaurek düdala ikhusgei berzeren begietan ez, bena enetzaz düdala beondaztüren(1376)* Nork zereioan hori erran? Bere izairiaren argiak.

Ezekiel Profetak dio Moisen legeen erakidioan (1377), *zien thonbak idekiren dütü ta hetarik zütiet khentüren*. Ezkiribü Santiak dio, ardüra, Jinkoa, Abrahamen, Isaakan ta Jakobena Jinkoa dela. Jinkoa dü bizien jinkoa, aita hek bizi dirade, arren, berze mündian. Jende basaenek dütie bethi hilak ehortzen ta bizirik ikhusiren dütiela, Izariak dereie erraiten. Dügün Paganak ikhus, Anaximandrak(1378) khorpitzzen bitzairaz gaiza utzegarriaz(1379) bezala da mintzo. Athenagoras-ak(1380) gütik segürtatzen Pitagoraren ta Platonen ber sinhestia ziala. Azkenak ere dio infernü bat badela non khorpitzak bere arimarekila erreren diradianak; hetarik batek dio gaiza bizirik lürrian eztela hil zenetik sorthü eztena.

Demokritak(1381) gomendatzen dü hilen ehortzia, direlakoz haren arauiala arrabiziren(1382). Erroman bi adiskidek ezkiribüz ezarri zien. *Lürrian thonba bakhoitza nahi ginian gure arimak diradialakoz algarrereki zelian*. Lucius ta Flacus deitzen ziradian. Berze batena aldiz da Aulus Egnatius izen ziana: *bizi nintzan jakiteko nola behar nian hil, orai boztaroan(1383)* nago. Berze batek *Nihaur(1384) bizi izan niz, nihaur nahiz bitzaiatü ta nihaur izan akadoitü*.

Gure Salbadora bere bitzaraite landan, berrogei egün lürrian egon dela, dio S.Paolek, ikhus lehen honki ta mamia(1385) nahi zienek sinhetsi amoregatik Paganek ere sinhets lehen bitzaitia. Egiaz horrek garhait e'lirokia megopia? Zeren eta gaiza behin egin ta izana deusest'

ezpeitate(1386). Hala gure izakai(1387) egin dianak gure khorpitzza bei-tiro nonbait, zertan nahi ta non nahi egar. Jinkoak deuserez mündia egin eta, e'lükian erhauts apürrez gizon baten egiteko potheria lizate düda erhokeria.

Heraklite filosofoak dio thipilki sortzepena dela ühaitz agortzen eztenaren pare, Izaria dagoela mündian langilia bezala bere botikan büztantzü lürrarekila dianak egiten nahi diana. O! nork sinhets e'liro Izariaren Jinkoak diala gure aragian ber potheria, Izariak diana mündian.

Ekantzan(1388) balizatekia eroskiarik?(1389) Eztaiteke zeren eta arima delakoz khorpitzaren orkheia, galkida gaberik(1390), bethi dagoena, bethi bere khorpitzari algartü nahiz egarrían baitago, hartara bitzaira gabetarik hil ezpetaitেকে, ezetare gizona zorthü honetarik hobeniála hel eztradiano(1391). Khorpitzza ta arima peza(1392) bakhoitz.

Ezta nekezia gaiza eragitetik(1393) jinen, zeren eta harrigarri belizateke ükhatzia Jinkoari berriz egitia behin egin dianaren potheria, dügülarik egüncal Izairian gaiza berririk ikhusten, gure zentziak igaraiten dütienak, ezpaliz baizik ere bizia diena gaiza güziek; zer arren e'liro obra, gizonaren arima egin dianak? Denboraren lüzetarzünak bara e'litiro(1394) eztelakoz berantiarik haren eretzian(1395) ezetare gizonen dianik, zeren eta lürreko dierri(1396) güziak inhitz(1397) txorta beiti-rade harentzat.

Aithortü behar dügü, bizi gireno mündian gizonen khorpitzak hainbeste min ta eritarzün dütiála non ezpeilizateke bederaka(1396) dirade ere haiñ lüze ta haiñ mingar non ezpeita mündian arimalik gizonaren sordeitz denik(1397), hartakoz ere noizpaiteko batek zioan osagarria Jinkoetarik lehen zela. Ezi zer da arimaren eskelegoa egongei denian khorpitz batetan eritarzünéz hiotia(1398) denian? Erregiña bat palazio batetan mementokal hortara doanian bezala. Delakoz khorpitzza arimaren egongia, han ezta laket(1399) ezteno sanoki ta ozenki(1400) ta ez khorpitzza bethi eri bada, dagoelarik arranküran, dago presontegian. Hantik arren jalkitia dateke haren bethiereko egarría, dakialakoz berze bizitze batetan eritarzünik batere ezükiala, ezetare goserik, egarririk, hitz bakhoitz bizitze oraikoan diradian gaitz athetarik(1401) batere.

O Jinkoa! zer faboria haiñbeste podagros(1402), lür minez, ügeriz(1403) parelísiaz, zorminez, helgaitzez, harriz, garaillaz(1404) ta mila berze minetzaz lots' izaitia(1405). Zerbait hetarik dükianak ükhen, zer balio dian bage izaitia daki(1406). Noiz dateke, arren, orena gure khor-

pitzaren peziaz(1407) giratekenian arhintürrik(1408). S. Augustinek dioan bezala, arranoen pare, ordian, borhondadia bezain laster norat nahi baikirade heltüren. Han, ez tate okherrik, makürrik, ezetare txankürrik(1409). Zenon-ek(1410) dio Edertazüna dela lilien botza lili botza, dialakoz amorioa deitzen, da izen bagetarik bera sartzen da Ekha bezala(1411) bortharik(1412), ezetare leihorik hautse bagetarik(1413) ta arrapatzen dialarik bihotza, maite diana, gehiago gozatzen da eziez bere dianaz; halako nahi güntüke Jinkoak bere eretzian ta halako girateke sekülakoz.

Lürrian aldiz zer da edertarzüna, gorotz zathi bat, elhürrez estalirik, beire bat(1414) kolore faltsüz pintratia, arakei bat horek zathizkatzen diena; jarraikezazü mamua, hari loth, jakiteko etxean(1415) egonen zereizünaz: zirateke ahalke. Egiazko Edertazünak ta handitarzünak dirade bitzairan, han dütügü segürenak edirenen ta arimaren hobeki izaitia berze bizian dago.

Berezita XXIV “Hilen bitzairaz”

- (1375) *bitzaitüren*: orain *Z. phiztüren*, biztuko (-aitü, aditz itxurak Egiategik gogoko ditu; beharbada, eztakigun konotazioa daukate -tu, atzizkidun aditzek ez dutena(ikus ikuraitü, igorraitü, ükhaitü eta...).
- (1376) *beondaztüren*: *beondaztu* (Larramendi) c. contemplar.
- (1377) *erakidioan*: erakiroan, arauera (Larra.), c. en conformidad.
- (1378) *Anaximandra*: Anaximandros (-610 kbl -574) Ioniar eskolako grezitar filosofoa lehenbizikoa izan da gizona arraiñetik zetorrela esan duena. Haren ideia nagusia da jaiotzea, sortzea kontrarioen bereiztea dela ta heriotza, hiltzea kontrarioen bat egitea infinituan.
- (1379) *Athenagoras*. II.mendeko greziar filosofoa, kristautu zena ta *Hilen bizkundeaz* idatzi zuena.(1380) *utzezarri*: ezinutzigarri.
- (1381) *Demokrita*: Demokritos, (460 kbl,-370) Atomoaren aita horrek zioan atomo sotil, arin, bero batzuez zela arima eginik. Aristotelesen bidez haren materiatasun teoria ezagutzen dugu, haren idazlanak III.mendean “galdu” egin baitira.
- (1382) *arrabiziren*: berriro biziko.
- (1383) *boztaroan*: poztasunean.
- (1384) *Nihaur*: neron, neu.
- (1385) *lezen honki ta mamia*: lezaten uki mamia (aragia) ta, behar luke.
- (1386) *deusezt'ezpeitate*: ezerezta ea baiditake.
- (1387) *izakia*: gure gorputzaren gaia. (Larramendi?).
- (1388) *ekantza*: c. creación (Larramendi?).
- (1389) *eroskiarik*: baliman *erorkiarik*, c. caducidad.
- (1390) *khorpitzaren orkheia*: gorputzaren ortkoia, moldea.
- (1391) *hel eztiradiano*: iritxi eztiren arte.

- (1392) *peza*: c. *pieza*.
- (1393) *gaiza eragitetik*: gauza berriro egitetik.
- (1394) *bara e'litiro*: geldi ez letzazke.
- (1395) *haren eretzian*: haren alde. *berantiar*...beranduzale.
- (1396) *ezpeilizateke bederaka*: ez bailizateke banaka.
- (1397) *sordeitz denik*: txarrago denik.
- (1398) *eritarzünez hirotia*: gaitzez usteldua.
- (1399) *ezta laket*: ez da gustuan, atseginean.
- (1400) *ozenki*: indar handiz.
- (1401) *gaitz athetarik*: gaitz metatik.
- (1402) *podagros*: hidropesiadun.
- (1403) *ügeriz*: hidropesia (Añibarro).
- (1404) *zormin*: *apoplexia*, *helgaitz*: sukar, *garailla*: mal de piedra.
- (1405) *lots'izaitia*: bildur izatea(1406).
- (1407) *khorpitzaren peziaz*: gorputzaren pisuaz.
- (1408) *arhintürik*: c. aliviado.
- (1409) *txankürik*: erren, urgun.
- (1410) *Zenon*: Zenon Zition da (335 KBL -264) Estoiko eskolaren ondokaria, bere bertutea gatik famatua, bere burua hil zuen.
- (1411) *ekhia*: eguzkia.
- (1412) *bortharik*: aterik.
- (1413) *hautse bagetarik*: autsi gabetarik.
- (1414) *beire bat*: kristal bat, kristalkia.
- (1415) *jakiteko etxekan egunen zereizünez jakiteko cutsita egongo zizunez*.

BEREZITA XXV

Gizonaren biziaz

Bizia lüzatü nahíz ahalena ari girade, medio güzietzaz errekeitatzen, osagarria(1416) ardüra ere hetzaz dügü llabürtzen, Vestal en süiari atixatzez bethi bizi zenari, ezta gure khorpitzta pare, hartan abentiak(1417) üda hozten ta negiak kharrustatzen(1418); urthiek ere dereie süiari emeki emeki hur hotz ixurten, lehenik garra gero ilhintiak, azkenekoz inkhatzak itzalten, hiltzen dereitzona; sü hau ezta errekeitüz arrapitz(1419) daitekiana. Alpor beriaz (1420) bizi zeno zen ganargi ta flakatzen zeno, zokhorri zereio eman, bena lehen bezala ezta destieraziren beraren alporraz baizik eztialakoz alporrik; sü gabiak ere dü bizia atzenkidatzen(1422) khorpitzta abartzen, ximaltzen ta nekatzen(1423).

Gütik dirade, bizitzia izigarri lüze ukhen dütienak, halakoek ere egiazki min handirik die ükhen ta bizitze güti. Genesak Patriarketarik dioan zahartiena zena da Matusalem. Alabadere S. Petrik dioan egüñiala etzen heltü: mila urthe zütiala apostolü handi harek dio, bena Jinkoaren eretzian hek eztirade egün bakhoitz baizik. Biblia ezta mintzo emazten adinaz, salbü Sara Judith ta Anarenetzaz; bena Eva-renaz hitzik eztü aipatzen, alabadere dakigü güziak erhaustürik daudiala, gü ere halakatüren giradiala.(1424).

Greza(1425), arkanbilen ontzia(1426) denak, gezür franko dereikü, adin lüetzaz barreiatü ta erakhutsi bürüzagisa zela hetan, Phlegonek(1427) dio irakhurtu diala Apollionos-en obretan Atheniensek nahi zielarik *Isla Lüzia* mürrüz üngüratü, langiliak hartan ari zirelarik thonba bat, ehun besata lüze, ziela ediren ta ezkiribüz gaiñian: *Macrosiris, heben dago lürpian Isla Lüzian bost mila urthe betherik bizi izan zeno*; bena, ahal laite,(1428) kondaire alakoa elhezaharren(1429) herrokan jarririk(1430) lizatekiala.

Gaiza güziek mündian dereikie biziaren llabürantza erakhusten.

Ogia, bizi girenaz zainetaradrano urthekal da hiltzen; biñatziak(1431) urthe hartzen dian beste, negükal herio zereio jiten: zonbatetan ondoak arralanthatürik(1432) ere ezta hordien egarriaren doiala bizitzen. Sagartziak, peratziak, serisatziak(1433), lantha früta emaiten derekien güziek, hiruretanhogeï urthiak eztütie igaraiten, haboroenak, gure adinaren üngürüniala dirade heltzen.

Zaldia, hogeï bat urthe, hora ta gathia(1434) hen erdia dirade bizi, polaillak adinik eztü(1435) zahartü beno lehen jaten dügü. Zer hek nahi die erran?(1436) Baizik: *zertan ari girade mündian?* Gaiza beharrenak haiñ gütik denbora dagoetzan lanthatzen, ürrhia ta zilharra dirade lüziago ireiten, bena ahalik tinkoena begiratzan(1437) dütügularik, eskü barreiazaletara dirade erorten. Oreiñak ta arranoak dielakoz bizia gük beno lüziago, gure flakeziren ahalkez daude gütarik ürrhün(1438).

Handiak nahi lüke bizia bere potheriari zehatü(1439), bethi gogoa dü hartara, bena lüzatü nahiak dereio bethi llabürtzen Garcia-k dio Zelaneko errege batek entzünik *aiman harriak*(1440) bizia lüzatzen ziala, harri harez jateko ta edateko ontziak zütiala eragin, bena berze gizonak bezala zela hil. Gizon zaharrari gaude begikhaldiz, haren adiniala heltü nahian(1441), bena haren minak ta flakezia ezkünüke nahi. Phlegon-ek, ja erran dügünak, jenderen adin handiena ediren nahiz, dio Errumako erresuma güzia (zena hüillan lür güzia) ziala ikhertü ta ehün urthetako gizonen izanetzaz papel plama bat ezin bethe ziala, bena ezkiribüz ezarri balütü berrogeitahamaretara heltü etziradianetzaz, libürü handirik egin lükiala, dio.

David, bere psalmietan patriarken adin handiaz(1442) mintzo denian, dio, jendiak bere bekhatietzaz ziala bizia haiñ llabürtü non hiruretanhogeï urthian, bere denborako gizonak, zahar beitziradian ta gütik lauretan hogeietara heltzen ziradianak; orai ere orozbat. Pompeak(1443) bere bildokia Erremuan konsagratü zian egünian, gozomen handia(ümen) zian ükhen, ikhustez, han dantzan, Galeria Copila, 99 urthez ofizio hartan ari zena. Bena zonbat dirade halakoetarik geroztik? Batere herioaladrano ofizio hortan erauntsi(1444) direnetarik..

Jende apala doa ilherriala hur goterak(1445) bezala itxasoala, gogoa hetarik ürrhün doa lehenago handietarat, mündian balirade gizon bakhoitzak bezala. Alabadere ber mündia izan dena Enberadorik ezetare Erregerik batere ehün urthiak onki(1446) dütianik ta lauretan hogeïak ere gütik. Hetarik Anastasa lauretan hogeï ta zortzigerrenian, düründak erre ziana. Jüstinian ere 83 etara heltü zena.

Aita Santietan S. Petriren ondokoenetarik gütik dirade hogeitabost urthe kaidetan(1447) jarririk egon direnetarik edo ezta bakhoitzik eta hetan nekez bost 40 urthetakoetarik. Jean XXII 90.ak zütian herioak bere zekiñgoatik(1448) zianian ideki. Paol III urthe bat zian gehiago, Paol IV 84-etara zen heltü. Gregorio XIII ber adina zian ta Elizari amorio ziana gatik(1449), ez aski zen bizi.

Santiak dirade lüziago bizi diradianak. S. Joane, S. Lük(a), S. Polikarpa, S. Denis, S. Paole heremita, S. Anton ta S. Remualdo ta berze fraire sandietarik, üsü dirade bizia lüzatü dütienik, beren bizitziak hartara zerbützatzen zütielakoz: bethi Jinkoari mintzo, gogamen güziak zeliala, botztaroa bihotzian, megopia arranküra bagerik, hazkürria, beilla ta loa bethi bardin, lanak ere orozbat. Zürübü(1450) baizik berze biziala igaraiteko ezten egiten, igaite(1451) hartara hanitz urthez adelatürik, bethi zaudian manhiaren beha(1452) ta angürü-lagün gaiak hen aidürü, hantik hen bizi lüzia, halako bizipenak merexi zian bezala.

Berezita XXV “Gizonaren biziaz”

- (1416) *osagarria*: osasuna.
(1417) *abentiak*: abenduak.
(1418) *negiak kharrustatzen*: neguak izozten.
(1419) *arrapitz*: beriz piztu.
(1420) *alpor beriaz*: bero-arnas bereaz.
(1421) *destieraziren beraren alporraz*: distiraziko berren bero-arnasaz.
(1422) *atzenkidatzen* (Larramendi): c. consumir.
(1423) *ximaltzen ta nekatzen*: zimeltzen ta nekatzen.
(1424) *emazten*: emakumeen.
(1425) *Greza*: Grezia.
(1426) *arkanbilen ontzia*: elezaharren, ipuiñen iturria, ontzia.
(1427) *Phlegon-ek*: II.mendeko historilari horrek, Olinpi jokuetako irabazleen zerrenda, gehienik bizitu ziren gizonena ere egin zituen.
(1428) *ahal laite*: ahal lizateke.
(1429) *elhezaharren*: ipuiñen..
(1430) *herrokan jarririk*: lerroan jarrita.
(1431) *biñatziak*: mahastiak.
(1432) *arralanthatürrik*: berriro landaturik.
(1433) *serisatziak*: Maule inguruko hitza, Basaburuan *gerezitzeak*, *gereziondoak*.
(1434) *hora ta gathia*: zakurra ta gatua.
(1435) *polailak adinik eztü* etxe hegaztiak adinik eztu.
(1436) *zer hek nahi die erran?* (Esaldi bitxia eztu ez erdal ez euskal egitura) Zer nahi dute haiek esan?.
(1437) *ahalik tinkoena begiratzen*: ahalik trinkoena gordetzen.
(1438) *ürhün*: hürrün.

- (1439) *potharian zehatü* poterean neurtu.
- (1440) *aiman harriak*: iman harriak.
- (1441) *heltü nahian*: iritxi nahian.
- (1442) *patriarken adin handiaz* (Egiategik beste lekutan dudan jartzen du).
- (1443) *Pompea*: Cneius Pompeius Magnus(—106 kbl—48) Erromako generala.
- (1445) *herioaladrano ofizio hortan erauntsi*: herioraiño ofizio hortan ari izan, jardun...
- (1446) *onki*: ukitu.
- (1447) *kaideran*: Aita Saindu kadiran.
- (1448) *zekiñgoatik*: abariziatik, zekentasunetik.
- (1449) *ziana gatik*: zuen arren...
- (1450) *zürübü*: zurubi.
- (1451) *igaite*: igotze.
- (1452) *zaudian manhiaren beha*: zeuden aginduaren zain.

BEREZITA XXVI

Egiaz

Düda ta ez sinhestia dirade bi eritarzün, mündia sorthü ta biziren deno, sendotüren eztiradianak. Gezürak dialakoz eztia lagün, gogo honez dügü ireisten; bena egia delakoz latz, nekez dügü nahi ezagütü, argi denian dügü maite, ta harez lotsa zistatzen dianian.

Laur gaiza dirade mündian gordegoan, denbora, aizia, lürreko paradüsia ta egia. *Denbora*, gure bürrien gaiñian dabilalarik bethi bederakutzen dütü gure ürhrats güziak, bethi gure biziaren jarraikian dabila, eztakigülarik zertan den ari, ezetare zer dian egingei(1453). Auherki dirade(1454) ari haren hatsarria(1455) ikhertü nahi dienak, bena bethi azkentziala, ustez berriz behar die lana arrahasi(1456), sekülan ez ürrentzeko ari dirade(1457) bethi. Hartakoz noizpaikoe thorrietan triton büztanak ta kürküüllü zien ezarten erakhusteko denborak hatsarrerik ezetare akabaillarik etziala(1458); hartakoz ere profeta Isaiak zioan (1459); zerafinek beren hegaletzaz zütiela Jinkoaren hoiña gordatzen; guri erakhusteko (dio S. Jeromak) zonbat jakintsü gaberik giradian, mündia beno zaharrago diren gazetan ta haren landan juan direnetan!.

Aiziari, aldiz so egiten badügü ikhusiren dügü ta aithortüren. Gizonak khozü(1460) baizik eztiala hasmatzen ta hargatik xühürrek(1461) die arrazoatü, heia(1462) behar lizatekinez Izairiak lükian aizerik, zeren eta zerbaitetan honki egiten badie, hanitzetan gaitz beitie obratzen; ezi egünkal dügü ikhusten ontzi handiak gizonez ta aberatstarzünez bethiak aiziak dütiela ithoeraziten, berze althe zühaiñak(1463) erroetarik dütiela botatzen ta etxiak egoisten. Dügü ere ikusten odeiak dütiela apartatzen, lürrari hur emaneraziten ta bere khoziaz(1464) airia pürgatzen, diela ontzier aize beharra emaiten ekharreraziteko lekhü batetara, Mündü güzian berhezirik diradian aberatstarzünak.

Gaiza hetzaz botz bakhoitz girade. Bena nontik ta nola aiziak ari diradian girade aharran, batzük dioe, inkarien(1465) gerlatik, atoma bertzela deitzen direnetarik, dela aizia sortzen; berzek nahi die Ekhiak pürgatü dian airetik dela; berzek Lürretik jalkiten diren boheta edo

baporetarik, berzek izariaren ürtzainkietarik(1466), bena profeta handiak bere psalmü 134.ian dio Jinkoak bere thesauratik dütiäla aiziak igorraiten(1467).

Lürreko paradüsiäz theologienen bilhaskek(1468) ezte azkentzerik ta lan franko dü emaiten Genesaren azaldiak. Elias Thesbit(1469) atrebitü da erraitez, baratze miragarri hau zagoela ohi bezala ta sarthü ziradiener han, haiñ maithagarri zereiela non hetarik batere jagoitik jalki ezpeitzen. Origena-k aldiz(1470), Platonen jarraikian, dio Paradüsü Kaldaika(hala deitzen dü) dagoela Jinkoa üngüratzen dien berthüdietan. Batzük kokatzen die Indietan(1471), berez Mesopotamian(1472) dilobioari galtho, beha zereien gaiza. Egiazki gaiza hau dago haiñ gorderik non Jinkoa beita berbera dakiana(1473).

Egiazki ere gure fediarü dü lan eman nahi, bena ez gure jakin nahiarü bere doia.

Egia beziñ gorderik ta ez ezagütürük mündian ezta gaizarik. Demokritak, egia baizik bere bizian erran etzianak,(1474) zion haren(1475) altharia lanhoz ta odeiez estalirik zagoela, hartakoz hartara inhur hel e'laitekiala; egiazki jakintsia heltü bezain sarri hara, auher ta gerla baizik filosofoen artian eztügü ikhusi, hek nahiz mündüko khorpitz handia zathizkatü ta beren artian bilhasketan(1476) nor bere sinhestiaren fabori tinko egoitian, mündiaz beitie amets bat egin ta hala egia porrokatürük, zertara ez jakinez loth(1477) erori beikirade düdaren ta ez sinhestiaren zorthü gaitziala(1478).

Auherki(1479) geroztik Jinkoak bere semia lürrilat igorri(1480), zelüko segretüetan jendiaren argitzeko. Zer da hantik heltü? Jüdioak diradiala bere lege zaharretan egon ta J. K.en harmak ükhatü, Mahometanak sorthü ta theologiarene aharrek Europaren bi herenak Lutheren, Calvinen ta zombait berze maradikatien herejiaz bethe hor ziradian obra hongarri hen langiliak, diradeia erran. Elizaren pilarak behar zütienak izan, dirade zothükatü nahi zirenak. O! jaun apez hüskaldünak zier baizik hüskaraz mintza e'naintekielarik nere diariaren gatik(1481), othoi dereiziet egiten, megopiarik ezar eztezazien behar eztenetan; konferentzaz paira ez zitien misionetan, direlakoz, ziek uste beno hilgarriago, Jinkoaren amorioa haren ta Elizaren manhiak batzu ez egitia, ginhauri(1482) ezkünükina nahi ta kharitate osoa diradiala berthüdiak artzaiñak bere arrotzen(1483) bihotzaren barnen jarri behar dütianak ta fedia erran dütien güzietan dela egiazko errelijionia, diot, jende perestiak jarraikiten dütiäna, othoi ere Jaunak, barkhamen egizie nere zeloari, nizalakoz Egiaz khoiägo eziez theologiazko bilhaketzaz(1484) Khristia izan nahi delakoz ene fedia, inkhatz egiliärena dena(1485).

Berezita XXVI “Egiaz”

- (1453) *egingei*: egiteko.
- (1454) *auherki dirade*: alferki dirade.
- (1455) *hatsarria*: hastapena.
- (1456) *arra hasi*: berriro hasi, birhasi.
- (1457) *sekulan ez ürrentzeko ari dirade*: sekulan ez amaitzeko ari dirade.
- (1458) *akabaillarik etziala*: azkenik etzuela.
- (1459) (halaxe agertzen dira serafinak, Erdiaroko pinturetan).
- (1460) *khozü*: kutsu.
- (1461) *xühürrek*: Zuberoan, orain, hirur hitz erabiltzen ditugu zühür, zühür, zuhur. *Xühür*: diruaz arduratsu dena. *jakintsü*: jakintsu.
- (1462) *die arrazoatü, heia*: dute arrazoitu, ea...?
- (1463) *berze althe zühaiñak*: bestalde zuhaitzak....
- (1464) *khoziaz*: kutsuaz.
- (1465) *inkarien*: partikulen, apurren.
- (1466) *ürtzainkietarik*: usinetatik, doministikutatik.
Hemen Egiategik aipatzen du Izadia pertsoneginaren usinak aizearen iturri direla, batzuen iritziz.
- (1467) *bere thesauratik dütiäla aiziak igorraiten*: bere altxorretik dituela aizeak bidaltzen (Hemen Jainkoa, Greziako Aiolos jainkoaren lekuan jartzen da.).
- (1468) *theologiennen bilhaskek*: teologoien eztabaida gogorrek.
- (1469) *Elias Thesbit*: Elyyah Thisbe-koa, judu profeta (IX.mendeko kbl).
- (1470) *Origena*: Origenes (183-252) Alexandriako giristino eskolaren kreatzaile. Haren ondotik sortu origenismua, Elizak kondena-tua izan da. Origena-k Kaldean jartzen du paradisua.

- (1471) *Indietan*: (paradisu Indietan kokatzea, *Nirvana*-ren ideiarekin nahasketa da).
- (1472) *Mesopotamian*: Bibliaren arauerako lekua.
- (1473) *beita berbera dakiana*: baita beron dakiana.
- (1474) *Demokrita*: Demokritos (—460 kbl, —370), atomismuaren aita. Egiategik miresten duena.
- (1475) *haren altharia*: egiaren altarea, esan nahi du.
- (1476) *beren artian bilhasketan*: beren artean eztabaida gogorretan.
- (1478) *zorthü gaitziala*: zorigaitzera.
- (1479) *auherki*: alferki, alperretan.
- (1480) *semia lürrilat igorri*: seme lurrerat bidali.
- (1481) *nere diariaren gatik*: nere dierriarengatik, nere nazioaren gatik.
- (1482) *ginhauri*: geroni.
- (1483) *artzaiñak bere arrotzen*: apezak bere fidelen...
- (1484) *bilhaketaz*: bilhasketaz, Orain Zuberoan hitz horiez ez dute eztabaida adierazten (hortarakotz *aharra*), baina araugabeko borrokari esaten diogu, *bilhaska*, *bilhaka*.
- (1485) *inkhatz egiliarena dena*: ikatzegilearen, ikazkinaren fedea.

BEREZITA XXVII

Auherkeriaz

Ja nonbait eman dügü auherkeria bizio güzien ama zela hüme hen bederakatzia heben ezta nere ofizioa, bena hetarik franko dütüt izentatüren, ükhan ezen merexi dien aletegi hügüna(1486). Errelijionerik eztianak, da düda gaberik Jinkoaren ta jenden etsaia, halakoa gizon izena merexi eztiana, da Job Santiak Behemot deitzen diana(1487); erran nahi beita arimala, basa arimal güzien izenak dütiana; auherra dela Jinkoaren mahaiñetik akhazatürik, otsoen pare, ohoinkeriaz baizik ezta bizi, hek bezala gaia(1488) kanpoan egünez barnian(1489) han ebatsi dianetik heben jaten parte, berzia horditzeko ardu ta ogi trüküz emaiten, berak galdürik berziak galeraziten dütialarik, ohoiñkerian dütü lagün(ak) jarten, ja dakielakoz ürkhategiako bidia, bere adiskider ere nahi dereia ikhasi ta lagüngoia hartan leial izaitia jende ikhasi ta lagüngoia hartan leal izaitia halako zütienetzaz, laite erran zühürrak dioana, *aragiñari axuria bezala bere jauztekeki eraman die berak herioari jakin bagetarik bazoala*. Nori da berset hau doi eziez jende gaztiari lagün gaistoez tahernala eramanik tratü infernalaren egitera, hantik ohoinkeriala doatzanak. Auherkeriaren obra denetarik bata, lagünkeria gaistoak dü jende gaztia galtzen ta Judeako arboliak bezala(1490) frütürik bage ohileraziten. Fedia arimatik ihesi doa, doanian khorpitziz elizari ihesi. Jinkoa othoizten eztianak, Jinkoak dü üzten ta haren maredikiak dütü bethi lagüntzen. Bena entzüten da botz harri-garria: *Jinkoak erran dü gizon hori, jarezazie ezkiribüz, gizona da sekülan zorthü hona eztükiana*.

Hantik arima herratiak bezala, bethi megopia gelgaitzez(1491) betherik han, haiñ üsü baiak nola itxasoan, lotsa bethi jarraikiz. Bihotza bethi bieta(n) usikiz ortxikatürik eta janik(1492). Begiak bethi ohil alde orotaratz(1493), beldürrez ezen jendiari ager arimaren belzkürak: ahoa bethi gahüntsü(1494) khorpitziz dian khozütik; halako gizonaz da Jeremia mintzo dioanian(1495) *orai dütük hire ahalkia ta hire deslürra-*

tzia ageri mendi thinitik ditiagü ikhusiren.

Gorde dütüka bandoler hizana, hire aita amaer lehen ürrhats maradikiatiak haiñ errekeitüzki non eztién borogatü(1496) gaiez ohoiñkeriat habila. Ez haiea, arren, aítak aski argoietatü(1497), ezkopeta khaldi batez zankoak hautserik argiladrano, haián ützi heda gorotzian(1498) aizoer arakhusgei, bere semian, ohoin bati thiro bat dereiola eman. Ta zü aita, aspaldian ikhusten eztüzia zure semia dela auhertü? Lana diala hügünt, merkhatü, eliza besta ta pastoralala bakoitzari(1499) hütsik egién eztiála ta züganik hartakoz diharürik eztiála, ezetare jesanik(1500), arren diala ebatsirik.? Dakizia Bazkoz ikhusi dianez jaun erretora(1501); baiak edo ezak bardin dereizie zure semiaren arima infernükö süiaren khedarretik dela zathi bat, deizü salhatüren. Eztereiozia zerbait berririk soifnekoetan ikhusten, zük eman eztereiozüna? Berze jakilegoarik behar düzia, arren, etxen ohoiñ bat düzüla sinhesteko edo ohoinkerian hareki zireia erdizkan.

Zer, ordian, egingei düzün galtha? Laur mürrüen artian ezar dezan, ogi ta hur zure khostüz eman, diano Jaun Erregiak egorri(1502) mila lekoetara ürrhün zure aurrhidiak desohora eztezan hen eretzian ürkhätü datekenian(1503). Ezi falta bagerik halako düke herioa sinhetsezazü zü ere berme ziradiala Jinkoaren eretzian zure axolgabian, semiak egin dian gaitz güzietaz zihauerek egin bazüntü bezala ta seme ohoiñak mündü hontan desohoratü zütianak, berzian zütiala erre eraziren.

Aspaldian erranik dago, ohoiñ handirik e'lizatekiala, ürkhän jar balite txipiak, ohoiñkeria dremendena da arimaren olio txorta ilhezko(1504) doatza bethi hedatzen, hantik ere frantses adagioa — arrautze bat ebasten dian, idia ebatsiren diala(1506)—. Jinkoaren manhietarik bata da, *berzeren hona eztük irrirsatiüren*. J. K.en lagünetarik batak, bidian diharü peza bat goititürik(1507), zereioan eskentü, hartan ikhusirik Enberadoraren izena; ezkentzaliari zereioan erran: *Coesar-i ützü ezazü Coesar-ena dena*.

Ebastia da arren bekhatü mortala, barkhatzen eztena non gaiza ebastia ezteno ützüli bere lekhiála, berzela dago Jinkoaren mendika egunkal, etxaltian erorgeia(1508), nautsia dago ogenez berme(1509), Dagoano xütik bekhatia. Jinkoak dütü herriak ta hiri osoak bere jendekila errhaustü, hantik zer eginen dian etxe bakhoitzak, nor düda daite?.

Laisterka ezazü mündia gerthaldi güziak bil, ikhusiren düzü gais-toak Jinkoaren esküpetan gaizki hiltzen(1510). Kain, bere bizitze güzia otso gizonaren pare oihanetan igaraiten dialarik Lamech-ek dü erhaiten, Pharaon Itxaso Gorrian ithorik, Nabukodonozor aberetürik, kaba-

leki bazkan(1511), Holoferna emazte batek dio bizia muzten, Senaxerib-ek arnegü baten gatik 180 mila gizon galtzen. Antiochos(1512) eritarzün harrigarriaz etsitürik, Nikanoren mihia(1513) boiltorek jaten ta haren eskia tenploaren borthan lanthatürik. Herode Agrippa dantzatik oherat hilik,(1514) Saturnin presidenta(1515) ütsütürik, Hermian(1516) bere jargian harrez janik, Leon IV(1517) zauriz estalirik, Julien Apostata zelüko lantza khaldiaz hilik(1518) ta geroztik zonbat ta zonbat gerthaldi Jinkoaren mendikaz ta bizioen kastigoaz ezteia mündia betherik.

O! gizon gaztia, enganatzen dük hire arima, uste ezpadük Jinkoak ezteikala soegiten ta esparantzan bahago ezkapiren hizaiola. Bazakik jende perestietarik sorthü hizala, bidazaile honik ükhen dütia Jinkoaren manhien arrabuhin, aita amen amorioari traidore ta aizoen esparantzari okher nahi izala(1519). Nola ibilten hizalarik bidesketan e'hiza lotsa bazterrian leze izigarria dianaz. Nola fida hiz hire lagüner, hekila larrütü(1520) nahi aiener. Eztüka ikhusten harat doatzala xüxen, eztüka ondar hartan haiñbeste jende zathizkatürik ikhusten, ta hi, ahariari lepoan nabela(1521) dereioanian bezala aragiñak, eztüka ikhusten herioala haiela eramaiten. Erradak ürkhak balio dianeaz gizon perestü bizitzia, dena lanaz aurhekeria ta bizio güziak haren hüme maitiak.

Lanabesetz ta lankheiez(1522) porrokatzez hala berdhüder bihotzian bide dük eginen, zeren eta hekila batian hire aitzinekoer behiz(1523) xahü agertüren, berzela aldiz sekülan ezpeitüküt ikhusiren.

Etxeko jaunak, ezkiribü santian zioano erraiten: *“aita, ene haurrak Jinkoaren legiak jarrai etzazie ta zien arimak ordeñüz üt zien aiter(1524). Ziek ere haurrak errazie “Makabea Santiek zioena beren gehienaren ahotik” hil gitian berdhüdan gure anaientzat ta eztezagün lohizta gure gloria bizio aurritu(1525) dereikien dremendenaz.*

Berezita XXVII “Auherkeriaz”

- (1486) *aletegi hüğüna*: aletegi hastiala, gorrotagarria. (*aletegi* G., *bihitegi* Z.) (Joffrion aldatzaileak, *altegi*, idatzi du).
- (1487) *behemot*: hebraieraz, piztiak; (40.K. 10-19) Joben liburuan. Gaitzaren gogo da. “Huna orain bizkarrean duela indarra/ ahalmena zilborrean/ zedroaren moduan igitzen du buztana/ barabiletako zaiñak elkar gurutzatuak/ brontzea bezain indartsu hezurak/ eta burdin barra legez gorputzadarrak...
- (1488) *gaia*: gaua.
- (1489) *barnian*: barruan, barrenean.
- (1490) *Judeako arbolia*: *Cercis siliquastrum*, zuhaitzak frutak ematen ditu nahiz txarrak izan (*arbolia*, Zuberoera zaharrean fruta ematen duen zuhaitza da, Santa Grazin bakarrik gorde da).
- (1491) *megopia gelgaitzez*: ispiritu ezinegenez, ezin geldituz.
- (1492) *ortxikatürrik*: horzkaturik.
- (1493) *alde ororat soz*: alde guzietaret begira.
- (1494) *gahüntsü*: eldertsu.
- (1495) *mintzo, dioanian*: hitzegiten, dionean...
- (1496) *borogatü*: nabaritu, ezagutu.
- (1497) *argoietatü*: berriro, askotan, zelatatu.
- (1498) *heda gorotzian*: etzana zimaurean.
- (1499) *merkhatü, eliza besta ta pasterala*: (horiek dira oraindik ere Zuberotar gazteen jaiak eta pastoraletaz hirugarren aipamena) *Eliza besta...*herriko festa.
- (1500) *jesanik*: mailegaturik (Z. asko erabilia).
- (1501) *jaun erretora*: herriko abadea.
- (1502) *egorri: igorri*, bidali aditzaren itxura zaharra.
- (1503) *ürkhatü datekenian*: urkatu izango denean (orain Zuberoan

- jende askok beren burua hiltzen dute, West-Berlinen bezaiñ-
beste; Santa grazi herrian, adibidez, sei hil bost urteez).
- (1504) metaforaz, *olio txorta ilhezko oihalian dena...* olio tanta arti-
lezko oihalean dena. (*txorta*, gotera, kotea, baino handixago
da).
- (1505) *thonak*: orbanak.
- (1506) *ebatsiren diala*: lapurtuko duela.
- (1507) *diharü peza bat goititürik*: diru peza bat apartatu (goititü,
goratü: gauza bat bere tokian gorde).
- (1508) *etxaltian erorgeia*: etxaltearen gainean erortzekotan..
- (1509) *nausia dago ogenez berme*: hastioa dago erruaren berme..
- (1510) *Jinkoaren esküpetan gaizki hiltzen*: Jansenius haiña urrun joan
gabe Egiategik ikusten du munduaren erdia Satani utzia dela,
onek zoriona goza dezaten, gaizkigileak aldiz, mundu hontan,
presontegira, urkatégira ta bestean ifernura.
- (1511) *Lamech-ek Kain hiltzen du*: Lamech hori Noeren aita da
(Genesis 4-23).
- (1512) *Antiochos*: Antiokos Epifanos, Seleukos aiako errege, Jerusa-
lemez jabetu zena ta zazpi Makabeuak hil(—184— 162 kbl).
- (1513) *Nikanor* (II mendea kbl) Siriako generala, Judas Makabeuren
aurka borrokatzeko, gudukatzeko.
- (1514) *Herode Agrippa* (Genesis 1.10,44).
- (1515) *Saturnin* presidenta: beharbada Indietako presidenta(?).
- (1516) *Hermian*: (nor den eztagigu: *Hermias* bat).
- (1517) *Leon IV*: Khezar”, bizantziako ikonoklasta(750-780).
- (1518) *lantza khaldiaz*: lantza ukaldiaz(Julien apostata, 331.sortua
363.ean hil).
- (1519) *nahi izala* (Z. zah): *nahi hizala*, gaur; nahi haizela.
- (1520) *hekila larrütü*: haiekin amaillzera erortzera eroan..
- (1521) *nabela*: labana.
- (1522) *lankheiez*: egiteko lanez, enpresez.
- (1523) *aitzinekoer behiz*: aurrekoei bai'haiz.
- (1524) *zien aiter*: zuen aitei.(1525) *aurritü*: ahuldu, flakatu.

BEREZITA XXVIII

Amorioaz

Amorio honki zehatia dena, lür güziako da megopia, orotan da sartzen, gaiza güziak dütü ikhertzen, güziak algarri adelatzen, güziak ere dütü animatzen ta haiñbeste milion aukera(1526) bizi direnetarik izairan, pezü e'liraiteke(1527) amorioaren alporraz baizik. Ekhiak(1528) dian bezala khanbera batetan irabiak(1529) üngürü erabileraziten, ezpaküntü amorioaz guriak zothükutzen; amorio harez ahal giniro erran(1530) zühürak ekhiaz dioana "mündüko süiaren buhadera(1531) dela ta izairiaren obra handienak egiten dütiana".

Arpetz hartan(1532) ageri da amorio erhokeriari üdüri denaz ezki-radiala mintzo. Bego berhez, delakoz abere güziena, bata berziari hüil lentü nahian dagoena. Betüstitü(1533) düzia behin ber zühürak dioan arotzaz(1534), hartan ageri da gizon bat athorras(1535) izerdiz, khedarrez, baoen gorderik ta garren artian mantsotürük ari dela, dü ürrhe ta zilhar süian gorrieraziten, unkhüdian dütü joiten, dütü lantzen moldatzen irakoiz ezorkei ta gaitz(1536) batez dü ontzi bat egiten handien mahaiña janargitzen diana(1537).

Orozbat ari da amorioa mündian, bihotzak arrapatzen dütü, lürrez edo morterez eztiradiano bere sü maithagarrian dütü antsiaren ta erranpiaren marteilliaz dütü joiten, probarentzat othoitzen jarraikiaz dütü limatzen. berdhüdez dütü leintzen(1538) ta haiñ eder dü obra egiten non lekhü beituke zelü enpiratian(1539).

Izairi güzia amorio egiazkoala doa, inhur ezta harez gaberik edo beharrez edo gürtzi az edo arrazoaz, hargatik S. Augustin-ek dio eztela mündian zikatzagorik(1540) ezetare nardagarriagorik eziez gizona, lürrian deusere maite eztiano. Gaistoentzat egiten ziradian hirañetan erraiten zereian - *ihur maite etziela ta ihurek maite etzütiela*.

Zühür zaharrek Izarian zazpi gaiza ezin hobenak zütien ediren ta zeliaren dohaiñak ziradiala zioen: sinhetsien argia, eki piaren bizitar-

züna(1541), honki gobernaren potheria, baloria gaiza goretan ta nekezetan, megopiaren ügaridantza(1542) barnenetan ta amorioaren indarra. Orfeak ta Isidora-k(1543) die hau lehena jarten dioelarik mündia beno zela lehenago amorioa sorthü.

Platonek zioenak igarika ari direlarik gogomen hartan(1544) hirur mündü derekie egin, bata deitzen die Izairi angürütsüa, berzia arima ta hirugerrena mündü güziaren lankheia; bederen dereie beren ütxülibordokak gizona bere jakingabiaren ülhünpian die jarten. Mündü madetarra(1545) bere erthail güzien na(ha)stegoan(1546) die ezarten bena amorioak hirur ütxülibordoka dütü bereziki: Jinkoak gero egia handienen megopia angürütsüer dereie eman. Ezagützia, gizonari arrazoa ta mündiari bere eginbidia diradianak.

Gure begien aitzinian dagoena da kürkürü bethierekoa, Jinkoatik mündiala, mündütik Jinkoara, kürküriak dialarik Jinkoan bere hatsarria, beraren üngürían dütiarik ere gaiza maithagarrienak biltzen, hori Edertzüna da deitzen ta mündian hedatzen deno ta berari atheratzen(1547) dialakoz dereie eman izena: amorioa. Soegiten badereiogü bere hatsarrian(1548), gaiza güziak kokatü dütiala dügü ikhusiren ta, Jinkoari bere obra güziak igaiñeraziten, ordian botzkarioa dela deitzen, dügü aithortüren, dena Izariaren, bere langilian, egia handiena. Halaz amorioa da kürküria honkitik honkiala(1549) bethi irabia irankorraz(1550) ützültzen dena. Jakin nahi badüzü haren izairia, haren sortzepena, haren aitzinandak(1551), haren zaiñak, heren zelakaudiak(1552) ta haren obrak. D. Augustinek dereizkü hitz llabüretan erraiten dio: "Ari deno amorioa, maite dianaren buskatzen Eresia dela deitzen, hatzaman dianian eresiaren lekhian jarten da botztaroa, faltatzen badü aldía egiazki edo üdüriz beldürra dela heltzen, ta harek tristezia diala jarraikiz, hala amorioak diala haiñbeste begitharte nola aldekoit beitiü bathzen"(1553).

Alde batetik üdüría khausitü dü Santü harek bena harez ta berze dotore theologieneki batian amorioaren zaiñak, zelakaudiak, ta obrak dütie pintratü, alabadere haren izaria ezte agerrerazi(1554); ezi, amorioa ezta beraz ez botztarzün, ezetare tristezia, bena bai borhondadiaren nahia zerbaiten maite ükheitian dena Egia, edo haren üdüriala doana ta ber denboran ekarrai(1555) güztia(sic) ta doi zereikün(1556) gaizala lerratzen dena.

Arpetzaz aldiz(1557) hartan dütügü amoriaren esparantza güziak besarkatzen, dütügünak hirur berhesdetan erthailtüren, amorio izairitsua, arimalarena ta arrazodüna diradianak. Lehena dago arima e(re)tzetan, bere gogankidetan ta izatiar dianetan(1558), khalamü harra den

bezala bere ürrüxarekila, бүрдүүнa atxeiriareki(1559) ere bigerrena da arimaletan sortzen dñan zalegarria(1560) khoietara(1561) edo beharretara gilikatzen dütiana, hirurgerrena aldiz, megopia, haitua(1562) gaitzen hartzian, hetan ere amorio angürütsia.

Amorio hau ere dago bi berhezitan, adiskidegoan ta naiera egilian Lehenian dirade, osagarri, ohore, berdhüde ta honki güziak adiskidiari dütügünak opatzen hetan, gureztat irabaizirik batere eztügünetan. Bigerrenian, aldiz hek eztütügü nahi, hantik jinen tzeikien probetxiaren gatik baizik. Hala nahi dü zaldünak zaldia eder ta azkar ez kabaliaren gatik bena berarentako, hartakoz ezta lehenaren pare ta bekhanki daude biak ber bihotzian algarreki.

Hetan dago amorioaren izaira, haren lehen ürrhatsa doa zentziek(1563) irudetzak ta megopiak(1564) eder edo maithagarri zereitzenak, pizten zereioenak, ordian bihotza; ta ükhen nahiak dereionak egarria, hantik dago bethi beha, bethi gogomenak hartara; behin esparantza heltüren dela hari, gero lotsa eztaitekiala hantik da igaraiten errekeitüetara, hegaltaz dabila txoria bezala, xederaren üngürünetan, otorgatü badü nahi ziana, doa laurgerren gradoala dena bakita(1565), dena ere egiazko adiskidegoaren büilhürra(1566) ta hartarik gozatzen denian, dütü amorioaren gozomen güziak bathü(1567).

Meizakindiaren edo Metafisikaren medioz berhez lizateke amorioa hogei erthailtan bena zer pro(be)txü gündüke hetarik, aspaldian dago erranik herioa beno azkarrago dela. Ezkiniro, arren, goga zonbat giradían eskele, gütianian garhaitü, czpada amorioa behar günikiana gük uste beno lehénago badoa. Ordian batere gaberik gaude, sorthü, gizonari bere azken egünetan hiltze zereioan gaitzena dena.

Berezita XXVIII “Amorioaz”

- (1526) *milion aukera* (L.G.): miliu haitü (Z).
- (1527) *e'liraiteke*: ez lizateke.
- (1528) *Ekhiak*: eguzkiak.
- (1529) *irabiak*: inguruzkako mubimendua.
- (1530) *ahal giniro erran*: ahal genezake esan.
- (1531) *buhadera*: auspoa.
- (1532) *arpetz* (Larramendi): c. declaración.
- (1533) *betüstitü* (Larramendi): kontsideratu.
- (1534) *arotza*: metal lantzailea.
- (1535) *athorras*: alkandoras, alkandoraz baizik jantzia.
- (1536) *ezorkei ta gaitz*: itxuragabe ta gaitz.
- (1537) *janargitzen(?)*: jaun argitzen c. ennoblecer. ala *ganargitzen*: resplandecer?
- (1538) *erranpe*: erran-merran, c. chisme ...*leintzen*: leuntzen.
- (1539) *zelü enpiratian*: zeru sudunean (*empurios*, Greziako hizkuntzan *sutan*).
- (1540) *zikatzagorik ta nardagarriagorik*: garatzagorik ta hastialagorik.
- (1541) *ekipiaren bizitarzüna*: oinharrien bizitasuna.
- (1542) *megopiaren ügaridantza*: ispirituaren ugaritasuna.
- (1543) *Orfea ta Isidora*: Lehena Alexandriako, bigarrena Sevillako.
- (1544) *Platonek*: nonbait *Otoruntzan*.
- (1545) *maietarra*: (grezieraz, *maieutike*, haurgintza) hots gure barruan sortu gabe ditugun ideien argirat ematea, ala *madetarra?*.
- (1546) *bere erthail güzien nahastegoan*: bere zati güzien nahasketan.
- (1547) *atheratzen*: atiratzen.
- (1548) *hatsarrian*: haseran, hastapenean.

- (1549) *kürküria*: lat. circulus, ..*honki honkiala*: ongia ongira.
- (1550) *irabia irankorraz*: inguruketa iraunkorraz.
- (1551) *aitzinanda*: antziñekoak, antecedentes c.
- (1552) *zelakaudiak* (Larramendi): (Larramendik *zelakodia*: calidad).
- (1553) *nola aldekoï beiti batzen*: nola zirkuntantzi baitu batu egiten.
- (1554) *haren izaria ez tie.*.. haren neurria ez dute.
- (1555) *ber denboran ekarrai*: denbora berean ekarri... (c. inclinación).
- (1556) *doi zereikiin*: neurriko, komeni zaigun.
- (1557) *arpetzaz*: deklaratur. (Larr.).
- (1558) *lehena dago arima e(re)izetan bere gogankidetan ta izatiar dianetan*: lenbizikoa dago arima aldetan, bere gogokidetan ta amoros izatea duenetan (gogoz ala izatez amoros direnetan).
- (1559) *khalamü arra den bezala bere ürrüxarekila, bürdüiña atxeiria-reki*: kalamu arra den bezala bere emearekin, burdiña altzeiru-imanarekin.
- (1560) *zalegarria*: zaletasuna, *ganoa*(Z.).
- (1561) *khoietara edo beharretara*: gurarietara ala beharretara.
- (1562) *haitua*: gaur Z. *haitatzea*, aukera... *angürütsia*: aingerutsua.
- (1563) *zentziek*: zentzuek.
- (1564) *megopiak*: ispirituak, gogoak... *irudetzak*: irudimenak (Larr.).
- (1565) *bakita*: bakite (Larr.), batasuna.

BEREZITA XXIX

Adiskidegoaz

Adiskidegoa da biziaren salbazionaren(sic) ta(h)ilezindiaren(1568) medika, lürreko paradüsüko arbole bizitzekoak hitzeman ziradianak ezi gure bizia gozomenek dienen lagüntü, mündian üken dütiegünen ohartze maithagarriekila girade ehortzen.

Harek dütü gure egiteko ülhünenak argitzen, düdadünak sinetseraziten, khordokatzen diradianak segürtatzen, arrimatzen, txarrak honkitzen, honak edertzen, okherrak xüxentzen ta hil direnak arrapizten, harek deslürратиari herri bat dereio edireiten, eskeliari gurakusgarritzen, handier goiendia(1569), aberatser zerbützia, jakingabier jakintzia(1570), flakier indarra, erier osagarria, antsiatier pozkida(1571).

Balago ere gizona izar Güzien erdian, bere zorthü honaren jakile bagerik adiskide bagerik, gaitz lüke zorthia, delakoz adiskidegoa gure zorionaren parte gehiena. Hanitz dirade adiskide izan nahi direnak ta gütik adiskidegoaren adrak(1572) ezagützen dütienak. Aristotak net erthailten dütü ederki honki egin nahian, amorioa amorioan, adiskidegoa adiskidegoan ta araukida(1573) obretan. Bihotzgintza da amorioaren txi(li)mista, honki egin nahia bere borhondade gor bat dena, amorioa da obra akabatia. Adiskidegoa algarri honki nahiaren lana: hantik jarraikia, maite dienak güzia ihuren eztirade adiskide, bena egiazki adiskide diradianak dakiela maithatzen. Jende apalenak lirioie amorio handien üdüria itzalt (1574), bena hen artian sar, hanitz dirade amoros inkaria(1575) egiten dienetarik ta hetzaz emazte amorosik batere, hanitz enganatü nahian inhur eztienik enganatzen dielakoz farfaillaren ürrina(1576): hanitzek dereie erri(1577), gütik dolü ta emazte güziek dereie mespetxü franko egiten.

Hippodamak(1578) hirur adiskidegoa dütü mündian jarten, bata aberena, berzia gizonena, hirurgerrena jinko-erdiena. Lehena dago Izairian jenden ta aberen artian dena, hetan ere bere artetan berhezi zonbait

egin laiteke, bena ezkirade jendenetzaz baizik mintzatüren. Aristotak dio, hirur kasta diradiala, hartan, beharrak, plazerrak ta berdhüdiak egin dütianak. Lehen da egün jarraikiena ta nozpait hiriak ta bürgiak egin zütiana, zokhorri batek berziari, emangei estakürütik(1579), ordian aizoak ünürriak bezala ari ziradian; orai aldiz norbere delarik, adiskidegoak aspaldian bide, aharrer ta auzier, eginik, aizoak bizi zirade etsai bezala, adiskidegoak ere bere izena galdürik, gehiago amets baizik ezta ageri, sekülan izan ezpaliz bezala.

Jeloskeriaren ta zekhiñgoaren süiak die adiskidegoa erre, aiziak ere haren hautsa lürretik eraman. Khiristia lehenak haiñ tinko ziradian adiskide bata berziari, non hil nahian bata berziaren lekhian paganer eskeintzen beitziradian, onai aldiz anaiak bere anaiaren beitu ükhatzen odola, lizatekiala Kainen pare, arrotaz beldür ezpaliz. Nekez ere aitak haurrer haurrek ere bere aita-amer behar lukeien amorioa dereie ezagützen. Nekezagoe ere adiskide bat ediren daiteke, eziez ürrhezko meatze bat(1580) mendi goretan; hantik ezagütze bakhünak dü adiskidegoaren izena ozkendü ta hartara delarik orai jende güzia, dügün ikhus lizatekianez ezagütze hartan haitorik.

Dügün lehenik jende handiak adiskidegoarik e'lirokia har txipiarantzat, delakoz bere handitarzünaz ta handiagoe izan nahiaz haiñ betherik non jende güzien zerbützü egin e'lirokienak, arrotz beitu tie. Balakariz diradialakoz üngüratürük ta norbere irapaiziaren jarraikian doatzalarik hetan, ezte adiskiderik batere ta mespretxatzen dutielarik alokairüzko(1581) zaldiez bezala hetzaz zerbützatzen dirade.

Adiskidegoa, bardintazünian baizik ezta laket(1582), hau batzen ezpadü, dü eginen. Ez izanik ere bardingoa bi jende suerten artian, behar handiak dütü zombait aldiz apaleraziten ta txipien doiala jarten, berzela hegaltaz(1583) doa adiskidegoa ta beren handitarzünari so ari direlarik bezañ apaltarzünaz dirade. Inhun ere maite eztielarik, amorioaren inkaria bortxaz egin behar diela dakie, berze althe beren handitarzünak dereie lanak haiñ üsü emaiten non berzentzat üsartia beitie nekez edireiten.

Hantik dirade mündü güziaren balakariak üsü delarik hen bihotza zeñütegiko oillarraren pare aize güzier ützültzen dena. Bena hen balakak ta hitz emanak euriaren hur istiletan(1584), küsküllien pare dirade, hek bezañ fitez dirade argüsten(1585) hala ere gizon zühürak daki jende güziari hitzeman dereien obra, harentakoe ezte la, jalki bezain sarri ahatzerik(1586) dagoela.

Jende güziaren adiskide, baterenena(1587) ezte la aspaldian egia hori errana dago, baietare botaiak(1588) güzier eginak eskerik merexi

eztiala. Jakinezazü beretzat osoki dagonera, dremendena eztiala ihurentzat(1589) haren adiskidegoak habiarik, eztialakoz bazkarik hümier ekharriaz; eztü beharrik, antzü bizi da, ta antzü hiltzen. Bürüa gora aldiz nahi dianak zühaiñen adarretzaz eztü axolik ezetare nahi itzalik.

Kent' handiaren üngürünetarik(1590) bizitze txarra dienak, bürü flakiak, mihi gaistoak, mintzale handiak, sobera jakin nahiak, erri egiliak(1591), trüfalerak, bofoak ta güregiliak(1592) berbera(1593) düzü bethi edirenen.

Adiskide baten haituak(1594) gaiza hanitz dü galtho. Gizon perestü, gomarte(1595), zühür, bihotztoi, leal ta patxor(1596), bena berak berdhüde hek ezpadütü adiskide halakoa eztü bathüren(1597). Hala ere oraiko adiskidegoan, koka ahal laite gizon xühür baten erranian: *bizi zite zure adiskidiareki egün batez zure etsai gertgei(1598) baliz bezala, ta zure etsaiareki egün batez zure adiskidegei baliz bezala*. Iritzi on da bihotz Xüxenari, bena non da bihotz Xüxena jagoitik okhertüren, ezten iritzi hau galgarri.

Berezita XXIX “Adiskidegoaz”

- (1568) *hilezindiaren* (Larramendi): ezin hilaren.
- (1569) *handier goiendia*: handiei dintasuna *Gurraskugarritzen*: here-
dar (Larr.).
- (1570) *jakintzia*: jakintza, c. ciencia.
- (1571) *pozkada*: kontsolamendu.
- (1572) *adrak*: arauak.
- (1573) *araukida*: araukide izatea, c. concordia.
- (1574) *itzalt*: itzali, galdu.
- (1575) *inkaria*: hemen üdüriazi, *irudiaz* (c. fingir), bestetan, *apurra*.
- (1576) *farfaillaren ürrina*: mitxeletaren usaiña, buruarinkeriaren
usaiña.
- (1577) *hanitzek dereie erri*: askok egiten diete, parre..
- (1578) *Hippodamak*: beharbada, kbl V. mendeko Miletostar Hippo-
damos arkitektua izango da.
- (1579) *emangei estakürütik*: emateko aitzakitik (Egiategiren garaian
nonbait jendea pixkat hobeto bizi zelakoan, auzo-laguntza ohi-
turak asko ahuldu ziren, baina ez dira —Basaburuan, men-
dietan— galdu eta zuberotar gizartearen oinharri bat dira, auzo
lehen, bigarren auzo, hirugarren auzo egiturarekin).
- (1580) *ürrhezko meatze bat*: orain Z. *ürrhe mina bat*, *ürrhezko mina*
bat.
- (1581) *alokairüzko*: alogerazko.
- (1582) *ezta laket*: eztago gustuan.
- (1583) *berzela hegaltaz*: orain Z. *bestelan hegaltaz*, bestelan egan egi-
ñaz.
- (1584) *euriazen hur istiletan*: orain Z. *ebiaren hur istiletan*.
- (1585) *argüsten*: desagertzen.
- (1586) *jalki bezain sarri ahatzerik*: atera bezain laister ahazturik.

- (1587) *baterenena*: batere ez'ena.
- (1588) *botaiak*: eskaintzak.(1589) *eztiala ihurentzat*: eztuela iñorentzat.
- (1590) *Kent handiaren üngürünetarik*: ken(du) handiaren inguruntik.
- (1591) *erri egiliak*: pare egileak.
- (1592) *bofoak eta güregiliak*: bufoiak eta erreberentzi egileak.
- (1593) *berbera*: bakarrik, soilik.
- (1594) *haituak*: aukerak, haitatzenak.
- (1595) *gomarte*(Larramendi): alai, alagera.
- (1596) *patxor*: baretsu, baketsu, (orain gaitzeritziz).
- (1597) *bathüren*: topatuko.
- (1598) *gertgei*: gertatzeko.

BEREZITA XXX

Gizonen ta emazten arteko adiskidegoaz

Senhar emazteen artian den adiskidegoaz ezkirade heben(1599) mintzo, bena bai bizioa berhez jarririk, gizonetan ta emaztetan izan laitekianez adiskidegoa laidogarririk? Hartakoz da galtho heia emaztiak egiazko adiskidegoaz gei diradianez ta izkontziaz kanpo halakorik badenez?.

Emazte zühürrekila akoiñta ükhen eztianak, galtho hori arrapostü egin e'liro. Alabadere lohian bethi inharrausi(1600) eztenak zerbait liroke erran hartan. Zonbat libürü betherik eztirade gizon plainüz bere anderen fedekaitzetaz(1601) ta zonbat anderen ezegokidetzaz(1602) betherik, bena horik direia batzüer edo berzeer faltatik gerthü(1603)?

Ez. Izairian-etik da, dütielakoz amorosak itxasoko baiak bezala, bere aiziziaz(1604) gaiez ta egünez bordokatzen. Bena dügün aithor halako gorabeherak adiskidegoan erakhusten (sic) dereikiela adiskidegoa itxusi bat ta ederra, ekhia bezala bere gradoan doala. Nahi lükienek ekhiak odeiak e'lükian(1605) dio, emaztiaren adiskidegoa ostagarren(1606) pare dela, gorri, berde, hoilli(1607), urdin, kolore khanbiakor güzietarik: irusdegarri(1608) diradiala, hantik gogartak hongarri(1609) dütielakoz, txordonpak orozbat(1610), nahia ta ezaxola batetan; hek güziek dereiela aiziak zühain ostoak(1611) bezala odola azotatzen, hantik diradiala itzalpiak, jeloskeriak ta desenfidantzak(1612) sortzen, hantzen ta, zapartatzen. Balükezü zerbait den hetarik; bena hanitz andere dirade botxia bezaiñ gogor(1613), herioaladrano beren gogometan egon diradienatarik ta diradiala gizonak beno bakidero(1614) ta tinkago diradianak arrazoa dago hen flakeziari(ümen) direlakoz lothü, lothüago diradiener, gizonak aldiz beren indarrer fida diradialakoz, bere borhondadian arhinago diradiala, hartakoz ere khanbia(ko)rago.

Sortizkai gaiza(1615) da emaztiak dian liskar(1616) gehiago gizonari, eziez gizonak emaztiari. Zeren eta hau paira be'laite(1617) lehen harez eziez honez. Brobatürrik dago gaiza, seroretarik azken emaztialadrano, sacramentian berze gaiza hanitzetan bezala, emaztek egin eztirokienetarik ari dela gizona hala ezpaliz, Jinkoak egin lüke Eva Adam beno lehen, bena debeiatü edo lotsatü(1618) zatekelakoan, bera(1619) zian egin lehenik gizona. Hantik Izairiaren arrazoaz beharrak diala ohatzen(1620) adiskidegoa, azkarrago hartan gizonetan beno dela emaztetan. Egia horren brobantza ageri da gizonaren egobian(1621) gaizak maite etare ez hügün ezütienetan, hartan azkarki die maite ta borthizki hügün(1622), direlako ere gaiza güzietan gaindi amorioa gizonak beno dela hanitzez biziago ta bere estekamentüetan direla lealago.

Ukha eztaiteke emaztiak gizonak beno bihotza hobiago diela, hen izairia delakoz mehiago(1623), hen nazaroan delakoz ere amorioari, Ekhia dena aiziari(1624), hartara dirade enjogiago(1625). Broba dago arrazoan, direlako gizonak beno debotago hartakoz, arren, amorioa azkarrago.

Gerthaldi batzü adiskidegoaz edireiten dügü kondaira zaharretan; gizon bat, bere aurrhidek etxen süiaren erdian ütirik, laister aizosa(1626) joan zela, soññian bere adiskidiaren garretarik salbatzera; berze batek bi begiak emanik bere adiskidiaren esküdantziaren gatik(1627), bena hanitzago dirade emaztetan gizonen eretzian adiskidegoaren gerthaldiak.

Valeria deitzen zena, dio, gazterik alhargüntürrik, galthatzen zereionari(1628), zeren izkontze hañdi bat etzian egiten(1629)? Eman zereicela arrapostü bazakiala bere senharra zela hilen artian bena bizirik ziala bihotzian ta berarentzat gizon güziak hilik ziradiala. Hypsokratak dio errege Mithridataren emaztiak jarraikiten zian bere senharra gerla güzietan ta zaldiz haren saihetsian, etsaiak lehen zütiala akopilatzen(1630). Sulpicia-k hautse zütian bere bürdüññak senhar deslürriatieren edireitera abiatzeko. Eponia-k bederatzi urthe igaran zütian senharrenen ehortzulo baten arzuloan(1631).

Emazten lealtarzünak beren senharrer, gerthaldi hanitz dereikie eskentzen, batez dügü berezita hau akabiren. Diala orain laurehün urthe igaranik bizi zen Raimond Lulle(1632), Majorka islako herritarra zen sorthü kasta nobletik ta gazterean errekeitü handian(1633) zereien aita amak oikatü(1634), bere erregiaren Khortian kargü handienetara ere zütien helerazi. Nazaroaz zen izigarri amoros ta ütsarte güziakin gogomenak hartara zütialarik, emazte ederrener güre egiten, poesia laidorez

zütian güziak akariziatzen; azkenekoz andere izkontü batez zen erhotü, zelakoz anderia ohoretsü ezinago ta amorioa hel eztaitekianari jarraikiago zelakoz, aitoren semiak, garrak begietan ta bihotzian, arima herratia bezala zabilan bathü ezinez bere andere maitia(1635).

Egün batez kharriketän zabilalarik zaldi eder baten gaiñian ikhuzian eliza batetara anderia zoala bere debozionen egitera. Galopaz ere zen sarthü elizan ta erakhusteko bere andere maitiari pikaderia(1636) zakiala, han erauntsi zen(1637) zaldiari jauzi güziak eragiten, gogo eman gaberik althare ta sagramentian aitzinian zela. Jende hanitz zen elizan apartatürük ere zagoan, bena saldo bat atrebitürük(1638) zaldiari zen lothü ta zaldüna elizatik kanpo ezarri.

Anderia erhokeria harez zen haiñbeste ahalketü non erabaki(1639) beitzian mementoan ihesiaz egin etziana, berze medioz obratüren ziala; bere senharrari erranik igaran ziradian gauzak galtho egin zereioan zaldün amorosaren ikhusteko nabastarria(1640) ta deitherazi zian bere etxera. Heltü bezain sarri, irruritü(1641) zereioan faman egiten zereioen ogena senharrari ta berari bürian jarri zian erhokeriaz ta zonbat meskabü hel zerekeioan hantik; gero desestaltzen zialarik bere bolharra erakhutsi zereioan dithietarik bata, minbiziaz(1642) erdi janik, erraiten zereioalarik, gaiza halakoak merexi zianez ürrhats auherrez(1643) denbora galdü zian eta egin zütian erhokeria(k)?.

Reimond harritürük zauri haren lardazkiaz(1644) ta andere haren berdhüdiáz han berian berze gizon baten arima zian hartü, Jinkoaren amorioak bere bihotzetik berze güziak akhasatürük, ardüra berari mintzo zenian erraiten zian: —Nontik jin hiz? Amoriotik —nor hiz? Amorío. —Norena hiz? amoriorena - Norat hoa? Amoríoala. —Nork egin hai? Amoríoak— Zertaz bizi haiz? Amorioz. —Non hago? Amorioan. —Noratko hiz? Amoríoalat. Hala bizirik ta hilik Santien herrokan herritarrek die jarri haren izena fama hartan dago.(1645).

Berezita XXX “Gizonen ta emazten arteko adiskidegoaz”

- (1599) *..adiskidegoaz ezkirade heben*: adiskidantzaz ez garade hemen.
- (1600) *inharrausi*: gaur hitz horrek Zuberoan *inarrosi* esan nahi du, baina Egiategik esangura duena, *ihausi* (Z.), lohian, lokatzean txerria itzulipurdikatu.
- (1601) *fedekaitzetzaz*: maitasun fede txarraz, adiskidantza fede txarraz.
- (1602) *ezegokidetzaz*: ezin egonaz.
- (1603) *direie batzüer edo berzeer faltatik gerthü*: diete batzuei ala beste faltatik *gertatu* (*gerthü*, gaur Z. *agitü*).
- (1604) *Izairianetik ...Izadiaren barnetik, izairiaren barrutik aiziziaz...* aize ukaldiez. *bordokatzen*: itzuligaindikatzten, itzulipurdikatzen..
- (1605) *e'lükian*: ez lezan ükhen, ez lezan eduk(i).
- (1606) *ostagarraren*: gaur Z. *ostadarra* batzuk, *ortzadarra* besteek.
- (1607) *hoilli*: hori.
- (1608) *irudesgarri*: c. imaginable (Larra.).
- (1609) *gogartak hongarri*: meditazioak ongarri (Larr.).
- (1610) *txordonpak orozbat*: kordokak berdin.
- (1611) *zühaiñ ostoak*: zuhaitz ostoak.
- (1612) *itzalpiak, jeloskeriak ta desenfidantzak*: segetretuak, bekaizkeriak ta fidantza galtzeak.
- (1613) *botxia bezaiñ gogor*: arkaitza bezain gogor.
- (1614) *bakidero*: batasunzale.
- (1615) *sortizkai gaiza*: jaiotzgai gauza, sortzezko gauza.
- (1616) *liskar* (L.): disputa, c. *aharra* Z..
- (1617) *paira be'laite*: jasan, eraman bai lizateke.
- (1618) *debeiatü edo lotsatü*: aspertu *ala* bildurtu.
- (1619) *bera*: soil, bakar.

- (1620) *beharrak diala ohatzen adiskidegoa*: beharrak duela oratzen adiskidantza.
- (1621) *egobian*: ezaxol, c. indiferencia.
- (1622) *borthizki hügün*: bortizki gorroto, gogorki gorroto.
- (1623) *mehiago*: *flaküago* (Z.) erbalago.
- (1624) *Ekhia dena aiziari*: eguzkia dena aizeari.
- (1625) *enjogiago*: emanago.
- (1626) *aizosa*: auzosa, auzoko anderea.
- (1627) *esküdantzia* (Z.zah.): defentsa.
- (1628) *galthatzen zereioanari*: galdetzen zionari.
- (1629) *izkontze handi bat etzian egin*: ezkontza handi bat ez zuen egin.
- (1630) *etsaiak lehen zütiala akopilatzen*: etsaiak lehen zituela jazartzen (*akopilatu* (Larr.), “acometer” gaztelaniatik dator nonbait *zangopilatu* batekin kurutzatua).
- (1631) *Eponiana*: Galiar andere ospetsua da, bederatzi urtez harzulo (harpe) batera joan zen *ehortzirik uste zen* senharraren ikustera eta hor bi haur jaio ziren. Enperadoreak (Vespasianus) 79.urtean hilerazi zuen. *Eponia* hutsa da.
- (1632) *Raimond Lulle*: Ramon Llull, (1233-1315).
- (1633) *errekeitü handian*: ardura handitan.
- (1634) *zereien aita amak oikatü zieten aita amak ohitura eman*.
- (1635) *bathü ezinez andere maitia*: topatu ezinez andere maitea.
- (1636) *pikaderia*: zaldian ibiltzen, zaldiaren erabiltzen.
- (1637) *erauntsi zen*: ari izan zen, jardun zen.
- (1638) *atrebitürrik*: ausartu.
- (1639) *ahalketü, non erabaki beizian*: lotsatu non erabaki baitzuen (Z. erabaki = deliberatü).
- (1640) *nabastarria*: askatasuna, baimena.
- (1641) *irruitü*: irudierazi, erakutsi.
- (1642) *minbiziaz*: kantzeraz.
- (1643) *ürrhats auherrez*: pausu alperrez.
- (1644) *lardazkiaz*: harrigarriaz.
- (1645) *Santien ...fama*: Llullen konbertiketaz badago anderearen egitateaz kanpoko kondaira, Raimon, Ramonek Kristo gurutzean agerpena ikusi zuenean, gertatu omen zen.

BEREZITA XXXI

Igoriaz edo hügüngoaz(1646)

Arimaren griñaldi(1647) güzietarik hügüna da hotzena, aidürena(1648) ta galtakorrena. Sügiaren arrautziak bethi korokatzen ari da, khozia(1649) barreia ahal dezan bazter güzietarat. Dügün bilais(1650) griñaldi harrigarri hori; hala ariman egiten dütian zathizgoak dereizkü erakhutsiren ta nolako diradian erranen. Errazita(1651) ardüra haren lagün dena ema daite denboraz; bena hügüna zahartziarekila zaiñak dütü barnago lanthatzen, athera eztereitekianak(1652), hazkürria dü jarraikian ta gaitz egitian; ogen güzienetan gogomenak ta mendika nahian, bethi egarria. Ber üthürbegitik jalkitzen delarik laur bide dütü jarraikiten. Zonbait aldiz hastio dü arrazo gaberik. Berzela jeloskeriaz berzealthe(1653) ogenik eztianez, edo dianaz nolako nahi den ütztai-teke athor(ra) beltza bezala, delakoz gorrotoaren(1654) obra.

Txitxak(1655) eztü zaldiren lotsarik, bena miroaren edo esparberaren; hegaltan laister doa amaren hegalpetara(1656). Bi atabaletan (batian) ahüntz larrü, berzian otsoarena; azkenaren azaliak hauts liro(ümen) lehenarena(1657); halako dirade jende artian gorroto arrak, izigarri diradianak.

Eztirokianak, arren, holako griñaldia iñharraus gogoan denian eskentzen, da faltagaberik mespretxiaz ta ordariaz handitzen ta erran dütügün zaiñak dütü barnatzen, bihotztoiak dütie akhasatzen, handiosak(1658) dirade mendikatzen, flakiak gordatzen; ardüra ere hügüna amorio hoztütiaren lekhian da jarten ta hantik gaitzena da gertzen.

Zonbait aldiz ere uste ezkünian eskazak desgaiñturik(1659) gihaur girade gibeltzen ta hügüiña zereikü heltzen. Ordian ginhaurrez(1660) mendikatü nahiz maite ükhen dügünaz, dügü hastioago, enganatü gütiakoz. Kintilianek dio. Hügüna askazien artian medika bagerik dagoela, haren plagak sekülan eztiradiala zarratzen(1661) zeren eta Izairiaren

lothürak ber aragiaren odolaz josirik porroka ezpeitateke ürratze-medika eztaitekiana egin bagerik.

Halako dirade bihotz haboroenak zauri harez hirotürük daudianak, hantik haiñbeste gizon ahül(1662), hoilli ta itxusirik adiskidegoa güzien ihesi doatzanak, lagüngo hügün dütienetarik, behaztü(n) ta igormin baizik(1663) jaten eztienetarik. Berze suerte bat bada hetan, sügiaren mihiarekin sortzen dena, bethi herratürük dabilta, hiritariak(1664) bethi gogomena dereie erratzen, bürü hüna jaten(1665). Berze lanik eztie, baizik berzek erraiten ta egiten dütien güzien desohoratzia, gaieko-txori berri gaitz ekarler(1666) üdüri dirade, deadar heriotsüez dielarik pausia enbeditzen(1667) arima eztiak dütie lotsatzen.

Hantik hügüna bethi bera delarik athitxatzen(1668), arima poderosetan sarzen bada Tiranoak hetarik dütü egiten, fitez basa gizon jendejalen sordeitz gertzen diradianak; hantik bihotzak gordinik dütienak jaten, hantik hilak lürretik khentzaliak,(1669) hantik gaitzkondiak(1670) sekülan entzün ezetare ikhusi eztiradianak, handik bürhezürrek kopagei eginak, ta hetan Elboin maradikatia(1671) edaten ziana, mündia biziren deno, gezürti lardaskigarria.

Ezteia dolügarri bizio halakoa sorthü bazen gizonarekila, khiristianarik hartan den gogortü. Nola hori sümantza(1673) güzietara igaran deno, zer ohore düke obraren lanegiliak? Badakizü ja bekhatü mortal hori nontik zereikün heltü harez begira(1674) ezkinandiala eztükegüno(1675) gure izairia hobetü; gaiza egin ahal daitekina dena alabardere.

Izartaren gorrito(1676) nontik da jiten? Jendiaren gogomenetik banaite diradialarik, algarri beitirade joiten, bolak bezala bilartian, beren ukurtetan(1677) hel e'laidikina, norberak jarraik baleza bere zatua; bena nahiz bataz berzia garhaitü girade gure artian etsai gertzen. Hantik otso gizonak bezala nahi dügü gure pare dena hügüntü, hügüntü arrazorik bage, hügüntü osoki adrakaizkia(1678) eta nola eztaiteke halako, delarik Jinkoa batarzünaren(1679) Erdeia,(1680) ebak'eztezagün gure nabelaz, kürkürü üngüratzen gütian ta hauts(1681) Eukaristian sakramentia batarzün haren gatik egin dena; dago hantik kanpo Satanen poteriala girade erorten, ezi Jinkoa da bakearen Jinkoa ta batarzün güziena. Jinkoak dü barkhatü bere erhailer; gük ere dügü egünkal hitz emaiten gure etsaiari dügüla barkhatzen -haren bihotza jan ginironiano gresillan. Barkhatzen diot (diozü), bena eztirot haren begithartia ikhus. Jinkoak orozbat dereizü barkhatüren eztügülarik ikhusiren ta zer da ez ikhuste hau? Satanen lagün izaitia(1682) O! khiristiana zer peridikiaren lizatekia hau ekhaia? Zeren bizi ginanteke katamotza ta

ginanteke katamotza ta leoin-ñabarrak bezala lehen, eziez J. K. en bidia jarraik, dianak bere odolaz etsaier barkhatü.

Gü, balima, *hüskaldünak*, hartan inhur beno enjogiago giradialakoz medika sendogarriak beharrago güntüke. Dügün zombait giniroan bath(1683).

Bada jende, gathiaren ürrinak, apoaren bathziak, aiñharbaren ikhustiak engoxa ezpaiñetara jineraziten dereienak, gatzontziaren arauldiak orozbat, horik dirade Izairiaren dohaiñak, haren gorotza deithzen dütügünak ber arrazoa bihurt laiteke auherki, ber gaiza lizateke tximino nahi lükianak maskortiari izkontü; bena jendia ber kastatik izan eta izairiak halako gorrotorik e'lüke behar ta ikher bageneza hastioaren arrazoa ediren giniro, ümen, faltsüki edo gezür batetik dela sorthü, balima ere gaiza, okherrez hartürük.

Ardüra, gure artian, hügüna auzitik da sortzen, auzia da gairen(1684) eta mündiren ützüli-bordoken semia, ezta nahastegoaz ta ülhünez baizik bizi, bilgüra bat da min güzietzaz egina; süiak, mehatxiek, düründak, ekhaitzek itxasoaren leziek, arranoaren aztaparrek balenaren tripak, basa arimalen ozarak(1685) ta sügien khoziak(1686) *huskaldünetan* bara'erazi e'lüroiekiena, bere aitzinian dabila bethi, berzeren honaren egarria ta haren saihetsetan engañia edo ziliboka, mendika bide etzena, gezürta deslealtarzüna ta haren büztanian dolia(1687), eskelegoa, ahalkia ta desohoria dirade haren lagünak. Akadoi honak dirade Jinkoaren dohaiñ ederrenak; bena nola nahi dien akadoiak akadoitü auzikarrietarik(1688), bata dago harritürük, emaztia nigar thurrustaz, haurrak marrakaz ta askazi güziak dolian.

Nor da aizo honer halako, dolü e'lükiana, auziek dien jendia porrotatzen ta etxaltiak eskeletzen? Nori dolü e'lizateke Türkiako ber akadoia gure herrian ezten jarri, han abogatürük ez eta prokuradorerik ezta batere, nork bere züzena Bizir Handiaren aitzinian dü pleteiatzen, harek galdü dianari, dian ogenaren arauiala belhariko jarrerazirik, 40 edo 50 makhila khaldi, hoiñ zoletan(1689) dereitzo emaneraziten ta audientziatik kanpo die urthikitzen harat berriz ezten khoi jitera(1690) hala akadoikeriak, eztü laborari gaxoa hezurretaradrano jaten ta hoiñen minez ibil ezpadaite ere, jarririk dü etxen ogi jaten ta gogo honez dü mina berekatzen(1691) Nontan(1692) ta zertan nahi den auzi baten azia ezta bi gizon perestiek akadoit e'lürokienik Zonbat nahi den gizona bere zentziari tinko auziaren galtziak dereio büürütik khentzen uste zian züzena. Zeren, arren, bi gizonen erraniala, auzirik gabe e'lüro berak büürütik khent, galtzepena damnia, ahalkia, desohoria lütüke gütiagorik,

hügüngoaren ez astakürürük(1693). Egia delarik araukidate gaisto bat(1694) auzi hobena beno hobe dela araukidiak balio dü zerbaitez erostia, dialakoz bakiaren gozomena(1695) üzten sobera khario paka eztaitekiana(1696).

Iritziaren bizitarzünian kolpü zonbait bazereitzü ezkapü, kolpatü düzünari zoaza barkhamen galtara, jakilen eretzian ta zure makhila eskent, eman dereizazün ordaria. Eskent ere gastiena(1697) gizon perestia bada barkhatüren dereizü, halako ezpada, züzen bat zure althe dükezü jarri harenari ogen eginen diana.

Bakia maite eztianak gütik bake bere bizian dü ükhenen(1698), halakoak dirade handiosak beren büria berze beno gorago ekharri nahi dienak, dremenden hitza okher hartzen dienak, giziberia bat(1699) ere damnü handitan ta horaren txanpa(1700), begian harri'khaldia bezala, halakoek die falta gaberik auzi azia, lan egar e'lirokiena(1701) ta hügünak barnetik eta kanpotik franko dütükianak.

Jende güziaren etsaiak, düke jende güzia etsai ta sekülan arrazoa bere althe. Egia harez mündiak dereikü gerthaldi harrigarririk, Enberadoretan ta Erregetan xehekatürük izan diradianetan. Nola, arren, gizon banüzta(1702) hor errabiatiaaren pare esküin ta esker ausikiz ari dena, e'luke haiñbeste etsai nola baitüke aizo ta hantik zer bizitzia dateke harena, bethi auzietan bizi dena errabian da hilen. Bakiak dü pausia lagün(1703), biak die gizonaren zorthü hona egiten, ta arima xüxena da hen egongia, liliz üngüratürük dagoena, gizon xüxenaren egarria dena.

Berezita XXXI “Igoriaz edo hügüngoaz”

- (1646) *Igoriaz edo hügüngoaz*: gorrotoaz.
- (1647) *griñaldi*: c. pasión.
- (1648) *aidürena ta galtakorrena*: egonkorrena ta eskakorrena.
- (1649) *khozia*: kutsua.
- (1650) *bilais: pikarraï(Z.)* bilusgorri.
- (1651) *errazita*: hasarre, kolera.
- (1652) *athera eztereitekianak*: atera ezditekenak.
- (1653) *berzealthe*: bestalde, *bestalthe(Z.)*.
- (1654) *gorrotoaren(G.)*: hügüngoaren, *hügüntzearen*.
- (1655) *txitxak*: txitak, txitoak.
- (1656) *hegalpetara*: hegopetara.
- (1657) *azkenaren azaliak hauts liro(ümen) lehenarena*: azkenaren otsak, zaratak, hautsi lezake(omen) lehenarena.
- (1658) *handiosak*: orain Z. *handiusak*, handinahiak.
- (1659) *ezkünian eskazak desgaintürik*: ezkenuen eskasak gainditurik.
- (1660) *ginhaurrez*: geronez.
- (1661) *plagak...ez zarratzen: zauriak... ez hitxitzen. (zarratü, orain Z. zerratü)*.
- (1662) *gizon ahül*: gizon erbal.
- (1663) *igormin*: behazun, bedamin, (izenkideak dira).
- (1664) *hiritariak*: tentazioak.
- (1665) *bürü hüna jaten*: burmüña jaten.
- (1666) *gaieko-txorri berri gaitz ekarler*: gaieko-txori berri txar ekarlei....
- (1667) *pausia enbeditzen*: atsedena eragozten, *enbeditzen*, gaztelania-tik galdu da, orain Z. *epharxatzen*, (enpacho gaztelaniaz).
- (1668) *hügüna ...athitxatzen*: gorrotoa atizatzen, zirikatzen.

- (1669) *hilak lürretik khentzaliak*: (herri barreneko gerletan gertatzen den bezala eta ez Espaniak 1936.urtean asmatua).
- (1670) *gaitzkondiak*: dificultades.
- (1671) *Elboin maradikatia edaten ziana*: beharbada emazteak hil zuen Alboin ospetsua.
- (1672) *lardaskagarria*: harrigarria.
- (1673) *den*:...dadin...; *sümantza*: ondorio, c. posteridad.
- (1674) *zereikün heltü ta harez begira*:...zitzaigun iritxi ta harenganik gorda....
- (1675) *ezkinandiala, eztüküguno*: ez ginatekeala, izango eztugun bitartean....
- (1676) *Izartearen gorritea*: izar guzien gori izatea...
- (1677) *ukurtetan*: ezker eskubi joaitetan.
- (1678) *adrakaizkia*: arau txarra.
- (1679) *Jinkoa batarzünaren Erdeia*: Jainkoa batasunaren.
- (1680) *Erdeia*: zentrua.
- (1681) *kürkürü üngüratzen gütiana eta hauts*: zirkulu inguratzen gaituena eta hautsi.
- (1682) *izaitia(L.)*: *izatia(Z.)*.
- (1683) *dügün zombait giniroan bath*: dezagun (aípha) topa genetza-kean batzu...
- (1684) *auzia da gaiaren*: auzi da gauaren.
- (1684) *auzia da gaiaren*: auzia da gauaren(auzia, orain Z. *prosesa*).
- (1685) *ozarak*: “ozararen” behar luke, zakurraren.
- (1686) *khoziak*: edenak, benenoak.
- (1687) *dolia*: damua.
- (1688) *auzikarrietarik*: auzia ekarri dutenatarik.
- (1689) *makila khaldi hoin zoletan*: makila ukaldi oinpetan.
- (1690) *urthikitzen harat berriz ezten khoi jitera*: botatzen harat berriro ez dadin zale etortzera.
- (1691) *mina berekatzen*: gaitza ferekatzen.
- (1692) *nontan*: “zertan” bezala eгина, non.
- (1693) *astakürüririk*: aitzakirik.
- (1694) *araukidate gaisto bat auzi hobena beno hobe*...esaera itzulia: fr. un mauvais arrangement est meilleur qu'un bon proces.

- (1695) *dialakoz bakiaren gozomena üzten*: duelakotz bakearen gozomena utzi egiten.
- (1696) *sobera khario paka eztaitekiana*: garestiegi paka ezditekena.
- (1697) *gastiena*: gastuena (orain Z. gastü = fres).
- (1698) *bake bere bizian dü ükhenen*: (joskera alderantziz) bere bizian bake du izango.
- (1699) *giziberia bat*: gizikeria bat(?) (B), txipikeria, apurkeria bat.
- (1700) *horaren txanpa*: zakurraren zaunka.
- (1701) *lan egar e'lirokiena*: lan eraman ez lezakeana.
- (1702) *gizon banützak(G.)*: gizon bakoitzak.
- (1703) *pausia lagün*: atsedena, deskantsua lagun.

BEREZITA XXXII

Tristeziaz.(sic)

Xühür batek zioan gizona ütsia bezala mündian zela sartzen, lanari ere orozbat lotzen, han ziala bizi zeno harri handi bat, arrolagei(1704) zereioanak doloriak ta tristizia, eskietan ezarten. Bata hetarik borhondadiari khinper aritzia zela, berzia aldiz gaiza maite günükienetzaz pairatzia; hantik arima dagoela bethi lanez akabairik, hantik ere batzuk diradiala abartzen, berziak aldiz zanba hiltzen; heltü zereiona Gilbert Montpensier-eko dükiari bere aitaren thonbaren gaiñen hil zenian.

Arima flakietan da sortzen ta megopiak, ardoillak dian bezala bürdüña dü jaten, boztaroa dü ere haren kharastarzünaz(1705) bihotzetik akhasatzen, langora zereio(1706) gaiza güzietan jarten desalailak dü bethi lagüntzen, biek dereitze odola idortzen izairitze alporra hiltzen(1707) ta megopia güziak agortürük bere minen üthürrian egünkal handitzen. Hantik da jendia bethi himor gaitz üngürünetan gaiza güziak entzüten dütianak, egiten zereitzen güziak zereitzo gaitz. Dremenden gaizek die khexatzen(1708), ihienak elhorriz betherik(1709) opatzen dütienetarik deusere bere arauiala etzereio honki jiten,(1710) azkenekoz bizia ere zereio eranpesgarri(1711).

Halako dirade haurzaroan kotoan(1712) eta zetan ohatürük izan direnak, nahiz güzier obedierazi orori dirade bihurtzen ta laket zereiena baizik ezte egin nahi, hantik pairamenik, sekülan ez ükhenik autsur-tia(1713) ezte ezagütü ta hantik aitzina bizi izan direlarik ustian deuse-rez falta e'lereikiela mündian nekezia dremendenak arima bere bartade-ratik(1714) jauzerazten dereie.

Hantik üllü batekila bilhakan, itzal txipienak dütü thormentatzen, elhe arhinenek herritatzen(1715), hotzpera eztena samurtzen(1716), sorraitz arrapostiak egiten(1717), mingar dirade beren hitzetan, zeda-liek(1718) dereie büriala odola igaiñeraziten begiak eskanborratzen (1719), ahoa gahünstatzen(1720). Bena zaharrak dirade hügügarriago

non etare odolaren hotztarzünak behar be'leikie(1721) himorrak ematü, üdüri zereie jende güzia hen flakeziaz berme dagoela. Bethi argoitant(1722) daude nontik eta nola jende gaztier auzi dien eginen: zombait nahi xühür izanik eta berak beren gazteroan izan diradian beno eztirade hantik zothükatzen(1723) maiñata zaharrak hor hazteritsuak bezala dütie eskerniatzen(1724). Adiskider borthak zarratzen(1725) haurrak etxerik kanpo urthikirik, konzentziaren artekariarekila auharrak(1726) dütie üsu arra xüxentzen(1727) ta auherki.

Mündia, jende bere sortzepez plaiñuz ari diradienetarik, da betherik, berzerenez enbide(1728) ere direnetarik, Jende güzier, beren minak bezala dütie eskelek eliza borthetan, berenak jiner ta joailer(1729) dütie bederakatzen. Berze aldiz dütielarik bihotzaren barnian kokatzen, ager ezitian, die begithartia estiran ezarten. Berzek beren marraketaz, herrekek botxietan(1730) bezaiñbeste azalia die egiten. Berziak arima herratien pare doatza. Gora behera, petik gaiñera, esküin ta esker, aitzina ta gibelerat, ihor ere eztautekielarik, jokü ta lagüngoia güzier ihesi doatza. Berziak beretzaz diradialarik debeiatzen(1731), berzen eretzian dirade damürratsü, püntzoi, arrabuhin(1732) ta mündüko moldezi(1733) güzien etsai, sorginkeria zombait bihotzian balie bezala.

Zombait ere bizitziaren eginbidiak ahatzerik, jan ezetare edan eztie nahi, ehortzuloan balira bezala, hantik gogomen beltzak ütsirüdiak(1733), desparantza(1734) ta megopiaren mila egipen erran ezkini-riokianak dütie athetzen. Gaiza egiazki nigarratsü da nola griñaldiek dien gure bizia thurmentatzen. Bada ere egiazki dolore haiñ izigarririk non gizonaren indarrak lirotekienak garaith arima, zerütik(sic) jin ezpa-leitze zokhorria; bena aithortü behar dügü ere gure konzentzia edo barakindiari(1735) traidore giradialarik dügüla bihotzian haiñbeste azi gaisto manirtera ützen; arrazoak ta berthüdiak lütükienak hatsarrian atzestü(1736), ordüz her gogo eman bagünü.

Auherki(1737) filosofoak dirade eritarzün haren sendotü nahian erauntsi, batek ere eztü khausitü(1738). Peredikariek ere hartan die gütik obratü, zeren eta nazaro bederakar medika beharra ezpeitzirokie jar, ziradiano jende güziari mintzo, ja erran dütügün ta ez himorren arauiala(1739) Botztaroa da tristeziaren medika segürrena arima ederrere ere Jinkoak dereien dohaiña: halakoak belzkaroez(1740) dirade etsai; Karmelitek Españan hitz güziak erri batez dütie lagüntzen, beren hondikariak(1741) dereielakoz manhatü bethi botz behar ziradiala izan. Dioe ere Apollon-ek(1742), bostehün frairen Bürüzagi zenak botztaroran zütiala bethi etxekitzen(1743) ta tristeziala erorten ziradianak laister laur hitzez zütiala hantik khentzen.

Zahartzera üzten denian eritarzün halakoa zorabiala(1744) da laister igaraiten; batek uste Lurrezko tüpüiña zela inhurek(1745) honki behar etziala, berziak uste oillar zela bethi khantoz ari zena, berziak gaiza güziak arrimatzen zütiana zeria(1746) eror e'lakion lürriala; berzia eskia bethi tink ziana mündia hantik ezkapa e'lakion; gure denboran ere ikhusi dügü uste ziana bere südürra zamari bat zela(1747), zaldüna bethi hantik eraitserazi nahi ziana; Printze bat ere lebraost(1748) zela ustez, txakürrez bera, laister hen ihesi khanberan(1749) zabilana, hek güziak tristeziaren ta damorriaren(1750) obrak dirade(1751).

Zer da, arren, hen medika, errekeitia etxen, kanpoan aldiz lana, ezi auherkerian(1752) dütü zaiñak, megopiaren ta khorpitzaren obra jarraikietan eztirade sartzen ta bateri ta berziari obra eginen dereitze botztaroa emaiten ta osagarria azkartzen(1753).

Berezita XXXII “Tristeziak”

- (1704) *arrolagei*: ezagutzeko ta lagun egiteko.
- (1705) *kharastarzüna*: garraztasuna.
- (1706) *langora zereio*: orain, *langora zaio* (Z.) (langora, fr. langueur).
- (1707) *izairitze alporra hiltzen*: izateko berotasuna hiltzen..
desalailak (Larra.): gogaitzeak, gogo galtzeak, c. desaliento.
- (1708) *dremenden gaizek die khexatzen*: gauza gutienek dute asarretzen.
- (1709) *ihienak elhorriz betherik*: ihia arantzez beterik.
- (1710) *bere arauiala etzereio honki jiten*: orain Z. *bere arabera etzaio untsa jiten*.
- (1711) *zereio eranspegarri*: *zaio ezin jasana* c. insoportable.
- (1712) *kotoan*: algodoian.
- (1714) *bartaderatik guntzetik* (Z.) orain (guntze = gozne).
eta orain *bartadera*, sarrailu txipia da.
- (1715) *elhe arhinenek herritatzen*: hitz ariñenek irritatzen.
- (1716) *samurtzen*(L): minberatzen(Z.).
- (1717) *sorraitz arrapostiak egiten*: txarrago erantzunak egiten.
- (1718) *zedaliek*(Larramendi): kontraesanak.
- (1719) *eskanborratzen*(bearnese): kanporatzen. (escampitra: ihesegin, bearn.).
- (1720) *gahünstatzen*: elderrez betetzen, gaunez betetzen. (orain Z. *gahün*: gauza batean egiten den aparra da, *elder ta bahüts*: bizidunen ahoan agertzen dena).
- (1721) *behar be'leikie*: behar bai liekete.
- (1722) *argoitan*: goaitatzen, zelatan, barandan.
- (1723) *zothükatzen*: berez abiatzen, igitzen.
- (1724) *eskerniatzen*: gaizki erabiltzen, pairatzen.

- (1725) *borthak zarratzen*: atepak zerratzen.
- (1726) *kontzentziaren artekariarekila auharrak(sic)*: kontzentziaren bitartekoeekin okerrak, eztabaida...
- (1727) *arra xüxentzen*: berriro zuzentzen.
- (1728) *berzerenaz enbide*: besterenaz enbidia, gutizia...
- (1729) *jiner ta joailer*: etorle ta joailei.
- (1730) *herrekek botxietan*: errekek arkaitzetan.
- (1731) *debeiatzen*: aspertzen.
- (1732) *damürratsü, püntzoi, arrabuhin*: c. enfadado, picado, arisco. fr. faché, boudeur, grincheux.
- (1733) *moldezi* (Larramendi): molde on, manera on.
- (1734) *ütsirüdiak*: ilusioak. *Desparantza*: etsipen.
- (1735) *barakindiari*: kontzentziari, baita berjakindiari.
- (1736) *atzezü*: aztatu.
- (1737) *Auherki*: alferretan, alperki.
- (1738) *khausitü*: lortu.
- (1739) *himorren arauiala*: humoren arauera...
- (1740) *belzkaroez: beltzuriez(Z.)*. arpegi beltzez.
- (1741) *hondikariak*: fundatzaileak.
- (1742) *Apollon-ek*: Tuanako Apollinarios, neo-Pitagoratar filosofoa (I.m.).
- (1743) *etxekitzen*: eradukitzen.
- (1744) *zorabiala*: zorabiora, orain Z. nahaskeriala.
- (1745) *inhurek*: iñork.
- (1746) *zeria (Z.zah?)*: zelia(Z.) zerua.
- (1747) *zamari*: (benetako zuberotar hitza *zaldi-* rentzat, hemen lehenbizikotz erabilia).
- (1748) *lebraost*: erbihüme, erbikume.
- (1749) *khanberan*: logelan.
- (1750) *damorriaren*: “damaniaren” beste lekutan, garbaia?.
- (1751) *obrak*: ondorioak.
- (1752) *auherkerian*: alperkerian.
- (1753) *azkartzen*: gogortzen, sendotzen.

BEREZITA XXXIII

Azkenaren jarraikia

Eztaitelakoz lürrian arimalik plazerez gizona beno khoiagorik(1754) ezetare hetan gozatzüagorik, ezetare betere meskabier menpetüagorik, zer da arren, gizona? Bere sortzeppenari legautse(1755) dereioaner bere biziari presontegi dena ta herioaz lardaski diana. Nigarrez argiari soegitia(1756), khürütxe ükheitia, ahoa marraker ta gosiari zabal heltzen dena. Megopia hütsik, khorpitza hauskorri(1757) dütiána, hantik naieraegilen errabia, hanitz urthez abere hau eskelegoaren erdian bere orradearen(1758) kadenan, azotiaren lotsan bizi dena, bethi bere borhondadiaren gaizak khinper diana(1759) hantik gazterik langile ta tenpestaren erauntsietara zorthü gaitzaren seiñale diradienetara gero izkontziaren mithilgoan(1760) senhar emazte gaistoaren bathzian(1761) Egiteko txarrak, arraukinak(1762) eskelegoan, haurretan gaitz franko, erran txarrak üsü; hantik ere aharrak(1763) laidoak, desohoriak, auziak, gogomenaren flakeziak, etxaltiaren ützülibordokak, maite zenaren galtzpena, zahartarzünaren mespretxia, hen landan eritarzünak, azkenekoz eskelen zokhorriala jiten dira ta aberatsak ere arrapatzen dütiána, dena herioa.

Mündü hontan gal ahal gineroanak(1764) daude honaren, famaren, askazien(1765) ta osagarriaren galtzepenetan. Zer dügü her bürü emaiteko? Sententzia, arrazoa, denbora beharra ta grazia, hetzaz gabe bagirade, düda bagerik tristeziak fitez gütüke(1766) garhaitü. Elhe güzier gor dateke, müthü badirade erran dütügünak ta auher(1767) hen harmak. Güzietarik hobenena dago tieso, sinhestia ja galdürik dagoela, galdüren dügüna hala harez pairatziari(1768) girateke, ja adelatürrik(1769).

Ama batek bere seme bakhoitza galdürik zian, sobera amorio, gal ahal zionari, ükhenez, ziala min mingarriena ta doloriak medikatzen ziradiala bere bihotzian, ükhen zian amorio soberanaz: hitz nobliagorik jalk eztaite(1770) emaztiaren ahotik.

Eskelegoak zütia(1771) lotsatü?(1772) Sorthü zenandian egünian beno eskeleago etzirateke; ezi, ordian, pikarrai zenandian Odolian bazüniana ürrhe, perlak ere beharrietan ta ükharaietan? Ezpazünütian, deusere eztüzü galdü. Aberats zinela ta orai eskele, diozü? Zinandiana hatsarrian zirade; datekina ere zü bezala, jin zena, aberatstürük, oiha txar batetan zü bezala eskele joanen dena. Troxatürük arrapatü dereizieia zure hona? Zü beno plaiñagarriago dirade arrapazaliak, galdü datekenian zure diharia Soberarik ükhen ezpazünü etzünian jokatüren(1773) aski bazünian bertzianetzaz behar etzünian. Urratzen dieia zure fama? Ogenik ezpadüzü ützt elhiak laisterkara, akhitüren dirade. Ogen düzia, egizü gizon perestiago izan bazinandian bezala, egin zünükiana, ixiltüren dirade.

Gaizki errailiek ezte mihi bat baizik, zük aldiz bi eskü hetan dirade elhiak, zütan aldiz obrak; batak dütü aiziak eramaiten, berziak daude etsaiaren ahalkiaren jakile(1774), mespretxiak dütü elhe txarrak deusezreten. Elhiak bide xüxenari seküla ogen ezte egin, ezetare gizon perestiar bilho bat galerazi.

Nigarrez ari zirade düzülakoz adiskidia galdü? Etzüzün(1775) zure besoetarik edo zankoetarik bata hiltzen ahal diradianak ta zü hil artekan herrestatü(1776) behar dütüztüna; bena egiazki maite bazünian, hila hobeki dago zure bihotzian, eziez zure saihetsian; han düzü bethi edirenen(1777), zena bere aragian, han zirade hareki mintzatüren(1778) eta jarraikiten zütiano zük ere düzü jarraikiren, zure aidürü dagoan lekhian zirade bathüren ta sekülakoz ber amorioan(1779) biak ziradie biziren, ezi hilgei(1780) ezpazinandien algarreki, egobiar zen(1781) bata hil ladin berzia beno lehenago.

Darius-ek Persiako Erregiak hil zereionian bere emaztia erori zen tristezia heriogarriala(1782), atsekirik batere nahi etzian behatü(1783). Demokrita filosofoa zien deithü, esparantzan megopia handi horrek ziala khanbio zonbait ezarriren; heltü bezain sarri Demokrita nahi ukhen zien Darius-i eraman, harek ezetz, ziolarik behar zereitzela nigararak ützi agortzera, gero ikhusiren ziala.

Egün zonbaiten landan sarerazi zien Erregeren aitziniala, bere agurra egin eta filosofoak zereioan erran, arrabiziren zereiola Erregiña nahi bazereioan eman galthatüren zereioana? Dariusek baietz etare zütian aberatstarzün güziak, heia, zer nahi zian? Demokritak” hirur jenderen izenak düüt galtho(1784), ükhen ezten dolore ez eta tristeziarik, izen hek Erregiña zenaren thonban ezkiribüz jarririk, da agertüren nere hitzemanaren ekarraia(1785)”.

Mementoan gobernadore güzien postakariak ikhertü zütian zoko güziak ta joan bezala ziradian jin. Ordian Demokritak erregeri zereioan erran "Helas Jauna! e'nainteke e'nizan harritürük, zure khoroa izigarri ederrak thapatü dereitzün haiñ tinko begiak, non haiñbeste milion jendetan zure menpe lotsagarri handian(1786) direnetan eztüzian bakhoitz bat ere edireiten, zorthü honean bethi bizi dena ta haiñ antsiatü ziradian herioa ja palazio hontara ardüra izanik, jin da(1787) berriz zure erreğiñaren eramaitera; zuri ere erraitera emazte zela zü gizon ziradian bezala;jarraikiz erran zereitzon elhe ezin kontsolagarrienak ta hekila zian erreğiaren tristezia ematü.

Franko bazütian ezi sortzeppenaren legarrak(1788) dirade dütügün min güziak ta herioa zorren pakazalia, batzütan lehenago, berzetan berantago; bena bizitze azkarrenaren hatsarria da tristezia haren llabürtzia da haren erhokerietarik handiena. Zer züzen dü egiten dereizkün lanetan? Zer zokhorri dereizkü emaiten gure minetan? Eziez sordheizten harek dü nahi meskabü heltü behar direnetzaz dezagün haren khoziaz(1789) trenka osagarria. Zerbait okher doalako z hirot dezagün odola? Hitz txar zombaiten gatik errabia gitian? Hen ta aiziaren baratzia ezipalirade ber gaiza(1790). Eztüzia nahi deusere ozartü ezetare erantpetü, berze mündü bat zuretzat eragizü, egar ezipazinok zure aitzinekoak egari dütienak,(1791) ezi mündia da izan nozpait ta ohi(1792) orai dena ta bethi izanen dena, lürra bere egünkal -eko ützülian, Ekhia bere beroan, Argizagia(1793) bere hotzian ere henpian diren gaizak bere gorabeheretan, ta gizonak norbere lankheietan.

Berezita XXXIII “Azkenaren jarraikiaz”

- (1754) *khoiagorik*: zaleagorik.
- (1755) *legautse dereioaner*: gaizkiegin dutenei. 1756 *soegitia*: begiratzeta.
- (1757) *khorpitz hauskorri*: gorputza sutan. *naieraegile*..nahitara egile concupicencia.
- (1758) *orradearen*: herri xehearen, *popúliaren*(Z.).
- (1759) *khinper diana*: alderantziz duena.
- (1760) *izkontziaren mithilgoan*: ezkontzaren morrointzan.
- (1761) *batzian*: topatzean.
- (1762) *arraukinak*: ohitura onen arauak, c. reglas morales.
- (1763) *aharrak*: eztabaida gogorak.
- (1764) *ahal ginerioanak*: ahal genezakeanak.
- (1765) *askazien*: ahiden.
- (1766) *fítez gütüke*: laister gaituke, laister izanen gaitu.
- (1767) *auher*: alper.
- (1768) *pairatziari*: eramateari, jasaiteari.
- (1769) *adelatürik*: prestik, preparaturik.
- (1770) *jalk eztaite*: ezin atera diteke, ez diteke atera.
- (1771) *zütia*: ote zaitu.
- (1772) *lotsatü*: bildurtu.
- (1773) *jokatüren*: joku eginen.
- (1774) *ahalkiaren jakile*: lotsaren lekuko.
- (1775) *etzüzün*: etzen, ez zen (züka).
- (1776) *herrestatü*: narrasta ibili.
- (1777) *edirenen*: idoroko, aurkituko.
- (1778) *mintzatüren*: hitzegingo.
- (1779) *ber amorioan*: amorio berdinean.

- (1780) *hilgei*: hiltzekotan.
- (1781) *egobiar zen*: ez zuen axolik...?
- (1782) *heriogarriala*: heriogarrira, mortalera.
- (1783) *atsekirik batere etzian nahi behatü*: kontsolamendurik batere e'tzuen nahi aditu.
- (1784) *galtho*: galdetzen.
- (1785) *ekarraia*: baldintza.
- (1786) *menpe lotsagarri handian*: menpe bildurgarri, harrigarri, handian.
- (1787) *jin den*: jin dadin.
- (1788) *sortzepeñaren legarrak*: jaiotzaren zergak.
- (1789) *khoziaz*: kutsuaz.
- (1790) *ber gaiza*: gauza bera.
- (1791) *zure aitzinekoek egari düitenak*: zure aurrekoek pairatu dituztenak (*ozartü ezetare eranpetü*, pazentziatu ezetare ereman).
- (1792) *nozpait ta ohi*: noizbait ta ohitua. Idazlearen eskuz.
- (1793) *Ekhia ...eguzkia ...argizagia ...illargia*.

BEREZITA XXXIV

Esperantzaz

Esperantzaren izairia dago zerbaiten ügürükian(1794) ta neke eztaitekenian. Ezi den gaiza eder, maithagarri ta gaion helgei ezpada, medio zonbaitez haren opatzia da erhokeria. Nahiak, aldiz, medio beharrak dütianian arrazantzü da esperantza ta dütüke zühürtarzüna, indarra ta bokantza hek gütielakoz da bihoztoitzen.

Mündian ezta jenderik esparantzak zothükatzzen eztütianik, khortian, palazioan, merkhatian, alhorretan, itxaso ta lür güzien dütü üñhürrien pare ibileraziten bakhoizki gizon gaztiak gaiza igaranetzaz(1795) deusere eztakienak ta jingietan(1796) fidantza hanitzez betherik daudianak. Hargatik ere enganatzen diano jendia dereio begitharte eder bat egiten ta net zereioana gizon gaztiari laket; bena gogo emazü bere irudinian(1797) diala eskü batian ankora xühürrentzat, berzian aldiz mirailla(1798) bata da zühaiñari loth(1799), erhoak aldiz berziaren ilusioner doatza jarraikiz ta hetzaz esparantza da galgarri gertzen; Boztarioak ere dü lagüntzen ta lanetan ürgaizten bena esker behar zenian, esküiñ dabiltzanak dütü mendi thiniäla eramaiten ta hantik lezila urthukiten(1800).

Zentzü gaberik dirade, egiazki, esperantza mespretxatzian gogometetan bethi izanen diradiala, igerikan uste dienek. Gizonaren ekaraiak(1801) nahi dü, dütian bizian bere gorabeherak ta garrotzetan(1802) diradianak; denbora dügüna da haiñ llabür non heda ezpakeneza jingeiari(1803), ezpeikiniro sinhets bizi izan giradiala, esparantza dügü hortakoz ogi ereiñian, txitxetan ta haurretan inharrausten dütü plazereki iparrak dütian bezala zühaiñetan ostoak ta denbora igarana, ahatzereziten, izan ezpaliz bezala.

Txoriak hegaltatik dü bere indarra erakhusten ta ahal beno gorago ezta igaiten. Gizona da ezin beno gorago igaiñ nahi dena ta sekülan handitü nahiari bere llabürtarzüna zehatü eztiana. Dakigü sortzepen

apalenetik handitarzün handienetara heltü direnak; bena gaiza halakoak letartaren(1804) obrak dirade, harek Pupien -i arotz baten semiari bürian zereioan ezarri khoroa, bere aitaren ükhudian(1805) obratü ziana, Harek(1806) zian Marzian-i, artzaiñari makilaz zeptro bat egin. Valentin Khordairia(1807) enberatortü, Justin, maiastüriari ikhasi throno bat beretzat egiten, Damian artzaiña kardinaltü(1808), Gregori VII menüser botikatik(1809) aita santiaren kaideran jarrerazi, Sixto V(1810) urdezaiñgoatik orozbat aita saintütü.

Bena adagioak dio” Aiñhera bakhoitzak eztiara bere hegaletan bedatsia ekharten”(1811); hek dirade gerthaldi bekhanki(1812) zorthiaren arrota ützüliak jalkiten diradianak ta senthagaillen herrokan jar diratekianak; berdhüdiaren alogerak(1813) ta sariak diradianak. Nor zen hetarik bakhoitza bere gazterooan grado hartara esparantza heltzeko zian? Ta zer banaitia ezta hen ta zombaiten lekhü haiñ apaletik edo apalagorik jalkirik, diharü trüküz grado bat erosirik, beren oizterkinenez(1814) jendia akogatzen dütienak; bena lümer errespetü ta txoriari mespretxü(1815), jende perestiak dereitzener.

Botztaroak dü gizona lagüntzen, diano esparantza bagien eretzian harek ere dereio lanen pezia(1816) arhintzen, dereiolarik egi(az)ko mot-haildak eskentzen(1817) ta ekharginak(1818) besarkaeraziten ta bihoztoitzen; bena hetan ezpadü adrarik(1819) jarri, nozpaieko hegaltariaren pare, Ekhiak hegaleko ezkoa хүrtürük da sekülaokoz eroriren(1820); ezi gogomenen zelian ezpadoa gure poteria, auherki dago esparantza jarri-rik. Ahal liroiana, dakianak arrazotsü baizik eztüke nahi. Opa moldat-süari dago(1821) zorthü hona beha, ta desaraudia doa ihesi.(1822).

Hartakoz dügün gure esparantzari ondeki segürrik eman, ukhenen dian zorthü gaitza, nahiaren soberanaz dolürük ükhen eztezagün. Aspaldikoa da errana, esparantzen erregia hil zela hospitalian ta ozartia zela astoen berdhüdia. Alabadere biak eztütianak mündian dü bide llabür eginen, ezpadütü arrimatzen nekez mügala heltüren.

Sortzepen apala dianak, dian(1823) berdhüdia gora. Nobliak abantailla izigarri dü herri güzietan iripediarraren gaiñtik(1824). Nonko den? Zer den? Nahi die jakin, batak dü bere izena berziak eztien esparantza lüzeegi ezetare llabüregi, denborak nahi dialakoz zombait aldiz loth zekeitzoan bilhoetara(1825), zombait aldiz ere ügürüki dadin(1826).

Bada egiazki egün batzü ama hon, berziak amaizün diradianak. Bizpahirur jende, peskatzalen pare(1827) arraiñ hon bat dienian hatzaman hamia(1828) bethi hurian dienak. Zorthü hona ezta bethi buskatzen behar dianarentzat bena bai ardüra haren axolik eztianaren. Carlos

V.-ek zioan zela” *zorthü hona emazte laisterkera gizon gaztiak baizik maite etziala*”“Galbararen borthan(1829), khoroa eskian lüzez ügürükirik erranerazi zereioan berze batetara bazoala ezpazian nahi sar ladin” Hegaltaz dabila zonbaitentzat ta plumüz dütü zankoak berzerentako. Bada adin haren jarraikigei propi(1830) diradianak; bena halako adina igaranki hari laisterka doana da següro erho handia ta halako esparantzak düke ospitalian herioa. Hanitz dirade hetarik, sobera esparantzaren khea jarraikirik, khedarre baizik ükhen eztielik.

Esparantza eztago gure poterian, bena bai berzeren borhondatian; pikarrai(1831) da sortzen, berzek die estaltzen, hartakoz ere mündüko podendatha handienek txipien zokhorria behar die. Osagarria ardüra galthatzen dügü gü beno eriago(1832) denari. Gure minak ere, ardürago, dütügü erraiten berenetzaz esparantzarik eztiener ta gurietzaz dolü gütik diener. Otsoari dütügü ahariak emaiten, jan gintiroanari ahari baginande(1833), güzier dü hitzemanen gehiago emailiari hitzimana eztiana(k) etxekiren(1834). Skorpioaren pare(1835) khorzia dü büztanian otso gizonaren ere pare edaten diano zereio egarria handitzen, lehertü datekenian baizik aski eztüke. Haren esparantza da gezürra. Eztü zure enganatzeko ügürükiren ziradian lo iratzarririk ere eman dereitzün esparantzaz da trüfatüren, egin dereiozün dohaiñaz haren gaizki egina date ordaria, azkenekoz ezagütü dükezü, bena berantegi Judas beno sordeitz zela halako gizona hirotü datekenian düzü aithortüren, bizi zen bezala gorritü bagetarik bere faltsükieriaz hil dela, bizi zen bezala.

Berezita XXXIV “Esperantzaz”

- (1794) *ügürükia*: ixarotea, itxoegitea, egurukitzea *gaion helgei*. fr. utilité a venir.
- (1795) *gaiza igaranetzaz*: igarotako gauzetaz.
- (1796) *jingeietan*: etortzekotan, gertatzekotan.
- (1797) *irudinian*: idurian (Larramendi c. semejanza).
- (1798) *berzian aldiz miraila*: bestean berriz ispillua.
- (1799) *zühaiñari loth*: zuhaitzari lotua.
- (1800) *lezila urthukiten*: lezera botatzen, jaurtikiten.
- (1801) *ekaraiak*: jenioak. (Larramendi c. genio).
- (1802) *garrotzetan*: garaitzetan?.
- (1803) *jingeiari*: etortzekoari.
- (1804) *bena gaiza halakoak letartaren obrak*: baina gauza halakoak Probidentziaren obrak...
- (1805) *ükhüdian*: inkudean... Pupienus (Marus Clodius, *Pupienus*, “Maximus”) (—238) Balbinusekin batean urtebetez enperadore soldadoek hautatua, baina pretoritarrek hila; aita arotza.
- (1806) *harek: letartak*; probidentziak(Larra?).
- (1807) *Valentin Khordairia*: baliman Caius Aurelius Valerius “Valens”, Licinius-ekin batean 314.urtean enperadore, arius-sinestearen alde.
- (1808) *Justin*: Justinus lehena, makedoniako baserritarren seme Ekialdeko enperadore(450.an jaio, 527.an hil) eta zurgina. *Damian*: Petrus Damianus(1007-1072), kardinal erreformatzailea etxe txiro batekoa, gaztean artzaiñ egona. Saindua.
- (1809) *menüser botikatik*: ebanista dendatik. Gregorius VII Hildebrand(1015-1085) Aita Saindu erreformaitzalea Damianen garaikoa.
- (1810) *Herri xumetik atera Sixto V.*, besteak bezala moral erreformatzaile handia Erreforma garaian(1520-1590).

- (1811) *bedatsia ekhartzen* ..primadera ekartzen (frantses esaera).
- (1812) *bekhanki*: bakanki.
- (1813) *alogerak*: alokairuak.
- (1814) *oizterkinez*: ohitura okerrez.
- (1815) *mespretxü*: destaña...*dereitzener*: egiten dizkietenei.
- (1816) *lanen pezia*: lanen pisua....
- (1817) *egiazko mothaildak eskentzen*: egiazko gizarte klaseak eskaintzen...
- (1818) *ekharginak*: egitekoak.
- (1819) *adrarik*: arauik, (arau, adra, fr. regle, c. regla).
- (1820) *hegaleko ezkoa hurtürik sekülakoz eroriren*: hegoetako ezkoa urturik sekulakotz eroriko... (Ikaros-en ipuiña).
- (1821) *Ahal liroiana, dakianak, arrazotsü baizik eztüke nahi*: ahal lezakeana, dakianak arrazointsu baizik eztu eduki nahi...
- (1822) *Opa, moldatsüari dago zorthü hona beha*,... desira moldatuari dago zori ona zai...(1822) *desaraudia*: c. desarreglo (Larra.).
- (1823) *dian*: dezan.
- (1824) *iripediarren gaiñtik*: proletariatuaren gaiñetik.
- (1825) *bilhoetara*: illetara.
- (1826) *ügürüki dadin*: zain egon dadin.
- (1827) *peskatzalen pare*: (*peskatzale* ez da Zuberoan erabili, erabiltzen orain bereizten ditugu *arrantzükariak*, noizpeinka arrantzun dabiltzanak eta *arrantzaleak*, ofiziozkoak).
- (1828) *hamia*: amua.
- (1829) *galbararen borthan*: bursoil, karsoil, garbal.
- (1830) *jarraikigei propi*: jarraitzeko komeni...
- (1831) *pikarra*: bilusgorri.
- (1832) *gü beno eriago*: gu baino gaixoago.
- (1833) *jan gintiroanari ahari baginande*: orain Z. *jan gintioanari* (genezakeari) *ahari bagina*.
- (1834) *etxekiren*: (hitza) edukiko.
- (1835) *skorpioaren pare*: luhartzaren, erluiaren pare. *khozia*: pozoina, edena.

BEREZITA XXXV

Lotsa(1836)

Lotsa da amorio gihaunenaren(1837) dügün alhaba, erran nahi beita gure khorpitzaren zaitirande(1838) nahia, ta nekez azald' daitekiana. Dü bihotza haiñ tinko herxatzen non odola igarain ezinez flakatürrik beitago, hantik ere berze bizkaiak ere tenkatürrik, beren odoletik die laister bihotzaren zokhorriala igorraiten(1839) ta pairamen(1840) harez da begithartia (agerriena dena) xurpaltzen, besoak ta zankhoak ikharatzen, diano bihotzak bere indar güziaz odola igaranerazi nahiz, da erauzten(1841), büria odol mentsez(1842) da hazten hotzak bilhoaren zaiñak tinkatziareki dütü xütitzen, begiak thürbüsten, iztezaiñak xurdunpatzen, botza estirletzen(1843), elhiak nahasten, izerdi hotzaz bustatzen ta gizona deuseretzen.

Griñalda doakabe harek die ardüra ere min handiagorik egiten, dereikünian gogoa, zentzia, ta megopia galeraziten, baloria ta gogomen güziak nekatzen, zombait aldiz ere erhotzen ta erhaiten(1844), hantik hetara ez erortez ahal lirokiana liro, zer nahi zorthü gaitzetara, ordüz gogomena adelatü badü. Beldür sorthizkaia-(1845) da arimari batetan diana tinko bat emaiten, hari eztaite jendia bihurt ezteno jin arrazoa(1846), haren zokhorriala, bena adelatürrik badago erran dügün bezala, meskabü erranetara ezta eroriren. Adelatze hau gure potherian, zeren eta berzer ikhusi dütügün zorthü gaitzak, igaran bagünü ardüra gure gogoan, gihauri(1847) hel ahal lizatekiala, espantatürrik ezpeikinanteke diradianian heltzen. Gure arrazoari galtha beikiniro nola hantik ezkaparazi gündükian ta ber kasian ja beikinanteke adelatürrik. Ezi helgei diren meskabier, inhur bihurt eztaiteke ta hetzaz lotsa ükheitia auherrago(1848) lizateke.

Hetarik dirade eritarzünak, bizi baginande zühürki, bekhant(1849) liraitekianak; süia gure faltaz ardüra eskeletzen gütianana, düründä begira ezkinantekianez(1850) ta harez giradianian lotsa, meskabia igaran

denian. Ezi txilimista agertü ezteno ekhaintzak jo dü ta duründa da odeietan kolpiaren orrhoa(1851) Igandetzaz her büri eztiroak egin (1852); ihesia baizik eztü ireñen deno(1853). Basa arimalek gizona die bere harmekila büriüzagi.

Zertzaz date arren lotsa? Potheria gizon gaistoaren eskietan denaz, adiskide faltsiaz, etsaia beno sordeitz denaz, kobartaz gibeletik, jeloskorraz alde orotarik, bilhakariaz,(1854) arrapatzaletzaz ta ohoiñetzaz, hen herrokan jar lite(1855) hitzemaile handiak. Hetzaz sakolak hüsten dütienak ta hen falta egitez bethatzen gezürtarien kapitaiña, ta zakü afronteriaz betherik denaz.

Gaztetzazünak, ordikeriak, lotsarik ezti, arrazorik eztielakoz, hortakoz ere erhoen kastatik dirade. Badirade ere gaiza güzietzaz ez solamente jinetzaz(1856) bena eztiroentzaz beldür direnetarik. üdüri dirade erho bati, mündia ustez beire zela hautse lezen beldürrez zothükutzen etzena, bena següro halako jendek arima megopia beno eztiela xüxenago beren bizian.

Aithortü behar dügü grüñalda güzietarik eztiela lotsa beno harrigarriarik, delakoz iruditzaren(1857) araiuala gure zentzü güzietara hedatzen; ta hala berrogei urthean mina mementoan igaraiten dena, dereikü bethi megopiak mahastekatzen ta arra(1858) mahastekatzen; hargatik ere Jinkoak dereikü gaiza helgeiak(185) gordatzen ezi balakitza jendiak tristeziak ta dolüz liraiteke, gure egün güziak lagüntürrik daki, dakialakoz, ikhusten dügüentzaz dügüla franko.

Eskelegoa, ahalkia, eritarzünak ta herioa dirade egiazki gaiza lotsagarriak, gizon aberatsari ta perestiari; bena dakianak Beliser-ari zer heltü zereioan, nor ezta meskabu güzietara adelatüko Halako gizona Enberadoraren landan, jaun handiena, bere büriüzagiaren bazter güzietan etsaiak garhaitürrik, bere bitoria izigarrietzaz mündia bethe zianian, beraren etsaien kalumnietzaz jauskaiñ(1860), begiak zereioen lehertü ta kharrikaren kantuan(1861) jarririk igaraiten zagoan(ümen) amoina othoizten(1862), halako gerthaldiaren landa, beha orai(1863) gerla egile txar baten, etxerat jin denaren, deusere egin gaberik, egiten dian plaiñiak.

Berze bat deusetarik jina, zorthü honak behin konkaintz ekhar(ri)rik, dialakoz gero urthiki(1864) ta zen lehen lekhian jarri, haren marraker giradia beha egonen? Lotsa izan ezpada sobera igaiten(1865) dolürrik dütükia so egiletarik?.

Sobera lotsa edo ordüzegi ükheitia edo arrazo gaberik, dirade orozbat damnügarri ürrhün direnetzaz lotsan izaitia da zorthü dolügarria,

laisterregi jin dadin beldürraz beikirade ginhour(1866) bethi eskerniatzen, bena goga bageneza Izairian diradian gaizak haurrak bezala beren bederatzü hilabetiaren azkentzian diradiala sortzen, khozüta(1867) ezkiniro gure bizitze eskelia mila gogomen auherrez.

Bada presontegitik süiaren medioz ezkapi direnetarik, bada ere lezetara eroririk borosta mardorik zolan bathürrik(1868), hantik sendo elkhi(1869) diradienatarik. Bada ere zauria dielarik pulmoetan ezpada'khaldiak sendotü dütienik; hala ardüra zorthü honaren azia dago gaitzaren pian gorderik.

Min helgeiaz lotsa denak soegin balezo bere sordeitza ediren liro uste zian beno txipiago heltü dela ta handiagorik ikhusi diala. Beldürra, aren zonbait aldiz ezta haiñ gaisto eziez uste beitiügü, dereikülakoz emaiten meskabiaren ügürükitzeko, ütsartia, hartakoz ere hen borogia(1870) ükhen eztienek die zorthia gaitzago zeren eta gerthaldiak igaranez probetxürrik ezpeitie egin. Hantik ere dirade hanitz ürkhategiala botzik joaiten direnik, ikhusirik ja lagün zonbaiter ber bidia egiten, ta hil nahiago direlakoz batetan, eziez lüzez herioaren beldürrian bizi, gert-haldiez ere dakie, nola dütien herioa, halabadere die lotsa arhinago.(1871).

Jakin nahi günüke, zer heltüren zereikün gure bizian, da jakinen eztügüna, bena següro dena da Jinkoak nahi dian beziñbeste besarkatü gaiza dütiála eginen, harek diala Ekhia egin 140.etan lürra beno handi-ago dena, manhatü dereiola zer orenetan(1872) barnen 12 milion lekoa egin letzan ta diala izar batzüer zothüka e'litian ta eztiradiala mendia beno zorthükatzen(ago). Manhü ere diala egin zonbaiti ibil laitian ta oren batetan barnen bide gehi-ago egiten diela eziez zaldün batek ezpeitiro egin 1726. Urthetan(1873). Erran liro(1874), arren, gizoner egingei dienak, dena preüstü bizi ditian ta lotsarik eztükiela sekülan.

Berezita XXXV “Lotsa”

- (1836) *lotsa*: beldürra, bildurra, izua.
- (1837) *gihaunenaren*: geronenaren.
- (1838) *zaitirande*: kontserbaketa (Larramendi).
- (1839) *zokhorriala igorraiten*: sokorrirat bidaltzen.
- (1840) *pairamen*: sofrikario.
- (1841) *erauzten*: jauzierazten, saltoeragiten.
- (1842) *mentsez*: eskazez.
- (1843) *estirletzen* (Larramendi): ahultzen.
- (1844) *erhaiten*: hiltzen.
- (1845) *sorthizkaia*: naturala.
- (1846) *ezteno jin arrazoa*: arrazoa etorri ezten bitartean.
- (1847) *gihauri* geroni.
- (1848) *lotsa ükheitia auherrago*: bildur edukitzea alperrago.
- (1849) *bekhandi liraitekianak*: bakandu lizatekeanak.
- (1850) *düründa(z) begira ezkinantekian*: trumoiak gorda ezginatekeanez.
- (1851) *orrhoa*: orain Z. *orhoa*.
- (1852) *her bürü eztironak egin*: haiei buru egin eztezakenak...
- (1853) *irañen deno*: iraungo dueno, iraunen duen bitartean.
- (1854) *bilhakariaz*: orain Z. *bilhaxkatü*, itsuski borrokatu, arauik gabe.
- (1855) *hen herrokan jar lite*: haien lerroan jar liteke.
- (1856) *jinetzaz*: etorriez, etorrietaz.
- (1857) *iruditziaren*: irudimenaren...
- (1858) *arra mahastekatzen*: orain Z. *arra mastekatzen*, berriro mastekatzen.
- (1859) *Jinkoak dereikü gaiza helgeiak*: Jainkoak digu gertatzekoak...
- (1860) *jauskaiñ*: gainera jauzi, c. abrumado.

- (1861) *kantuan*: eskiñan.
- (1862) *amoina othoizten*: limosna otoizten.
- (1863) *beha orai*: entzun orain.
- (1864) *urthiki*: botatu.
- (1865) *sobera igaiten*: orain Z. *igaitenegi*, gehiegi igotzen.
- (1866) *ginhaur*: geron.
- (1867) *khozüta*: pozoindu, edendu.
- (1868) *borosta mardorik zolan bathürik*: pelusa malgurik ondoan topaturik.
- (1869) *sendo elkhi*: sendatuta atera.
- (1870) *borogia*: ezagutza.
- (1871) *lotsa arhinago*: bildurra pisu gutxiagoko.
- (1872) *manhatü zereiola zer orenetan*: agindu ziola zer ordutan...
- (1873) *1726.urthetan*: baliman Egiategik liburua idazten duen urtea.. liburu hontan ez baita urtegun hurbilagorik azaltzen. Adibide bat ematen denean —gisa hortakoa— urte berea eman ohi baita.
- (1874) *Erran liro*: esan lezake....

BEREZITA XXXVI

Ausartziaz

Ezta berdhüderik ausartziak bezaiñbeste gizonari ohore egiten dereioanik, eragos güziak(1875) dütü garhaitzen, peligro güziak aparatzen (1876), botxien bazterretan ta khaparren(1877) artian arrosak dütü biltzen; haren begien aitziniala sekülan oldekiak(1878) eztirade agertzen. Zorthü honak dü bethi aitzinantzen bilaterea(1879), indarra ta gerthaldiak saiheitsian bethi lagün, bere ürrhatsetan bihotztoitzen dütianak, bihotzian dian alporraz berze bizkaiak(1880) dütialarik azkartzen, lotsak eztereioke dremendena ikhara emaiten. Halako gizona ezta aharrazole(1881) inhur eztialakoz irainden, ezta lotsa irain dezen.

Ausartze, egiazkoa eztoa peligro buskara, bena hartara behar badü doa ehün bizi balütü bezala laister elhestan, khüto arrapostian(1882) pairakor, meskabetan ekanpetsü(1883). Arima dü tieso, deuserek zothüka e'liroana. Zer nahi gaistokeriak eztü lotsatzen, erri mehatxier(1884) hamar ezpadak ezterioie ürrhats bat gibelerat eraginen; zühürki bethi da mintzo thipilki dü gogomena erraiten, bihotztoiki ari da orotan, legia dü gidail, ogengabia(1885) bizitzian, berze argirik eziez egiarena ta fama hona baizik begien aitzinian gidail.

Halako zen Papinian famatia, Caracalla Enberadoriak manhü egin zereioanian züzent leizoan Senataren erezian, Geta bere anaiaren erhaile izan zena(1886), arrapostü egin zereion nekezago zela legautse züzentzia eziez haren egitia; bazakian khostaren zereiola egiak, büria, Printze barbaroak mutzerazi zereioana.

Orozbat Aristida-k, Denys Siciliako erregiak galthatü zereionian alhabetarik bata erregiñagei: thipilki erran zereioan, nahiago lükiala ilherrian(1887), eziez tirano baten ohian ikhusi bere alhaba. Ta harek bere ahizpekila egia soberana pakatü, berzek ükhen e'letzen, tiranoak

hilerazi zütian.

Halako gizonak izairiak dütü egiten bena haurzarotik ere arima zereitze azkartzen. Indietan (ümen) da herri bat non arranoak beno hanitzez, belatxak handiago beitirade ta mantsotzen diradianak, hetan gaiñen haurrak konkaitz dütie ezarten ta arimalak hegalteraziten, dütie lehen aldian marrakaz daude haurrak, geroztik berak dirade arimaler jauzten ta odeietara iganeraziten, hala peligro güzietara berak dirade atrebitzen.

Khostüma haurretan da izaira bigerrena, hantik dirade gertzen aita amek nahi dütien. Errumanek zütien berenak basa arimalen erezian jarten, lehonek ta elefanter hüillenteraziten(1888) hollizietan(1889), gizonekila ziradianian güdatzen ezpadakariak ere ziradianian algarreki jardasten(1890), ikhus lezen lürra arimalen ta gizonen odolaz estalirik, itxasoala ere gazterik zütian eroaiten herioari akostüma laitian; hartakoz ere ordüz gerletarat. Tarquinius erregiaren semiak bere hamalaurgerren urthian erho zian(1891) etsai bat. Scipio-ek hamazazpigerrenian etsaien artetik ideki zian(1892) bere aita. Probus -(1893) bizarra jin beno lehen, zen tribun harmadetan. Alboiñek(1894) duelian erho zialakoz Thorismond Gepiden erregiaren semia, aitak zian mithilan(1895) mahaiñetik khentü ta berian jarrerazi.

Bada uste dienik estudioak bihotza diala mardotzen(1896). Bai hartara enjogi lizatekiana gerlako ofizioan jakintü behar lükianak; bena net behardün da aitoren semiari jakintze zerbaitetara heltü nahi denari, dian Alexandre ta Coesar izigarri jakintsü ziradian, etzen Errumako harmadetan kapitaiñik halako etziradianik. Lesdiguieres Konetablia, Catinat marexala abokatü ziradian(1897). Estudioak dü gerlako laztarzüna ezitzen, ezkonde zühürak emaiten(1898), gerthaldi honik erakhusten, mihia zorrozten, elhestan egikoia emaiten ta fama hona arrimatzen.

Irakhurtü eztianak, nekez daki ohoriaren egiazko eginbidia. Han dü ikhusten nolako gerlako ausartzia ta legiak, hanko langaitzak, obra ederren lankheia; meskabier nola behar dian bihurtü, aberatstarzünak mesprextatü ta herioareki oroitü.. Jakin ere, herriaren ta erregiaren zerbützüko hiltzia dela herio ohoretsuena.

Aristota pagan izanik ere zioan ausartzia zela zelütik jiten(1899), hantik zion gogomena Izairiaren dohaiña etzela, berdhüde bekhanta delakoz. Platon-ek eskolan zer erraiten zazpi gaiza ziradiala mündian, gizona apaltzen zütienak:

- 1.º megopiaren arhintarzünak.
- 2.º khorpitzaren meskabiak.

- 3.º khanbi(ak)or delakoz bere borhondadietan.
- 4.º bere obretan haiñ aizaldar(1900) non hil denian abai ñak beno azkarrago ezpeitirade.
- 5.º zorthü hona beiraren pare diala, honki xahü(1901) ageri denian hausten dena.
- 6.º zühürtarzüna zereiolakoz zahartarzünian ta okher zereion tenporaz jiten.
- 7.º ta akarraba(1902) ederrik berant dütianian egin, auherki dütiaia bederakatü jiten zereioanian herioa.

Paganek berek zien sinhestia zerütik ziela ausartzia, hargatik uste zian Alexandrek Jinkoaren odoletik zela jalki(1903), Pyrrhus-ek ere zian ber erhokeria ta batak ta berziak harmadetan sinheste hori jarriak: etzen soldadorik uste etzianik Jinko baten esküpetan ari zela, hantik ausartiaren, ikhusi dütügün senthagaillak.

Bena halako elhe zaharrik eztügü, orai, gure artian; zakian jendiak, ordian, bere izaitiaren flakezia ta gezürrez ahalena zien estaltzen Dakigü, orai gük, gizon baizik ezkiradiala, gerlan ta bizitzepen güzian ausarte egiazkoa, konzentiaren xüxengoan dagoela ta hartarik bazter-tzen dena gizon apürra dela.

Berezita XXXVI “Ausartziatz”

- (1875) *eragoa*: (Larramendi): kronika.
- (1876) *peligro güziak apartatzen*: (gauzen alderdi txarra baino txarra-goia agerazteko Zuberoan erdal esaldi horiek erabiltzen ditugu; gauzak ez balira hain txar *landjer güziak baztertze*ko esan genezake; gauza harrigarriak gaztelaniaz emateko ohituraz).
- (1877) *khaparren*: masusa sasien.
- (1878) *oldekiak*: pentsaketak, fr. réflexion.
- (1879) *aitzintzan bilaterea*: aitzinean, aurrean kuriositatea.
- (1880) *bizkaiak*: (Larramendi): gorputz adarrak, lohadarrak.
- (1881) *aharrazale*: eztabaida-gogorzale.
- (1882) *khüto arrapostian*: motz erantzunean.
- (1883) *meskabetan ekanpetsü*. zorigaitzetan ohitua, ekandupetsua.
- (1884) *erri mehatxier*: parre mehatxuei.
- (1885) *ogengabia*: errugabea.
- (1886) *Papinian*: Aemilius Papinianus, Caracalla-k Erromako legelari hori 212.ean hilerazi zuen, Papinianek Enperadoreari, Geta anaia ta enperadorekidearen eriotza zuzentzea eskatu baitzion.
- (1887) *ilherrian*: hilerrian, kanposantuan.
- (1888) *hüillenteraziten*: gaur Z. *hüillantarazten*, hurbilerazten.
- (1889) *hollizietan*: Erromatar borroka plazetan.
- (1890) *jardasten*: orain Z. *borrokatzen*.
- (1891) *erho zian*: hil zuen.
- (1892) *ideki zian*: kendu zuen.
- (1893) *Probus*: Marcus Aurelius “Probus”(232-282) Erromako enperadore Lehen barbaroen inbasioak moztu egin zituen; Mahastiak Galian ta Hispanian landarazi, baina, agintari gogorra zelakotz, soldadoek hil zuten.

- (1894) *Alboiñ*: Lombarduen errege (VI.mendean), Rosamunda bere andereak hilerazia.
- (1895) *mithilen*: morroinen.
- (1896) *diala mardotzen*: duela malgutzen...
- (1897) *Lesdiguieres konetablia(1543-1626)*, Frantziako erlijio gudu-
tan ibili ondoren, bakearen alde jarria. *Catinat marexala*
(mariskala): (1637)-1712) soldadoek “Aita pentsatzaile” izen-
goitia eman zioten, zuhurra zelakotz. (Egiategik aipatzen duen
gizonik “hurbilena” da, beraz, 1726. urtearen aipamenarekin,
ageri da liburu hau, beharbada Zuberoera hutsez aspaldian
idatzia zela, baina geroago Larramendieraz hobetua).
- (1898) *ezkonde zühürrak*: aholku zuhurrak...
- (1899) *zelütik jiten*: zerutik etortzen.
- (1900) *aizaldar*: azaleko.
- (1901) *beiraren pare diala, honki xahü*: basoaren pare duela, ongi
garbi...
- (1902) *akarraba*: doitzea, egokitzea, c. ajuste.
- (1903) *jalki*: atera.

BEREZITA XXXVII

Ahalkiaz(1904)

Gizonaren griñetarik ezta batere ahalkia bezaiñ arrazotsürrik, delakoz desohoriaren beldürra; badaki zer den egingei edo(1905) ez. Laido dena edo eztena eder edo itsusi ta zer den konbeni megopiari ta arrazoari. Abantailla handia dü bereki dialakoz sortzepena, dila ohoretik ta ahalke egiten derekien gaizak gaisto diradiala gizonen eretzian. Ohoria delakoz Izairiaren dohaiña, gaitzetik da gibeltzen ta honkiala hüillentzen(1906) gogomenetan, hitzetan ta obretan zerbait okherrik zereikianian(1907) ezkapı, ohoria beste althera mintza laiteke haren begien khinper ari baginande zerbaitetan ezi famaren amorioa da haiñ izigarri non ezpeita arima ederretan baizik sartzen ta han delarik Jinkoziaren(1908) garretik tximista baliz bezala beitu gizona argitzen.

Famaz jende güzia da haiñ khoi non etare lakikinak(1909), e'lirokiala nola nahi küpera,(1910), gaizkia beitu eginen amoregatik harez mintza dadin jendia, ustez hilik bezala bizitzia dagoela deuserrezgoan; hantik fama hona dianak handiago nahiz, beraz ahalke da, egun oroz zerbait ezpadü egin heda litzirokiana(1911) bazterretarat; orozbat uste badü zerbaitetek ogen dereiola(1912) egin gogoak azotatzen dereio arima, mementoan odola igaiten büriala ta begithartian gorritzen bihotzeko plagak ere hontzen, üdüri haradrano dila bere odola urthikitzen.

Zorthü hona dü egiazki gizon perestiak dianian ohoria haiñ minbera ezi ahalke bagiak demonioari dohaiñ eder bat da ahalkiarena. Behin haren naza hautse(1913) dianian jarraikiz gaistokeria güzien ühaiztia(1914) bezala doalako.

Ahalkia, gizonetan beno handiago da emaztetan, hitz dremendenak direielakoz berdhüdia aseratten(1915), hargatik ere hen berdhüdia da ohilago hen beharrak ere maniago(1916), dielakoz bihotza erbalago(1917). Gizonetan aldiz püntü gilikorra da. Sortzepena, deusetarik zerbaitetarar jin denak odol nobletik sorthü dela lüke nahi fama. Ahal-

kez lehert'laiteke uste balü jende güziak lakikila nontik den jalkitü, dena ardüregi dakiana, behar beno handios izan nahiz, ikherterazi dü gorde-rik zagoana; ta nor zütien aita handiak jakinerazten, aipatüren etzena berak ahatze(1918) ezpalütü nahi ziabertzü; mündiak daki nola diradian. Kargüdant batzü mereximentia egiteko hartan eztela sarthü, daki ere sortzpena eztela hartan sartzen ta izarrak edo aiziak beno eztagoela gure potherian.

Bena berdhüdiak dianian gizona goratü sortzepenak e'liro apalerazi: Poros, Indietako erregia bizaregile baten seme, Bradila esklabon printzea(1919) inkhatzegile batena, Artagoras Sikianako dükia khoziner batena, Agathocles Siciliako erregia borthazaiñ baten semia. Primislaus, laborantzatik printzetürik begiraten zütien bere hatü zaharrak ta ahatz e'lezan nor zen ohi, ardüra maneaten zütian; Villegesira(1920) Arkoe-pizküpiak inhurek düdarik etzian organegile baten semia zela, bere gaiza güzietan arrotta(1921) zian pintrezaziten nontik zen ahatz e'lezan.

Bada hanitz jende beren izen propia hilerazi nahiz berzerik hartzen dütienak apalkeria dena; zereneta izena desohore ezpaita ta izen arrapatia beita, halako delakoz ohoiñkeria ta berze baten soñekoa jaunstian, uste beitie enganatüren diela mündia, bena astoa errelikaz kargatia bezala dabilta, faltsü moneda egiten ari dirade.

Bada ere zonbait, beren bizioetzaz ahalke diradianik, hetarik dirade akhinak(1922), gezürtiak, traidoriak, faltsiak, nastalariak, ohoiñak ta ezagütze gabiak, diradianian halako ezagütiak; bena sobera lan dükielakoz fama hobiago baten lankheian, beren aitüretan daude ta gorridüra apür batez dirade kito, dütieno barneko zorrak inharrausten.

Ahalkia galdü dianak eztü deusere osorik hautse dü obra honen moldezkia(1923), bide xüxena dena; halako gizonari honki zekeio alanbrezki-belharra, nekez gorritzen dena, igel beltzaren begiak, eskü arrapazaliak, sagiaren zankhoak. Lagün dütüke bizio güziak lükien krokodilioa zaldüntzat.

Haurzarotik da ahalkegabia sortzen(1924), aita amek igaraiten dereitzen bizio txipiak dirade hekila handitzen. Platon filosofoak dio holako haurrak milatan axerriak ta otsoak beno nekezago diradiala mantsotzen(1925) Hantik dirade jalkiten bidütsiak(1926) mündüko desohoria diradianak ta deitzen dütügunak ahalke bagiak.

Berezita XXXVII “Ahalkiaz”

- (1904) *ahalkiaz*: lotsaz.
- (1905) *egingei edo ez*: egitekotan *ala ez*.
- (1906) *honkiala hüillentzen*: ongira urbiltzen, urrantzen.
- (1907) *zereikianian*: zitzaienean.
- (1908) *Jinkotziaren*: Jainkotzearen, c. divinidad. fr. divinité.
- (1909) *haiñ khoi non etare lakikinak*: haiñ zale non eta ere lakikeanak...
- (1910) *küpera*: bereganatu.
- (1911) *heda litzirokiana*: (fama) heda lezakeiona.
- (1912) *ogen dereiola*: kalte egin *diola*...
- (1913) *naza hautse*: presa hautsi...
- (1914) *gaiztokeria güzien ühaiztia*: gaistakeria guztien ugoaldea, urgaitza.
- (1915) *berdhüdia aseratzen*: (*aseratzen*, *aspertzen*, *ase egiten*)) *ala azeratzen*.
- (1916) *beharrak ere maniago*: beharrak ere mantsoago.
- (1917) *bihotza erbalago* (G.): *bihotza flaküago*(Z.).
- (1918) *berak ahatze*: *berak ahaztu ziabestu*: zirriborratu.
- (1919) *Bradila esklabon printzea*: Bradila Eslaboen printzea.
- (1920) *Villegesira arkoepizküpiak*: (*arkoepizküpi*(Z. zah) erakusten digu *epizkupu* zela itxura zaharra ez *apezpiku*, ikus Landucci).
- (1921) *arrota*: errota(Z.), gurpila.
- (1922) *akhinak*: *ekhinak*, balentiusak(Z.) panparoiak, aho handiak.
- (1923) *era honer moldezkia*: era onei moldea.
- (1924) *ahalkegabia sortzen*: lotsagabea sortzen.
- (1925) *mantsotzen* (Z.):hezitzen.
- (1926) *bidütsiak*: giza itsusiak, giza mamuak.

BEREZITA XXXVIII

Hontarzünaz.(1927)

Zertakoz gizona hontarzünaz ezten betherik oarkera da megopia gaiñtzen diana(1827); ezi arimal güzietan batere ezta zorthia haiñ txar dianik eziez gizonak ta ahazten badü hontarzüna ükhen direioan berdhüde hoberena zer dateke? Ta zer dateke gizona berze gizonarentzat dianian bere bihotza gogortzen?

Norat nahi ützül bedi, begien aitzinian düke Hantzia(1928), ürrhats güzietan dü bathüren(1929) bere banidadiaren apalgia. So beza gaiñerat, hantik jiten zereiona airiak daki bizieraziten dianak, dereiola indarrak egüncal muzten. Behera soegiten badü, lürra dü ikhusiren hazkürria dereiona emaiten ta khorpitzta hirotüren dereiona, bizitzia dereionak herioa dereio emanen. Jatia, edatia, loa ta pausia egüncal hartzen dütiatarik, güziak doatza haren desereusterara bere barnera aldiz so egiten badü, dela min güzietara enjogi, arimal güzietarik behardün dela ta hen zokhorria ezpalü, hotzez hil laitekiala dü ikhusten.

Alabadere mündüko gaitz güzietarik gizonarenak dirade sordeitzenak, harek dü gerla berari jarraikiz egiten itxasoko meskabiak obratzen, harek hiriak eta etxeak erratzen(1930) harek aberatstarzünak pikarraitzen, printziak eskeletzen, jendiak ahalketzen, harek dü estirak ezarkitü arimaren jalkieraziteko, haiñbeste borthatarik nola plaga egiten beite-reio khorpitzari. Azkenekoz zer e'liro gizonak egin gizonaren? lürrian infernia litzirio jar potere bat ezpaliz zelian, haren gaistotzen beno azkarrago dena.

Jinkoak, arren, zelütik lürrilat dü hontarzüna igorri jendiaren zokhorrigei, bata berziari zor dügünetan hantik dirade arima ederrak honki egile berzeren minari diradianak dolüegile. Jende perestiaren zokhorri zaharrean, zurzaren ürgaitz ta behardüner emaile, eskelen aita izaiteko.

Ber denboran ikhusten dügü bihotz franko ükhüdia(1931) bezañ

gogorrik, berzeren sofrantxer(1932) bethi begiak idor dütienik ta mündüko dolore güziei ta marraker gor direnik, hontarzünaren itzala ere ezagützen eztienik, basagizonen pare Khristianen etsai sorthürik, haren aragitik jan lirioie, lehen eziez eskia heda belitzerioie. Borreoen kastatik jalkirik, odolian, süian ta meskabü jarrigarrietan baizik eztirade laket. Izariak dereie eman, Rhinozerosaren adarra, hartzaren aztaparra, lehonaren ahoa, tigoaren hagüinak(1933) zathizka ta jan dezen, gizon- nek; basa arimalien arima die ta hanitzez basago dirade, ehünetan nahi lükielakoz ikhusi zokhorri faltaz ehün gizon ber egünian hiltzen.

Halako bihotzak gizontsü izairian dirade, arima ederrer harrigarri, hen hontarzünik ükha e'liroke aita ametarik diradiala sorthü. Lege zaharrak zian hil egiten, arimal biziari khent e'lakion(1934) bizkai bat ta hontarzüna arimalentzat zian manhatzen. Athenas-eko akadoiak hil erazi zian haiñbat zialakoz belier(1935) begiak ziskatzen, ta plazergei ütsütü(1936) zütianian hegaltaz igorraiten. Hantik akadoitü zen bihotza zükiela kobart(1937) ta odolgarri, txorien krüdel zena, gizoner zatekiala Karthaginesek aizo botzaz(1938) kondenaerazi zien gizon bat mantsotü zialakoz lehon bat zioelarik basa arimalekila akoiñta(1939) zianak, gizonaren hontarzüna ziala galdüren.

Nere üdüriala hontarzün gütiago zien akadoiek(1940) eziez lehonaren bürüzagiak, ezi bihotza amoriotsü ükhen ezpalü, arimala etzian makhila khaldüz mantsotüren. Probak daude athezka(1941) gizon bihotztoienak diradiala hontarzün gehiago ükhen dienak, Marcellus-ek(1942) zioan Sirakusa güzia garretan ikhusi zianian, aski nigar nahi lükiala sü garren hiltzeko. Titus-ek ere ikhusi zianian Jerusalem hilez betherik, nigarra begian zioan etzela hori beraren obra bena bai zeliarena(1943). Gizonak gizonari dian potheria ezta Izairiaren adran(1944) direlakoz gizon güziak ber khastatik ta hen artian berze bainaterik(1945) etzelakoz baizik aberatsaren ta eskeliaren artian dena. Eskü latza ezta balakari ezta aldiz da loegile ta azaliak dü sügia iratzartzen. Ber banaitia dago manha latzian ta manhü eztian. Batak dü bihotza deitzen, berziak aldiz ohiltzen(1946) hontarzünak aldiz estekatzen.

Bada jende itxasoari pare diradianak; bere izairiaz ezta gazi Ekhiak lürretik hürrüpatzen dütian baporrak ixurten dereitzonetaz dereio gaiña gazitzen, ta dian kolore berdia emaiten. Orozbat jende latz, kanpotik ageri diradianak barnetik dirade ezti ta botz gogorak ardüra bihotz hona salhatzen.

Nausi hona logale denian, maiñatak dirade beillari hontarzünak ere alde orotarik bere soegiliak dütü bethi. Bi bihotz dütü aitak bere aurrhidentzat, amarena da maiñatentako(1947) ta biak adiskidentzat güzier

bere gradoetan dereitze hontarzüna erakhusten; halako zen gure aita lehenen bizipena, maiñateki bizi ziradian beren parekila bezala. Nork erran liro lehen hamalaur kardinalak, Sylvestre Aita Santiak egin zütiala Errumako hamalaur kharriketan lokatürik prauen errekeitatezko(1948) zaudiala, geroztik dirade, haiñ handitü non beitie beren artian Aita Santia egiten, hen saldoa delakoz handitü, ta batetan hen poteria norat nahi hedatü.

Hontarzün dianak bihoa hirian ta bürgian, etxez etxe, han dü edirenen franko non honki egitiak koka. Jende zaharrak lastoan hatü txarrez estalirik. Eriak, zokhorri batere gaberik. Han dütü ahalkorrak(1949) edirenen nekeziak haiñ flakatürik non beren eskelegoaren aipatzeko falta beitzereitze hitzak. Thürkek beren honen detxema die prauer emaiten. Bada hetan beren khostüz bidezalenzat üthürriak egin dütienik, behardüner doatza aitzina ta kharidadia die haiñ maite non kabaletadrano(1950) die hedatzen. Ezta hon hirietan horik hazteritsü, txankü(1951) zahar edo mankhatürik(1952) ta nausi gaberik, borthakal(1953) bere bizi doia(1954) ükhen eztienik. O! Khiristian giradiener zer gerthaldia dereikien emaiten, eztiradienek? Dieno hek haiñbeste hontarzün probatzen nola gük gütik beitätü erakhusten.

Berezita XXXVIII “Hontarzünaz”

- (1927) *hontarzünak*: on izateaz.
- (1928) *Hantzia*: c. lisonja, fr. flatterie.
- (1929) *bathüren*: topatuko.
- (1930) (zati guzian Egiategik dio - Rousseau-ren alderantziz gizona izaitetz ez dela ona).
- (1931) *ükhüdiak*: ünkhüdea, inkudea.
- (1932) *berzeren sofrantxer*: (Larramenditiar zuzenketa gabe) besteen pairamenei, sofrikarioei.
- (1933) *tigroaren hagüinak*: (gatukentearen bostgarren aipamena) ti-grearen elderrak...
- (1934) *arimal biziari khent e'lakion*: animal biziari ken ez lakion.
- (1935) *belier*: belei (*belea*: *Corvus frugilegus*, hegazti beltz txipian zuhaitzetan bizi da; *erroia*, *Corvus corax*, handia mendiko harri zuloetan egiten du bere kabia).
- (1936) *plazergei ütsütü*: atsegin egiteko itsutu...
- (1937) *kobart*: c. cobarde, fr. couard; orain Zuberoan eztugu ulertzen eta *lotsor* esaten.
- (1938) *aizo botzaz*: “publiko” aren bozaz.
- (1939) *akoiñta*: harremanak (ikus fr. acquaintance, ingl. acquaintance).
- (1940) *akadoiek*: epailek, c. juez, fr. juge.
- (1941) *athezka*: metaka, multsoka.
- (1942) *Marcellus-ek*: Claudius Marcellus, (Marcus) Erromako generala (—268 kbl. —208). Galitarrak eta kartagotarrak garaiturik Sirakusa hartu zuen, baina, han zen Arkimedes ustegabeen hil eta Marcellus'ek sekulako ehortzeta ederra egin.
- (1943) *benai zeliaren*: baina bai zeruaren...
- (1944) *ezta Izairiaren adran*: ezta Izadiaren...

- (1945) *berze banaiterik*; beste diferentziarik.
- (1946) *ohiltzen*: uxatzen.
- (1947) *maiñatak*: mithilak(Z.), morroinak.
- (1948) *lokatürrik*: c. colocado, fr. placé.
- (1949) *prauen errekeitatze*ko (Larramenditiar zuzenketa gabe, *prau*e hitz herrikoia da. Egiategik beste lekutan *eskele*, esaten duena adierazteko, baina hitz hori bearnesa, gaskoina da). *prauen errekeitatze*ko: txiroen artatzeko.
- (1950) *kabaletadrano*: etxe aberetaraino.
- (1951) *txankü*: erren. c. cojo, fr. boiteux.
- (1952) *edo mankhatürrik*: ala zauriturik...
- (1953) *borthakal*: atekal...
- (1954) *bizi doia*: bizi nahikoa...

BEREZITA XXXIX

Ametsetzaz

Aspaldian ehortzirik(1955) dago, lehenik ametsak gezürraren aizo hüillenenak(1956) ziradiala erran ziana. Alabadere, Makrobek hetan sinheste zianak, bost herrokatan dütü jarri. Lehenaz dio, gaiza(1957) helgeiak(1958) dütiela salhatzen(1959), hau ükha eztaitekeana, Josefen kondaira egia bada, (bere ametsetarik ametsegile izen ükhen ziana): egia haren probantza dago Karferian(1960) zagoelarik bere bi lagünen ametsetan bata zatekiala, herio ahalkegarriaren seiñale(1961), berzia aldiz bere autakina(1962) ohorezkoa, zütianian azaldü. Egia bietan gerthü zena. Geroztik ere Pharaonen ametsaren azaldia(1963), Egipta zazpi urtheren soiltazüna zianian, erabaki. Danielek ber gaiza(1964) dereikü eskentzen, orozbat Jusef ama bereginaren(1965) senharraren ametsetik, errege herodaren arakeietik jesusen salbatzeko, egiptara zianian eraman; ta berze ametsaz errege haren herioaren landan hirur urtheren bürian Palestianara berriz ützüli zenian. Jakilegoa(1966) hek daude *ordeiñu zaharrian* ta *berrian*, berme hoberik eztago mündian.

Homerek ere Lürreko megopia güzia zianak dereikü Nestorren ametsaz erraiten Erregerenetan fidantxa dio behar dügüla hari, hen zorthü honez, edo zorthü gaitzaz mintzo diradianian, erran nahi zian Errege Agamemnonenetzaz.

Temistokla Atenakoarenak lekhü düke ere heben(1967). Persiarat abiatürük hanko Erregiak zian ezin honkiago agurtü, gobernadoria bat ere zereioan Frigian itxasoaren bazterrian eman. Bena Khorteko isterbegiek hilerazi behar ziela erabakirik, gizon erhaile zombait aitzina zeroien igorri(1968). Ja bidetan zen Temistokla, lehen gaian(1969) zagoelarik lo ohian, amets egin zian Theleslioneke hiritik igaraiten bazen, herioak faltarik etzereioala eginen, hartan iratzarri zen bezain sarri ta nontik zükian hiria(z) kanpo berze bide bat, billekintü(1970) zenian, jarraikirik bideskak herioari zen ezkapi; bena erhailek jakinik igaran zela, laister haren ondoan ziradian jarri. Uhaitz bat(1971) igarai-

ten zialarik, haren hatiak(1972) huriala erori(ri)k idoreraziteko(1973) mainatak hedatü zütien sargetan, gaia ja zen ta argizagia(1974) garbi Temistokla bere mainatekila lürrian jarririk, argiaren aidürü zegoan (1975). Erhailek, ustian ohatürük zagoela, bere kezaldian(1976), xüxen hartara ziradian abiatü. Bena norbaitek, hen heltzia ikhususirik(1977) eta *harmetara!* zian oihü egin, jende güzia laister mandüler hetara, zütien hatzaman güziak ta Temistoklak bereki eraman. Halako gerthaldiak üsü dirade.

Dügün gurenatarik zombait bederaka. Luis gaztiak, Frantziako Errege zenak, bere emaztia Felipe Augustez erditü zen gaian(1978) amets zian egin, besoetan zialarik haurra, Printze güzier ziala eskentzen ta egoisten zian odoletik berak edanik, edaneraziten zereuela. Hantik, igermenak(1979) odol-ühaizta(1980) handirik izanen zela, egiazki gerthü zena; ezi, gerla Printze harek, bere denboran, zian egin handirik.

Bi prima handi ziradian, Margaita ta Ana, bata Borgoiñako, berzia aldiz Britainako dukesak; Charles VII, frantziako Erregia zen hetarik batarekila izkontgei(1981) hitzak ere lehenari emanik, Printzesa Amboise-ko palazioan zagoan ezteien adinaren haidürü; bena akadoitü izan zen abantaila handiagoa Britainako(sic) dukesaren Erregiñatzian zatekiala. Khanbiamentü harez Borgoinakoak deusere etzakian. Egüntxe(1982) baten goizian bere andre-aurenekila zabilalarik teristeki(sic) paseiün, baratzian hetarik bati galtho zereioan egin, zertakoz zen haiñ teriste(1983) bihotzian ageri? Printzesak arrapostü zereioan erran, gai gaitz bat ziala igaran, ta geroztik haren bihotza beltzairaz betherik zagoela, loan gogatürük Margaita bat eman,... zireiela baratze batetan begiratzera(1984) ta errekeitü hartan zagoelarik asto bat hara jin zela; haren akhasatü nahiz izigarri eskarnio(1985) ükhan ziala - azkenekoz jan zereiola lilia; kondaira hori egiten ziano zer zatekian hantik, inhur(1986) etzen düdan: alabadere, heltü zen llabürzki, Anak ziala Margaita deslanthatü ta frantziako Erregiña zela gerthü(1987).

Clovis frantziako errege Khiristian lehena Türenje-ko Erregeren emaztiareki izkoitürük(1988) zian fedastatü(1989); zialarik Erregiñak erabaki lehen gaian algarreki etziradiala etzanen. Gai hartan zian Erregek amets egin, zointan ikhusi ziala hirur saldo animal, batian lehon ta Likorna, berzian hartz ta otso arrapüzaliak(1990) ta hirurgerrenian txakhür athe bat, bata berziari ausikiz ari ziradianak. Ametsez zereioan Erregiñak galthatü Bazinak zereioan azaltü, hori nahi zela erran beren ondokoen kondaira: lehenak ziratekiala balios, bigerrenak jende apürak ta hirurgerrenak beren aharretzaz deuserestüren(1991) ziradiala. Hala ere gerthü zena; balizateke gerthaldi berzerik, bena berezita honek dü franko dütienatarik amets egiazkoen doiala.

Berezita XXXIX “Ametsetzaz”

- (1955) *ehortzirik*: lurperaturik.
- (1956) *aizo hüillenenak*: auzo hurbilenak, urranenak.
- (1957) *gaiza*: gauza.
- (1958) *helgeiak*: gertatzekoak.
- (1959) *salhatzen dütiela*: salatzen dituztela...
- (1960) *Karferian*: Afrikan.
- (1961) *ahalkegarriaren seiñale*: lotsagarriaren seiñale...
- (1962) *autakina*: hautatzeko zuzena, c. alvedrío, fr. libre arbitre.
- (1963) *azaldia*: esplikazioa.
- (1964) *ber gaiza*: gauza bera.
- (1965) *ama bereginaren*: Ama Birjinaren (*beregina*, etimologia?).
- (1966) *Jakilegoa*: lekukotasuna, c. testimonio, fr. témoignage.
- (1967) *lekhü düke ere heben*: leku izango du ere hemen.
- (1968) *aitzina zereioen igorri*: aurrera zioten bidali.
- (1969) *lehen gaian*: lehen gauean.
- (1970) *billekintü..* (Larramendik, *bilakindu*, averiguar). bilatu, *txer-khatü*(Z.).
- (1971) *Uhaitz bat*: mendi ibai bat.
- (1972) *hatiak*: puxkak, fr. bagage.
- (1973) *idorreraziteko*: legorrerazteko.
- (1974) *argizagia*: ilargia.
- (1975) *argiaren haidürü*: argiaren zain, argiaren itxoegiten.
- (1976) *hezaldia*: zehaldia, zurraldi(Z.), zigoraldia.
- (1977) *hen heltzia*: haien irixtea.
- (1978) *erditü zen gaian*: haur izan zuen gauean.
- (1979) *igermenak*: c. adivinación, fr. intuition divinatoire.
- (1980) *odol ühaizta*: odol ugolde, odol ibai.

- (1981) *batarekila izkontgei*: batarekin ezkontzekotan.
- (1982) *egüntxe*: halako egun...
- (1983) *galtho zereioan egin..galde zion egin..galthegin zion..*
- (1984) *begiratzera*: zaintzera.
- (1985) *eskarnio*: neke.
- (1986) *inhur*: iñor.
- (1987) *gerthü*: prestik(Z.), gerturik.
- (1988) *izkoitürik (Z. zah.): ezkontürik(Z.) ezkondurik.*
- (1989) *fedastatü*: fedea eman..
- (1990) *arrapüzaliak*: harraparia, c. rapaz, fr. rapace.
- (1991) *aharretzaz deusereztüren*: eztabaida gogorrez desegingo.

BEREZITA XXXX

Eskerreko haurretzaz edo bastartetzaz

Zertakoz diradian hüme bastartak egiazkoak beno azkarrago da galthoa? Arrapostia aldiz izkontze bagetan(1992) (ümen) diradialakoz haurrak eginbidiaz ardüra nekez eginak, nekezia hartarik diradiala flakü sortzen, dioe. Berziak aldiz gaiza ebatsien pare, bihotzaren ta arimaren ta khorpitzaren indar güzien diradialakoz obrak. Zaintsüa-go(1993) diradiala sortzen. Den gaiza faltsiek edo Egia, berzeren akadoiala nago ta berze batek dioan bezala diot, suerte bateretarik eztüdalakoz Jinko Jaunari esker, hartan axolgaberik nizala egonen.

Ber arrazoak bastartek, aize apür bat haboro dielakoz eziez legaurretzek(1994) behar dereiegü intsents apür bat heben eman, diogülarik kasta hartarik zen Romulus Errumaren ondekidarra, Theodorik Ostrogoten Italian errege izan zena, Gunderik Vandalien erregia, Artaxerces (sic) Parthen erresuma Persatara ekharri ziana. Clotaire bigerrena Fredegondaren semia bena ez Chilpericena Gontranek Orleans-eko erregiak, zioana. Charles Martel zen ere ber kastatik eta ez errege izanik ere erregen бүрүзagi izan zena Guillaume Normandiako dükia Engleterran erregetü zena. Dunois -eko dükia(1995), Frantziak bere handitarzüna zor dereioana.

Kondairietan gütik dirade gizon handiagorik batzen diradianak, ziradian ere haboroenak erregetsü odoletik jalki, salbü Artaxerces, lehenatarik bata. Ezi harez Persako kondairak dio, Panaschus larrü-paintzale(1996) eskele batek, zerbait izartzetzaz zakialakoz gaiza jin-geietan, Samnus ezagützen etzian gizon bat bere bortharen eretzian ikhususirik igaraiten erran ziala Persiako errege baten aita zatekiala.

Samnus jin zen hostatü hartzera Panalsca-ren etxera, elhestan ari zirelarik erran zereioan, larrü apaintzaliak dolü zereioala haurrik etzialakoz. Berziak nahi bazian emaztiareki ützi etzatera hitz eman zereion, bat eginen zereioala; topatürük heltu zen hantik seme bat izen Ataxerzes

ükhen ziana. Sortzepez zen Errege hau larrüzaliaren seme legen arauiala, bena egiazki soldado baten bastart hantik gerletan langile handia, zian, arren, harek berzek bezala bere aitaren odoletik zerbait. Egia bada refraua "*haurrak diradiala beren aitetarik ezpala dena egürretik*"; legiak eztereienian hazkürria baizik otorgatü, eztü ogenik diradialakoz bastart haboroenak haiñ gaisto gertzen nun aitari beitirade desohore ta die izenari eskernio(1997), amorio ere gehiago, direlakoz halakoak akadoiki püta hümiak deitzen, izen ahalkegarria dena. Beren sortzepez okherraz dakigü eztiradiela berme; bena berdhüdiak estal beze thona, ez errege erran dügünen arauiala, bena bai nor bere bürübi-diaren doiala(1998).

Diot aitoren semiaren bastartak ahatz eztialarik sekülan nor zian aita ta zer zor dian haren odolari da bethi ohart. Apalagoak aldiz, aita gizon perestia bazian, perestiago izan nahiaz den, egünez ta gaiez egarrian. Hala bata ta berzia jendiak dütü auspatüren(1999) behar bezalakoek ere beren herrokan(2.000) jarreraziren eta direlakoz kastaz ohorez izigarri khoi hala beren mereximentien doiala franko hartürik die ükhenen.

(Tx.p.o.) (Libürü hunen azkenean, Juseff Eguiateguy-ren esküz, berezita hau laburturik dator. Ikus ditekenez kopiazaleak baino huts gutiago du. Jende izenak zuzenago emaiten ditu ta batzutan euskalduntzen, kopiazaleak frantsesten duena). (ikus fotokopia).

Zertakoz halako haurrak, lealak beno bizkorrago ta azkarrago diradian, da galthoa? Diradialakoz legiari ebatsirik, da arrazo hobena, llabürena, zeren diradian haboroenak aizetsü ta ürgüüllütsü da bigerren galthoa? Erran eztereitzen nontik diradian gerthü beren sortzepeza dü hanitzi bardintzen dielakoz, dirade lerdentzen, da arrapostia. Dakie Romulus Errumen lehen erregeia hen kastatik zela, Theodorik ere Ostrogoten, Italian, errege izan zena, orozbat zela Clotaire bigerrena Fredogondaren semia, bena ez Chilperic-ena Gunderik Wandalen erregeia. Artaxerxes parthen erresuma Persareneki jüntatü ziana. Artus ere Engleterrako errege, hetarik zela dakie bastartü.

Gure bazterretan aldiz Theodobert Metzeko errege ikhara erazi ziana Italia güzia. Karles Martel(ümen) ber khastatik, Guillaume Normandiako dükia, Engleterrako errege zena, Dunois-eko kondia Frantziak zor dereioana bere handitarzüna.

Kondaira gatik dirade Artaxerxes beno gizon handiagorik Persako kondairak soldado baten seme zela dio, alabadere hartara jalki errege

*famatietarik bata; bena zonbat bastart mündian aita hanitz ükhenik
güzien desohore gerthü direnetarik.*

(Tx.p.o.) (Urrengo orrialdean goikaldetik. *Filosoffo huscalduna* eta
eskuineko bazterrean erditan, aldatzailearen izena, *Joffrionta*
seiñale bat: 5 E..

Berezita XXXX “Ezkerreko haurretzaz edo bastartetzaz”

- (1992) *izkontze bagetan*: ezkontze gabietan(Z.) ezkontza gabetan.
- (1993) *Zaintsüago*: biziago.
- (1994) *legaurretzek*: lege haurretzek c. legitimo, fr. légitime.
- (1995) *Dunois-ek*: Jona d’Arcen laguna, ingelesten aurka gudukatu zena Jean d’Orléans “Batard d’Orléans” Dunois-ko kondea(1403-1468).
- (1996) *larrüapaintzaile*: c. zurrador, fr. corroyeur.
- (1997) *akadoiki püta hümiak*: legez puta kumeak...
- (1998) *bürüdiaren doiala*: helburuaren neurrira.
- (1999) *auspatiüren*: adoratuko.
- (2000) *herrokan*: lerroan, zerrendan.

JUSEF EGIATEGI-REN LANAK

1. *Filosofo kúskaldünaren Ekheia*. Zuberoako euskara “hobetuan” argitara gabea, Pariseko Bibliotheque Nationale-an “Département des manuscrits” delakoan dago; katalogoan frantses titulua, n.º 155 *Le Philosophe basque*, azalean *La philosophie basque*. Liburu honen 222 orrialde hemen ematen ditugu, baina 233.etik 364.eraingo galdu egin da. Handigoaz 255/185.
2. *Bigerren libria*. Ez du beste izenbururik, Pariseko liburutegi ospetsuan 154.zbk., azalean *Sentences et proverbes*; katalogoan diote Oihenarterenak direla XVIII.mendeko kopian. Obrak Egiategiren arauera hiru zati ditu, eta nonbait 450.orrialde. H.255/185:
  1. *Arlande Oihenarten erreñauak*, lehen orrialdetik berrogeitahamareraino (25. zenbakia duena), frantses ta euskaraz. 538 atsotitz.
  2. *Oharkerak, esangiak eta bidetak* (84.orrialde) frantsesez eta euskaraz, filosofiaz eta kondairaz 816 aipamenez goiti, alfabetoaren arauera eta Arlande Oihenarten ideiak jarraituz.
  3. *Mündiren berritiaz* (Mosde Etxeberriren gogamenak) hirugarren zati izan arren, beste liburu bat izatekotan egina, beti alfabetoaren arauera, frantsesez ta euskaraz, 160 bat orrialde ditu.
3. *Hirugarren liburua*. *Aberatstarzün güzien giltz bakhoitza*, izenburuarekin, Donostiako Aldundegiko liburutegian Julio de Urkixo Mintegian dagoena.

BIBLIOGRAFIA

- ALTUNA F., S. J., "Larramendiren hiztegi berria" in Euskera XII, Bilbao, 1967, 148-300 orrialdeetan.
- FAGOAGAI. (ta ETXAIDE Jon euskaratzaile) *Domiku Garat* (Lapur-diko Biltzarraren defendatzaile) Gero, Bilbao, 1979. 221 orrialde.
- LEON Albert, *Hélène de Constantinople* Ed. H. Champion, Paris 1909. 521 orrialde. (pastorala ta euskara zaharraz).
- MITXELENA Luis "Eraskin gisa" in Egan 1-3 Donostia, 1963, 78-81 orr. (Egiategiren hirugarren liburuz).
- PEILLEN Txomin "Juseff Eguiateguy, Larramendiren zuberotar jarraikizale bat" in Egan 1-3. Donostia 1963, 75-77 orrialdeetan. (Egiategiren lehen liburuz).
- PEILLEN Txomin "Petiri Agurgarria, Clunykoa, napar-euskaldun sineste baten jakile" in F.L.V., n.º 35, Iruñea, 1980 (lehen liburuko kondaira batez txostena) 8 orrialde.
- PEILLEN Txomin "Eliza doneskaiñak, pagan ohitura baten ondakina, (XVII-XX.mendeetan) in F.L.V. n.º 36, Iruñea 1980 (Egiategiren bigarren liburutik) 8.orrialde.
- PEILLEN Txomin "Un Historien de langue basque au XVIII eme siecle Juseff Eguiateguy" (argitara gabea) 1980, 55 orrialde..
- SAROIHANDY J. *Errolanen trageria* Ed. Bslaer de Bayonne, Baiona, 1927, (pastorala ta zuberera zaharra) 140 orrialde.

AURKIBIDEA

(Edirengia)

	orrialdea
AURKEZPENA.....	
1.1 Lehen filosofia liburua	7
1.2 Mintzaira	7
1.3 J. Egiategi-ren idazkera	10
1.4 Liburuaren ezkiribuak	11
1.5 Bigarren liburua	13
1.6 Hirugarren liburua	13
1.7 Noizkoa da lehen liburua	17
1.8 Bigarren liburua noizko?	17
1.9 Hirugarren liburua noiz?	17
1.10 Egiategi-ren filosofia	17
1.11 Egiategiren iturriak, irakurketak, aipamenak	21
HAMALAUDUNA irakurtzaleri	24
oharrak	24
HITZAURIA	25
Liburuaren Zekidora	30
oharrak	32
BEREZITA I. Berthüdiáz	37
oharrak	41
BEREZITA II. Nekeziáz	45
oharrak	47
BEREZITA III. Baloriaz	49
oharrak	52
BEREZITA IV. Haurren azkontziáz	55
oharrak	59
BEREZITA V. Irritsaz	61
oharrak	64

BEREZITA VI. Gerthaldien indartarzunaz (394)	67
oharrak	70
BEREZITA VII. Aitüretzaz	73
oharrak	75
BEREZITA VIII. Esterratziaz	77
oharrak	79
BEREZITA IX. Denbora galdiaz	81
oharrak	84
BEREZITA X. Izterbegiak	87
oharrak	90
BEREZITA XI. Irritsaz eta zekiñanziaz	93
oharrak	97
BEREZITA XII. Aitzinekoaren jarraikia	101
oharrak	104
BEREZITA XIII. Izkontziaz	107
oharrak	110
BEREZITA XIV. Azkenaren jarraikia	113
oharrak	116
BEREZITA XV. Aita amen eginbidiaz	119
oharrak	124
BEREZITA XVI. Haurren eginbidiaz aita amen eretzian	127
oharrak	131
BEREZITA XVII. Mendekatziatz	135
oharrak	139
BEREZITA XVIII. Ongondiaz	143
oharrak	147
BEREZITA XIX. Axolgabiaz	149
oharrak	153
BEREZITA XX. Egokidiaz	157
oharrak	162
BEREZITA XXI. Herioaz	165
oharrak	169
BEREZITA XXII. Arima herratietzaz	171
oharrak	175
BEREZITA XXIII. Azkenaren jarraikia	177
oharrak	181
BEREZITA XXIV. Hilan bitzairaz	183
oharrak	186
BEREZITA XXV. Gizonaren biziaz	189
oharrak	182

BEREZITA XXVI. Egiaz	195
oharrak	197
BEREZITA XXVII. Auherkeriaz	199
oharrak	202
BEREZITA XXVIII. Amorioaz	205
oharrak	208
BEREZITA XXIX. Adiskidegoaz	211
oharrak	214
BEREZITA XXX. Gizonen ta emazten arteko	217
oharrak	220
BEREZITA XXXI. Igoriaz edo hügüngoaz	223
oharrak	227
BEREZITA XXXII. Tristeziatz	231
oharrak	234
BEREZITA XXXIII. Akenaren jarraikia	237
oharrak	240
BEREZITA XXXIV. Esperantzaz	243
oharrak	246
BEREZITA XXXV. Lotsa	249
oharrak	252
BEREZITA XXXVI. Ausartziatz	255
oharrak	258
BEREZITA XXXVII. Ahalkiaz	261
oharrak	263
BEREZITA XXXVIII. Hontarzünaz	265
oharrak	268
BEREZITA XXXIX. Ametsetzaz	271
oharrak	273
BEREZITA XXXX. Eskerreko haurretzaz edo bastartetzaz ...	275
oharrak	278
JUSEF EGIATEGI-REN LANAK	279
BIBLIOGRAFIA	281
AURKIBIDEA	283

